DE ACELAŞ AUTOR

ISTORIA VECHE ŞI MIJLOCIE

pentru clasa I secundară, băieţi şi fete.

ISTORIA NOUĂ

EVUL MODERN-CONTIMPORAN

pentru clasa II secundară, băieţi şi fete.

ISTORIA MIJLOCIE

pentru clasa V secundară, băieţi şi fete.

ISTORIA NOUĂ

pentru clasa VI secundară, băieţi şi fete.

ÎN PREPARAŢIE

ISTORIA ROMÂNILOR

pentru clasa III şi VII secundară.

EDITURA „CULTURA ROMÂNEASCA"

PREŢUL LEI 75.—

D. D. PATRAŞCANU

ISTORIA NOUĂ

CLASA VI SECUNDARĂ

PARTEA I

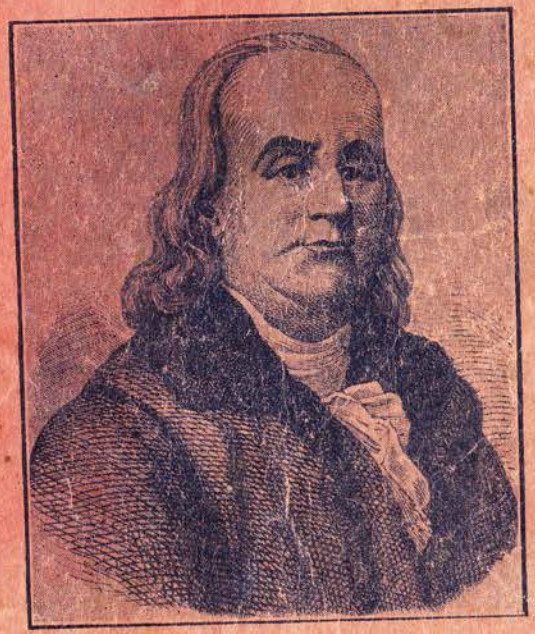

BUCUREŞTI, „CULTURA ROMÂNEASCĂ", S. A. R.

Partea a doua din acest manual — adică sfârșitul său — va fi în librării până in ziua de 25 Sept. crt.

BUCUREȘTI, I — STRADA PITAGORA, No. 16—18.
No. 422

D. D. PATRAȘCANU

ISTORIA NOUĂ

PENTRU

CLASA VI SECUNDARĂ

(BĂIEȚI ȘI FETE)

CU 3 PLANȘE, 26 DE HĂRȚI, DINTRE CARE 4 COLORATE, ȘI FOARTE MULTE ILUSTRAȚII ÎN TEXT.

Manual alcătuit conform programei analitice din 1929 și aprobat de Ministerul Instrucțiunii, cu No. 1665 din 26 Iunie, 1930.

EDIȚIA I
Tipărită în 8.000 exempl.

Taxa timbrului didactic de 5% pentru acest manual s'a plătit direct Casei Corpului Didactic conform deciziunei No. 6310/927

CULTURA ROMÂNEASCĂ S. A. R.
INSTITUT DE EDITURĂ, ARTE GRAFICE ȘI CONF. DE HÂRTIE
BUCUREȘTI, I—STRADA PITAGORA, No. 16—18.
No. 422

Toate exemplarele vor purta semnătura mea.

INTRODUCERE.

I

POPORUL ŞI PĂMÂNTUL ROMÂNESC.

Românii, aşezaţi în răsăritul Europei, ocupă un loc de frunte în rândul celorlalte popoare. Ei locuesc în dreapta şi în stânga Dunării. Cei mai numeroşi, care alcătuesc astăzi un singur stat, sunt cei aşezaţi la Nordul acestui fluviu, în ţinutul dintre Tisa, Nistru, Dunăre şi Marea Neagră. Acest ţinut, mai de mult, se numea **Dacia.**

Românii au trecut prin grele vremuri, atunci când au năvălit barbarii, ca şi mai târziu sub Turci şi sub Fanarioţi, ori când Ruşii şi Austriacii voiau, fiecare, să pună stăpânire pe Ţările Române. Dar strămoşii noştri, fiind legaţi temeinic pe pământul Daciei, deşi lăsaţi în voia soartei, **au locuit totuşi neîntrerupt această ţară.** Ei au stat, neclintit, strajă împotriva tuturor vrăjmaşilor, **apărându-şi ogorul, credinţa** şi **neamul** şi luptând din greu ca să se poată bucura de o viaţă liberă.

1. **Impărţirea istoriei Românilor.** Desfăşurarea vieţii poporului român, dela primele începuturi până astăzi, se poate împărţi în patru epoci şi anume: 1. **Epoca formării poporului român** şi a organizării lui primitive, care cuprinde două perioade, şi anume: a) epoca **antică** până cu sec. VI a. Hr. până la pierderea Daciei sub Aurelian (271); şi b) timpul năvălirii barbarilor şi vremea [illegible]are şi organizare primitivă a poporului român până [illegible]300. 2. Epoca **medie,** timpul când se întemeiază şi [illegible]nizează Principatele Române sub dinastii naţio[illegible]ă la sfârşitul domniei lui Mihai Viteazul (1600). A[illegible]e vremea luptelor eroice pentru apărarea Ţărilor

Române, în care adeseori Românii din Moldova s'au găsit alături cu cei din Ardeal şi din Ţara Românească. In această epocă domină **slavonismul.** 3. **Epoca decadenţii dinastice a Principatelor** sub Domni din diferite familii române şi străine, care ţine până la restaurarea Domniilor naţionale, în urma revoluţiei lui Tudor Vladimirescu (1821). Această epocă se împarte în două părţi aproape egale ca durată: prima dela Mihai Viteazul, înfăptuitorul primei uniri, până la uciderea lui Const. Brâncoveanu, şi a doua este epoca Fanarioţilor. Incă din prima perioadă, limba slavonă începe să fie înlocuită în tipărituri şi în biserică prin limba naţională. 4. **Epoca deşteptării românismului,** dela 1821 până astăzi, care cuprinde vremurile de înfăptuire succesivă a unităţii naţional-politice a poporului român.

2. **Isvoarele Istoriei Românilor.** Isvoare istorice sunt toate ştirile scrise sau cele păstrate prin viu grai, în care sunt descrise faptele din trecutul omenirei. După aceste isvoare se reconstitue **istoria** fiecărui popor. **Isvoarele orale** sunt ştirile păstrate prin viu grai în povestiri, legende şi poezii populare despre fapte şi eroi din trecut. Aşa, la noi, sunt, de pildă, legendele despre întemeierea Principatelor sau diferite povestiri despre Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi despre alţi domni din Ţările noastre. Ştirile păstrate prin viu grai trebue controlate totdeauna cu ceea ce spun isvoarele scrise.

Isvoarele scrise ne înfăţişează ştirile precise cu privire la viaţa noastră din trecut. Unele din aceste isvoare servesc direct pentru a scrie istoria, cum sunt memoriile oamenilor politici, cronicile şi diferitele proclamaţii oficiale. Uneori şi aceste ştiri trebuesc controlate, ca să nu ascundă adevărul, aşa cum face, de pildă, istoricul roman Flavius Vopiscus cu privire la părăsirea Daciei de către Aurelian, când spune că acest împărat ar fi trecut pe toţi locuitorii acestei provincii în Moesia, ca să-i pună la adăpost. Alte isvoare scrise mai sunt inscripţiile de pe morminte, diferite documente păstrate prin arhive, monumente, tratate de pace şi corespondenţă dintre state şi suverani, diferite acte de moşii, de vânzări şi cumpărări, comerţ, descrieri de călătorie, hotărîri cu privire la procese, monede şi orice alte urme care pot lămuri trecutul neamului nostru sau al omenirei întregi.

Numeroase documente, care cuprind ştiri asupra trecutului nostru, au fost publicate în diferite colecţii străine şi române, dintre care cele mai însemnate sunt: 1. Documente privitoare la Istoria Românilor în colecţia Hurmuzaki, care apar sub îngrijirea Academiei Române. 2. Uricarul, publicat în 25 volume de Th. Codrescu. 3. Acte şi Documente relative la Istoria Renaşterii României de D. A. Sturza. 4. Documentele lui Ştefan cel Mare de I. Bogdan. 5. Acte şi fragmente şi Studii şi documente, publicate de N. Iorga. 6. Anul 1848. 7. Documente moldoveneşti, publicate de M. Costăchescu, etc. Apoi Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Monumenta Hungariae historica, Acta Patriarchata Constantinopolitani, etc.

Toate aceste isvoare şi ştiri ale trecutului sunt studiate prin ştiinţe ajutătoare ale istoriei, care sunt: *arheologia*, care se ocupă cu studiul monumentelor şi al obiectelor de artă din trecut. *Epigrafia* se ocupă cu descifrarea, descrierea şi interpretarea inscripţiilor. Inscripţiunile sunt caracterele săpate în piatră şi cele bătute în metal. *Paleografia* are ca obiect descifrarea şi studiul manuscriselor şi documentelor vechi aflate prin arhive. Această ştiinţă se complectează cu *Diplomatica* ce se ocupă cu interpretarea şi critica documentelor, şi stabileşte dacă acestea sunt autentice sau nu. *Numismatica* priveşte studiul şi descrierea monedelor. *Mitologia* se ocupă cu studiul credinţelor popoarelor din antichitate şi cu legendele despre zei şi eroi. *Sfragistica* are ca obiect descifrarea şi studiul peceţilor. *Heraldica* studiază insignele dinastice şi ale vechilor familii boereşti.

Ajutaţi de isvoare şi de aceste ştiinţe ajutătoare, putem reconstitui viaţa socială şi politică a poporului român. Pentru unele vremuri din trecut, cum este, de pildă, timpul năvălirii barbarilor, avem mai puţine isvoare, ba uneori chiar lipsesc cu totul, aşa că cercetătorul istoric întâmpină încă destule dificultăţi ca să fixeze viaţa neamului nostru în acele vremuri.

Studiile istorice au luat şi la noi, în ultimul timp, un

In [illegible] avânt.

fructi[illegible] **pământul românesc.** Desvoltarea vie[illegible]i unui popor cereale. [illegible] strânsă legătură cu aşezarea lui geografică şi până în a[illegible]ţiile pământului pe care-l locueşte. Teritoriul stejari şi [illegible]ţiile pământului pe care-l locueşte. Teritoriul restrişte. [illegible]e Românii din Sudul Dunării nu are graniţe Oltenia şi [illegible]e ca ale pământului ţării noastre, din stânga [illegible]e. Acolo, în munţi şi pe văile apelor, se gă-

sesc sate răsleţe şi păstori care-şi mână turmele lor oriunde găsesc păşune.

Pământul românesc dela Nordul Dunării este aşezat aproape de marginea răsăriteană a continentului nostru. In spre răsărit, spre Rusia şi Asia, se întinde un şes nesfârşit, iar în spre apus, până spre Gibraltar, sunt lanţuri de munţi, dealuri şi podişuri. România se află între aceste regiuni şi cuprinde: la mijloc un **podiş** — Transilvania, — înconjurat de **lanţuri de munţi,** care se prelungesc spre cele trei mari râuri: **Nistru, Dunăre** şi **Tisa,** cu **dealuri** şi **şesuri** întinse. Putem spune, dar, că pământul ţării noastre formează un tot armonic, având ca osie lanţul Carpaţilor.

Obişnuit, popoarele, în aşezările lor, au căutat ca hotarul despărţitor între ţări să fie un munte care totdeauna este mai uşor de apărat. Iată, de pildă, Italia are spre Nord munţii Alpi; tot aşa Franţa este despărţită de Italia, de Spania şi chiar de Germania, pe o anumită porţiune, prin lanţuri de munţi. Răsăritul Europei fiind mai mult o regiune de dealuri şi de şes, popoarele nu şi-au putut aşeza hotarele lor ca să fie apărate de munţi. Nici ţara noastră nu are munţi ca hotar; Carpaţii o străbat prin mijloc şi au fost în trecut mai mult o stavilă între Românii din Principate şi cei din Transilvania. Munţii Carpaţi explică, astfel, de ce Românii au trăit, politiceşte, divizaţi în Principate deosebite.

Aceşti munţi au fost, însă, locul de adăpost al poporului român în vremuri grele. In munţii Carpaţi, adăpostindu-se prin codri şi poeni, *Daco-Romanii* cu *Slavii,* care au venit peste ei, s'au înfrăţit şi *au dat naştere poporului român,* cu aceeaşi limbă şi cu aceleaş obiceiuri. Intre Tisa, Nistru şi Dunăre, neamul nostru, aşezat într'u teritoriu cu o structură *unitară,* s'a desvoltat *unitar,* ca într'o c tate, deşi a trecut prin multe şi grele încercări.

4. **Influenţa mediului geografic asupra pop român.** Când viforul năvălitor s'a liniştit, Români revărsat din cetatea Carpaţilor spre Dunărea Neagră, formând două state deosebite, înt care se înfăţişează, totuşi, ca o unitate teritor tinuă. Tot în adăposturile dealurilor şi mu mânii şi-au găsit apărare, când, mai târziu

îi atacau acasă la dânşii. Transilvania cu Maramureşul, Ţara Crişurilor şi Banatul au rămas despărţite dincolo de Carpaţi, iar Muntenia şi Moldova vreme îndelungată s'au vrăjmăşit între dânsele. Şi totuşi, prin potecile munţilor, Românii de dincoace şi de dincolo de Carpaţi au păstrat totdeauna legături între dânşii, cum arată unitatea limbii şi datinile noastre, iar ciobanii ardeleni, încă de multă vreme, îşi mânau oile la păşune în Sudul Dunării, trecând prin Ţările Române.

Carpaţii au fost linia de despărţire a influenţelor care s'au resimţit asupra poporului român. Principatele au trăit mai mult sub influenţa popoarelor sud-estice din Europa, iar Transilvania, cu celelalte ţinuturi, sub influenţa statelor din centrul Europei.

Aşezaţi aici, în răsăritul continentului, noi am rămas despărţiţi de celelalte popoare latine şi în preajma noastră nu avem decât Slavi şi Unguri. De aceea, Românii au luptat aproape totdeauna singuri împotriva tuturor vrăjmaşilor. Şi nu numai că n'au găsit ajutor la nimeni, dar chiar vecinii noştri au îngroşat rândurile duşmanilor pe care i-au avut. Celelalte popoare latine, fiind prea departe, nu ne-au putut ajuta.

De pământul pe care-l locuim se leagă şi îndeletnicirile poporului nostru. Locuitorii dela munte folosesc păşunile ca să crească turme de oi şi cirezi de vite cornute. Ei lucrează în mine de cărbuni ori de fier, scot piatră din cariere sau taie sare în ocne. In fabricile de cherestea se lucrează lemne din pădurile care acopăr munţii noştri. Iar unde sunt mine de cărbuni, de fier şi de petrol, s'au desvoltat însemnate centre industriale cum sunt *Reşiţa, Petroşani, Câmpina,* etc.

In regiunea deluroasă sunt întinse livezi de pruni şi alţi arbori fructiferi. Mai sunt apoi podgorii, fânete şi se recoltează şi multe cereale. Această regiune se întinde la Sud, la răsărit de Carpaţi până în apa Nistrului şi mai de mult era acoperită cu păduri de stejari şi de fagi, în care se ascundeau Românii în vremurile de restrişte. Dealuri mai mici şi mai bine rânduite se găsesc şi în Oltenia şi dincolo de Carpaţi, în Banatul Timişoarei, unde cultura

cerealelor se face cu multă intensitate, iar populaţia care este foarte deasă, se ocupă şi cu meşteşugurile.

Cele mai bogate lanuri de cereale sunt însă la şes, unde este un pământ foarte roditor. In râurile ţării noastre, în lacuri, în bălţile aşezate dealungul Dunării, ca şi în Dunărea şi în limanurile Mării Negre, se prinde foarte mult peşte. Dar ocupaţia de căpetenie a poporului român rămâne *plugăria*, aşa cum am moştenit-o din moşi-stramoşi, încă dela Daci şi Romani.

5. **Numele poporului român.** Numele obişnuit al poporului român derivă din vechea denumire latină de **romanus.** Noi suntem singurul popor romanic, care am păs-

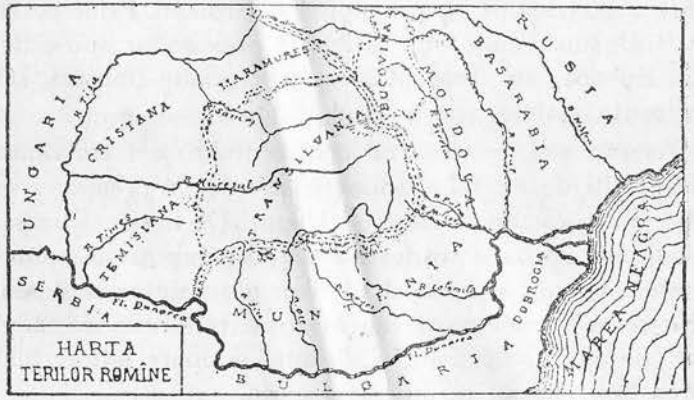

1. Ţările locuite de Români.

trat în numele nostru pe acela al Romanilor. Această numire o găsim mai de mult încă în unele documente ale timpului. Astfel, de pildă, călugării dela Mânăstirea Dealul ştiau să explice unui călător italian, **Francesco della Vale,** care pe la 1532 a vizitat ţara noastră, că „Traian împăratul, cucerind această ţară, o împărţi ostaşilor săi şi o făcu colonie de Romani". Dela aceştia se trag Românii sau **Rumânii,** care „păstrează numele Romanilor". Acest călător mai spune că locuitorii ţării noastre întrebau pe străini, când aveau prilejul, dacă „ştiau româneşte!", iar limba vorbită de ei se deosebeşte puţin de cea italiană. Iacob Eraclide Despotul

spunea boerilor moldoveni că sunt coborîtori „ai vitejilor **Romani,** care făceau să tremure lumea întreagă". La cronicarii noştri de asemenea găsim afirmată originea noastră **romană.**

Noi mai păstrăm şi numele de **Valah,** pe care străinii barbari, mai ales Slavii şi Germanii, obişnuiau să-l dea Romanilor. Astfel Germanii numeau popoarele latine Valhes, nume pe care, sub diferite forme ca: **Vlach, Olah, Voloch,** l-au adoptat şi ceilalţi barbari. Cronicarul rus **Nestor** pomeneşte, încă în veacul XI, numele de **Voloch** cu referire la Români.

Teoria aceasta s'a putut formula şi din lipsa unor isvoare scrise care să precizeze situaţia neamului nostru în decursul Evului Mediu până în sec. XIII. Totuşi, şi în această privinţă, ştirile nu lipsesc cu desăvârşire. Astfel, un cronicar bizantin, **Kinamos,** raportează că împăratul bizantin, Manuil Commenul, într'o expediţie pe care o face în 1146 în contra Ungurilor, a fost ajutat de un popor care locuia în regiunea Dunării, de origină romană.

Cronicarul anonim al regelui Bela, dela care a rămas cea mai veche cronică ungurească, precizează că la venirea Ungurilor în Ardeal în veacul X, Românii îşi aveau, împreună cu Slavii, o organizaţie proprie. Deasemenea cronicarul rus Nestor, povesteşte, prin sec.. XI, că Ungurii, după ce au trecut nişte munţi înalţi, s'au luptat „cu Valahii şi Slavii, care locuiau aceste ţări".

Iată dar şi isvoare scrise care pomenesc de prezenţa Românilor în Dacia încă prin sec. X înainte.

6. **Românii din afară de graniţele României.** In urma războiului mondial, la care am luat şi noi parte, România s'a întregit cu celelalte provincii româneşti, care se aflau sub stăpânire străină: Basarabia, Bucovina, Transilvania cu o parte din Ţara Crişurilor, Maramureş şi din Banatul Timişoarei. Intinderea teritoriului cuprins între hotarele ţării noastre este de 295.000

km. p., cu o populaţie de 19 milioane locuitori, deci o densitate de 64 locuitori pe km. p. Printre noi se mai găsesc şi alte neamuri ca: Unguri, Saşi şi Şvabi, Ruşi, Evrei, Turci şi Bulgari, etc.

Au mai rămas, însă, şi mulţi **Români supuşi stăpânirilor străine.** Astfel, spre apus, în partea din Banatul Timişoarei, care a rămas în stăpânirea Sârbilor, se găsesc vreo 200.000 de Români; în Ungaria, spre Tisa, peste 60.000; ei sunt în cea mai mare parte agricultori. In Maramureşul rămas Ceho-Slovaciei sunt cam cincizeci de mii; în această parte sunt numeroase sate româneşti şi toponimia locurilor este tot românească. Dincolo de Dunăre se găsesc de asemenea numeroase sate româneşti. In **valea Timocului** şi în **Craina** din **Jugoslavia** sunt vreo 300.000 de Români; în **Bulgaria,** dealungul Dunării până la Turtucaia şi în deosebi în judeţele **Vidin** şi **Plevna** se găsesc cam 100.000. Numai în jud. Vidin sunt 36 de sate româneşti, unele lângă altele.

In Balcani mai sunt Români şi mai departe, tocmai în **Macedonia.** Ei se află sub stăpâniri străine diferite, în Jugoslavia, Grecia, Bulgaria şi Albania; ei se numesc şi **Aromâni** şi trăesc răsleţiţi în număr de câteva sute de mii. In Evul-Mediu îi găsim răspândiţi cu turmele lor de oi prin văile şi pe platourile munţilor din Peninsula Balcanică şi mai ales în munţii Pindului. Soarta acestor Români, desfăcuţi de trunchiul carpato-dunărean, este primejduită pentrucă stăpânitorii lor caută să le stingă neamul, oprindu-i aproape peste tot ca să-şi folosească limba lor în şcoală şi în biserică. In **Peninsula Istria,** pe coasta Adriaticei, se găsesc câteva sute de **Istro-Români,** care vorbesc un dialect aparte; aceştia sunt pe cale să fie desnaţionalizaţi de Italieni.

Peste Nistru, apă care încă de prin sec. XV era un râu moldovenesc, în Ucraina, sunt peste 600.000 Români numiţi **Transnistrieni.** Pe stânga Nistrului şi pe Bug sunt numeroase sate româneşti, care se întind până în ţinutul **Chersonului.** Mulţi Români basarabeni, lipsiţi de pământ, au fost duşi până în **Caucaz** şi chiar în unele **regiuni siberiene.** Aceştia s'au amestecat în mulţimea Ruşilor, care populează aceste ţinuturi.

Românii transnistrieni alcătuesc, în republica rusă a Sovietelor, o **„Republică Moldovenească",** care nu cuprinde pe toţi Românii de dincolo de Nistru.

Mai de mult, **Bizantinii** au strămutat Români şi în Asia Mică, ale căror nume s'au pierdut. Nume româneşti se întâlnesc în **Moravia, Silezia** şi **Galiţia;** ele amintesc că pe acolo au fost deseori Români şi în deosebi ciobani cu turmele lor.

In Moravia se găseşte un ţinut care se chiamă **Vlahia;** tot aşa în Galiţia sunt numiri ca: **Volohi, Voloşca, Volosianca,** etc.

In general, starea Românilor aflaţi în afara graniţelor ţării noastre, şi în deosebi a celor din Jugoslavia şi Bulgaria, este de tot grea, căci stăpânirile străine nu le recunosc dreptul la o viaţă liberă naţională, ci caută să-i desnaţionalizeze. Noi trebue să-i ajutăm ca să-şi poată păstra graiul şi credinţa lor strămoşească şi să nu uite că sunt Români.

Români se mai găsesc emigraţi în *America.* Cei mai mulţi sunt în *Canada* şi în *St. Unite,* grupaţi mai numeroşi în *Cleveland-Ohio* şi *Detroit.* Ei duc o viaţă organizată în spirit românesc, cu biserici, şcoli, gazete, calendare, care sunt expresia unei puternice manifestări spirituale din partea lor. Românii din America de Sud, din *Brazilia* sau din *Argentina,* duc o viaţă mai grea, căci acolo munca este foarte anevoioasă.

EPOCA FORMĂRII POPORULUI ROMÂN

II.

Vechii locuitori ai pământului românesc.

In ţinuturile pe care le locuim noi astăzi şi în cele din vecinătatea noastră, în spre Sud, se găsesc vechi urme de aşezări omeneşti din **epoca preistorică,** încă de prin anul 2800 a. Hr. Unelte, arme de piatră cioplită, vase pictate sau cu variate desene geometrice, săpate cu un vârf ascuţit, toate acestea sunt forme ale vechei culturi a populaţiei primitive din România.

După anul 1800 a. Hr., în Sud-Estul Europei se aşează un popor indo-european, anume: **Tracii,** cu o ramură a lor formată din **Iliri.**

Ilirii locuiau partea de apus a Peninsulei Balcanice, spre ţărmurile Mării Adriatice, iar Tracii ocupau mijlocul şi răsăritul acestei peninsule, până la Marea Neagră. In spre Nord, Tracii locuiau ţara noastră ajungând până la Vistula şi în spre Ucraina. Istoricul grec, *Herodot* (sec. 5 a. Hr.), care a călătorit prin coloniile greceşti de la Marea Neagră şi ne-a transmis multe ştiri cu privire la triburile trace, spune că Tracii erau poporul cel mai numeros, după Indieni; aşa că prin număr, dacă s'ar fi grupat sub o singură stăpânire, ar fi putut forma cel mai puternic stat din acea vreme.

1. **Ilirii** trăiau în triburi pe malul Mării Adriatice, prin văile Pindului şi prin ţinuturile vecine acestor munţi. Uneori se ivea dintre ei câte un rege puternic, care reuşea să-i supună, pentru câtva timp, ascultării lui. Ilirii se îndeletniceau, în genere, cu păstoria. Printre ei erau şi numeroşi *piraţi*, adică hoţi de mare, tocmai aici în vecinătatea Grecilor şi a Romanilor. Piraţii iliri, conduşi uneori chiar de regele lor, nelinişteau comerţul Romanilor în Marea Adriatică. De aceea Romanii, în urma unor lupte pe care le-au avut în vechea Albanie, au biruit şi au supus pe Iliri, dominaţiei lor.

2. **Tracii.** La răsărit de Iliri, în restul Peninsului Balcanice până la Marea Neagră şi până la Arhipelag, trecând şi peste Bosfor în Asia Mică, trăiau Tracii. Regiunea râului Mariţa din Balcani se numeşte până azi *Tracia*. Ocupaţiile lor de căpetenie erau plugăria, păstoria — în deosebi acei care locuiau regiunile deluroase — şi pescăria. Numai foarte puţini dintre dânşii au fost atraşi spre hoţia de mare, ca Ilirii. Tracii locuiau în sate mari, cu case spaţioase, aşezate în curţi întinse. Ei trăiau însă în triburi, şi deşi erau viteji şi pricepuţi în războaie, n'au putut forma un stat durabil. Numai din când în când au avut şi ei, ca şi Ilirii, câte un rege mai însemnat.

In dreapta Dunării, triburi mai însemnate de Traci erau *Moesii*, de la care s'a păstrat numele *Misiei* san *Moesiei*. *Bessi* erau buni minieri, iar *Odryzii*, luptători iscusiţi, au reuşit, sub regele lor *Sitalkes* să-şi întocmească un stat destul de puternic.

2. Gladiator trac în armata romană.

Tracii s'au împotrivit lui Darius, când acesta a invadat în Sud-Estul Europei. Cu Grecii, însă, ei au trăit bine; aceştia fiind negustori, au populat oraşele de pe ţărmurile Mării Negre şi ale Mării Egeie, şi au înlesnit schimbul între produsele Tracilor şi mărfurile şi obiectele aduse de dânşii.

In schimb, cu regii *Macedoniei*, Tracii nu s'au putut înţelege, căci ei nu voiau să-şi piarda libertatea. Aceşti regi, urmăreau să-şi unească toate ţările balcanice sub stăpânirea lor. *Filip II*, care se căsătoreşte cu *Meda*, fiica regelui trac *Cothelas*, a purtat lupte cu Tracii şi a supus o bună parte din ţinuturile locuite de aceştia.

3. **Sciţii.** In Moldova de azi, istoricul grec Herodot citează triburi de *Sciţi*, care îşi aveau ţara lor în stepa Rusiei, la Nordul Mării Negre şi prin părţile Mării Caspice. Sciţii erau din ramura popoarelor iraniene; ei erau nomazi şi în migraţiunile lor, străbătând şi o parte din stepa din ţara noastră, au ajuns prin veacul VII a. Hr. să se aşeze în sate răzleţe, până la Dunăre şi la poalele Carpaţilor. Ei au ocupat şi Dobrogea, care, în vechime se numea *Sciţia Mică*. Sciţii aveau multe obiceiuri sălbatice; astfel ei beau sângele

celui dintâiu vrăjmaş căzut în luptă, îşi făceau din ţeasta capului cupe de băut, etc. Când condamnau pe un vinovat la moarte, atunci ucideau împreună cu dânsul şi pe toţi copiii lui de partea bărbătească. Ei aveau credinţa în nemurirea sufletului şi se închinau la zei. Pe regi îi îngropau cu una dintre soţiile lor şi cu servitori, ca să aibă cine-i servi în lumea morţilor.

Sciţii atacând pe Perşi şi făcându-le dese prădăciuni, *Darius I* porni o expediţie contra lor ca să-i pedepsească (512).

Regele Persiei, cu armata lui, venind în Europa, trecu prin Do-

3. Sciţi înfăţişaţi pe un vas găsit la Kerci în Rusia. Ei au trăit în duşmănie cu Dacii şi au avut lupte cu Darius I şi cu Geţii.

brogea peste Dunăre, în Sciţia. El nu isbuti, însă, nimic, pentrucă Sciţii se retrăgeau mereu din calea lui, în stepa nesfârşită de la Nordul Mării Negre. Darius fu nevoit să se reîntoarcă în Persia, fără nici un rezultat.

Herodot, care a călătorit prin coloniile greceşti aşezate în Sciţia, pe malurile Mării Negre, şi care ne-a lăsat multe ştiri cu privire la Traci şi la toate popoarele din Sud-Estul Europei, descrie, în acelaşi timp, şi ţinuturile pe care le-a cunoscut sau despre care a cules informaţiuni. Astfel, el descrie unele râuri ale ţării noastre, ale căror nume le-ar fi aflat de la Sciţi şi anume *Piretos*—Prutul, Tiarantos *(Gerasus)*—Siretul, *Maris*—Mureşul, şi poate *Ordessos* (Argessos)—Argeşul. Sciţii din Dacia s'au pierdut în massa Tracilor.

Printre Sciţi, care stăpâneau şi multe triburi de popoare uralo-altaice, s'au aşezat cu timpul alţi iranieni, cari erau mai liniştiţi şi se ocupau cu plugăria. Aceştia se numeau *Sarmaţi* şi mulţi dintre

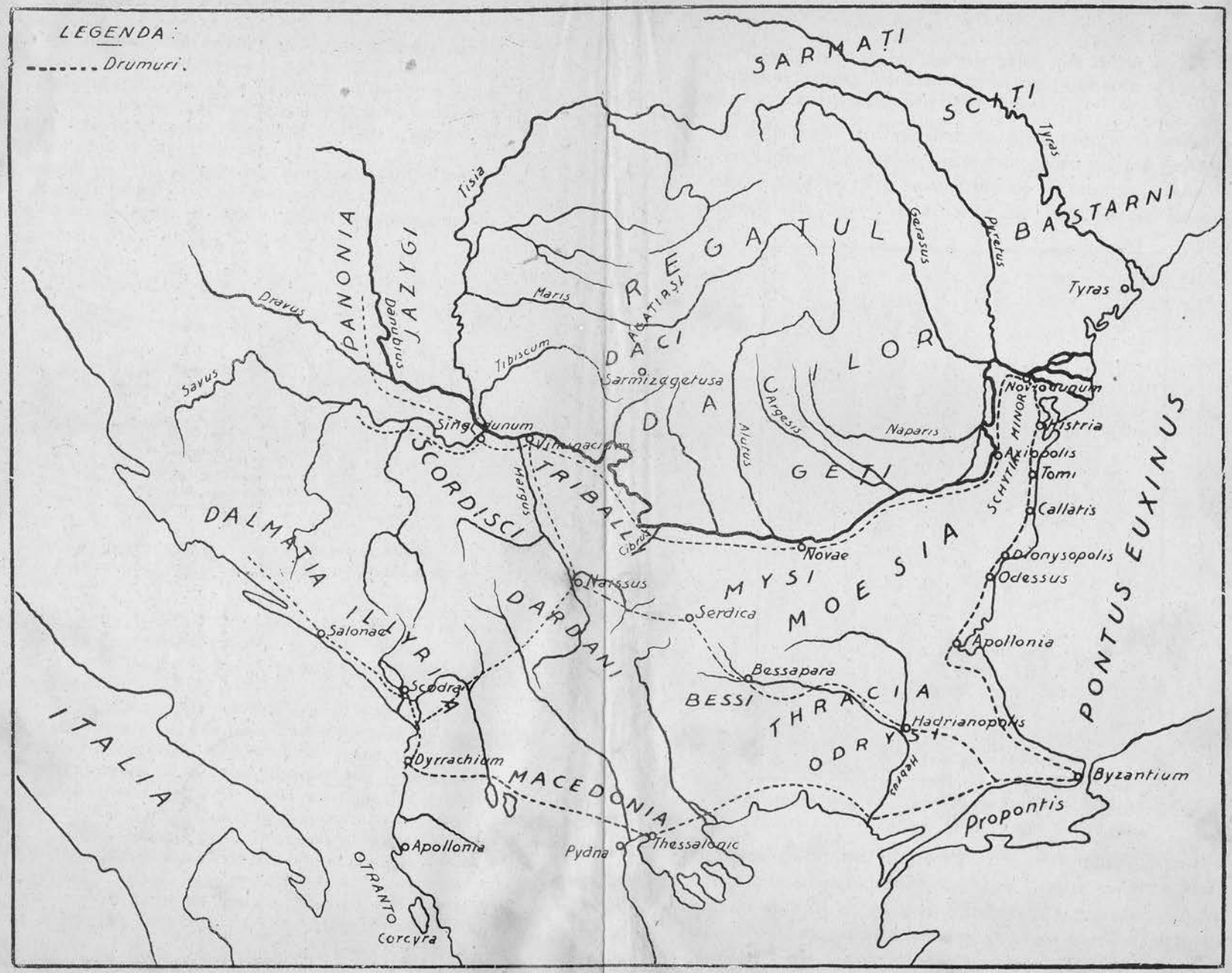

Dacia veche la Nordul Dunării și Țările ocupate de Iliri și Traci, la Sud-Estul Europei.

ei au locuit prin Moldova; cei care trăiau spre răsărit între, Prut şi Nistru, se numeau *Roxolani*. Alţii au trecut spre apus, în Panonia, unde sunt cunoscuţi sub numele de *Iazygi*.

4. **Agatirşii.** In Transilvania, spre munţii Apuseni şi în regiunea Târnavelor, locuiau mai de mult **Agatirşii**, oameni liniştiţi, care se ocupau cu creşterea albinelor, cultivau viţa de vie şi scoteau aur, din care-şi făceau

4. Un călăreţ sarmat. Chip săpat în piatră. (Mon. de la Adam-Clissi).

frumoase podoabe. Ei trăiau bine între dânşii, erau bogaţi şi aveau legi despre care se spune că erau alcătuite în versuri ca să poată fi învăţate mai uşor. Agatirşii, fiind mai puţin numeroşi, s'au pierdut în masa Tracilor, care ajung stăpâni în aceste ţinuturi.

5. **Celţii** şi **Bastarnii**. Prin veacul III a. Hr. cam pe la anul 280, năvăliră în Peninsula Balcanică triburi de *Celţi*, care veneau de prin Boemia şi din părţile apusene ale Daciei. Ei au întemeiat un stat celtic în Tracia, iar pe cursul Dunării, cetăţi şi oraşe ca *Noviodunum*—Isaccea, care corespunde cu vechiul nume al oraşului *Noyon* din Franţa, *Durostorum* cu rădăcina galică *dun*—Silistra, ori *Singidunum*—Belgradul.

Unele triburi, dintre aceşti barbari, au încercat să zădărnicească închegarea unui regat unitar al Geţilor. Cu aceste triburi s'a luptat, mai târziu, regele *Burebista*. Celţii din Sudul Dunării au trecut dincolo de munţii Balcani, dar au fost goniţi de către Traci din aceste părţi. Unii au ajuns tocmai în Asia Mică, unde provincia *Galatia* le-a păstrat numele.

Dinspre Nord se ivi un popor de neam germanic, *Bastarnii*, care, desprinşi de prin părţile Vistulei, s'au aşezat spre Nord-Est de Nistru, în Galiţia şi în Podolia. Ei şi-au întins stăpânirea lor până în Carpaţii orientali şi au supus toate popoarele — *Sciţi, Sarmaţi* sau *Geţi*, — pe care le-au întâlnit în calea lor. Bastarnii au ajutat pe regii Dacilor în luptele lor, dincolo de Dunăre, împotriva Tracilor şi a Romanilor.

Acestea au fost popoarele care au locuit în Dacia sau în vecinătatea acestei ţări, în care s'a organizat în veacul I a. Hr. o puternică stăpânire a Geto-Dacilor. Ceea ce Macedonenii n'au putut înfăptui în Sudul Dunării — o unitate politică — au realizat Dacii, aşezaţi la Nordul acestui fluviu, într'un teritoriu care înfăţişa în acelaş timp şi o unitate geografică distinctă. Geto-Dacii înşişi s'au arătat dornici de a-şi întemeia şi întări o regalitate capabilă de cuceriri şi de victorii asupra vrăjmaşilor.

6. **Grecii.** Popoarele din Peninsula Balcanică şi dela Dunărea de jos s'au desvoltat şi sub influenţa vechei civilizaţiuni greceşti. Grecii s'au răspândit în colonii numeroase pe coastele Mării Negre. In părţile noastre şi ale Sciţiei, ei găseau cereale, piei şi blănuri felurite, vin, lână, miere şi ceară de albine, lemne, aur şi argint din minele Transilvaniei. Ba, făceau şi comerţ cu sclavi, căci Tracii obişnuiau adeseori să-şi vândă copiii ca sclavi.

Atraşi de aceste bogăţii, Grecii, buni negustori, s'au aşezat încă de prin sec. VII a. Hr. în multe colonii pe ţărmurile Mării Negre şi au pătruns pe cursul Dunării şi pe văile afluenţilor din stânga acestui fluviu, în interiorul Daciei. Astfel, centre greceşti în aceste ţinuturi au fost: **Tyras** — Cetatea Albă, la limanul Nistrului; apoi **Halmyris** — Zaporojeni, lângă marile lacuri; mai la Sud **Istros**, numit azi Caranasuf, colonie întemeiată de Milesieni în sec. VII; **Tomi** — Constanţa; **Callatis**— Mangalia; **Dionysopolis** — Balcic; **Odessos** — Varna, etc. Pe Dunăre s'au aşezat la **Carsium** — Hârşova, la **Axiopolis** — Cernavodă, etc.

Cum vedem, Grecii s'au aşezat mai mult pe ţărmul Mării Negre şi au întemeiat numeroase colonii. Dar între Grecii colonişti şi băştinaşii ţinuturilor din Nord-vestul Mării Negre n'au fost decât numai legături care priveau schimbul de produse agricole şi animale. Negustorul grec îşi aştepta clienţii în oraşul-colonie, unde se stabilise. Au fost, însă, Greci, care pe cursul apelor au străbătut până în Ardeal, unde erau aşezările Dacilor. Unii din conducătorii Dacilor au cunoscut limba greacă, şi mai târziu, pe cea romană. Poetul Ovidiu spune că un principe din Tracia, numit **Cotys**, ar fi scris chiar opere literare în limba greacă sau latină.

Pe urmele Grecilor au rămas numeroase ruini, care se descopăr mereu în zilele noastre, apoi inscripţii şi monede, care dovedesc că ei au desfăşurat o intensă activitate în vechea Dacie. In deosebi între Olt şi Nistru, Dacii şi Sciţii au cunoscut civilizaţia elenică. Dar n'au simţit aşa de puternic influenţa acestei civilizaţii ca a celei romane. Dincolo de oraşele greceşti, era, până la Romani, încă multă barbarie şi sărăcie.

7. **Geţii sau Dacii.** In România de azi locuiau triburi de Traci, cărora Grecii le ziceau **Geţi** şi despre care Herodot spune că erau, „cei mai viteji şi cei mai drepţi dintre toţi Tracii". Romanii i-au numit **Daci.** Mulţi dintre aceştia s'au retras din calea năvălitorilor, Bastarni sau Sciţi, şi s'au adăpostit în regiunile mai ferite ale munţilor Carpaţi. Pe Daci îi găsim aşezaţi în părţile Banatului şi ale Transilvaniei, spre munţii Apuseni, unde ei îşi aveau centrul în cetatea lor **Sarmize-**

getusa. Tracii din Sud-Estul Daciei erau numiţi şi **Carpi**, de unde vine şi numele munţilor **Carpaţi.**

Geţii au fost neliniştiţi de Macedoneni în aşezările lor din stânga Dunării. Astfel, tânărul rege *Alexandru cel Mare*, fiul lui Filip, înainte de a pleca în Asia, porni într'o expediţie împotriva Tracilor de la Dunăre. El trecu pe neaşteptate la Nordul fluviului şi străbătând cu oastea sa printr'un lan de grâu cu spice aurii, cuprinse o cetate de lemn, a Geţilor, pe care urmărindu-i, nu-i mai putu descoperi. Alexandru cel Mare nici n'avu curajul să înfrunte pustiul necunoscut, care se deschidea în calea lui (335). El se reîntoarse în Macedonia şi porni apoi marea sa expediţie în Asia.

După moartea lui, *Generalul Lisimah* rămase stăpân peste Tracii din dreapta Dunării şi luă chiar titlul de rege al Traciei. Dar tocmai acuma se ridică dintre Geţi un rege puternic, viteaz şi mărinimos, numit *Dromihete*, care deprinse pe supuşii săi cu viaţa ostăşească şi-şi întocmi chiar o bună armată. Lisimah voi să înlăture un asemenea vrăjmaş, care se ridicase în calea lui. El trecu Dunărea, dar Dromihete îl atrase în locuri lipsite de apă şi pustii, şi atacându-l pe neaşteptate, îl făcu prizonier împreună cu toată armata cu care venise (292 a. Hr.). Dromihete se purtă foarte bine cu Lisimah şi cu toţi prizonierii, pe care-i cinsti ca pe nişte oaspeţi şi nu ca pe prinşii de războiu.

Această înfrângere a făcut dovada slăbirii regatului macedonean, care, mai târziu, a fost sfărâmat de Romani. Dar nici Geţii n'au putut alcătui, atunci, un stat puternic.

8. **Viaţa şi obiceiurile Dacilor.** Dacii erau oameni bine făcuţi şi chipeşi la înfăţişare; ei erau un popor cu locuinţe stabile şi se ocupau cu agricultura, creşterea vitelor, cultivau pomi şi viţa de vie şi ştiau să-şi fabrice arme. Dacii erau mai mult un popor de săteni; ei locuiau în sate iar casele şi le făceau de lemn, din nuele sau din vălătuci de lut. Cei mai bogaţi îşi făceau, în oraşe, locuinţe din piatră. Ei recoltau in şi cânepă, din care femeile ţeseau îmbrăcămintea, scoteau aur şi argint din mine şi sare din ocne. Dacii mai erau şi negustori şi meşteri lemnari; ei îşi făceau singuri pluguri din lemn, hamuri, căciuli, cojoace şi opinci; au bătut monede, folosindu-le în schimbul pe care-l făceau. Lor le plăcea să bea mult vin fără să-l amestece cu apă,

ca Greţii, şi se hrăneau cu mămăligă de meiu, cu peşte, legume, miere, fructe şi lapte, din care ştiau să scoată unt, brânză şi smântână.

Un preot al lor, **Deceneu**, pe vremea regelui **Burebista**, a căutat să-i deprindă ca să trăiască în cumpătare şi să nu mai bea vin aşa de mult.

Dela început, încă, Dacii erau conduşi de regi; po-

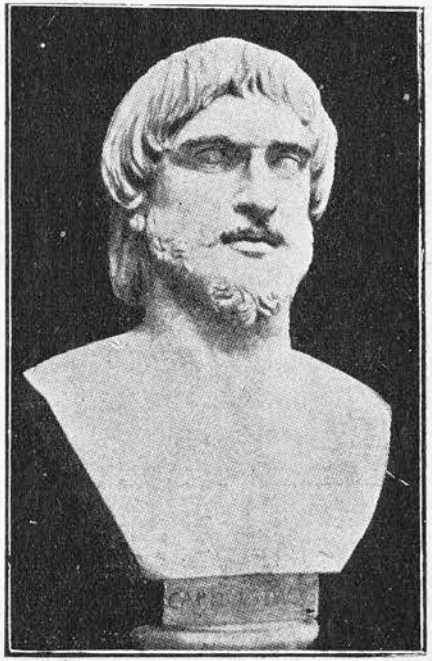

5. Un ţăran dac prizonier, dus la Roma; semănă bine cu ţăranii noştri. (Sculptură din Muzeul Vaticanului, Roma).

porul era împărţit în două clase sociale: **nobilii,** numiţi în graiul lor **tarabostes**; aceştia purtau pe cap o căciulă — **pileus,** — de aceea Romanii îi numeau **pileati** şi ei formau casta războinicilor. Restul populaţiei umbla cu capul descoperit şi cu părul mare; aceştia erau Dacii agricultori şi erau numiţi **comati** sau **capilati,** adică păroşi; în Dacia mai erau şi robi.

Dacii erau oameni iubitori de dreptate şi de libertate; ei nu erau obişnuiţi să umble prin judecăţi şi nici n'aveau legi scrise, de aceea, deseori, îşi făceau dreptate singuri, cu cuţitul ori cu sabia.

9. **Religia Dacilor.** Dacii se închinau la zei. Toată viaţa lor era, de altfel, dominată de religie, care avea un caracter idealist şi fanatic. Stăpânul cerului şi al luminii se numea la ei **Gebeleizis;** dar cel mai cunoscut zeu al Dacilor este **Zalmoxis;** acesta era în luptă cu spiritele rele. Dacii erau foarte evlavioşi; ei credeau că sufletul nu moare niciodată şi de aceea nici nu se temeau de moarte. Asta îi făcea ca la naşterea unui copil să jelească, iar la moartea cuiva dintre ei să se bucure la gândul că sufletul celui mort trece într'o lume mai bună şi-şi continuă viaţa alături de Zalmoxis. Dacii obişnuiau să-şi ardă morţii, ca şi Romanii.

Fiind fără frică de moarte, Dacii erau foarte viteji în războaie; ei se luptau cu mult avânt pentru a-şi apăra libertatea şi pământul. Credinţa lor era că sufletele celor morţi în lupte pentru apărarea patriei, mergeau în cer. Dacii făceau lui Zalmoxis şi jertfe omeneşti; astfel, la cinci ani odată, alegeau pe unul dintre ei şi-l aruncau cu faţa în sus aşa ca să cadă în vârfurile a trei lănci înfipte în pământ, ca să-i ucidă trupul, iar sufletul să ajungă la Zeu şi să-i spună care erau dorinţele şi nevoile lor. Dacii mai aveau multe obiceiuri comune popoarelor indo-europene; aşa, de pildă, la dânşii, când murea bărbatul, soţia primea şi ea moartea pe mormântul soţului. Ei aveau însă şi unele obiceiuri rele, ca acela de a-şi vinde copiii la străini.

10. **Urme dela Daci.** Urme mai însemnate dela Daci nu ni-au rămas, pentrucă colonizarea romană a schimbat cu totul înfăţişarea Daciei. Oraşele lor au fost transformate şi numele le-a fost schimbat. Astfel, de pildă **Sarmizegetusa**, capitala Dacilor, aşezată în Sud-Vestul Transil-

vaniei, capătă numele de **Ulpia Traiana.** Ocupaţiunile de altădată ale Dacilor sunt, însă, şi ocupaţiunile noastre de astăzi, aşa de strâns legate de pământul pe care-l locuim.

Portul ţăranilor noştri, dela Daci până la vremurile noastre, nu s'a schimbat prea mult. Cum se arată în chipurile săpate pe **Columna lui Traian** dela Roma, Dacii erau oameni voinici, deşi nu prea înalţi la trup; ei pur-

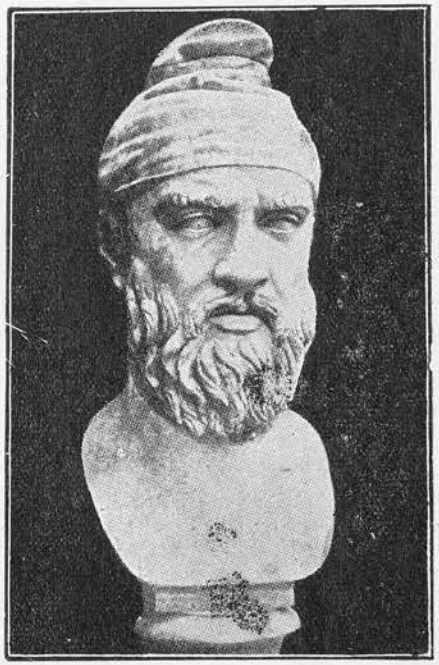

6. Un nobil dac, cu boneta de pâslă pe cap. (Sculptură din Muzeul Vaticanului, Roma).

tau plete şi căciulă pe cap dar mulţi umblau şi cu capul gol. Cămaşa o purtau pe deasupra iţarilor şi la mijloc aveau o cingătoare; în picioare se încălţau cu opinci. Iarna se îmbrăcau cu cojoace făcute din piei de oaie. Femeile se îmbrăcau cu o haină lungă, încinsă la mijloc, iar pe cap aveau un văl sau maramă.

Ceeace a rămas mai caracteristic sunt pletele pe care le purtau Dacii şi pe care le mai poartă şi astăzi unii dintre sătenii noştri, ca o podoabă a capului.

Dela Daci se găsesc vase, oale şi alte obiecte făcute de ei din lut ars, apoi felurite obiecte de aur, resturi de arme lucrate din bronz, şi monede. Armele lor de

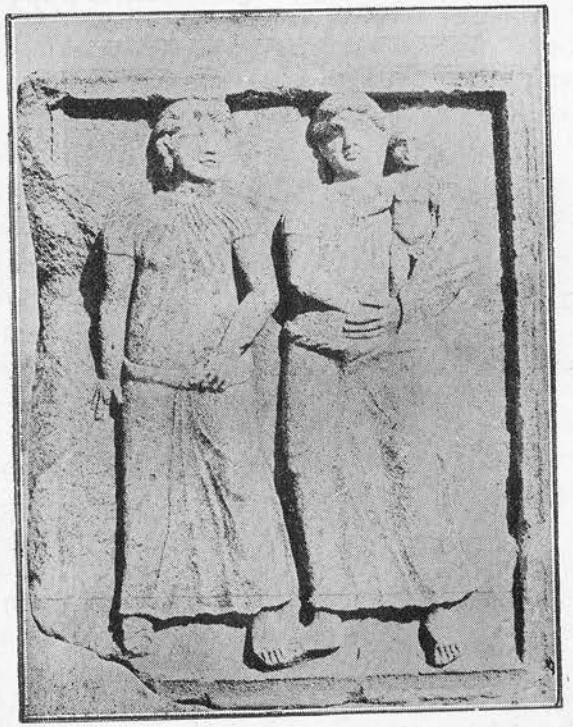

7. Femei dace, după chipurile săpate pe monumentul dela Adam-Clissi.

luptă erau destul de variate şi anume: săbii, arcuri, lănci, scutul, praştia, platoşa de zale cu care-şi acopereau corpul, etc. Armata lor e alcătuită din infanterie şi cavalerie; ei aveau şi care de luptă, de care, deobiceiu, se foloseau nobilii.

11. **Organizarea Dacilor.** Tracii, trecuţi în Nordul Dunării şi cunoscuţi mai de mult sub numele de **Geţi**, au avut de înfruntat dese atacuri şi năvăliri din partea regilor Macedoniei, din spre Sud, ori a barbarilor Celţi, Bastarni şi Sciţi. Herodot adaugă că dintre toate popoarele Traciei, Geţii au fost singurii care încearcă să se împotrivească regelui Darius, când acesta trecu în Europa; totuşi ei „fură supuşi îndată, deşi sunt cei mai

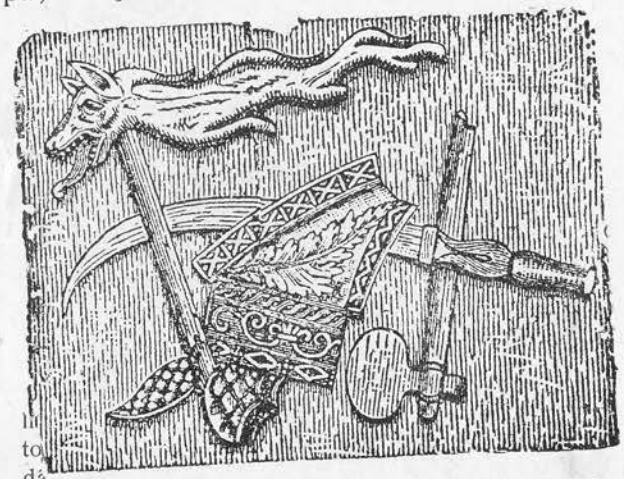

Legul şi armele Dacilor: tolba şi securea (col. lui Traian).

şi cei mai cinstiţi dintre Traci“ (512). Mai târziu au trecut în Nordul Dunării.

Aceste împrejurări au zădărnicit pentru multă vreme egarea unui stat unitar şi puternic a acestor triburi aci, care au populat câmpia şi munţii ţării noastre. ii greci şi romani nu fac nici o deosebire între aci, care nu erau deosebiţi decât numai ca nuci altfel erau o singură ramură a Tracilor, aşa ntem şi noi astăzi **Românii,** indiferent dacă ne le Moldoveni, Munteni, Bănăţeni sau Ardeleni. părţi.

Bure ntinuat astfel să trăiască multă vreme în care-şi aveau capitala în cetăţi cu numele

terminat în — **dava.** Aceste triburi se luptau deseori între dânsele şi făceau şi multe prădăciuni. In prădăciunile lor, Dacii treceau uneori peste Dunăre, alteori mergeau tocmai spre răsărit, dincolo de apele moldoveneşti, în regiunile dinspre Nord-Vestul Mării Negre. In calea lor ei cucereau oraşe, din care se mulţumeau

9. Un dac purtând steagul.

arcuri,
numai să ia prada, fără să se aşeze statornic şi acopeţinuturi. Cetăţile dace erau construite pe deal anterie
apărate, ori întărite cu garduri de nuele şi scânc deo-
cu ziduri de piatră.

Cu timpul, Dacii au ajuns la Nordul D

până la Nistru, iar ţara cuprinsă între Dunăre, Tisa şi Nistru a luat şi numele de **Dacia.**

12. **Burebista.** In prima jumătate a sec. I a. Hr. se iveşte în rândurile Dacilor un rege viteaz şi îndrăzneţ, numit **Burebista,** care, ajutat de preotul **Deceneu,** a reuşit să unească toate triburile Dacilor, alcătuind o stăpânire puternică. Despre dânsul, o inscripţie dela **Dionysopolis** — Balcic — din anul 48 a. Hr. spune că a fost „cel dintâi şi cel mai mare dintre regii din Tracia".

Din părţile Haţegului, ale Olteniei muntoase şi ale natului, unde-şi avea la început stăpânirea, Burebista supus ascultării lui popoarele şi cetăţile greceşti de

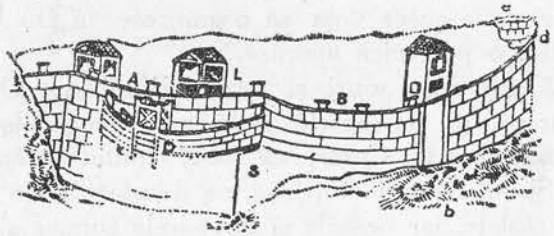

Planul cetăţii dace dela Colţea, pe Columna lui Traian.

Mul Mării Negre, dela vărsarea Niprului până la
. Intr'o inscripţie dela **Marcianopolis** se spune că
din aceste oraşe îşi trimeteau delegaţii lor ca să
ească ordine dela marele rege al Dacilor. Cu ar-
ce avea, socotită la 200.000 de ostaşi, Burebista
şit să înlăture din calea lui urmele de Celţi şi de
ni şi să supună pe Sciţi, în părţile răsăritene. El
zai. astfel, să constitue, la Nordul Dunării, o **uni-**
între **ică într'o unitate geografică,** cu hotare din
porti
sule rul boemian şi Alpii nordici spre apus, până la
de i Bug, şi din Carpaţii păduroşi spre Nord până
părţile Hemus spre Sud. Roxolanii şi Iazigii au fost
Burebista.

In vremea asta Romanii ajunseseră cu stăpânirea lor până la Dunăre. Burebista n'a vrut să pornească lupte cu aceşti cuceritori puternici. El spera că va putea asigura o stabilitate mai îndelungată statului organizat de dânsul. Dacii întâlniră, însă, în calea lor, civilizaţia romană, care i-a supus şi pe ei.

Intr'adevăr, stăpânirea lui Burebista întinzându-se, în unele părţi, şi în Sudul Dunării, începuse a deveni o primejdie pentru provinciile romane. Ba, Dacii mai făceau unele prădăciuni şi nelinişteau aceste provincii. D
aceea **Iuliu Cesar** se hotărîse să cucerească Dacia,
omorîrea lui a zădărnicit înfăptuirea planului ce-şi
cuse (44 a. Hr.). Cesar prevedea primejdia invazie
manilor şi de aceea voia să organizeze la Dună
şi la Rin, o puternică apărare.

După câţiva ani muri şi regele Burebista. Dac
fi putut profita de luptele civile care isbucniră la Rom
după omorîrea lui Cesar, ca să-şi întindă stăpânire
lor în Sudul Dunării. Ei, însă, se despărţiră din nou
triburi răsleţe, iar oraşele şi popoarele supuse s'au
berat de sub stăpânirea Dacilor. Aceştia au co
prădăciunile lor în Sudul Dunării, ceea ce a f
Romani ca, mai târziu, să-i supună definitiv.

---

arcuri,
i acope-
fanterie
, deo-

mane: *Singidunum* — Belgrad, o veche colonie celtică, deveni reşedinţa unei legiuni, *Viminacium* — Costolaţ, *Bononia* — Vidin, *Ratiaria* — Arciar în Bulgaria, *Oescus Novae* — Şiştov, *Durostorum* — Silistra, erau centre legate cu un drum, care urma malul drept al Dunării până la *Noviodunum* — Isaccea de unde scobora, în jos, pe malul Mării Negre, pe la *Histria, Tomi, Callatis, Dionysopolis, Odessos, Mesembria,* până la *Hadrianopolis.* La *Troesmis* — Igliţa, în Dobrogea, de asemenea s'au găsit urmele lagărului unei legiuni; apoi mai era *Naissus* — Niş, de unde un drum mergea spre Tracia, la *Serdica* — Sofia, şi mai departe până la *Bizantium.* Un alt drum era cunoscuta *Via Egnatia,* care lega drumul roman de pe coasta Mării Adriatice cu Bizantium. Acest drum pleca dela *Dyrrachium* — Durazzo, trecea la Salonic, apoi la *Amphipolis, Philippi* şi ajungea, urmând coasta Mării Egeie, la Bizantium, unde se întâlnea cu drumul care venea dela Singidunum, pe valea Moravei, pe la Naissus şi traversa Tracia, pe valea Mariţei.

Romanizarea Peninsulei Balcanice s'a făcut şi prin legiunile militare, aşezate în lagăre permanente bine întărite (castra) şi pe lângă care erau numeroşi furnizori. Aceştia formau un adevărat oraş (canabae). Localnicii se romanizau prin contactul permanent pe care-l aveau cu militarii. Mulţi soldaţi, apoi, după ce se liberau din armată (veterani), rămâneau pe loc, căpătând pământ şi contribuind, şi în modul acesta, la romanizarea populaţiei băştinaşe. Limba latină, vorbită de colonişti şi de militari, birue în Peninsula Balcanică şi începe să fie vorbită şi de populaţiile trace; această limbă capătă un *caracter universal,* prin faptul că era folosită de toate popoarele, cunoscute pe atunci, ca să se poată înţelege între dânsele.

Expansiunea romană a fost mai intensă în Dobrogea — Schytia Minor—în care erau numeroase oraşe comerciale înfloritoare şi unde Romanii aveau nevoie să se întărească împotriva lumii barbare. Profesorul V. Pârvan a găsit în Dobrogea multe urme de aşezări romane, care arată cât de intensă a fost aci romanizarea.

Stăpânirea romană a înlesnit desvoltarea vieţii economice în Peninsula Balcanică. Agricultura, creşterea vitelor, negoţul, au luat un mare avânt prin siguranţa şi paza militară romană. Pe drumurile romane au înflorit însemnate centre comerciale, iar pe la Bizantium se făcea legătura cu Asia şi se înlesnea astfel comunicaţia între Orient şi Occident. Negustorii greci, care populau oraşele, porturi la ţărmul Mării Negre, pătrundeau în interiorul Peninsulei Balcanice, ba treceau şi în Nordul Dunării şi făceau schimb de produse fabricate, aduse de ei, cu cerealele cultivate în aceste părţi.

Această intensă activitate comercială a dus la înflorirea vieţii economice în Balcani şi a contribuit şi la desvoltarea culturii. In aşezările romane din Dobrogea s'au găsit vase, statui de-ale zeilor şi de-ale împăraţilor, ori de-ale cetăţenilor cu renume, bine cunoscuţi în lumea veche pentru faptele lor.

Este explicabil că o asemenea situaţie înfloritoare a provinciilor romane din Balcani să provoace prădăciunile barbarilor de dincolo de Dunăre. Romanii, însă, şi-au asigurat şi aici graniţa, prin cucerirea Daciei.

4. **Inceputurile romanizării Daciei.** Aşezaţi cu coloniile lor până la Dunăre, Romanii de pe atunci au început să treacă în Nordul fluviului, în Dacia, unde nu era încă stăpânire romană, iar Dacii se amestecau cu ei, trecând unii dintre dânşii în Sudul Dunării. Ba, ceva mai mult, chiar legiuni romane au trecut în stânga Dunării, spre răsărit de Olt, iar guvernatorul Moesiei inferioare îşi exercita autoritatea sa şi asupra ţinuturilor de dincolo de gurile Dunării, până la Tyras. De asemenea o parte din teritoriul dela vărsarea Tisei trecu sub stăpânirea Moesiei superioare. Este evident, dar, că încă de atunci, **odată cu romanizarea Peninsulei Balcanice, a început şi romanizarea Daciei.**

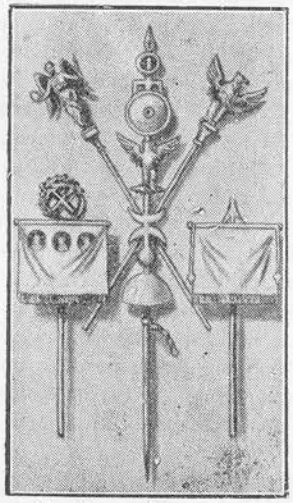

14. Steaguri romane.

5. **Romanii şi Dacii.** Romanii ajunseseră cu stăpânirea lor la Dunăre, în vecinătatea Dacilor. Aceştia îşi aveau aşezările lor adăpostite în Carpaţi şi în podişul Transilvaniei, de unde făceau dese prădăciuni în Sudul Dunării. Din cauza acestor atacuri ale Dacilor, Romanii au supus, cu destule greutăţi, ţinuturile de la

Sudul Dunării; iar în vremea lui **Octavian August,** şi după el, au fost organizate expediţiuni militare chiar în Dacia, cu care prilej au fost făcuţi numeroşi prizonieri printre Daci. Dealungul Dunării, tot acest împărat a ridicat cetăţi de apărare şi a aşezat garnizoane puternice. Numeroşi Daci au fost strămutaţi în Moesia.

15. Decebal, după chipul de pe Columna lui Traian.

Dar cu toate măsurile luate de Romani, Dacii continuau să neliniştească provinciile imperiului roman.

6. **Decebal.** Dintre Daci se iveşte un rege viteaz şi curajos, numit şi **„leul munţilor“,** care a reînviat gloria poporului său, din timpul lui Burebista. Decebal a reuşit să adune sub ascultarea sa pe toţi Dacii, a organizat o armată disciplinată, ca şi a Romanilor, şi şi-a găsit alianţe la popoarele germane din spre Nord.

Acest rege era foarte iscusit în treburile militare, isteţ la minte şi mândru. Meşter în războaie, ştia când să dea lovitura ca să isbândească. El a folosit vitejia aprigă a poporului său, încât Romanii au întâmpinat multe greutăţi până să-l biruiască.

Decebal, prin prădăciunile lui, neliniştea foarte mult pe locuitorii din Sudul Dunării.

7. **Domiţian şi luptele lui cu Dacii.** Tocmai acuma statul roman era condus de un împărat ambiţios, **Domiţian**, dar care era slab şi fricos şi obişnuia mai mult să petreacă şi să se plimbe. Războaiele le lăsa pe seama generalilor săi. Decebal pătrunse, în timpul domniei acestui împărat, în Sudul Dunării şi bătu pe Romani într'o luptă în care însuşi guvernatorul Moesiei, **Oppius Sabinus** îşi pierdu viaţa (86). Atunci Domiţian porni în persoană, în fruntea unei armate, împotriva Dacilor. Dar se opri la Naissus în Moesia şi încredinţă comanda armatei generalului **Cornelius Fuscus,** care, la rândul său, fu biruit de Decebal, ca şi guvernatorul Moesiei.

Domiţian avuse grijă să fugă din vreme în Italia, lăsând Moesia în prada Dacilor. Noul guvernator roman al acestei provicii, generalul **Tettius Iulianus,** puse armata romană în rânduială, respinse pe Daci peste Dunăre şi porni în contra lui Decebal un nou război. Tettius Iulianus urmărind de aproape pe Daci şi străbătând drumuri foarte grele, reuşi să-i biruie în Banat la **Tapae.** Armata romană ar fi putut merge asupra **Sarmizegetusei,** capitala Dacilor, dar Domiţian o rechemă ca s'o îndrepte împotriva Marcomanilor, care atacaseră imperiul din spre Panonia.

Domiţian ajunse la pace cu Decebal, dar în nişte condiţiuni destul de grele şi umilitoare (90). Astfel Dacii, recunoscuţi ca aliaţi ai Romanilor, ca să nu mai năvălească în imperiu, au primit ingineri şi meşteri pricepuţi care să le construiască poduri, drumuri şi

mai ales cetăţi de piatră pentru apărare. Ofiţeri romani au fost trimişi ca să instruiască armata Dacilor, care au mai căpătat şi arme şi maşini de război dela Romani. Domiţian s'a mai obligat să dea Dacilor chiar o sumă de bani, plătită anual, numai să-i ştie liniştiţi. Decebal primi să intre în clientela romană, recunoscând de formă autoritatea împăratului. Domiţian îşi organiză un triumf, care este ridiculizat de istoricii **Tacitus** şi **Plinius cel tânăr.**

Dacii au folosit foarte mult prin ajutoarele primite de la Romani; ei au început să se resimtă de influenţa culturii romane.

8. **Traian** (98—117). Imperiul roman nu putea îngădui umilinţa ce-i fusese impusă de Daci. La doi ani după moartea lui Domiţian, ajunse la tron **Marcus Ulpius Traianus,** care fusese adoptat de bătrânul împărat **Nerva.** Traian era de loc din colonia **Italica** din Spania; el, de tânăr încă, a luptat în rândurile armatei romane, dovedind mari însuşiri de bun şi viteaz general. Biruind pe Marcomani, Traian primi dela Nerva titlul de **Germanicus.** El era deprins să-şi ducă viaţa în mijlocul ostaşilor săi şi cu ajutorul lor a ajuns la biruinţe însemnate.

Traian este considerat în Istoria Romanilor ca ultimul dintre Cezarii cuceritori, iar Senatul roman l-a numit „cel mai bun principe" (optimus princeps). El a avut ca tovarăşă de viaţă pe împărăteasa **Plotina,** un model de nobleţă şi de virtute.

Ajuns împărat, Traian luă măsuri ca să se construiască şosele, să se întărească graniţele cu fortăreţe şi reuşi să organizeze armata, căutând să reînvie virtutea şi vitejia de care Romanii dăduseră atâtea dovezi. Pe malul drept al Dunării construi, cu mari greutăţi, o şosea, până dincolo de Porţile de Fier.

9. **Primul război cu Dacii** (101—102). Dela începutul domniei sale, Traian a căutat să pună capăt si-

tuaţiei umilitoare în care se găsea imperiul roman faţă de Daci. El îşi organiză, sub comanda lui, o armată alcătuită din opt legiuni, din Illyricum şi Moesia, şi alte trupe auxiliare, cu cavaleria numidică şi garda imperială,

20, Impăratul Traian.

şi folosind flota Panoniei şi cea a Moesiei, pentru aprovizionare şi transportul armelor, trecu, pe un pod de vase construit la **Viminacium**, peste Dunăre, în **Banat**, în anul 101. Traian merse cu armata lui pe drumul urmat de Tettius Iulianus, pe la **Arcidava, Berzobis** şi **Azizis,** spre trecătoarea **Poarta de Fier.** Dacii s'au retras din calea Romanilor, fără să poată rezista în cetăţile lor de apărare; au reînoit, însă, alianţa cu Germanii, îndemnându-i pe aceştia să pornească şi ei împotriva lui Traian. Dar în calea lor, pe drumuri grele şi prin păduri, mulţi Romani au căzut, atacaţi fiind pe neaşteptate de cete răzleţe de luptători Daci, şi cavaleri Sarmaţi îmbrăcaţi în zale.

Numai la **Tapae** a avut loc o bătălie înverşunată. Dacii au luptat cu o furie nebună, iar dintre Romani căzură atâţia răniţi, încât împăratul îşi dădu propriile lui haine spre a fi prefăcute în scamă şi fâşii pentru legat rănile. Deşi avea nevoie de ajutoare ca să ducă mai departe lupta, totuşi Traian porni spre Sarmizegetusa, care era

dincolo de munţi. Iarna, însă, îl opri din drum; el îşi aşeză armata pe valea **Bistrei,** după ce avusese grijă să-şi întărească poziţiile câştigate şi să-şi asigure drumurile pe care, cu multă muncă, le deschisese în Banat.

In primăvara anului următor, continuându-şi drumul prin munţi, deşi hărţuit la fiecare pas de Daci, Traian reuşi să ajungă sub zidurile Sarmizegetusei. Dacii încercară atacuri împotriva Romanilor în Scitia Mică,

17. Lupta dintre Romani şi Daci, aproape de Tapae (Col. Tr.).

spre a-l atrage pe Traian aici; ei fură, însă, respinşi de garnizoanele romane din oraşele dobrogene. In vremea asta **generalul Maximus,** prin atacurile lui, reuşi să reia drapelele luate pe timpul lui Domiţian de la Cornelius Fuscus şi să elibereze pe toţi prinşii romani căzuţi în mâinile Dacilor, în cursul aceluiaşi război.

Decebal, ameninţat să fie înconjurat de Romani în preajma capitalei sale, cu toată îndârjita lui împotrivire, s'a văzut nevoit să ceară pace. Puterea Dacilor nu era nimicită, dar mândrul lor rege se simţea slăbit, în urma acestor lupte, şi avea nevoe de răgaz pentru a se putea

reface. El căutase, încă în cursul războiului, ca să ajungă la pace cu Traian, trimiţându-i în două rânduri soli, care au fost respinşi de Romani. Acuma Decebal trebui să primească condiţiunile de pace impuse de Traian şi anume: să dea înapoi meşterii şi ofiţerii romani, să nu mai ceară tribut, să rupă legăturile cu barbarii germani, care erau vrăjmaşii Romei, să primească în cetăţile lui garnizoane romane pentru supraveghere şi să nu dedeclare război sau să încheie pace fără voia Romanilor.

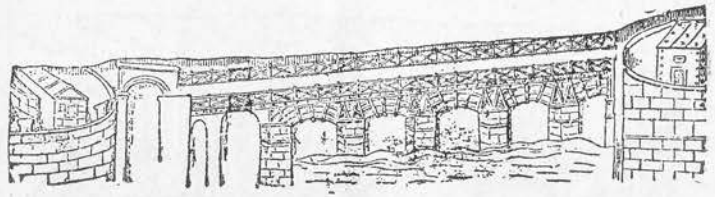

18. Podul construit la Turnul-Severin pentru trecerea armatelor romane, aşa cum se vede pe Columna dela Roma.

Decebal devenea aliatul imperi lui roman, fiind nevoit să îngenunche în faţa biruitorului său. Traian reuşi, pentru moment, să potolească atacurile Dacilor şi să înlăture clauzele ruşinoase ale tratatului lui Domiţian. La întoarcerea lui la Roma, poporul îl primi în triumf şi se dădură mari serbări în cinstea lui Traian. Senatul roman îl slăvi cu numele de **Dacicus,** adică biruitorul Dacilor.

10. **Războiul al doilea dacic** (105—106). Pacea încheiată n'a adus liniştea necesară în raporturile dintre cele două popoare. Traian, ca să-şi asigure legăturile militare cu Dacia, puse să se construiască peste Dunăre un pod de piatră, ale cărui urme se mai văd încă şi astăzi, mai ales când apele scad. Podul a fost construit de arhitectul grec **Apolodor din Damasc** în dreptul localităţii **Drobeta** — Turnul Severin — fiindcă aici era o regiune romanizată mai dinainte şi avea, prin şes, un drum mai lesne de străbătut spre centrul Daciei. Acest

drum ocolea Banatul, unde Dacii întăriseră cu mari lucrări de apărare calea care ducea spre capitala lor, şi unde aşteptau să fie atacaţi de Romani.

Decebal, la rândul lui, nu s'a dat bătut; el nu putea să primească clauzele impuse, de data asta de Romani, pe care le socotea umilitoare. De aceea începu să facă, în taină, pregătiri pentru o nouă luptă. Aprigul rege

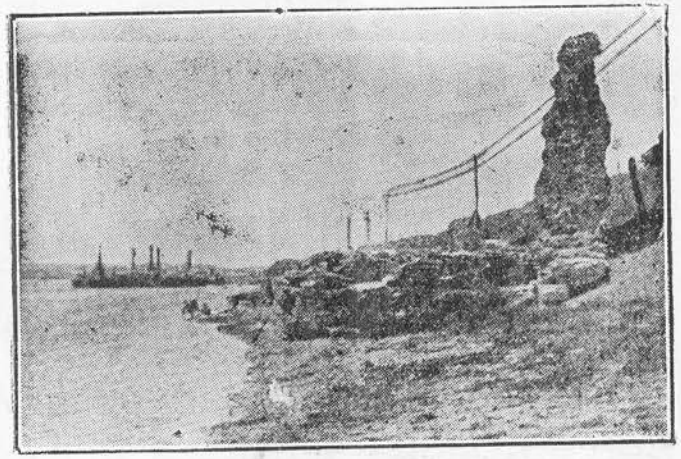

22. Ruinele podului dela Turnu-Severin.

al Dacilor trimise soli la popoarele vecine, îndemnându-le să pornească şi ele cu război împotriva Romanilor.

Aflând de aceste pregătiri, Traian se hotărî să supună definitiv Dacia şi s'o prefacă în provincie romană. El îşi întocmi din nou o armată puternică cu care a trecut Dunărea pe podul dela Dzobeta. Dacii nu s'au încumetat să se mai împotrivească Romanilor, cari înaintară prin Oltenia spre pasul Turnu Roşu, Traian puse să se construiască o şosea pe valea Oltului, prin Carpaţi, deschizându-şi astfel un drum, pe care se îndreptă spre Sarmizegetusa. Rămaşi fără apărare, Dacii din Oltenia se supuseră de bună voie împăratului roman, căruia i-au procurat chiar şi proviziuni.

Decebal, neprimind ajutor dela nimeni, încercă să se apere singur. El trimise în ascuns oameni plătiţi, care să ucidă pe Traian; atrase apoi într'o cursă pe **generalul Longinus**, unul dintre cei mai iubiţi comandanţi ai împăratului, prefăcându-se că ar vrea să trateze cu dânsul încheerea păcii. După ce pune mâna pe acest viteaz general, Decebal trimise răspuns lui Traian că-l va elibera numai cu condiţia ca Romanii să părăsească Dacia

20. Dacii dau foc Sarmizegetusei. (C. Tr.).

şi să-i cedeze ţara până la Istru. Se vede, prin urmare, că Romanii stăpâneau, după primul războiu purtat în Dacia, ţinuturi şi în stânga Dunării.

Generalul Longinus, spre a-l scoate din greaua încurcătură în care se găsea Traian, se otrăvi. Dacii făcură încercări disperate, unind ura şi cruzimea cu vitejia, pentru a-şi apăra patria.

11. **Căderea Daciei sub Romani.** Traian, învingând toate greutăţile, ajunse sub zidurile Sarmizegetusei, care a fost apărată cu înverşunare de Daci. In cele din urmă, când orice împotrivire fu zadarnică, i-au dat foc

lăsând să ardă toate altarele sfinte ale capitalei, împreună cu palatul regal. Apărătorii cetăţii, mândrii Daci pileati, care n'au vrut să deschidă porţile capitalei ca să intre învingători Romanii, au murit, bând otravă din aceleaşi cupe cu care altă dată se serveau la mesele de biruinţă. Decebal, care-şi pusese la adăpost comorile sale, ascunzându-le în albia râului Streiu, se furişă în văile munţilor din apropiere, încercând să-şi adune o nouă

21. Decebal se străpunge cu sabia. (Col. Tr.)

armată de luptă. Inconjurat, însă, de Romani, mândru şi ambiţios cum era, ca să nu cadă prins în mâinile lor, Decebal se străpunse cu sabia (106).

Dacii şi-au apărat, astfel, cu înverşunare libertatea lor, dar după moartea lui Decebal orice împotrivire era zadarnică. **Dacia fu prefăcută în provincie romană** (106).

Barbarii din răsărit, Sarmaţii şi Roxolanii, împreună cu Dacii rebeli, încercară să se ridice şi ei împotriva stăpânirii Romanilor; ei fură biruiţi, însă, în Dobrogea de

legiunile romane. In amintirea acestei biruinţe, comandantul Moesiei a pus să se ridice un monument împodobit cu chipuri de barbari sarmaţi şi cu diferite scene de războiu, cunoscut sub numele de **Tropaeum Traiani**. Urmele acestui monument se văd şi azi în Dobrogea la Adam — Clissi, numire turcească ce înseamnă „biserica

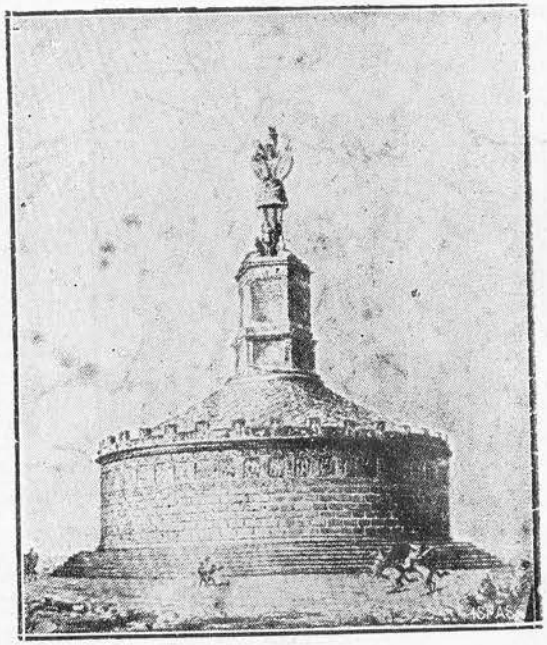

22. Monumentul dela Adam-Clissi, aşa cum a fost construit.

omului", după statuia care era în vârful monumentului. Alături de acest monument, Traian a pus să se facă un mormânt „în cinstea şi amintirea prea vitejilor bărbaţi, care au murit pentru ţară" [1]) scriind pe ziduri numele tu-

1) In honorem et memoriam fortissimorum virorum qui pro republica morte accubuerunt, monumentum fecit.

turor celor căzuţi vitejeşte în lupte. Lângă aceste două monumente se întemeiase o cetate-colonie de cetăţeni romani cu numele de **Tropaeum.**

12. **Triumful lui Traian.** După biruinţa asupra Dacilor, în toamna anului 106, Traian s'a reîntors la Roma, unde au avut loc mari serbări, la care au venit soli din toate

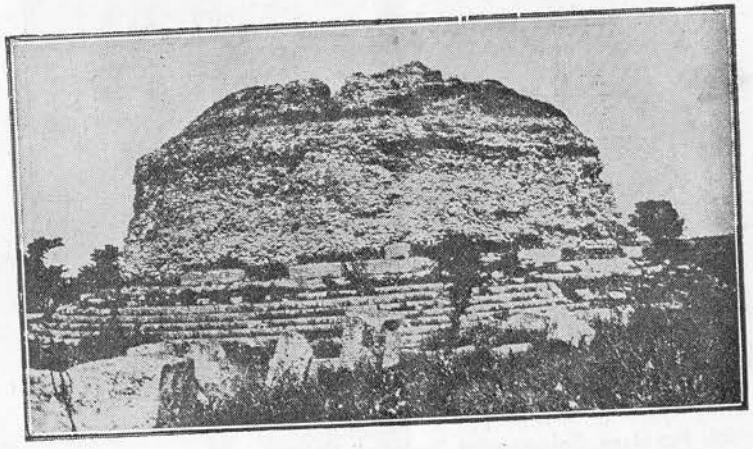

23. Ruinile monumentului dela Adam-Clissi. (Starea de azi).

părţile imperiului ca să slăvească pe învingătorul **Dacicus.**

In amintirea glorioaselor lupte purtate în Dacia, s'a ridicat la Roma o coloană de marmoră cu sculpturi reprezentând scene mai însemnate din cele două războaie cu Decebal, femei dace chinuind pe prizonierii romani, opărindu-i sau scoţându-le ochii; alţii erau arşi cu făclii aprinse ori striviţi sub roatele carelor. Apoi arme şi costume ale luptătorilor daci şi romani, podul de peste Dunăre, chipurile lui Traian şi Decebal, cetăţi dace etc. Acest monument este, pentru noi, un însemnat isvor de informaţie din trecut. Monumentul acesta, numit **Columna lui Traian**, avea în vârf statuia împăratului

cuceritor, care mai târziu a fost înlocuită cu statuia apostolului Petru.

24. Forul cu Columna lui Traian, la Roma. Azi este refăcut şi Columna se păstrează cu statuia Sf. Petru în vârf.

Asupra acestor războaie nu s'au păstrat descrieri contemporane, însăşi lucrarea pe care ar fi scris-o Traian, **De bello Dacico**, s'a pierdut. Statornicia până astăzi a poporului român în Dacia este, însă, cel mai preţios document istoric cu privire la desvoltarea pe care a luat-o viaţa romană la Dunărea de jos.

———

IV.

Cultura romană în Dacia. Primii barbari: Goţii.

Romanii au voit să cucerească Dacia spre a folosi pământul fertil al acestei ţări, în vederea colonizărilor agricole; totodată ei mai ştiau de minele de aur din munţii Apuseni, de minele de sare şi de celelalte bogăţii ale nouei lor provincii. In afară de asta, Romanii au căutat să-şi asigure graniţa în această parte a imperiului lor, unde erau mereu neliniştiţi de Barbari. Cucerind Dacia, ei şi-au scurtat linia de graniţă între Panonia şi Marea Neagră, şi de aici puteau ataca pe Germani, care le erau nişte vrăjmaşi foarte primejdioşi şi stăteau mereu gata să năvălească în Galia. Romanii, fiind stăpâni în Dacia, se găseau în spatele Germanilor, împedicându-i pentru un timp de a năvăli dincolo de Rin.

1. **Influenţa greacă şi cea romană în Sud-Estul Europei.** In apusul Europei, romanitatea s'a altoit peste lumea barbară—în Galia şi Spania — fără prea multă rezistenţă din partea populaţiei galo-iberice, care şi-a pierdut limba şi obiceiurile. In răsăritul Europei cuceririle Romanilor se încheie cu transformarea Daciei în provincie romană. In Peninsula Balcanică dominaţia romană se aşezase mai înainte decât în Dacia. In faţa vechei culturi greceşti, însă, Romanii n'au reuşit să romanizeze decât pe Iliri şi pe Traci care au suferit, de altfel, şi influenţa culturii greceşti. Romanitatea s'a resimţit în imediata vecinătate a Italiei, pe coasta Mării Adriatice, în Dalmaţia, apoi în Serbia, pe valea Moravei, şi mai departe în Bulgaria şi Sciţia Mică, deci între munţii Hemus şi Dunăre, până spre Marea Neagră, pe a cărei coaste se aflau numeroase colonii greceşti într'o stare foarte înfloritoare. In aceste ţinuturi, în deosebi în Moesia superior, viaţa romană a fost temeinic întărită, iar pe căile care străbăteau dealungul Moravei şi a Dunării, s'au aşezat numeroase colonii romane în oraşe care au luat o mare desvoltare. In schimb, în regiunile muntoase şi pe coaste, deci în părţile răsăritene şi sudice ale Peninsulei Balcanice, se resimte influenţa Grecilor, care erau mai mult păstori şi negustori. Romanii n'au putut desnaţionaliza pe Greci, de aceea coloniile lor agricole

au împânzit câmpiile fertile din apusul şi Nordul Peninsulei Balcanice.

Influenţa romanităţii în sudul Dunării ne fixează teritoriul, în cuprinsul căruia s'a format poporul român. Căci din Ilirii şi Tracii balcanici atraşi de cultura romană, şi din Tracii din Dacia, la care romanitatea se întăreşte şi mai mult după cucerirea ţării lor de către Romani, aceştia au reuşit să pună temelia unui popor latin şi în răsăritul Europei.

Romanii, încă înainte de cucerire, începuseră să aibă relaţiuni de schimb cu Dacii şi numeroşi colonişti romani trecură în nordul Dunării, unde Decebal căută, el însuşi, să-şi civilizeze poporul şi să-şi organizeze armata după sistemul roman. Romanizarea Daciei începe, dar, înainte de Traian. Cu dreptate slavistul **Miklosich** spune că „originea naţionalităţii române pleacă din timpul îndepărtat, când piciorul Romanului a călcat pentru întâia oară pământul Iliricului".

2. **Organizarea Daciei.** Romanii, trecând graniţa dunăreană, prin ocuparea Daciei, în vecinătatea barbarilor, trebuiau s'o organizeze cât mai bine, căci această nouă provincie nu constituia, pe toată întinderea hotarelor ei, o continuă şi puternică linie de apărare. In deosebi, câmpia din faţa Moesiei Inferioare, care se continuă cu stepa răsăriteană, nu înfăţişează o poziţie dominantă uşor de întărit şi de apărat. Numai Transilvania, înconjurată de munţi, are poziţia unei redute naturale, aşa că din Oltenia şi Banat, Romanii şi-au întins stăpânirea lor asupra acestei redute, întărind noua provincie şi printr'o temeinică organizare.

Dacia, ca provincie romană imperială, trecu sub cârmuirea împăratului, care puse în fruntea ei un guvernator militar numit **Legatus Augusti.** Acesta era ajutat de numeroşi slujbaşi romani şi de câteva legiuni militare. Dacia fiind prea întinsă, pentru o mai bună administrare Adrian o împărţi în două: **Dacia superior** şi **Dacia inferior,**

iar mai în urmă fu delimitată în trei regiuni: în spre Nord **Dacia Porolissensis**, cu reşedinţa la **Porolissum** — Moigrad: **Dacia Apulensis**, care cuprindea şi Banatul, era la mijloc cu centrul la **Apulum** — Alba-Iulia, oraş aşezat într'o regiune bogată în mine şi care era o răspântie a drumurilor din această provincie. In sfârşit, **Dacia Malvensis** era la Sud cu reşedinţa la **Malva**, oraş aşezat în Oltenia, probabil spre vărsarea Oltului în Dunăre.

Această împărţire s'a făcut pentru a înlesni strângerea impozitelor, pentru care, în fiecare din aceste regiuni a fost numit câte un **procurator**, care era omul de încredere al împăratului.

Capitala Daciei rămase tot la Sarmizegetusa, numită, acum, **Ulpia Traiana**, unde îşi avea reşedinţa **Legatus Augusti**. Aici era **Consiliul provinciei,** care după împărţirea Daciei în trei regiuni administrative, purta numele de **Consiliul celor trei Dacii** (Concilium Daciarum trium).

3. **Populaţia băştinaşă a Daciei.** In războaiele purtate. de sigur că mulţi Daci au fost răpuşi, dar în satele lor rămăsese încă o populaţie destul de însemnată. Unii dintre Dacii rămaşi în viaţă s'au retras din calea Romanilor, găsindu-şi adăpost la barbarii din vecinătatea nord-estică a Daciei. De acolo nelinişteau, uneori, prin prădăciunile lor, noua provincie romană. Pe alţi Daci, de teama unor răscoale, Romanii i-au înrolat şi i-au trimis departe, tocmai prin Britania şi Africa. Cu timpul, mulţi dintre **Dacii liberi**, care trăiau în Nord-estul ţării lor, s'au reîntors în Dacia, supunându-se Romanilor. Aceştia, în general, au cruţat populaţia Daciei care li s'a supus de bună voie şi au lăsat-o, mai departe, să se ocupe cu agricultura, creşterea vitelor şi lucrul în mine. Astfel, chiar dacă erau mai puţin bărbaţi, rămăseseră femeile şi copiii Dacilor, care au putut reconstitui baza tracică, pe care s'a putut apoi altoi elementul roman. De altfel, unele numiri ca **Sarmizegetusa**, **Drobeta**, **Tibiscus**, **Samus**, **Petrodava**, ori inscripţii cu nume dace de bărbaţi şi de femei ca:

Aia, Andranda, Bituva, Nando... care datează de pe vremea stăpânirii romane în Dacia, confirmă continuitatea populaţiei băştinaşe în această ţară şi după supunerea ei de către Traian.

4. **Colonizarea Daciei.** Stăpânirea romană s'a întins treptat în Dacia, mai întâi în Oltenia şi Banat şi apoi a pătruns şi în Transilvania, pe valea Mureşului şi Someşului.

In restul Daciei, stăpânirea romană se afirmă prin paza drumurilor şi a vadurilor şi prin valurile de apărare pe care le-a construit. Sudul Basarabiei ţinea de administraţia Moesiei Inferioare. Traian a adus numeroşi colonişti agricultori, militari şi minieri din toate părţile imperiului, dar mai ales din ţinuturile răsăritene. Cuceritorul Daciei voia ca prin aceşti colonişti să-şi asigure stăpânirea statornică asupra acestei provincii şi să înlăture, totodată, lipsa oamenilor şi a braţelor de muncă. Mulţi din aceşti colonişti, fiind aduşi şi de prin Peninsula Balcanică, erau înrudiţi cu Dacii. Din Dalmaţia au fost aduşi lucrători pentru minele de aur şi de sare din colonia **Piruşti**-lor, iar din Grecia şi din Italia negustori şi bogătaşi, care au populat oraşele ori şi-au cumpărat proprietăţi agricole, pe care le lucrau cu sclavi. Alţii erau tocmai din Asia Mică şi din Egipt, negustori greci şi sirieni, după cum se constată din inscripţiile găsite în cuprinsul Daciei, cu zeităţi al căror cult îşi avea originea în acele părţi ale imperiului roman, ca **Jupiter Dolichenus** (sirian), **Isis** şi **Serapis** (zei egipteni), zeul persan **Mithras** etc.

Cele mai multe inscripţii din Dacia arată, însă, că elementul principal al colonizării a fost cel roman.

5. **Legiunile din Dacia.** Traian a lăsat în Dacia, după cucerire, încă vreo câţiva ani, o parte din armata care luptase aici, ca să construiască drumuri, cetăţi şi valuri de apărare, spre a asigura liniştea acestei provincii. Mulţi dintre ostaşii romani, după ce se eliberau din armată, rămâneau în Dacia, ca **„veterani"**, atraşi de sigur de bogăţia acestei ţări. Ei căpătau pământ din **ager publicus** şi se legau şi mai mult de această provincie, prin căsătoriile care se făceau între ei şi fetele Dacilor băştinaşi.

Pentru paza Daciei, Traian lăsă **Legiunea XIII-Gemina** cu lagărul la **Apulum**, iar Marcu Aureliu, spre a se apăra împotriva barbarilor germanici, aduse de la Troesmis, din Dobrogea, legiunea **V-a Macedonica**, fixând-o la **Potaissa** — Turda. O staţiune militară mai era şi la **Samum** — Căşeni pe Someş — unde sunt amintiţi ostaşi recrutaţi tocmai în Britania. Aceste legiuni trimeteau trupe de apărare în orice parte a Daciei unde locuitorii ar fi fost neliniştiţi de barbarii germani sau sarmaţi din vecinătate. Serviciul militar era de lungă durată, 20 sau 25 de ani, iar legionarii îşi duceau viaţa în lagăre, care erau aşezate departe de oraşe şi sate. De aceea, pentru trebuinţele ostaşilor, se adunau lângă aceste tabere romane, negustori, fabricanţi, sclavi, în aşezări numite **canabae**, care cu timpul deveniră sate şi oraşe, adevărate colonii romane populate cu veterani şi soldaţi. Căci dela o vreme, chiar soldaţii căpătară dreptul de a-şi putea alcătui familii, cu care să locuiască împreună şi să vină în lagăr numai la serviciu.

In felul acesta, elementul militar a contribuit şi la romanizarea şi la civilizarea Daciei Traiane. Iar prin amestecul dintre coloniştii şi militari romani cu locuitorii băştinaşi ai Daciei, aceştia au fost romanizaţi, după câtva timp, pierzându-şi limba şi obiceiurile, şi din acest amestec dintre Romani şi Daci, s'a pus **temelia poporului român.**

* * *

Romanii au căutat să-şi întărească stăpânirea lor în Dacia şi prin însemnate lucrări de apărare. Incă înainte de Traian, ei au construit un **vallum** dealungul Munteniei, de la Severin spre Brăila, pe sub munţi, unde începe câmpia, şi un altul între Olt şi Argeş, mai aproape de Dunăre, numit **limes danubianus.** Pe timpul lui **Sep-**

timiu Sever s'a construit **limes alutanus**, în apropiere de Olt, dela Dunăre până în munţi, cu **castella**, care erau turnuri puternice de apărare. In spre Nord-vest un alt val pornea dela **Porolissum** spre Sud, **limes dacicus**, care se complecta cu o serie de întărituri făcute în câmpia Tisei, spre a apăra Dacia de eventualele atacuri ale barbarilor din spre aceste părţi. In răsărit, Carpaţii moldoveneşti constituiau întărituri naturale care au fost complectate cu valuri de apărare, dintre care unul pleca dela lacul Ali-bei, trecea Prutul pe la Vadul lui Isac şi mergea până în Vrancea. Altul era construit ceva mai la Nord, între Nistru şi Prut.

Moldova şi Muntenia erau supuse astfel dominaţiei romane, care avea aici lagăre de soldaţi, pentru paza drumurilor şi vadurilor. Regiunea din Basarabia, de la Sud de valul lui Traian, depindea de administraţia Moesiei Inferioare.

6. **Romanizarea Daciei.** In afară de coloniştii care s'au aşezat statornic în Dacia, în această provincie au mai venit şi numeroşi negustori, meseriaşi şi funcţionari romani. Aceştia au contribuit mult la desvoltarea vieţii orăşeneşti şi alături de ceilalţi colonişti, prin legăturile lor cu populaţia băştinaşă, au înlesnit foarte mult romanizarea acestei provincii.

Locuitorii îşi ziceau Romani, pentrucă făceau parte din cuprinsul imperiului roman, iar din timpul împăratului **Caracalla** au devenit chiar cetăţeni romani, prin drepturile care li s'au acordat. Limba latină începuse a fi priceputǎ şi vorbită de toţi locuitorii Daciei.

Intre oraşele însemnate, **municipii** şi **colonii** care se desvoltă în vremea stăpânirii romane, în afară de cele citate deja, şi de satele dace cu terminaţia în „dava", mai sunt: **Dierna**—Orşova, **Ad Mediam**—Mehadia, cu băi minunate, **Tibiscum**—lângă Caransebeş, **Potaisa**—Turda, **Napoca**—Cluj, **Ampelum**—Zlatna, **Romula**—Reşca, **Salinae**—Uioara, **Alburnus**—Roşia. In Muntenia şi Moldova multe localităţi şi-au păstrat vechile numiri dace ca: **Petrodava, Carsidava, Buridava, Arcidava, Sucidava...** citate de geograful Ptolomeu şi unele şi în Tabula Peutingeriană.

Localităţile mai însemnate ale Daciei erau legate între dânsele cu drumuri, care plecau dela Dunăre şi făceau legătura între căile şi oraşele Moesiei, din spre Sud, cu ale Daciei. Negreşit că aceste drumuri făceau legătura direct cu Roma, spre care duceau toate „căile" din cuprinsul imperiului roman. In Dacia, centrul drumurilor şi al căilor militare era oraşul **Apulum**. Un drum însemnat

25. Monedă din vremea lui Traian.

era acela care pornea de la Dunăre, apuca pe valea Oltului şi trecea peste munţi până la Apulum; o ramură se desfăcea la Caput Stenarum şi mergea pe cursul Oltului până la isvor, în munţi. Un alt drum trecea pe la Orşova şi mergea la Mehadia, Caransebeş, Ulpia Traiana şi ajungea tot la Apulum, spre munţi şi spre Olt. Acesta era în legătură cu Drobeta, de unde porneau alte drumuri. Banatul mai era străbătut încă de un drum, care, de la **Viminacium**, din Moesia, trecea Dunarea la Lederata şi mergea spre Nord până în valea Timişului, unde se unea cu cel ce venea de la Drobeta. De la Apulum se răsfirau în cuprinsul Transilvaniei numeroase drumuri, unele cu caracter strategic, pe văile Târnavelor, a Mureşului

ori a Someşului, spre Potaissa, Napoca şi Porolissum, cu o ramură care ajungea tocmai la Rodna. Drumul, care mergea spre Nordul Transilvaniei, se numea **Calea lui Traian**. Alte drumuri, ca cel care mergea la **Abruttus**—Abrud, ori **Ampelum**—Zlatna, erau locale şi serveau pentru înlesnirea exploatării minelor de aur sau la extragerea sării.

7. **Cultura romană în Dacia.** Odată cu aşezarea stăpânirii romane în Dacia, această provincie a luat o mare desvoltare şi a ajuns la o stare foarte înfloritoare. Romanii au început să cultive pământul productiv al Daciei, care în mare parte fusese nelucrat, să exploateze pădurile seculare ce acopereau dealurile şi munţii acestei ţări, să scoată din mine aur, argint, fier, piatră, sare, în deosebi din Munţii Apuseni şi să folosească apele minerale. Aceste bogăţii au atras în Dacia mulţi negustori romani sau sirieni şi greci precum şi meseriaşi; pe Mureş şi Dunărea se făceau cu plute şi corăbii numeroase transporturi de cereale, lemne şi celelalte produse ale Daciei, care erau duse în porturile Mării Negre. Meseriaşii s'au organizat în colegii, cel mai însemnat fiind *Collegium fabrum*.

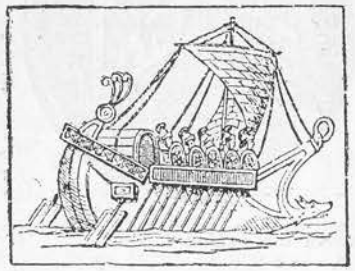

26. Corabie romană care plutea pe Dunăre.

Viaţa romană s'a desvoltat, astfel, temeinic în Dacia. Coloniştii şi-au aşezat gospodării frumoase; în oraşe şi în sate s'au ridicat temple, biblioteci, amfiteatre, diferite lucrări de artă ca: palate şi statui, poduri făcute de ingineri şi arhitecţi vestiţi, ale căror urme se găsesc şi astăzi pe întinsul Daciei. Monede de aur şi de argint, vase şi diferite obiecte lucrate artistic din metal şi din lut, numeroase pietre mormântale şi inscripţii de pe cărămizile construcţiilor arată cât de mult s'a desvoltat viaţa romană în Dacia.

Exerciţiul credinţei era liber. In oraşe erau însă temple ale cultului Romei şi al lui August, iar locuitorii erau obligaţi să le aducă jertfe. Se mai întâlneşte şi cultul altor zei greci şi romani: Hercule — forţa, Diana, Aesculap — sănătatea etc. După o trecere de timp şi Dacii au început a se înfrăţi cu Romanii şi nu s'au mai privit ca duşmani. Ei au învăţat limba latină, s'au deprins cu obiceiurile şi cu stăpânirea romană şi au fost foarte bucuroşi atunci când sub

împăratul Caracalla, au dobândit şi ei calitatea de cetăţeni ai imperiului roman.

Starea înfloritoare la care a ajuns această provincie a făcut să fie numită **Dacia Felix**, iar împăratul Traian şi-a legat numele de închegarea poporului român aici în Dacia, care s'a numit şi **Dacia Traiană.**

8. **Romanitatea la Dunărea de jos.** In teritoriul sud-dunărean, cuprins între Marea Adriatică şi Marea Neagră, la Nord de munţii Hemus, cuprinzând vechea Serbie, Albania, o parte din Bulgaria şi Sciţia Mică, precum şi în Dacia, se desăvârşeşte romanizarea populaţiilor trace încă de prin veacul II după Hristos. Populaţia romană de aici constitue **Romanitatea orientală**, în teritoriul dintre munţii Hemus şi Nordul Daciei şi de la Marea Adriatică până la Marea Neagră. In acest teritoriu s'a format, aici în răsărit, un singur popor, anume **poporul român**, care are ca substrat elementul trac de limbă şi de cultură romană, produs al amestecului cu elementul roman. In schimb **Romanitatea apusană** a dat naştere popoarelor neolatine, cu dialectele deosebite, din care s'au desvoltat limbile romanice. In orient s'a format un singur popor cu o conştiinţă şi cu o limbă unitară.

9. **Dacia sub stăpânire romană. Năvălirea Goţilor.** După cucerirea Daciei de către Traian, a urmat o epocă de linişte în care timp viaţa romană în această provincie a făcut progrese însemnate. Oraşele şi satele s'au desvoltat şi vieaţa economică a Daciei a înflorit prin activitatea tuturor locuitorilor, orăşeni, meseriaşi sau plugari, ai acestei ţări. Impăratul **Adrian** a apărat-o la hotare de atacurile Sarmaţilor şi Roxolanilor, asigurând linişteа populaţiei daco-romane.

Sub **Marcu Aureliu** (161—180) situaţia se schimbă. Barbarii germani, care mai de mult se aflau dincolo de ho-

tarele Daciei, începură să atace graniţele acestei provincii şi să pătrundă într'însa. Dacia avea graniţe deschise, aşa că uşor a putut fi încălcată de primii barbari năvăli-

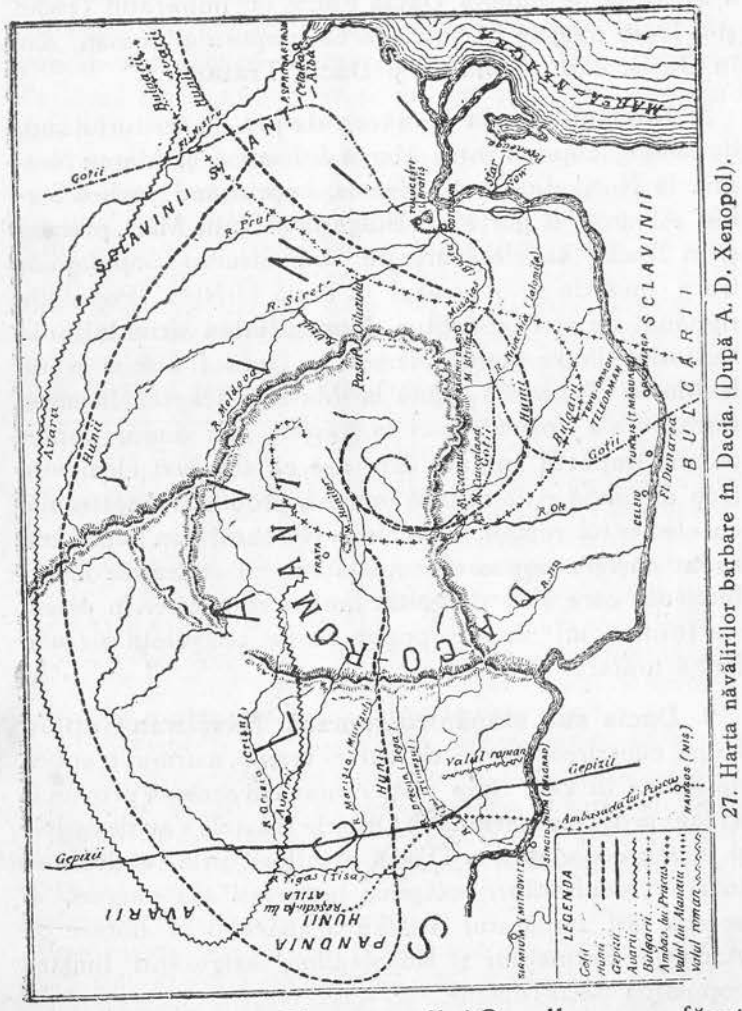

27. Harta năvălirilor barbare în Dacia. (După A. D. Xenopol).

tori. Dintre aceştia, **Marcomanii** şi **Quazii**, care au făcut prădăciuni în Dacia, au trecut mai departe spre centrul Europei; au rămas aici însă urme de **Vandali** şi în deosebi

de *Goţi*, cari au fost cei dintâi barbari care s'au aşezat în Dacia. Goţii trăiau în sălbătăcie, se îmbrăcau cu piei de animale şi-şi duceau viaţa din pescuit şi din vânat. Ei nu aveau oraşe, nici o ţară bine organizată, aşa că uşor le-a fost să plece în pribegie, năvălind în imperiul roman.

Unii împăraţi romani au căutat să se împotrivească

28. O familie de barbari germani în refugiu.

năvălirii acestor barbari şi au pornit cu armele împotriva lor. Dintre aceşti împăraţi, Marcu Aureliu a reuşit să asigure liniştea Daciei pentru câtva timp. **Septimiu Sever** întări posturile militare în această provincie şi aduse o nouă legiune de apărare.

In timpul domniei lui Caracalla, triburile gotice, care

ajunseră spre răsăritul Daciei la ţărmurile Mării Negre, ameninţau tot mai mult imperiul roman. Impăraţii au căutat să se împotrivească năvălirii acestor barbari, care căutau să pătrundă în Sudul Dunării. In Dacia, încă pe la jumătatea sec. III, trimişii Goţilor strângeau dijmă dela plugari şi dela păstori, din produsul muncii lor.

29. Un barbar prizonier.

Drumurile erau nesigure, bogăţiile nu mai erau exploatate, iar oraşele sărăciseră, căci târgoveţii bogaţi căutaseră să se pună în siguranţă, trecând în Sudul Dunării odată cu oştile romane.

Impăratul **Claudius** (268-270) a repurtat o mare victorie asupra Goţilor la **Naissus** (Niş). Totuşi n'a putut scăpa

împărăţia romană de dânşii. Şi **Aurelian** a trecut de câteva ori Dunărea şi a biruit pe Goţi, în luptele pe care le-a avut cu dânşii. Barbarii, însă, asaltau tot mai puternic ţinuturile dela Sudul Dunării şi Aurelian şi-a dat seama că Dacia nu mai putea fi apărată şi că trupele romane erau reţinute fără nici un folos în această provincie. De aceea el a retras, în ordine, armata şi pe funcţionarii romani din Dacia, în Sudul Dunării, unde a despărţit o parte din Moesia, între râurile Timoc şi Isker, dându-i numele de **Dacia Aureliană,** ca să amintească prin această denumire pe **Dacia Traiană** (271).

Moesia, de altfel, era un centru administrativ şi militar al Romanilor, cu drumuri şi oraşe, cu episcopi creştini şi cu legiuni din rândurile cărora s'au ridicat împăraţi atât pe tronul imperial din Roma cât şi în Bizanţ.

30. Constantin cel Mare.

Goţii, cât timp s'au oprit în Dacia, îngăduiţi de Aurelian ca federaţi ai imperiului roman, au locuit mai mult în părţile Sudestice ale Carpaţilor până departe, dincolo de Nistru. Ţăranii rămaşi în Dacia trebuiră să lucreze pământul şi pentru barbari, care, cu timpul, începură a deprinde şi ei limba latină a poporului daco-roman. Goţii primiră religia creştină, însă mulţi dintre ei, sub forma ariană. Ţinuturile din Sudul Dunării, chiar în aceste vremuri de nelinişte, erau în plină înflorire, datorită îngrămădirii populaţiei în aceste părţi. Pornind din reşedinţa sa cea nouă, dela **Bizanţ,** împăratul **Constantin cel Mare,** dela care acest oraş luă numele de **Constantinopole,** a încercat să supună stăpânirii sale şi părţile nord-estice

ale imperiului, care cuprindeau şi ţinuturile noastre. El a avut lupte cu Barbarii dela Dunăre, dar a atacat în deosebi părţile dela Sudul Basarabiei de astăzi, unde a străbătut, trecând prin Dobrogea. Urmaşii acestui împărat, între care şi fiul său **Constanţiu,** au continuat luptele prin aceste părţi, războindu-se în acelaşi timp şi cu **Sarmaţii** de prin ţinuturile dunărene, din Serbia de azi, şi trecând şi în Transilvania.

Toate aceste lupte, dacă n'au adus succese însemnate Romanilor, au slăbit mult puterea Goţilor, a căror stăpânire ia sfârşit în Dacia, odată cu năvălirea **Hunilor** (375).

Goţii, care trecuseră în Moesia, conduşi mai târziu de şeful lor **Teodoric,** au cucerit Italia, unde şi-au înfiinţat un regat al lor. Alte resturi de Goţi au rămas în Crimeia, unde şi-au continuat existenţa până târziu prin secolul XVII.

V.

Originile creştinismului la Români. Hunii, Avarii şi Slavii.

Dacia, în timpul stăpânirii romane, a ajuns la o mare înflorire. De cât, aici, în răsărit, aşezaţi în calea năvălitorilor, locuitorii Daciei au fost cei dintâi loviţi de barbarii năvălitori. Impărăţia romană s'a slăbit tot mai mult, căci, pe lângă împăraţi buni, au ajuns la tron şi mulţi nevrednici, aşa că mai târziu Dacia a fost părăsită chiar cu totul de stăpânirea romană.

1. **Creştinismul la Dunărea de jos.** Credinţa creştină s'a răspândit foarte repede în cuprinsul imperiului roman, în deosebi în părţile răsăritene, cu toate persecuţiile împăraţilor păgâni. In timpul lui Traian, noua credinţă începuse să cucerească multe suflete şi în Peninsula Balcanică. Creştinismul este biruitor, însă, atunci când Constantin cel Mare i-a acordat deplină libertate, Tracii din Moesia ca şi barbarii vecini cu dânşii au primit creştinismul în forma latină. Biserica sud-dunăreană s'a organizat în frunte cu episcopi, care comunicau cu Constantinopole în latineşte şi-şi aveau reşedinţa în diferite centre cum erau *Naissus, Viminacium, Ratiaria, Remesiana, Durostorum, Tomi* şi mai în urmă *Nicopole* şi *Vidin* (Bononia).

2. **Originile creştinismului în Dacia.** In Dacia, creştinismul, tot în formă latină, a fost răspândit de unii dintre coloniştii romani, aduşi tocmai de prin Asia Mică, unde a luat fiinţă noua credinţă. Cum creştinarea a fost mai simţită la Tracii din Sudul Dunării, de sigur că coloniştii trecuţi de aici în Dacia, au contribuit la răspândirea religiei creştine la noi. După Constantin cel Mare de sigur că şi în Dacia răspândirea creştinismului a luat un avânt mai puternic, iar preoţii dela noi, în acea vreme, se hirotoniseau de episcopii din oraşele de pe malul drept al Dunării.

Scriitorul bisericesc **Tertulian** transmite ştirea, de prin sec. II, că Dacii se închinau lui Isus Hristos. Un misionar creştin, **Sava,** a fost ucis de Goţi în Dacia.

In Dacia şi în Moesia s'au creştinat şi Goţii, şi episcopul lor **Theofil** a fost trimis din Goţia (Dacia) să ia parte la sinodul dela Niceia (325). Un alt episcop al Goţilor, numit **Ulfila,** a tradus Biblia în limba gotică (348—355) şi, împreună cu preoţii latini, a predicat creştinismul în trei limbi: gotică, latină şi greacă. De sigur că în latineşte a predicat pentru coloniştii romani, care vorbeau această limbă. Pe la anul 400, episcopul din Remesiana, **Nichita Romanul,** a predicat în limba latină, cu mult avânt, creştinismul, atât în dreapta cât şi în stânga Dunării, printre „Daci, Goţi şi Besi". El este socotit ca un adevărat apostol al poporului român.

Origina creştinismului la Daco-Romani se poate constata şi prin elementele fundamentale ale credinţei şi ale ritului, de origină latină, pe care le avem noi astăzi în limba noastră, ca: **Domine-deus** — Dumnezeu, **basilica** — biserică, **Crux** — cruce, **altare** — altar, **templum**

— tâmplă, **sanctus** — sânt (sfânt), **angelus** — înger, **christianus** — creştin, **baptizare** — a boteza, **presbyterum** — preot, apoi **nuntă, Duminică,** sărbătorile **Crăciun, Rusalii, Florii...** etc. Cuvântul **basilica** — biserica arată că şi la noi cultul creştin a început abia din vremea lui Constantin cel Mare să fie practicat în biserici, care până atunci serveau pentru întruniri publice şi pentru împărţirea dreptăţii. Cuvântul **lex** — lege, a

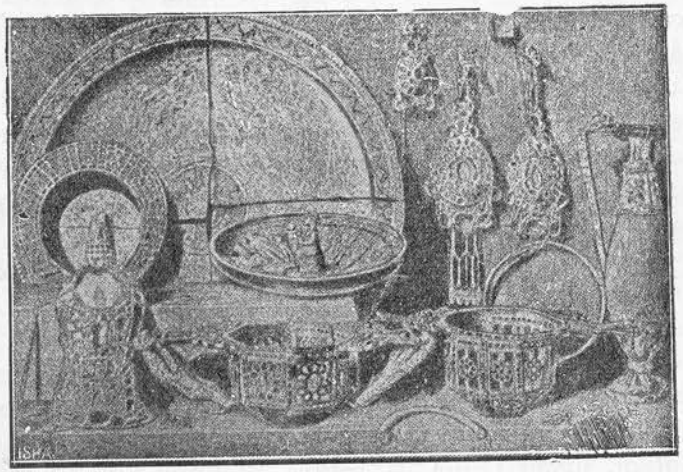

31. Cloşca cu pui sau „Tezaurul dela Pietroasa". Obiectele sunt lucrate din aur: tava a fost sfărâmată de cei ce au găsit acest tezaur. Un inel are o inscripţie.

avut multă vreme un înţeles religios, căci religia era considerată ca singura „lege", câtă vreme noţiunea de drept se exprima prin cuvântul **obiceiu.** In rugăciunile **Tatăl nostru** şi **Crezul,** aproape toate cuvintele sunt de origină latină. S'a mai găsit şi o inscripţie creştină la Napoca (Cluj).

Le Dunărea de jos şi în Dacia s'a răspândit aşa dar creştinismul de origină latină, cu mult înainte de năvălirea Slavilor în aceste părţi.

3. **Năvălirea Hunilor** (375—453). Dintre barbarii năvălitori, Goţii n'au stat multă vreme în Dacia. Peste dânşii

au năvălit **Hunii,** care i-au gonit din aceste părţi. In fuga lor din calea Hunilor, Goţii au îngropat la poalele dealului **Istriţa,** de lângă Pietroasa din jud. Buzău, o comoară preţioasă: **Cloşca cu pui de aur,** de sigur cu nădejdea că se vor putea întoarce ca s'o regăsească.

Din Sud-estul Carpaţilor, Goţii au trecut în Sudul Dunării, chiar cu învoirea împăratului din Constantinopole. Ei au avut, însă, o luptă înverşunată la **Adrianopole** (378) cu **Valens,** în care au eşit învingători, iar împăratul, adăpostindu-se într'o colibă, căreia Goţii i-au dat foc, a perit în flăcări. După aceea Goţii nu au mai rămas mult în Peninsula Balcanică, ci au trecut mai departe spre apusul Europei.

Hunii erau de neam mongol, plecaţi de prin regiunile dela Nordul Mării Caspice. Ei aveau obiceiuri sălbatice şi dădeau fiori de groază numai prin înfăţişarea lor. Locuiau de obiceiu în corturi şi, adesea călări pe cai, cutreerau ţinuturi întregi umblând după pradă. Ei erau deprinşi să se mute din loc în loc, astfel că, după ce gonesc pe Goţi din calea lor, se opresc în câmpia dintre Dunărea şi Tisa, numită *Panonia*, unde se aşează. Sub regele lor *Atila*, Hunii au încercat să treacă spre apus, dar fiind biruiţi la *Mauriacus*, lângă Troyes, de armata romană, ajutată de barbarii din apus şi comandată de *Aëtius*, s'au reîntors în aşezările lor din Panonia (451). In anul următor Atila porni asupra Romei, dar papa *Leon I* îl înduplecă cu daruri bogate, ca să nu atace acest centru al culturii antice şi al lumii creştine medievale.

La întoarcerea din Italia, Atila muri şi după dânsul stăpânirea Hunilor se desface în urma certurilor dintre fiii lui (453). Mulţi au fost nimiciţi de alte popoare barbare, iar alţii s'au retras în aşezările lor din răsărit.

In timpul cât au stat în Panonia, Hunii au trecut deseori după pradă în Sudul Dunării de unde luau cu ei numeroşi robi, pe care-i aduceau în Nordul acestui fluviu, întărind astfel elementul roman în părţile noastre.

Priscus Retor, secretarul ambasadei împăratului **Teodosiu II** din Constantinopole, trimisă la curtea lui Atila

povesteşte că acesta trăia într'un palat de lemn construit în mijlocul unui mare sat. Regele era foarte respectat de supuşii săi şi la curtea lui se vorbea pe lângă limba hunică, şi limba latină populară. Se resimţea, astfel, asupra Hunilor şi influenţa civilizaţiei europene. Dând şi unele relaţiuni despre Sciţi, Priscus spune despre ei că vorbeau mai multe limbi, între care şi pe aceea a **Ausonilor.** Aceştia foarte probabil că erau Daco-Romanii băştinaşi ai ţării noastre. Despre Atila se vorbeşte în epopeia germană **Niebelungenlied,** în care, între altele, se spune într'un adaus de mai târziu, că la nunta acestui rege a luat parte şi o solie de Valahi în frunte cu un principe **Ramunc.**

4. **Gepizii.** Pe urmele Hunilor au venit *Gepizii.* Aceştiau au stăpânit spre apusul Daciei, dincolo de Olt şi de Carpaţi până în şesul Tisei. Ei n'au avut nici o acţiune mai însemnată în aceste părţi, căci erau puţini la număr şi nu după multă vreme au fost goniţi din aşezările lor de către *Longobarzi*, sare au trecut şi ei spre Italia, şi de *Avari* (567). Atunci Gepizii s'au aşezat, cu învoirea lui *Justinian*, în Sudul Dunării, în regiunea râului *Drava*, iar mai târziu au pierit cu totul ca popor.

Un istoric român [1]) susţine că, chiar după gonirea lor, grupuri de Gepizi ar fi rămas printre Daco-Romani, şi dela dânşii ar fi trecut în limba noastră unele cuvinte ca: pisc, măgură, grind, strugure, burduf, Gelu, Badea, etc. Acestea ar arăta oarecare influenţă gotică asupra graiului nostru.

Imprejurările de atunci se păreau favorabile întemeierii din nou a stăpânirii împăraţilor „romani" din Bizanţ asupra regiunilor dunărene. *Justinian,* în acest scop, a întărit cetăţile de apărare din Moesia şi cele de pe malul stâng al Dunării, cum era, de pildă, vechea cetate *Turris*—Turnu Măgurele. Alţi împăraţi, cum a fost *Mauriciu*, au organizat expediţii militare, trecând şi în părţile noastre dela Nordul Dunării. Valurile de barbari stăteau, însă, în calea acestor încercări.

5. **Avarii.** In regiunea Tisei şi a Dunării, pe urmele Hu-

1) C. Diculescu, Die Gepiden, Halle, 1923.

nilor şi Gepizilor, s'au aşezat **Avarii,** care stătuseră un timp în părţile de la Nordul Mării Negre şi prin Basarabia de astăzi. Avarii erau Mongoli, înrudiţi deci cu Hunii, şi veneau din aceleaşi regiuni de stepă ca şi aceştia, sub conducerea unor şefi numiţi **Hani.** Ca şi ceilalţi barbari, ei trăiau din munca popoarelor supuse de dânşii şi din prădăciuni. In Balcani s'au luptat cu Bizantinii pe graniţa Dunării şi chiar în apropiere de Constantinopole. In luptele din Balcani, în 579, trupele bizantine au scăpat, ca să nu fie prinse de Avari, numai prin strigătul unui soldat: „torna, torna frate". Soldatul făcuse atent pe un camarad al său, de pe catârul căruia alunecase povara ce purta şi se târa pe pământ. Ceilalţi soldaţi au crezut că strigă către ei şi au luat-o la fugă. Aceste cuvinte raportate de scriitorii **Theophanes** şi **Theofilact** arată că şi în Sudul Dunării era o populaţie romanică, din care se recrutau soldaţii din oastea bizantină.

Şi Avarii au strămutat numeroase elemente romanice din Peninsula Balcanică în Nordul Dunării. Statul lor a fost desfiinţat de împăratul **Carol cel Mare.** Acesta a înfiinţat aici, la Dunărea de mijloc, pentru paza graniţei răsăritene a imperiului său, care mergea până la Tisa, o **marcă,** numită **Ost-Mark,** din care s'a desvoltat mai apoi Austria (797).

După dispariţia Avarilor, Românii au dus o viaţă mai liniştită, până la venirea Ungurilor.

6. **Slavii.** Pe urmele Hunilor şi ale barbarilor germani la Dunărea de jos începură să apară, spre sfârşitul veacului V, cete de **Slavi** sau **Şchei,** numiţi de Germani şi **Venzi.** Ei locuiau, la început, Polonia şi Ucraina de astăzi şi obişnuiau să se aşeze, în deosebi, pe malul apelor. Statele lor ajunseseră chiar la oarecare înflorire. Avarii i-au silit să-şi mute aşezările spre Dunăre. Popoarele mongole au deosebit pe Slavi în trei grupuri: 1. Slavii de răsărit: Ruşii cu Rutenii; 2. Slavii de apus: Polonii şi Cehoslovacii. 3. Slavii de Sud: Bulgarii şi Sârbii.

Slavii se ocupau cu agricultura, cu păstoria şi cu pescuitul. Pământul la ei era *proprietate comună—colectivă—*, aparţinea satului şi era împărţit familiilor după trebuinţele fiecăreia. Individul nu avea dreptul decât la recolta ogorului său. Şi azi se mai păstrează, încă, urmele unei asemenea proprietăţi, cu caracter colectiv, la *Jugoslavi* sub numele de *zadruga* şi la Ruşi, care-i zic *mir*. Casele lor erau construite din lemn; iar familiile slave, care aveau o origină comună şi erau, de obicei, grupate în sate, erau conduse de un bătrân numit *staroste*. Triburile Slavilor, numite *jupa*, şi care erau o reuniune de mai multe familii-sate, îşi aveau ca conducător un *jupan* sau *cneaz*. Ei aveau un fel de locuri întărite numite *gorodişte* şi care erau aşezate, ca şi satele, pe malul apelor.

Slavii mergeau pe jos, purtându-şi familiile în care, încărcate şi cu toate uneltele lor de plugărie; în lupte se foloseau adeseori de săgeţi otrăvitoare. Pentru zeii lor aveau un nume comun, *Bog*, aşa cum zic şi azi Dumnezeului creştin. Slavii aveau credinţa în viaţa viitoare; ei nu aveau nici temple şi nici preoţi. Pe înălţimi îşi ridicau idoli în faţa cărora oficia şeful tribului lor. Unii Slavi obişnuiau să ardă femeile odată cu moartea soţului lor. Cu toţii erau însă pasionaţi pentru libertate, cântece şi jocuri.

Isvoarele bizantine descriu multe cruzimi şi jafuri ale acestor barbari. Impăratul *Mauricius* (582—602) îi arată cruzi în războaie, sălbatici, făcându-şi ascunzători meşteşugite spre a putea lovi în duşman.

Ajunşi la Dunăre, Slavii făceau dese prădăciuni în Sudul fluviului şi atunci *Justinian*, ca să-i liniştească, le-a îngăduit să se aşeze în câmpia Munteniei, avându şi ca centru cetatea *Turris* (Turnu).

7. **Slavii în Dacia.** Ca şi ceilalţi barbari, mulţi Slavi s'au mutat din locurile lor spre Peninsula Balcanică. Unii dintre ei au rămas în Dacia, şi căutându-şi adăpost din calea altor năvălitori, au nimerit, urmând văile apelor, în aşezările Daco-Romanilor contribuind la formarea poporului român.

Urme de Slavi au rămas prin Ardeal sub numele de **Şchei** (Şcheii din Braşov); amintirea lor se păstrează şi în nume de localităţi, ca Scheia de pe Siret ş. a.

De la Slavii rămaşi în Dacia, care erau o ramură a celor stabiliţi în Bulgaria, au rămas în limba noastră, care era deja cristalizată la venirea acestora, numiri de locuri, de ape, de munţi, ca de pildă: **Bistriţa, Neajlovul,**

Prahova, Râmnic, Lăpuşna, Ceremuş, Dolj, Zănoaga, Crasna, apoi în munca agricolă: **plug, sapă, brazdă, grindei,** precum şi alte cuvinte ca: **smântână, grindă, drag, a iubi, stog** etc. sau cuvinte privitoare la organizarea noastră politică şi socială: **Voievod, Vlădică, robie.** Pronunţarea ca **ie** al lui **e** dela începutul unor cuvinte (eu—ieu, epure—iepure, etc.), este tot sub influenţa slavă. Numele de animale, multe sunt însă de origină latină. Nomenclatura geografică din Transilvania, unde sunt multe numiri slave de locuri şi ape, îşi are o veche origină sarmată. De la Slavi ne-au mai rămas unele credinţe şi obiceiuri precum şi anumite aşezăminte ale lor.

In orice caz, limba noastră se resimte mult de influenţa slavă, totuşi ideile de căpetenie sunt exprimate în vorbe din vechea moştenire latină. Daco-Romanii, în Nordul Dunării, fără să aibă o organizaţie de stat, au reuşit să contopească deplin pe Slavii care s'au amestecat cu dânşii.

8. **Slavii în Peninsula Balcanică.** Din Nordul Dunării, Slavii au trecut, în mare număr, în Peninsula Balcanică, populând cele două Moesii şi trecând chiar şi mai departe. Mulţi dintre ei, Sârbo-Croaţii, scoborându-se din aşezările lor din Panonia pe la apusul Daciei, au pătruns în Dalmaţia şi Iliria până pe coasta Mării Adriatice. Ilirii neromanizaţi deplin, s'au refugiat din calea lor în munţi, trăind mai mult din pradă; ei îşi continuă existenţa prin *Albanezii* de astăzi. Cete de Slavi au pătruns până în Grecia, unde, tocmai în Moreia, se mai păstrează până astăzi numiri slave de sate.

In Sudul Dunării, în Nord-vestul Peninsulei Balcanice, **Traco-Romanii,** despărţiţi de Grecii din imperiul bizantin, trăind între Slavi mai numeroşi, s'au resimţit de influenţa acestora în organizarea lor politică, în limbă şi obiceiuri. Mulţi dintre aceşti Traco-Romani, retraşi în văile munţilor şi ocupându-se mai mult cu păstoria, şi-au păstrat până azi neamul. Ei sunt Românii de la Sud, care trăesc în Macedonia, cunoscuţi şi sub numele de **Aromâni.** Isvoarele bizantine pomenesc de sate româneşti încă de prin sec. VII prin Moesia Superioară, iar în vecul IX se întâlnesc în munţii Pindului, spre Dalmaţia, nume ca Neagul, Dragul, ş. a. Un mic

grup de Români s'a mai păstrat tocmai pe coasta Adriaticei în peninsula Istria. Aceştia sunt **Istro-Românii**. Slavii balcanici au şi ei cuvântul **ţar** de la latinescul Caesar, luat dela populaţia latină, în mijlocul căreia trăiau.

In Sudul Dunării, **Serbia** a devenit o ţară cu totul slavă. Puterea împăratului bizantin a scăzut considerabil prin invazia şi aşezarea Slavilor în Peninsula Balcanică. Unii dintre împăraţi au încercat să-i supună, dar, până în cele din urmă, tot Slavii au rămas biruitori.

VI.

Formarea poporului român. Bulgarii şi Ungurii.

1. **Daco-Romanii în timpul năvălirilor.** Trecerea barbarilor prin Dacia a nimicit urmele civilizaţiei romane aici, oraşele şi satele au fost arse şi pustiite iar populaţia, care n'a căzut în robie, s'a adăpostit prin codri şi prin pădurile de la şes şi de prin văile dealurilor şi munţilor. **Daco-Romanii** au dus în adăposturile lor o viaţă proprie, căci barbarii nu i-au putut nimici. Dimpotrivă, cu prinşii luaţi în robie cu prilejul prădăciunilor pe care le făceau în Peninsula Balcanică, ei au întărit elementul românesc în Nordul Dunării.

Ţinuturile de la Dunărea de jos fiind dominate de barbari aproape o mie de ani (275—1241), isvoarele istorice menţionează destul de rar pe Români. In scriitorii bizantini, care ne-au transmis date interesante cu privire la diferitele popoare barbare ce s'au perindat prin Dacia şi Peninsula Balcanică, ştirile despre populaţia băştinaşă a acestor regiuni apar numai atunci când Daco-Romanii sau Traco-Romanii luau parte le vreo acţiune războinică, şi atunci, încă, aceştia sunt pomeniţi cu diferite numiri arhaice, ca Geţi, Daci, Sciţi sau Moesi, în loc de numele lor adevărat.

Astfel scriitorul **Zosimus** spune că pe la 380 **Carpodacii** erau aliaţi cu Hunii. **Priscus,** în descrierea lui asupra Hunilor, aminteşte de limba Ausonilor pe care a auzit-o la curtea lui Atila. Un secol mai târziu aflăm din spusele lui **Theophanes** şi **Theofilact** că în armata bizantină, care lupta împotriva Avarilor, erau şi Traco-Romani.

2. **Formarea poporului român.** Aceste ştiri arată evident continuitatea elementului romanic atât la Nordul cât şi la Sudul Dunării. Dacă examinăm felul cum s'au format toate popoarele romanice, deci şi al nostru, vedem că în alcătuirea lor au intrat trei elemente şi anume: elementul băştinaş, coloniştii romani şi un neam barbar. (Spaniolii sunt formaţi din vechea populaţie iberică, colonişti romani şi elemente germanice. Francezii din galo-romani şi Franci, etc.). Se ştie că Tracii din regiunea Dunării de jos au fost romanizaţi, încât în limba română nu se găsesc urme dela Daci. Totuşi ei formează substratul etnic peste care s'au suprapus Romanii; apoi aceşti Daco-Romani, împreună cu elementul barbar, care au fost Slavii, au format **poporul român.** Strămoşii noştri, în grelele împrejurări prin care au trecut, şi-au păstrat, însă, obiceiurile, credinţa şi limba. Noi suntem singurul popor latin în alcătuirea căruia au intrat, ca element barbar, Slavii şi nu Germanii.

Fondul sufletesc al neamului nostru a rămas latin, iar limba noastră, derivată din latina vulgară, n'a fost alterată prea mult în construcţia ei, ci numai vocabularul a fost îmbogăţit prin influenţa slavă. Căci la venirea Slavilor, poporul român era în epoca de formaţie iar limba noastră era deja cristalizată.

Slavii, rămaşi în Dacia, s'au amestecat cu populaţia băştinaşă, covârşitoare ca număr, dispărând cu totul în masa daco-romană, determinând, prin acest amestec, o **existenţă proprie neamului nostru.**

Acest amestec n'a schimbat cu nimic firea şi fiinţa

neamului românesc, care s'a păstrat ca **popor de rasă latină** şi şi-a conservat nentinsă comoara sufletului său, caracterul latin al gândirii şi al vieţii individuale şi sociale, şi tipul fizic, specific trac, cu înfăţişare vioaie şi statură mijlocie.

In aceste vremuri Românii s'au ocupat mai mult cu păstoria, dar făceau şi agricultură ogoarele părăsite de dânşii numai în vremuri mai vijelioase. De aceea chiar şi poezia populară este inspirată din viaţa pastorală a neamului nostru. Ciobanii noştri îşi mânau turmele la păşune, uneori departe de casă şi-şi înnecau dorul în cântece de jale şi doine, zise minunat din fluer. Românii au vieţuit în timpul năvălirilor şi în şesul dunărean, în câmpia munteană, numită de Slavi **Ţara Vlahilor**, unde aveau putinţa să se adăpostească în **Codrii Vlăsiei**. Barbarii înşişi aveau nevoie să înlesnească munca agricolă a poporului român, iar numele trac al Dunării (Dunaris) şi cuvintele **grâu, secară, orz, fân, a ara, a secera, a semăna**, păstrate în limba română, arată că poporul nostru nu şi-a părăsit niciodată ocupaţia agricolă.

Slavii nimerind în aşezările Daco-Romanilor, s'au amestecat cu aceştia, contribuind la formarea **poporului român**. Aceasta s'a petrecut cam între anii 600—700, când neamul nostru începe să aibă o existenţă proprie.

3. **Limba română.** Ca toate celelalte limbi neolatine, limba română s'a format din latina vulgară, vorbită de coloniştii şi legionarii romani, cu unele influenţe străine. Pe lângă influenţa slavă, de care am vorbit, în limba noastră mai sunt împrumuturi din limba albaneză. Faptul acesta a constituit pentru adversarii continuităţii, un argument că poporul român s'ar fi format în Sudul Dunării. Dar Albanezii au locuit mai de mult şi pe valea Dunării şi a Moravei, şi în Evul mediu s'au grupat în ţinuturile din vecinătatea Mării Adriatice. In timpul când locuiau în regiunea dunăreană, ei au fost în atingere cu Românii, care populau amândouă malurile Dunării şi de atunci, încă, s'a resimţit influenţa albaneză în limba română.

Această influenţă explică şi mai mult că teritoriul de formare a poporului român a fost ţinutul în care s'a desvoltat Romanitatea orientală, ai cărei urmaşi suntem.

4. **Situaţia în imperiul roman de răsărit.** In imperiul roman de răsărit influenţa greacă se resimţea destul de puternic; romanizarea nu putuse birui superioritatea culturii greceşti. Limba greacă, în tot timpul stăpânirii romane, continuă să se vorbească în oraşele de la ţărmul mării şi în multe localităţi din Sciţia Mică. Aşa că, cu timpul, şi imperiul roman de răsărit s'a grecizat, iar primul împărat grec, care a fost *Mauriciu*, a dat în limba greacă toate ordonanţele, legile şi în general toate actele sale publice. De altfel, încă mai de mult, dar mai ales în vremea lui Justinian, scriitori de talent, istorici ca *Procopius*, *Ioan* din *Efes*, ori *Evagrius*, poeţi şi teologi, au continuat cu destulă strălucire tradiţia vechei literaturi greceşti, iar unii dintre ei au ajuns la creaţiuni specifice geniului bizantin. Justinian însuşi, prin operele monumentale pe care a pus să le construiască cei mai desăvârşiţi artişti ai timpului, arată un gust rafinat pentru artele plastice în general şi pentru lucrările arhitectonice în special. Epoca domniei lui este apogeul arhitectonice bizantine, prin operele definitive de arhitectură, frumos împodobite cu sculpturi şi mozaicuri. In sec. VI şi VII s'a petrecut o transformare radicală în imperiul de răsărit. Până atunci acest imperiu mai păstra caracterul său universal, măcar de formă; limba oficială era cea latină şi aspectul general continua încă tradiţia Romei. In veac. VII imperiul roman din Orient se înfăţişează cu totul grecizat, toată puterea se concentrează la Constantinopole, monedele poartă inscripţii greceşti, gradele militare şi titlurile administrative capătă numiri greceşti, iar însuşi împăratul se intitulează *Basileus*. Limba greacă devine limba oficială a imperiului, care se depărtează de apus şi prin deosebirea tot mai accentuată între *biserica ortodoxă* din răsărit şi cea *catolică — universală* din Roma.

Această transformare a imperiului roman de răsărit în *imperiu bizantin*, corespunde, însă, cu alte năvăliri ale barbarilor.

5. **Bulgarii.** Din ţinuturile Volgei s'au desprins şi alţi Mongoli, înrudiţi cu Hunii şi cu Avarii, numiţi **Bulgari**— Volga-res, — care au năvălit prin părţile noastre. Ei credeau în tot soiul de duhuri necurate, erau fioroşi la înfăţişare şi umblau înbrăcaţi în piei de animale. Mâncarea lor era lapte de oaie sau de iapă, ori carne crudă pe care o purtau câtva timp sub şeaua cailor, ca s'o facă mai fragedă.

Bulgarii s'au aşezat mai întâi la Nordul Mării Negre, unde au trăit sub conducerea unui rege, **Kubrat**. La moar-

tea acestuia (643), Bulgarii, certându-se între ei, s'au desfăcut în mai multe cete şi unii dintre dânşii, conduşi de un şel al lor, **Asparuh**, au trecut în Sudul Dunării, într'o iarnă când această apă era îngheţată. In calea lor, dincolo de Dobrogea, ei au întâlnit pe Slavi, pe care i-au supus; dar aceştia fiind mai numeroşi, i-au desnaţionalizat pe Bulgari, cărora li-au impus limba şi obiceiurile lor.

Bulgarii la început erau cruzi şi răsboinici; sub hanul

32. Ţar bulgar cu soţia şi copiii lui. In îmbrăcăminte se resimte influenţa bizantină.

lor **Crum**, ei au ajuns odată până sub zidurile Bizanţului. Ei au căpătat atunci învoire de la Bizantini să se aşeze în Sudul Dunării, cu condiţie ca să fie liniştiţi. Dar nu s'au ţinut de cuvânt, căci voiau să cuprindă dânşii împărăţia bizantină.

6. **Creştinarea Bulgarilor.** Bulgarii aşezându-se în Balcani, s'au desvoltat, la început, sub influenţa Slavilor pe care-i găsiseră aici. Cu timpul, un han al lor, **Boris**, înţelese că Bulgari nu mai puteau rămâne păgâni în lumea creştină în care trăiau. Căci încă pe atunci Slavii din alte părţi, cum erau Moravii de pildă, cereau misionari împăratului de la Constantinopole, care să le predice creştinismul. Sub îndemnul lui Boris, Bulgarii s'au creştinat; şi însuşi acest han al lor se botează, împreună cu mai mulţi sfetnici ai lui, şi luă numele de **Mihail**, după al împăratului din Bizanţ, Mihail III, care i-a fost naş (864).

Unii dintre Bulgari s'au răsculat, dar Boris i-a potolit şi a prefăcut astfel Bulgaria în stat creştin. Pe fiul său **Simeon** l-a trimis la Constantinopole ca să înveţe limba greacă.

Bulgarii folosind limba slavonă, au introdus-o şi în biserica lor. Tot atunci doi fraţi, **Metodiu** şi **Ciril**, care au propovăduit creştinismul printre Moravi, Sârbi şi Bulgari, au alcătuit un alfabet şi au tradus cărţi religioase

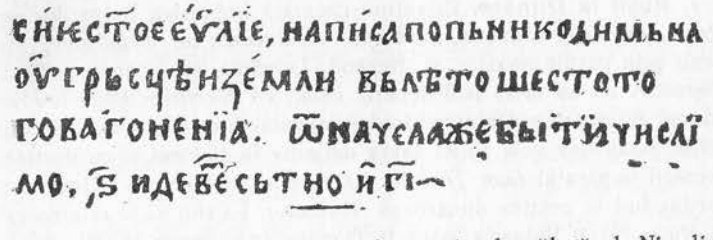

33. Scriere cu litere chirilice: rânduri scrise de călugărul Nicodim venit din părţile Munteniei, prin veacul al XIV-lea.

în limba slavă, care a devenit limba sfântă a Slavilor ortodocşi, întrebuinţând-o şi astăzi în biserica lor. Asta e limba **paleoslavă** (vechea slavă bisericească). Alfabetul **glagolitic** al lui Metodiu şi Ciril, fiind prea greu, a fost modificat de discipolii lor, care l-au făcut mai uşor de scris şi de citit. Acest alfabet a fost numit **cirilic**, în cinstea lui **Ciril**.

In Balcani, regii Bulgarilor au luat numele de **ţari**, în vederea cuceririi Bizanţului, a **Ţarigradului**, îndemnaţi de visul lor de a întemeia în răsărit o împărăţie mare în felul celei bizantine. Ei şi-au aşezat reşedinţa statului lor la **Preslav**.

Dintre urmaşii lui Boris, însemnat a fost fiul său **Si-**

meon (893—927), care ar fi vrut să se încoroneze împărat la Constantinopole. El a împresurat acest oraş, dar nu l-a putut cuprinde; Bizantinii chemaseră, în acest timp, în ajutorul lor pe Unguri. Simeon i-a atacat, însă, pe aceştia în aşezările lor din **Bugeac** şi i-a silit chiar să plece din aceste părţi. Acest ţar a dat o mare desvoltare teritorială statului său în Peninsula Balcanică şi pe capul bisericii bulgare l-a ridicat la rangul de **patriarh.** Insă nici ultima încercare de a cuceri Bizanţul, în 924, nu i-a reuşit.

După dânsul puterea Bulgarilor a început să scadă. Ţarii imitau mai mult luxul din Bizant, iar în Biserică se ivesc erezii, ca aceea a preotului *Ieremia Bogomil*, care au dus la mari certuri chiar între Bulgari.

7. **Ruşii la Dunăre.** Bizantinii chemară împotriva Bulgarilor pe *Ruşii din părţile Chevului*, care sub conducerea lui *Sviatoslav*, au venit prin părţile noastre şi trecând Dunărea, au ocupat cetatea *Durostor*. Ba au mers mai departe chiar, cu cuceririle, până la *Preslav* şi *Filipopoli* ameninţând însăşi capitala împăraţilor din Bizanţ (970). Sviatoslav voia să se aşeze definitiv în Balcani şi cu destule greutăţi împăratul *Ioan Ţimiskes* l-a respins dincolo de Balcani şi asediindu-l în cetatea dunăreană Durostor, l-a silit să se reîntoarcă în Rusia (971). Bulgaria, până la Dunăre, fu supusă de Bizantini. Dar din părţile Macedoniei se ridică dintre „boerii" bulgari, un ţar puternic şi îndrăsneţ, *Samuil*, care reconstitui statul bulgar, eliberând şi ţinuturile dunărene de sub stăpânirea bizantină (980—986). El reuşi să cucerească regiuni întinse în Peninsula Balcanică, de la Dunăre la Marea Adriatică şi Marea Egeie.

Din Bizanţ porni atunci împăratul *Vasile II* (976—1025), căruia i-au trebuit ani îndelungaţi de lupte grele până să poată supune pe Bulgari. Samuil pierdu ţinuturile pe care le supusese şi într'o luptă, nu departe de Sofia, Vasile II prinse o armată de 15000 de Bulgari, pe care o nimici (1014). Samuil muri de durere, iar cinci ani mai târziu Bulgaria întreagă ajunse sub stăpânirea Bizantinilor (1018). Vasile II fu numit *Bulgaroctonul* adică *omorîtorul de Bulgari*. Acest împărat înfiinţă arhiepiscopia din Ohrida pentru Bulgari şi pentru Vlahii din Bulgaria, care aveau, de sigur, un rost important în Sudul Dunării.

8. **Influenţa Bulgarilor asupra desvoltării poporului român.** Aşezaţi în vecinătatea noastră, Bulgarii,

atraşi de cuceririle lor în Balcani, niciodată n'au stăpânit şesul muntean. Ei au avut însă oarecare influenţă asupra desvoltării politice şi religioase a poporului nostru. Bulgarii, împreună cu Slavii, prin aşezarea lor în Balcani, au despărţit populaţia romanică dela Dunăre în două, determinând alcătuirea celor două grupe de Români: **Macedo-Românii** şi **Daco-Românii.**

Totodată Bulgarii au desfiinţat episcopiile române de la Dunăre, iar episcopii s'au refugiat pe unde au putut, continuându-şi rostul lor de până atunci. Atâta vreme cât au rămas încă păgâni, ei au persecutat mult pe creştini. Când, însă, s'au creştinat şi ei, atunci Românii, atât cei din Dacia cât şi cei din Sudul Dunării, au trecut sub ascultarea bisericii bulgare, în locul celei bizantine. Românii au primit, apoi, atât limba slavonă cât şi alfabetul cirilic nu numai în biserică, ci şi în viaţa de stat: în actele şi documentele timpului ca şi în primele cronici. Multă vreme noi n'am putut avea o cultură proprie, căci în scrisul nostru nu ne foloseam nici de limba noastră, nici de alfabetul latin. Datorită întrebuinţării limbii slave în biserică, s'au introdus multe slavonisme în limba noastră, în deosebi termeni bisericeşti ca: **vecernie, utrenie, stareţ, vlădică, spovedanie, denie, blagoveştenie,** etc.

Românii din Muntenia, prin episcopul din Vidin, erau legaţi de Arhiepiscopia din **Ohrida** şi târziu au avut şi ei un episcop recunoscut de Patriarhia din Constantinopol. In schimb Românii din Moldova, prin episcopia Durostorului şi prin oraşele dela Dunăre şi dela mare, fiind mai legaţi de Constantinopole, ţineau de Patriarhia din acest centru ortodox.

Românii din Nordul Dunării au fost influenţaţi şi în organizarea vieţii lor politice şi sociale de Bulgari şi de Slavi, care la rândul lor s'au resimţit şi ei de influenţa bizantină. Aşa că, prin Bulgari, organizarea primitivă a statelor române a avut o înfăţişare bulgaro-slavă-bi-

zantină. In orice caz Bulgarii şi Slavii au izolat pe Românii de restul lumii romane şi bizantine.

9. **Ungurii.** Pe urmele Bulgarilor au venit din spre răsărit, un alt neam de Mongoli, anume **Ungurii.** Ei s'au aşezat la început în ţinutul dintre Nipru şi Prut, numit **Atelkuz — Etelköz** — adică „ţara dintre râuri" (889). Ungurii trăiau răsleţiţi în şapte seminţii sau hoarde, cu şapte căpetenii deosebite. Unii dintre ei se numeau, încă pe atunci, şi **Maghiari.**

Fiind atacaţi de Bulgari în unire cu Pecenegii, Ungurii au fost nevoiţi să părăsească ţinuturile răsăritene şi conduşi de şeful lor, **Arpad**, au trecut peste Carpaţii nordici şi s'au aşezat în Panonia, în şesul dintre Tisa şi Dunăre (896). Ca şi ceilalţi Mongoli, Ungurii călăreau pe cai iuţi şi mici, ştiind să mânuiască bine arcul şi săgeata, însă nu puteau cuceri cetăţi. Ei erau foarte cruzi şi trăiau din pradă şi din vânătoare.

In Panonia Ungurii au găsit numeroşi Slavi, dintre care s'a ivit şi marele stăpânitor morav, anume *Sviatopluc.* Mulţi dintre aceşti Slavi au fost desnaţionalizaţi de Unguri, care au reuşit să-şi întemeieze în Panonia un stat statornic. Nu-i vorbă că şi ei au încercat să străbată spre apus, dar au fost biruiţi de împăratul *Otto cel Mare,* pe valea râului *Lech*, fiind astfel siliţi să rămână pe loc (955).

10. **Creştinarea Ungurilor.** Trăind numai între popoare creştine, Ungurii au primit şi ei creştinismul, la început fiind în legătură cu patriarhia din Constantinopole, de unde-şi aduceau episcopi. Mai târziu, regele lor, **Ştefan cel Sfânt** (997—1038), care se numea, înainte de a se creştina, **Vaik** (adică **Voicu**), se boteză, primind legea creştină în formă **catolică.** Ştefan, ajuns rege, impuse supuşilor săi să treacă şi ei la creştinism, de aceea Papa însuşi i-a trimis coroana regală, dându-i titlul de **„rege apostolic".** Ungurii au mai rămas însă în credinţa lor păgână, provocând şi răscoale contra regelui. Ştefan cel Sfânt a purtat lupte înverşunate

împotriva răsculaţilor, silindu-i să primească botezul creştinesc.

Regele Ştefan cel Sfânt a organizat noul stat al Ungariei, împărţindu-l în comitate, conduse de *comiţi;* a înfiinţat mai multe episcopate şi a hotărît ca credincioşii să plătească preoţilor dijmă, pentru serviciile lor. Tot el a organizat armata ţării şi a încurajat aşezarea străinilor în cuprinsul Ungariei.

Pentru meritele lui însemnate, în deosebi pentru biserică, Ştefan a fost trecut, cu învoirea papei dela Roma, în rândul sfinţilor apuseni (1083). Tot în timpul lui, Ungurii au început să-şi întindă stăpânirea lor asupra Ardealului. Ei s'au amestecat şi în luptele din Peninsula Balcanică, uneori ca aliaţi ai Bizantinilor, alteori împotriva lor. Ei urmăreau să ajungă stăpâni asupra Croaţiei, Bosniei şi a Dalmaţiei; ba mergeau chiar mai departe, cu gândul să-şi întindă stăpânirea asupra imperiului bizantin şi deci asupra întregei lumi răsăritene. In ofensiva lor împotriva Grecilor ortodocşi, deci «eretici», se bucurau şi de sprijinul Papei, care era catolic. Căci Ungurii au devenit şi aprigi propagandişti ai catolicismului. Spre Sud-est, în ţările ortodocse în care au putut pătrunde, au desfăşurat această propagandă, în deosebi în Transilvania.

11. **Cucerirea Transilvaniei. Vechimea voievodatului din Ardeal.** Ungurii fiind împiedicaţi de a pătrunde spre apus, au căutat să-şi lărgească cuceririle lor spre Sud-est, în ţările ortodocse, în care aveau şi teren pentru propaganda catolicismului.

Indată după creştinarea lor, Ungurii sub conducerea regelui **Ştefan cel Sfânt**, au năvălit pe teritoriul românesc şi au pătruns în Transilvania pe văile Crişurilor, a Someşului şi a Mureşului. Aici au găsit pe Români alături de Slavi, organizaţi în mici ducate, sub conducerea unor duci ale căror nume se păstrează chiar în cronicile ungureşti. Astfel, **notarul anonim al regelui Bela**, care scrie prin sec. XII, spune că în Ardeal stăpânea **Gelu**, în ţinutul Crişurilor era **Menumorut,** iar în Banat aflăm pe **Glad.** In părţile sudestice ale Transilvaniei mai era încă un ducat slavo-bulgar condus de **Kean.** Aceşti Voievozi româno-slavi s'au împotrivit cu îndârjire Ungurilor năvălitori şi dintre ei, Gelu a căzut în luptă. Numai

după moartea ducelui lor, locuitorii s'a supus lui **Tuhutum** care conducea pe Unguri. Aceştia s'au aşezat, la început, cu stăpânirea lor abia pe valea Someşului, unde se luptară cu Gelu. Mai târziu, prin sec. XI, sub regele **Ladislau I,** Ungurii au pătruns şi în Transilvania, care de atunci a căpătat şi numele unguresc de **Ardeal,** dela cuvântul Erdély, care înseamnă „peste pădure".

Şi încercările de propagandă religioasă pe care le face Ştefan cel Sfânt au întâmpinat o mare rezistenţă din partea Ardelenilor, în frunte cu căpetenia acestora, **Gyula,** unchiul regelui, care fiind învins, a fost dus în prinsoare în Ungaria. De altfel pătrunderea Ungurilor în Transilvania s'a făcut cu mari dificultăţi şi cu o rezistenţă tot mai îndârjită din partea Românilor, încât autoritatea regelui Ungariei asupra acestei ţări româneşti nu s'a putut afirma deplin decât pe la sfârşitul secolului XIII. Din spre Sud-est, Ungurii erau ţinuţi pe loc în acele vremuri şi de puterea la care ajunsese imperiul bizantin.

Ungurii s'au minunat de bogăţiile pe care le-au găsit în Transilvania: păduri, mine de aur, de argint şi de fier, sare, etc. Acestea au fost luate de ei în stăpânire.

Fapt necontestat este prezenţa Românilor în Transilvania şi în şesul Tisei, la venirea Ungurilor.

VII.

Continuitatea elementului romanic în Dacia. Colonizările din Ardeal.

1. **Continuitatea elementului romanic în Dacia.** Retragerea stăpânirii romane din Dacia Traiană, de către Aurelian, a fost interpretată de unii scriitori în sensul că întreagă această provincie ar fi fost evacuată de locuitorii săi daco-romani.

Intre aceştia au fost, încă în v. XVIII, **Thunmann** în lucrarea sa Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, (Lipsca, 1774), apoi **Sulzer** în Geschchte des transalpinischen Daciens... (3 vol. Viena 1781—1782) şi **Engel** în Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium et origine Valachorum, (Vindobonae 1794) şi Geschichte der Moldau un Walachey (Halle 1797—1804). Cel care a căutat să aducă, însă, o argumentaţie mai ştiinţifică susţinerilor sale, a fost istoricul **R. Roesler** în studiul său Romänische Studien (Leipzig 1871).

Teoria lui Roesler a fost formulată pentru a dovedi că barbarii şi în deosebi Ungurii, la venirea lor în Dacia, ar fi găsit un **vacuum** şi deci s'ar bucura de drepturi istorice, dreptul primului ocupant, asupra regiunilor transcarpatine pe care le-au stăpânit vreme de aproape o mie de ani, iar Românii s'ar fi format în Sudul Dunării, de unde au trecut în Dacia începând de prin veacul XII şi XIII.

Susţinerile lui Roesler pleacă dela unele fapte, pe care caută să le înfăţişeze cu o argumentaţie convingătoare şi dela unele ştiri, contemporane cu Aurelian.

a) Scriitorul roman **Flavius Vopiscus** spune că Aurelian, împăratul său, ar fi retras din Dacia nu numai legiunile romane, ci şi locuitorii satelor şi oraşelor ca să-i pună la adăpost în Moesia. S'ar părea, după această ştire, că întreaga populaţie a Daciei ar fi trecut în Sudul Dunării. Iar Roesler, plecând dela cele scrise de Fl. Vopiscus, afirmă că Romanii, aşezându-se superficial în Dacia, fără a ajunge la vreun amestec cu populaţia băştinaşă, care a fost distrusă sau alungată din calea lor, lesne au trecut Dunărea ca să fie apăraţi împotriva barbarilor.

Flavius Vopiscus, chiar dacă nu este un nume fictiv cum susţin unii istorici din veacul XIX, a fost istoricul lui Aurelian şi el a vrut ca să acopere fapta împăratului său, de a fi părăsit o provincie ca Dacia, la care Romanii ţineau foarte mult pentru bogăţiile şi frumuseţile ei. Un alt istoric roman, **Eutropius,** atribuind lui Adrian intenţia de a părăsi Dacia, arată, în acelaş timp, că generalii acestuia l-au sfătuit să nu facă aceasta căci

s'ar jertfi numeroşi Romani în prada barbarilor năvălitori „ne multi cives romani barbaris traderentur". Situaţia era aceeaşi pe vremea lui Aurelian, care retrăgând legiunile, a lăsat populaţia Daciei fără apărare. De altfel şi în alte părţi, în Galia, în Britania şi în toate provinciile de unde au fost retrase legiunile romane, populaţia a rămas pe loc. Populaţia Londrei, spune Tacitus, jelea când a văzut retragerea legiunilor romane, dar totuşi a rămas pe loc.

Adevărul este că odată cu stăpânirea romană au plecat din Dacia şi bogătaşii, care se temeau să nu fie jefuiţi de barbari. Dar mulţimea, legată de pământul pe care-l muncea şi de casa pe care o locuia, a rămas pe loc, căci nu-şi putea părăsi nici gospodăria şi nici mormintele scumpe ale moşilor şi strămoşilor de prin aceste locuri. Vechii Traci, ca şi Romanii colonişti, erau ţărani-plugari, ca ţăranii din vremea noastră; ei ştiau să preţuiască pământul de muncă, întocmai ca ţăranii din vremea noastră. De altfel nici nu era atâta loc în Sudul Dunării, ca să cuprindă pe toţi Daco-Romanii, unde aceştia nici siguranţă deplină nu puteau găsi, căci şi în Moesia trecuseră numeroşi Goţi, pe când în Dacia, cunoşteau cel puţin potecile şi toate locurile adăpostite.

Istoricii noştri au arătat că strămutarea populaţiei din Dacia în Sudul Dunării, dacă s'ar fi petrecut, ar fi necesitat un timp îndelungat, ceea ce Roesler găseşte că este ridicul să se susţină, pentru că Daco-Romanii n'aveau nevoie de nici un răgaz în retragerea lor, căci doar n'aveau să-şi lichideze avutul lor, vânzându-l barbarilor năvălitori. Aceştia obişnuiau să plătească cu sabia şi nu cu bani. In această organizare, Roesler nu ţine seamă că înşişi barbarii n'ar fi putut vieţui într'o ţară pustie şi aveau mai degrabă nevoe de populaţia băştinaşă care să muncească şi pentru dânşii, decât s'o nimicească. Numai astfel s'au putut păstra unele vechi numiri trace ale apelor, cum este Dunaris — Dunăre, precum şi terminologia agricolă latină; a ara, secera, a semăna,

secară, grâu, făină..., ceeace dovedeşte că poporul nostru nu şi-a părăsit nici un moment ocupaţia agricolă. De altfel însuşi Roesler admite pentru Moesia, când a fost invadată de Slavi, că „în oraşe a rămas populaţia săracă, care birue toate schimbările, iar la ţară păstorul care obişnueşte să se afunde în regiuni tainice unde aşteaptă trecerea furtunei"... In Moesia nici o inscripţie nu pomeneşte de această strămutare a populaţiei din Dacia.

Este neîndoios dar că Daco-Romanii au continuat să ducă o viaţă de plugărie, uneori împăcându-se cu barbarii şi dându-le dijmă, alteori ascunzându-se prin păduri şi prin munţi din calea lor.

b) **Toponimia.** In sprijinul continuităţii elementului romanic în Dacia sunt şi numirile geografice de origină romană sau anteromană, păstrate până astăzi. Dintre munţi sunt **Carpaţii** şi **Cocanul**, apoi râurile **Prutul** — Pyretus, **Mureşul**—Maris, **Timişul**—Tibiscus, **Oltul**—Alutus, **Motrul** — Amutria, **Cerna** — Tsierna, **Lotrul** — Arrutela... şi altele. Amintirea lui Traian în numiri ca **Masa lui Traian, Valul lui Traian** şi localităţi care amintesc nume de împăraţi ori de colonii romane din Dacia, ca: **Romanaţi**—Romancius, **Turnu-Severin** — Impăratul Severus **Mehadia** — Ad Mediam, **Tapia** — Tapae, **Igiriş**—Azizis etc. Şi trebue să ţinem seamă că în răsăritul Europei, Barbarii aveau apucături distructive, căci nu erau de loc îmblânziţi şi civilizaţi cum se înfăţişează când ajung în provinciile romane din apus. Terminologia geografică nu s'a putut păstra deci, decât prin continuitatea elementului romanic în Dacia.

c) Daco-Romanii au primit creştinismul în timpul stăpânirii romane şi nu prin Slavi, în Sudul Dunării, cum afirmă Roesler. Terminologia noastră bisericească este latină şi numai câteva cuvinte referitoare la organizare sau la cult sunt de origină slavă. Aşa, de pildă, sunt: **Vlădică, stareţ, mucenic** ori **cristelniţă, clopot, strană, potcap, spovedanie, sobor, blagoslovenie,**

utrenie, moaşte, pravoslavnic... cuvinte care s'au introdus în limba noastră în timpul cât a predominat limba slavonă în biserică la noi.

d) Un alt argument susţinut de Roesler este că în limba română lipsesc elemente barbare, ceea ce n'ar fi fost posibil dacă Daco-Romanii ar fi convieţuit împreună cu năvălitorii, în Dacia. Ori, este cunoscut faptul că Daco-Romanii şi-au căutat adăpost prin poenile pădurilor şi prin munţi din calea barbarilor năvălitori, cu care, din cauza sălbătăciei lor, n'au putut duce o viaţă comună. Dar admiţând chiar că poporul român s'ar fi format în Sudul Dunării, acolo au locuit şi numeroşi barbari germanici, cum au fost **Goţii** şi **Gepizii,** a căror înrâurire, printr'o convieţuire comună, trebuia să se resimtă în graiul Românilor, când aceştia s'au reîntors în Dacia. Ori, în acest caz, tocmai lipsa unei asemenea influenţe în limba noastră, arată că Daco-romanii n'au părăsit niciodată Dacia Traiană.

e) Intemeierea Principatelor Române în regiunea munţilor şi aşezarea capitalelor de la munte la şes sunt fapte care vin în sprijinul ideii de continuitate. In Muntenia capitala a fost la **Câmpulung** şi la **Argeş,** apoi la **Târgovişte** şi în urmă la **Bucureşti;** iar în Moldova de la **Suceava** a trecut la **Iaşi.** Normal ar fi fost, dacă Românii ar fi venit de peste Dunăre, ca primele lor înjghebări politice să le găsim în regiunea şesului şi nu în munţi.

f) Asemănarea dintre dialectul **daco-român** şi cel **macedo-român,** şcoala lui Roesler susţine că presupune o convieţuire mai îndelungată între cele două grupe de Români şi chiar cu Albanezii, în a căror limbă se găsesc unele asemănări gramaticale cu limba noastră. Faptul se explică prin legăturile continui care au fost între locuitorii din Nordul şi cei din Sudul Dunării: Albanezii au locuit până în Evul Mediu în Iugoslavia de azi, pe lângă Dunăre şi Morava, deci în contact cu Românii; iar Macedo-Românii locuind şi ei în bazinul dunărean până în v. XI, când s'au retras spre Sud, au fost în legături directe cu Daco-Românii. Apoi, chiar barbarii, Hunii şi Avarii, când făceau prădăciuni în Peninsula Balcanică, luau cu ei numeroşi prinşi pe care-i aşezau la Nordul Dunării, sporind astfel numărul populaţiei în părţile noastre. Un scriitor, **Zosimus,** spune că pe la 380 Hunii ar fi avut ca aliaţi pe **Carpodaci,** care locuiau în Dacia Traiană. Iar geograful german **Kiepert** scrie că „complecta corespundere a domeniului limbii româneşti de azi cu graniţele imperiului şi ale provinciei Dacia" este cea mai bună dovadă a continuităţii elementului romanic în Dacia. Pe de altă parte este o mare asemănare între locuinţele sătenilor noştri de astăzi cu ale Geţilor de altă dată. Şi în sfârşit, în sec, XIII, în Sudul Dunării, Românii, amestecaţi cu Slavii **ortodocşi,** şi-ar fi continuat liniştiţi viaţa în libertate acolo decât să vină în Dacia, unde, dincolo de Carpaţi, stăpâneau Ungurii **catolici.** N'aveau nici un motiv ca să-şi subjuge singuri viaţa liberă pe care o duceau în Balcani.

In Moesia nu putea încăpea toată populaţia, care s'ar fi strămutat în Dacia, şi nici o ştire de la miazăzi de Dunăre nu confirmă faptul. Iar în veacul XIII Românii sunt aşa de numeroşi la Nordul Dunării, încât strămutarea lor din Sud, atunci, ar fi trebuit să fie însemnată în scrierile din acea vreme.

Istorici şi filologi străini ca **Mommsen, Ranke, J. Jung, Kiepert,** ori români ca **Petru Maior, B. P. Haşdeu, A. D. Xenopol, D. Onciul** şi **V. Pârvan** au arătat cu dovezi şi argumente ştiinţifice că Daco-Romanii şi-au continuat viaţa lor în Dacia şi în timpul năvălirii barbarilor.

Faptul precis care rezultă din toate datele este că teritoriul de formare a poporului român este pe ambele maluri ale Dunării, în cuprinsul Daciei Traiane şi a

celor două Moesii—vechea Serbie şi Bulgaria—, adică teritoriul **Romanităţii Orientale.**

2. **Colonizarea Transilvaniei. Secuii.** Cum au pătruns în această ţară, Ungurii au început s'o colonizeze cu elemente străine, atrase de ei prin privilegii. Astfel, în părţile răsăritene, printre satele româneşti, Ungurii au aşezat pe **Secui** în **scaune—sedes** — speciale, ca să apere graniţa împotriva Cumanilor. Secuii au avut **şapte scaune** conduse de câte un jude, dar în fruntea lor era un **Comite.** Această organizare era asemănătoare cu aceea mai veche a Românilor, de la care au împrumutat-o. Acest comite, care la început era sub autoritatea directă a regelui Ungariei, a avut dese neînţelegeri cu Voievodul Ardealului pe care nu voia să-l recunoască de stăpân. In cele din urmă, însă, acest Voievod şi-a întins autoritatea lui asupra întregului Ardeal şi de aceea în titlul său şi-a adăogat şi pe acela de **„comite al Secuilor".** Toţi Secuii formau o obşte numită „universitas Siculorum". Secuii trecuţi în Moldova s'au numit **Ciangăi.**

Aşezarea Secuilor printre Români a făcut ca mulţi dintre aceştia să-şi piardă neamul şi să se contopească în rândurile acestor noi colonişti. La rândul lor, şi ei au împrumutat de la noi unele datini, numiri de sate şi locuri şi ceva în portul lor, în construcţia caselor şi în cultura pământului.

3. **Saşii şi Cavalerii Teutoni.** Ca să-şi poată întări stăpânirea lor în Ardeal, Ungurii au înlesnit să se aşeze în această ţară şi **Saşi**, (Sachsen=Saxoni), care erau tocmai de prin părţile Rinului. Regele ungur **Geyza II** îi atrase pe Saşi în Transilvania, acordându-le privilegii însemnate, pe la 1150, şi ajutându-i să-şi poată întemeia, în aceste părţi, gospodării noi şi frumoase.

Saşii au străbătut în Transilvania pe Târnave; în Sud-vest s'au aşezat cu centrul la Sibiu, iar la Nord-est au ajuns aproape de minele dela **Rodna** şi de acolo au trecut la **Baia,** în răsăritul Carpaţilor. Aceşti colonişti erau

la început ţărani agricultori şi ei s'au resimţit de influenţa populaţiei băştinaşe în port şi în cultura pământului, şi chiar şi în limbă. Cu timpul, însă, unele din satele lor s'au desvoltat şi au devenit centre orăşeneşti importante ca: **Sibiul**, — Hermanstadt, **Mediaş, Sighişoara, Braşov, Bistriţa.** La început Saşii aveau în Ardeal şapte cetăţi, numind această ţară **Siebenbürgen,** adică ţara celor şapte cetăţi. Ei au făcut să înflorească mult industria şi negoţul în părţile ardelene, iar regele Andrei II le-a recunoscut situaţia lor de naţiune autonomă, acordându-le dreptul să-şi aibă „un judecător", numai să plătească anumite dări regelui şi episcopului lor (1224). Saşii au deschis drumuri de negoţ şi prin Moldova şi Muntenia.

Saşii, însă nu s'au arătat buni păzitori ai graniţelor, de aceea **Andrei II**, care fusese la Ierusalim, chemă în ţară pe **Cavalerii Teutoni** şi-i aşeză în **Ţara Bârsei,** ca s'o apere împotriva Cumanilor (1211). Aceşti cavaleri erau într'adevăr meşteri în ce priveşte construirea şi apărarea cetăţilor. Ei au construit aici cetatea **Braşovului** — Kronstadt, (oraşul coroanei), pe vechiul loc unde fusese un sat slavo-român, şi alte cetăţi. De aici ei au trecut, însoţiţi de Saşi, dincoace de munţi, în Ţara Românească, unde au construit cetatea **Poienari,** şi probabil cetatea lui Negru Vodă din sus de Câmpulung, **Cetatea Neamţului** din Moldova.

Tot Andrei II a învoit pe Cavalerii Teutoni să poată transporta sare cu şase corăbii pe Olt şi pe Mureş, şi să fie scutiţi de vamă în trecerea lor prin ţara Românilor. Acest rege a luptat în regiunile Vidinului împotriva Asăneştilor, cu armată alcătuită de Români, Saşi, Secui şi Biseni.

In părţile Sibiului, pe Olt, spre **Turnu Roşu,** regele ungur aşează pe contele saxon **Corlard**, care a pus să se construiască cetatea **Talmaciul** din Ardeal şi apoi şi-a întins stăpânirea lui şi dincoace de munţi, pe **valea Lotrului,** în ţara numită **Loviştea** ,unde a construit o altă cetate (1233).

Cavalerii Teutoni n'au rămas multă vreme prin părţile noastre; ei s'au dus în Prusia, la gura Vistulei. In schimb Saşii se găsesc printre noi până astăzi. Plecarea Cavalerilor Teutoni a fost un bine, căci am scăpat de o populaţie viguroasă, care ar fi putut împiedeca întemeierea Principatelor.

VIII

Românii din Peninsula Balcanică. Imperiul româno-bulgar.

Barbarii au adus însemnate prefaceri în lumea greacă şi romană, determinând, prin amestecul lor, creiarea de state şi de popoare nouă. In centrul şi apusul Europei se formează Spania, Franţa,

34. Călugărul rus Nestor, care a scris o veche cronică asupra Ruşilor. In ea pomeneşte şi despre poporul nostru.

Germania, Polonia, iar în Sud-estul continentului Ungaria, Bulgaria, Serbia, Croaţia şi Principatele Române. De sigur ca aceste state până s'au consolidat ca unităţi politice bine definite, au trecut prin multe greutăţi.

In aceste vremuri de lupte şi de frământări, ştirile din autori contimporani, deşi destul de reduse, arată prezenţa elementului românesc atât în Nordul cât şi în Sudul Dunării.

Cronicarul rus *Nestor* prin veacul al XI, ca şi vechile cronici ungaro-latine, arată că Ungurii, când au început prin veacul X să invadeze teritoriul românesc, au întâmpinat împotrivirea Românilor, care erau organizaţi în mici ducate. Cronicarul anonim al regelui Bela, care scrie prin sec. XII, citează chiar numele ducilor români: *Gelu* în Transilvania, *Menumorut* în ţara Crişurilor şi *Glad* în Banat. Uugurii ar fi avut grele lupte cu aceşti conducători ai Românilor. Ba, dintre Români se ivesc şi misionari, ca *episcopul Ieroteiu* care, pe la jumătatea sec. X, a predicat ortodoxismul printre Unguri.

Un cronicar bizantin pomeneşte că, în veac. X, o căpetenie a Bulgarilor şi-a găsit moartea dela nişte «Valahi călători». Iar Manuil Comnenul, în luptele lui împotriva Ungurilor a avut ajutor şi dela Valahii Nord-dunăreni (1146), cum spune cronicarul bizantin *Kinamos*.

1. **Românii dela Sudul Dunării.** In vecinătatea noastră, în Balcani, imperiul bizantin a trecut prin grele primejdii, fiind ameninţat să fie desfiinţat mai întâi de Arabi şi apoi de Turci. Bizantinii s'au duşmănit şi cu Ungurii, cu care au avut lupte destul de înverşunate, în deosebi pe timpul domniei împăratului **Manuil Comnenul.** In Balcani erau şi numeroşi Români, care trăiau prin munţi şi-şi aveau centrul în Tesalia, care se mai numea şi **Vlahia Mare** — Megali Vlahia. Epirul era **Vlahia de Sus**—Ano-Vlahia—, iar Etolia, în regiunea Pindului, era **Vlahia Mică** — Micro-Vlahia. Apoi în Moesia, în Tracia şi în Sciţia Mică se găseau numeroşi Români, cu nume ca Dragul, Neagul, Bucur, Şerban... Aceşti Români numiţi şi **Aromâni** se ocupau cu păstoria şi agricultura şi erau buni negustori şi meşteşugari. Oile lor şi le duceau la păşunat tocmai în munţii Macedoniei. Ei aveau şi oraşe care au ajuns cu timpul la o mare desvoltare.

Românii din Sudul şi cei din Nordul Dunării au avut mereu legături între dânşii după cum se poate constata şi din asemănările dintre dialectul macedo-român şi cel daco-român.

2. **Imperiul româno-bulgar.** Românii din Sudul Dunării ca şi Bulgarii, supuşi Bizantinilor, nu erau de loc mulţumiţi cu stăpânirea acestora.

Un urmaş al lui Manuil Comnenul, anume împăratul **Isac II Anghelos** (1185—1195), având nevoie de bani, a sporit birurile, mai ales pentru păstorii români dela munte. Atunci doi fraţi, **Petru** şi **Asan, celnici** adică fruntaşi ai Aromânilor, au mers la împărăţie ca să ceară o uşurare a dărilor. Ei n'au găsit ascultare nicăeri şi au fost alungaţi dela curtea împărătească, ba unul dintre ei a fost chiar lovit.

Intorşi acasă, ei răscoală pe fraţii lor din Balcani, se unesc cu Bulgarii care urau pe Greci, şi pornesc lupta împotriva stăpânirii bizantine. Petru îşi puse chiar o coroană de aur. Ei găsesc sprijin la Românii şi la Cumanii din Nordul Dunării, precum şi la **Ştefan Nemania,** principele Sârbilor.

Răsculaţii balcanici au întemeiat un imperiu **româno-bulgar,** cu capitala la **Târnova** (1187) şi cu Românii ca element dominant. Ei au biruit pe Isac Anghelos, care a cunoscut atunci vitejia Românilor, şi despre care însuşi aces împărat spune că erau călăreţi foarte iscusiţi şi arcaşi îndemânateci, dispreţuind moartea.

Fraţii Petru şi Asan au reuşit, astfel, să alcătuiască o ţară liberă între Dunăre, Balcani şi Marea Neagră, luându-şi titlul de *„Domni" ai Românilor şi Bulgarilor.* Unul dintre ei, Petru, ceru împăratului german *Frederic Barbă-Roşie,* care trecea în cruciată spre răsărit, ca să-i recunoască titlul de împărat şi să-l ajute să se încoroneze în Bizanţ. Frederic a refuzat, însă puterea acestor păstori a crescut, încât au ajuns să ameninţe pe Bizantini chiar la Constantinopole.

3. **Ioniţă—Kaloian** (1197 - 1207). După moartea lui

Petru şi **Asan** ajunge la domnie fratele lor mai mic **Ioniţă** (Kaloian), care este şi cel mai însemnat dintre Asăneşti. El cuprinde cetăţi şi oraşe dela Bizantini, pe care-i birue în luptele ce le are cu dânşii, şi pune stăpânire pe Macedonia. In pacea pe care o încheie cu

35. Kaloian (Ioniţă), Regele Româno-Bulgarilor (După o pictură murală din 1259, aflată în biserica Boiana-Bulgaria).

împăratul Alexis III, acesta a fost nevoit să-i întărească stăpânirea sa asupra regiunilor ce cucerise, dela Belgrad la Marea Neagră şi până la Vardar.

Ioniţă şi-a zis **„rege al Bulgarilor şi al Vlahilor"** iar arhiepiscopul din Târnava apare cu titlul de primat „al Bulgarilor şi al Vlahilor". Papa Inocenţiu III, auzind de isprăvile războinice ale lui Ioniţă şi de nobila lui „origină romană", i-a trimis coroană de rege, îndemnându-l să treacă la catolicism. Intr'adevăr că Ioniţă, deşi nu primise dela papă titlul de împărat, aşa cum ceruse el, s'a învoit totuşi ca în bisericile ţării sale slujba religioasă să se poată face şi în latineşte. El a supus ascultării papei biserica româno-bulgară, ca să nu mai aibă nici o nevoie de patriarhul grec dela Constantinopole. Ioniţă a nimicit astfel opera lui Ioan Ţimisches, a lui Vasile II şi a lui Manuil Comnenul.

In timpul domniei lui Ioniţă, în apus a fost organizată Cruciata IV împotriva Turcilor. Cruciaţii, însă, fiind chemaţi de Alexis, fiul împăratului Isac II Anghelos, care

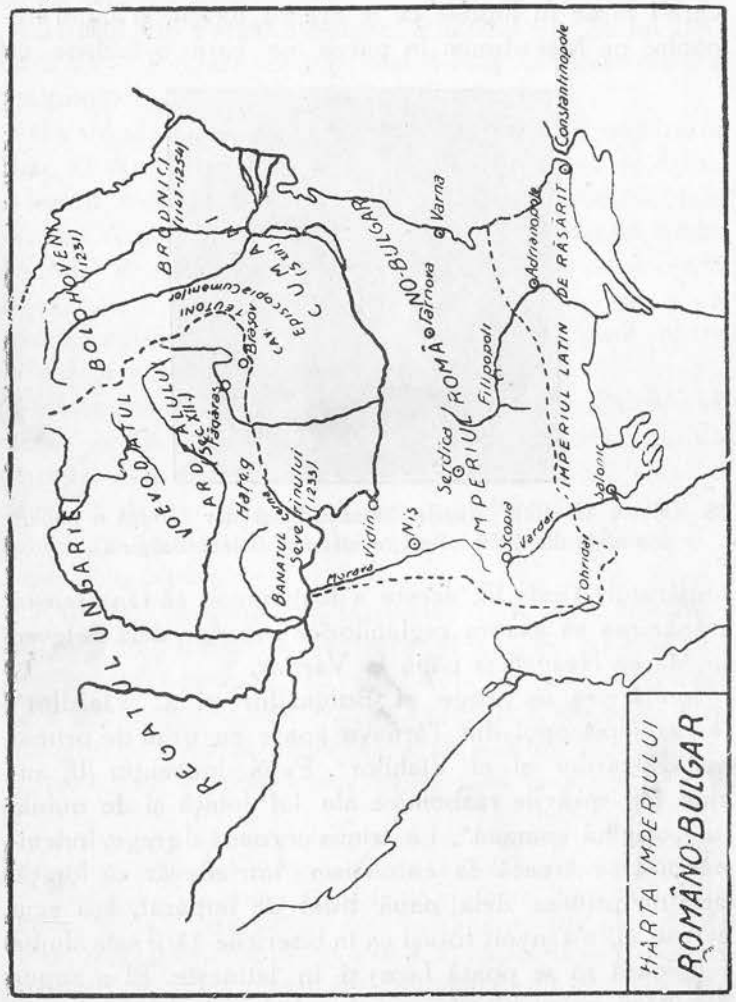

fusese scos din domnie de fratele său Alexis III, se abat pe la Constantinopole şi ajută pe Isac, ca să-şi poată reocupa tronul. Dar Isac n'a avut de unde să le dea aurul ce le făgăduise. Atunci Cruciaţii l-au răsturnat şi

au înfiinţat ei **Imperiul latin de răsărit** (1204—1261), punând ca împărat pe nobilul **Balduin de Flandra.**

Ioniţă ar fi vrut să ajungă la bună înţelegere cu noii stăpânitori din Bizanţ, dar Balduin i-a trimis vorbă că nu poate să stea alături cu acela care trebue să-i arate supunere. Atunci Ioniţă, înfuriat, ajutat şi de ura Grecilor în contra Latinilor apuseni, porneşte cu războiu împotriva lui Balduin, îl birue lângă **Adrianopole** (1205), şi-l duce în prinsoare la Târnova, unde trufaşul nobil a şi murit.

Ioniţă s'a împotrivit şi Ungurilor, care sub regele lor **Emeric** (1196—1205), voiau să-şi întindă stăpânirea lor în Balcani. Acest mare cuceritor şi războinic se părea că va ajunge să ocupe întreaga Peninsulă Balcanică. Dar în luptele pe care le-a avut ca să cuprindă **Salonicul**, Ioniţă a fost ucis de un trădător (1207).

4. **Sfârşitul imperiului româno-bulgar.** Urmaşul lui Ioniţă a fost, pentru câtva timp, un uzurpator, **Asan Burul** sau **Borilă.** Acesta a fost înlăturat de către moştenitorul legal al tronului, care era nepotul lui Ioniţă.

Ioan Asan II (1218—1241) a stăpânit o mare parte din Peninsula Balcanică şi din Muntenia. El era să ajungă regent pe timpul împăratului latin Balduin II (1228), dar fiind respins de clerul catolic, Ioan Asan s'a lepădat de catolicism şi a reînfiinţat patriarhia ortodoxă din Târnova.

Ioan Asan a ajuns la conflicte cu Ungurii pentru ţinuturile pe care le stăpânea la Nordul Dunării. Ungurii au reuşit să pună stăpânire pe o parte din Oltenia, în care, ca s'o poată apăra mai bine, au înfiinţat **„banatul Severinului"** (1233), care a dăinut multă vreme.

In acţiunea lor războinică, Ungurii era îndemnaţi şi de papa de la Roma, ca răsbunare că Ioan Asan trecuse de partea împăratului Frederic, în lupta acestuia cu biserica. Ungurii îşi mai dădeau seama, însă, şi de primejdia ce-i ameninţa, dacă Asăneştii ar fi reuşit să-şi întindă stăpânirea lor temeinică în Nordul Dunării, şi să întărească pe Români, pornindu-i împotriva lor.

Ion Asan II a construit biserica monumentală a celor 40 de mucenici dela Târnova şi a încheiat un tratat de comerţ cu Raguzanii. Acest împărat s'a arătat mai mult bulgar, în timpul cât a domnit, uitându-şi origina; iar împărăţia lui a ajuns mai mult bulgărească. De aceea, la moartea lui, Românii s'au despărţit de Bulgari. Aceştia şi-au format un stat deosebit, care a dăinut până ce a fost supus de Turci (1393).

Românii de la Nordul Dunării s'au organizat, apoi, şi ei în sate deosebite.

5. **Ultimele năvăliri mongole**. Bulgarii şi Ungurii n'au fost ultimii năvălitori în răsăritul Europei. După dânşii vin *Pecenegii*, tot de neam mongol, care au stat câtva timp la noi în ţară. Ei s'au aşezat în Atelkuz, de unde au început să facă dese prădăciuni în Sudul Dunării, în imperiul bizantin. Ba răsbeau prin trecătorile Carpaţilor şi în Ardeal după jafuri. Bizantinii, care la început se folosiră de dânşii în armatele lor, au trebuit să lupte din greu împotriva lor până să-i poată supune. Căci dela un timp imperiul bizantin ajunsese să nu mai stăpânească la graniţa din spre vărsarea Dunării. Aici, şi în dreapta şi în stânga fluviului, erau stăpâni barbarii rebeli, Bulgari sau Pecenegi; iar în cetăţile şi oraşele greceşti din Dobrogea erau mici state cu stăpânitorii lor, citaţi în isvoarele bizantine: *Tatos*—Tatul, zis şi *Halis*, *Sestlav*, *Satzas* sau *Sacea*, pe care-l găsim stăpânind Dârstorul. In aceste regiuni pe atunci, prin veac. XI şi XII, era de sigur şi populaţie românească.

După mai multe înfrângeri, împăratul *Alexis I Comnenul* (1081—1118) repurtă o victorie hotărâtoare asupra Pecenegilor. Numeroşi prizonieri au fost ucişi împreună cu „copiii şi mamele lor", ca să nu se mai poată reface (1094). După asta Pecenegii dispar din istorie (1123). Unii dintre ei, care au mai rămas prin Nordul Dunării s'au amestecat cu alţi Mongoli năvălitori, anume *Cumanii* şi *Polovţii*. Alţii au trecut în Ardeal, unde s'au amestecat cu populaţiile locale.

Cumanii erau foarte neastâmpăraţi. Ei au avut lupte cu Ungurii şi cu Bizantinii, dar nu au putut fi alungaţi din aşezările lor. Ei obişnuiau să colinde în cete prădalnice în Sudul Dunării, de aceea împăratul Manuil Comnenul porni împotriva lor şi trecând fluviul, îi birui pe Cumani la poalele Carpaţilor, lângă nişte păduri întunecoase din «*Tenuorman*», adică Teleorman, care înseamnă «pădure sălbatecă». Această biruinţă, ca şi întărirea cetaţilor dunărene de Bizantini, nu i-a putut totuşi goni pe Cumani din aşezările lor.

Regiunea de la cotul Carpaţilor răsăriteni, din judeţul Putna de azi, spre Muntenia, fiind stăpânită de Cumani, s'a numit *Cumania Neagră*, spre deosebire de *Cumania Albă* din Sudul Rusiei. Intr'o altă expediţie a Bizantinilor în Nordul Dunării, îndreptată, de astă dată, împotriva Ungurilor, izvoarele contimporane pomenesc şi pe Români, cu numele de Valahi.

Peste Cumani au năvălit Tătarii, care i-au silit să-şi caute alte locuri de aşezare. Unii s'au pierdut în regiunile din Sudul Dunării, cei mai mulţi au trecut în Ungaria, unde s'au creştinat şi au căpătat ospitalitate de la regele acestei ţări, *Bela IV*. Ei s'au aşezat pe lângă Tisa, unde trăesc şi astăzi.

Dela Cumani ni-au rămas câteva nume de localităţi şi de persoane *Comana, Comăneşti, Comarna, vadul Cumanilor, Coman,* etc.

6. **Tătarii**. Peste Cumanii aşezaţi în răsăritul Carpaţilor au năvălit Tătarii, prin sec. XII. Aceştia erau şi ei Mongoli şi sunt cei din urmă barbari năvălitori. Plecaţi de prin stepele Mongoliei unde-şi aveau aşezările lor temeinice, Tătarii au trecut în Sudul Rusiei, supunând toate popoarele în calea lor.

Din Rusia ei au trecut în spre apus. Au străbătut, prin pasurile Carpaţilor, în Transilvania spre Rodna şi spre Ţara Bârsei şi au pustiit Braşovul şi alte oraşe ardelene: Sibiul, Alba Iulia, Bistriţa, Cluj şi Oradia Mare.

Regele Ungariei, Bela IV, nu-i putuse opri la trecătorile Carpaţilor; el îşi adună însă o armată ca să-şi apere măcar propria lui ţară. Tătarii îi sdrobiră pe Unguri şi Regele Bela abia a putut scăpa, fugind în Austria (1241). In anul următor ei ajunseră în apusul Ungariei până aproape de Germania de mijloc şi numai moartea hanului lor, *Ogotai*, i-a silit să se reîntoarcă în aşezările lor răsăritene (1242).

In urma lor, regele Bela IV a căutat să-şi refacă ţara, ridicând cetăţi de apărare şi înlesnind aşezarea străinilor destoinici, care să-i fie ajutor în vremuri de primejdie.

In drumul lor, Tătarii au răscolit şi pe Românii de la răsărit de Carpaţi, care-şi aveau aşezările lor adăpostite prin păduri şi munţi. Spre a-şi scăpa viaţa, Românii aşezaţi în părţile răsăritene ale Carpaţilor, cu cnezii lor, s'au supus Tătarilor, obligându-se a le da dijmă din produsele lor agricole. De atunci au rămas printre noi nişte robi ai Tătarilor, aduşi cu ei, care sunt **Ţiganii** de astăzi.

7. **Organizarea primitivă a Românilor.** Elementul românesc a continuat deci şi în timpul năvălirii barbarilor să locuiască la Nordul Dunării. Când viforul nă-

vălirilor s'a mai potolit, Românii au împânzit văile şi câmpiile din cuprinsul Daciei, până la Dunăre, şi au început să se organizeze singuri.

Românii s'au aşezat la început în sate, care erau conduse de un **moş,** adică cel mai bătrân dintre săteni, de aceea şi pământul satului s'a numit **moşie**. Deci cea dintâi întocmire politică a noastră a fost **satul.** Sătenii şi-au dat seama că se puteau mai bine apăra dacă erau întruniţi mai mulţi la un loc. De aceea satele, care erau aşezate pe aceeaşi vale sau în acelaşi adăpost, au început să asculte de un **jude,** care adeseori era chemat să împace neînţelegerile ce se iveau între locuitori, să fie deci şi **judecător.** El făcea dreptate sfătuindu-se şi cu oamenii mai bătrâni ai satului. Slavii i-au zis acestui jude şi **cneaz,** (ca germanul **König**) numire care a trecut şi la noi Românii.

De altfel în părţile noastre, încă înainte de venirea Slavilor, aceşti conducători de sate se numeau **juzi** sau **judeţi** iar ţinutul care asculta de ei se numea **judeţ;** la Slavi se numea **cnezat.**

La răsboi Românii ascultau de un Voevod, care-şi întindea puterea asupra mai multor judeţe, şi care în popor a rămas până azi cu numele de **Vodă.** Stăpânirea lui se numea **Voievodat.**

IX

Primele formaţiuni politice româneşti.

Năvălirea Tătarilor a slăbit mult puterea regilor Ungariei. In schimb Românii, răscoliţi în adăposturile lor, ies din ascunzişurile în care se aflau şi întăresc cnezatele şi voievodatele, care începuseră să se înjghebe în vremea asta. S'a putut constata atunci că pe ambele versante ale Carpaţilor era o populaţie băştinaşă dacoromană, care locuia o ţară, numită în Cronica Tătarilor

Cara Ulag, iar Românii sunt numiţi „Ulag" deci Vlahi. Această populaţie şi-a păstrat obiceiurile şi aşezămintele proprii, deosebite de ale barbarilor.

1. Primele organizaţiuni politice româneşti la Nordul Dunării. In vremea când Asăneştii îşi întăreau statul lor, Românii din nordul Dunării căutau să-şi înjghebe şi ei mici sătuleţe conduse de **Cnezi** şi **Voevozi.** Elementul românesc se resfiră în Nordul şi în Sud-estul Carpaţilor, afirmându-se ca popor de sine stătător, printre barbarii care se mai opriseră la noi.

După Pecenegi, prin părţile de la răsăritul Carpaţilor au venit Cumanii, care ar fi vrut să rămână ei stăpânii acestor locuri. Pe de altă parte, Ungurii, care ajunseseră până la Carpaţi cu posesiunile lor ardelene, voiau şi ei să stăpânească şi ţinuturile din Sudul şi răsăritul acestor munţi. Ei aduseră în Ardeal elemente germane: pe Saşi şi pe Cavalerii Teutoni, ca să colonizeze această nouă ţară cucerită de dânşii. Cavalerii Teutoni se scoborîră din spre Ţara Bârsei, prin pasul Branului, până spre Rucăr şi Dragoslave, unde au aşezat o colonie a lor numită *Câmpulung—Langenau.* Pe urmele lor au mai venit apoi, pe acelaşi drum numeroşi Unguri şi Saşi. Teutonii şi-au înălţat aici o biserică, pentru legea lor apuseană ale cărei ruine se păstrează până în vremea de azi.

In vederea unei intense propagande catolice la Sud-estul Carpaţilor printre Românii ortodocşi, se întemeiază aici *episcopatul Cumanilor.* Românii se ţineau însă departe de propaganda catolică; ei îşi aveau stareţii din mânăstirile lor, ascunse prin păduri. Aceşti stareţi ţineau loc de episcopi, numiţi hor-episcopi şi nu voiau să ştie nimic de episcopii de lege catolică.

Năvălirea Tătarilor a înlăturat stăpânirea Cumanilor din ţara noastră şi slăbind pe Unguri. i-a împiedicat să se întindă dincoace din colţul sud-estic al Carpaţilor. Tot atunci este desfiinţată şi episcopia Cumanilor. Tot în aceste regiuni şi tot în scopul propagandei catolice se va înfiinţa mai târziu *episcopatul Milcoviei.* Dar şi acesta va dispare în scurtă vreme.

2. Românii dela răsăritul Carpaţilor. Cu privire la Românii dela răsărit de Carpaţi, în analele rutene se spune că, încă de prin v. XII începuseră să se întindă în aceste părţi Ruteni, care populau ţinutul cuprins între Haliciu, Volinia şi Kiev. Români se întâlnesc pe văile Nistrului şi ale Prutului, la Nord de Carpaţi până în spre Moravia; ei au trecut şi dincolo de Nistru în părţile Podoliei. Acestor

Români aşezaţi între Carpaţi şi Nistru li se spune în analele rutene Bolohoveni, iar ţinutul locuit de ei era Ţara Bolohovenilor, cu centrul în localitatea *Bolehov*, care-i cunoscută şi sub numele de „satul Românilor". Mai târziu, pe la 1231, după ştirile aceloraşi cronici şi în documente ungureşti, îi găsim pe Bolohoveni luptând alături de regele Ungariei, *Andrei II*, împotriva Ruşilor, de la care acest rege voia să ocupe Haliciul. De altfel numele de Bolohoveni este termenul de „Volohi", adică forma în care Valahii sunt cunoscuţi în limbile polonă şi ruteană.

In părţile sudice ale Moldovei, între Siret şi Nistru, sunt amintiţi în aceleaşi izvoare, *Brodnicii*, locuitori aşezaţi la *vadurile* râurilor (brod=vad), după anul 1200. Aceştia erau probabil o populaţie româno-slavă; într'un document sunt numiţi chiar Vlahi. Brodnicii, conduşi de voevodul *Ploscânea*, au luat parte la bătălia dela *Calga* dintre Cumani şi Tătari. Tătarii i-au împiedicat pe Brodnici să treacă dincolo de Nistru şi să se fi perdut, astfel, în stepa rusească.

Din părţile răsăritene ale Transilvaniei au pătruns pe acea vreme, în Moldova dintre Carpaţi şi Siret, lucrători unguri, care erau atraşi de minele de sare din regiunea **Târgul Ocnei.** Ei s'au scoborît pe valea Trotuşului, spre cursul Siretului şi la confluenţa Bistriţei cu această apă au întemeiat oraşul **Bacău.** De aici au mers spre Sud, unde fiinţa încă episcopatul Cumanilor. Trecerea lor prin aceste părţi este amintită şi de localităţile **Sascut, Adjud, Caşin,** precum şi de **Ciangăii** de astăzi din jud. Bacău şi Roman.

3. **Banatul Severinului şi cnezatele româneşti.** In altă parte, în urma luptelor avute cu Ioan Asan II în părţile Vidinului, regii Ungariei au pus stăpânire asupra unei părţi a Olteniei, unde au înfiinţat **Banatul Severinului** (1233). După năvălirea Tătarilor ei au căutat să întărească şi mai mult cetatea Severinului, din aceste părţi, chemând pe Cavalerii înarmaţi ai sfântului Ioan, din ordinul **Ospitalierilor,** numiţi şi **Ioaniţi** şi care acuma nu mai aveau nici un rost la Locurile Sfinte. Regele de atunci al Ungariei, **Bela IV,** printr'o diplomă din 1247 le acordă anumite privilegii, între altele şi veniturile pe care Coroana maghiară le avea dela voevozii şi cnezii români din **„Transalpina".** Din acest act important aflăm existenţa unor însemnate organizaţiuni politice ale Românilor la Sudul Carpaţilor, în „Ţara de dincolo de munte" — Transalpina pentru Unguri, adică în părţile muntene şi oltene.

Bela IV dăruia Cavalerilor Ioaniţi toată **Ţara Severinului,** cu munţii ce ţineau de această ţară împreună cu cnezatele lui **Ioan** şi **Farcaş,** cu pescăriile dela Celeiu, afară de cnezatul Voevodului **Litovoi,** care rămânea Românilor. Le mai dădea apoi, dincolo de Olt, **Cumania,** afare de **voevodatul lui Seneslau** în Argeş şi Muscel. Aceşti Cavaleri erau aşezaţi aici şi pentru apărarea regatului ungar, împotriva vreunei noi năvăliri tătare.

Papa a întărit şi el, în 1251, privilegiile acordate de regele ungur, călugărilor Ospitalieri, care se pare totuşi că nu s'au aşezat niciodată statornic în părţile Severinului.

Fapt este, însă, că Ungurii şi-au îndreptat atenţia lor spre aceste ţinuturi oltene, unde au întemeiat **cetatea Severinului,** care era un punct de apărare a graniţei dunărene a regatului ungar. Această cetate a fost întărită cu o strajă puternică, comandată de un dregător ungur, care purta numele de **Ban.** Ungurii au încercat să aşeze chiar şi un **episcop** al lor în acele părţi, iar **călugării dominicani** începură să predice credinţa catolică printre Români. Nimic însă n'a putut zdruncina vechea lege strămoşească a poporului român.

4. **Organizarea Voievodatelor româneşti.** Din diploma regelui Bela IV aflăm numele **cnezilor** şi **voievozilor** români, care stăpâneau în acea vreme în Oltenia şi Muntenia.

Năvălirea Tătarilor a înlăturat stăpânirea Cumanilor din ţara noastră şi a slăbit mult puterea Ungurilor. In felul acesta Tătarii au înlesnit ca să iasă la iveală Voie-

Români aşezaţi între Carpaţi şi Nistru li se spune în analele rutene Bolohoveni, iar ţinutul locuit de ei era Ţara Bolohovenilor, cu centrul în localitatea *Bolehov*, care-i cunoscută şi sub numele de „satul Românilor". Mai târziu, pe la 1231, după ştirile aceloraşi cronici şi în documente ungureşti, îi găsim pe Bolohoveni luptând alături de regele Ungariei, *Andrei II*, împotriva Ruşilor, de la care acest rege voia să ocupe Haliciul. De altfel numele de Bolohoveni este termenul de „Volohi", adică forma în care Valahii sunt cunoscuţi în limbile polonă şi ruteană.

In părţile sudice ale Moldovei, între Siret şi Nistru, sunt amintiţi în aceleaşi izvoare, *Brodnicii*, locuitori aşezaţi la *vadurile* râurilor (brod=vad), după anul 1200. Aceştia erau probabil o populaţie româno-slavă; într'un document sunt numiţi chiar Vlahi. Brodnicii, conduşi de voevodul *Ploscânea*, au luat parte la bătălia dela *Calga* dintre Cumani şi Tătari. Tătarii i-au împiedicat pe Brodnici să treacă dincolo de Nistru şi să se fi perdut, astfel, în stepa rusească.

Din părţile răsăritene ale Transilvaniei au pătruns pe acea vreme, în Moldova dintre Carpaţi şi Siret, lucrători unguri, care erau atraşi de minele de sare din regiunea **Târgul Ocnei.** Ei s'au scoborît pe valea Trotuşului, spre cursul Siretului şi la confluenţa Bistriţei cu această apă au întemeiat oraşul **Bacău.** De aici au mers spre Sud, unde fiinţa încă episcopatul Cumanilor. Trecerea lor prin aceste părţi este amintită şi de localităţile **Sascut, Adjud, Caşin,** precum şi de **Ciangăii** de astăzi din jud. Bacău şi Roman.

3. **Banatul Severinului şi cnezatele româneşti.** In altă parte, în urma luptelor avute cu Ioan Asan II în părţile Vidinului, regii Ungariei au pus stăpânire asupra unei părţi a Olteniei, unde au înfiinţat **Banatul Severinului** (1233). După năvălirea Tătarilor ei au căutat să întărească şi mai mult cetatea Severinului, din aceste părţi, chemând pe Cavalerii înarmaţi ai sfântului Ioan, din ordinul **Ospitalierilor,** numiţi şi **Ioaniţi** şi care acuma nu mai aveau nici un rost la Locurile Sfinte. Regele de atunci al Ungariei, **Bela IV,** printr'o diplomă din 1247 le acordă anumite privilegii, între altele şi veniturile pe care Coroana maghiară le avea dela voevozii şi cnezii români din **„Transalpina".** Din acest act important aflăm existenţa unor însemnate organizaţiuni politice ale Românilor la Sudul Carpaţilor, în „Ţara de dincolo de munte" — Transalpina pentru Unguri, adică în părţile muntene şi oltene.

Bela IV dăruia Cavalerilor Ioaniţi toată **Ţara Severinului,** cu munţii ce ţineau de această ţară împreună cu cnezatele lui **Ioan** şi **Farcaş,** cu pescăriile dela Celeiu, afară de cnezatul Voevodului **Litovoi,** care rămânea Românilor. Le mai dădea apoi, dincolo de Olt, **Cumania,** afare de **voevodatul lui Seneslau** în Argeş şi Muscel. Aceşti Cavaleri erau aşezaţi aici şi pentru apărarea regatului ungar, împotriva vreunei noi năvăliri tătare.

Papa a întărit şi el, în 1251, privilegiile acordate de regele ungur, călugărilor Ospitalieri, care se pare totuşi că nu s'au aşezat niciodată statornic în părţile Severinului.

Fapt este, însă, că Ungurii şi-au îndreptat atenţia lor spre aceste ţinuturi oltene, unde au întemeiat **cetatea Severinului,** care era un punct de apărare a graniţei dunărene a regatului ungar. Această cetate a fost întărită cu o strajă puternică, comandată de un dregător ungur, care purta numele de **Ban.** Ungurii au încercat să aşeze chiar şi un **episcop** al lor în acele părţi, iar **călugării dominicani** începură să predice credinţa catolică printre Români. Nimic însă n'a putut zdruncina vechea lege strămoşească a poporului român.

4. **Organizarea Voievodatelor româneşti.** Din diploma regelui Bela IV aflăm numele **cnezilor** şi **voievozilor** români, care stăpâneau în acea vreme în Oltenia şi Muntenia.

Năvălirea Tătarilor a înlăturat stăpânirea Cumanilor din ţara noastră şi a slăbit mult puterea Ungurilor. In felul acesta Tătarii au înlesnit ca să iasă la iveală Voie-

vozii noştri, cunoscuţi în dreapta şi în stânga Oltului, ca urmaşi ai unor stăpânitori români mai vechi în aceste locuri. Ungurii nu mai aveau puterea să împiedice desvoltarea Voievodatelor noastre ei au căutat, însă, ca să le supună prin lupte.

Pe sub munte, în Oltenia, stăpâneau în preajma anului 1247, cnezii **Ioan** şi **Farcaş,** prin judeţele Vâlcea şi Romanaţi de astăzi. Mai însemnat era, însă, **Voievodul Litovoi,** în regiunea Jiului, care-şi întindea stăpânirea lui şi peste **Ţara Haţegului** cu „dependinţele" ei de dincolo de Carpaţi. In stânga Oltului, pe plaiurile argeşene şi muscelene, stăpânea **Voievodul Seneslau.**

Mai spre răsărit nu mai aflăm nume de alţi Voievozi români. Faptul se explică prin năvălirile repetate ale Cumanilor şi apoi ale Tătarilor, prin aceste părţi. Românii aveau pe vremea aceea **biserici de lemn,** construite prin păduri, cu stareţi care ţineau loc de episcopi, numiţi **horepiscopi,** cu dreptul de a hirotonisi preoţi.

Dela o vreme **Litovoi,** fiind mai adăpostit din calea năvălitorilor, s'a hotărât să rupă orice legături de supunere faţă de Unguri, căutând să ocupe o parte a banatului de Severin. Regele Ungariei, **Ladislau Cumanul,** trimise atunci sub conducerea **magistrului Georgius,** o armată împotriva Voievodului oltean, care căzu mort pe câmpul de luptă (1279). Litovoi este primul Voievod român care-şi jertfeşte viaţa, apărând neatârnarea ţării. Dacă ar fi biruit, de sigur că şi-ar fi putut întinde stăpânirea lui şi în stânga Oltului şi el ar fi fost cel dintâi Voievod al Ţării Româneşti.

Bărbat-Vodă, fratele lui Litovoi, a fost prins de Unguri, în aceeaşi luptă, şi s'a putut răscumpăra numai cu o mare sumă de bani. El a rămas vasalul coroanei ungare. Imprejurările i-au ajutat însă pe Români, căci

tocmai acuma începuseră în Ungaria nişte lupte pentru tron, cari i-au adus acestei ţări mari neajunsuri.

5. **Voievodatul Transilvaniei.** Ungurii au robit aproape o mie de ani Transilvania, până în 1918. Românii şi-au păstrat la început organizarea lor cu cnezi şi Voievozi, care aveau îndatorirea să strângă dările, să judece pe împricinaţi şi să îndeplinească anumite obligaţii militare. Mulţi dintre cnezii români au devenit nobili şi primind catolicismul, s'au pierdut în rândurile noblimii maghiare. Voievozii români, care stăpâneau, de obiceiu, peste un ţinut mai întins, aveau sub ascultarea lor numeroşi **cneji sau juzi români.** Şi ei şi-au păstrat drepturile pe care le aveau mai din vechime, de a judeca după obiceiul pământului, de a conduce oştirea şi de a dărui moşii în cuprinsul stăpânirii lor. Judecarea pricinilor se făcea de obicei în **scaune de judecată,** în care se adunau bătrânii şi oamenii de frunte ai poporului, care dădeau hotărîrile aşa cum cerea obiceiul pământului.

Aceşti cnezi şi voievozi români s'au opus, la început, invaziei maghiare în Transilvania. Ungurii au întemeiat, în urmă, un **Voievodat al Ardealului** cu capitala la **Alba-Iulia.** Primul Voievod ardelean este amintit la 1103, purtând titlul de **„princeps Ultrasilvanus".** Uneori Voievozii Transilvaniei s'au răsculat împotriva regilor Ungariei, cercând să înlăture stăpânirea acestora. Românii şi-au păstrat, câtva timp, drepturile şi libertăţile lor, în schimbul tributului pe care-l plăteau Ungurilor. In 1291 ei iau parte, împreună cu nobilii unguri, Saşii şi Secuii, la o dietă convocată de regele **Andrei III** la Alba-Iulia, ca să hotărască asupra unor moşii, aflate în stăpânirea unui nobil. Românii, prin urmare se bucurau de dreptul de a participa la dieta ţării, alături de ceilalţi locuitori ai Ardealului. Iar după stingerea dinastiei arpadiene, un pretendent la tronul Un-

gariei, **Otto de Bavaria,** caută să-şi asigure sprijinul Voievodului Transilvaniei, **Ladislau,** pe a cărui fiică voia s'o ia în căsătorie. Şi regii din noua dinastie **angevină** şi-au întărit domnia, cu sprijinul Voievozilor ardeleni.

6. **Drumuri comerciale la Dunăre şi Marea Neagră. Oraşe.** In timpul năvălirii barbarilor nimeni nu se încumeta să înfrunte primejdia de a călători prin Dacia. Dar şi mai târziu chiar, prin veacul al XIII, drumurile răsăritene ocoleau încă ţara noastră. Unul care venea din spre Europa centrală, trecea pe la Nordul Moldovei spre stepa rusească, iar altul mergea prin Ungaria, spre Sud, pe la Belgrad, în Peninsula Balcanică.

După retragerea Tătarilor în stepa Rusiei, unde şi-au întemeiat statul **Hoardei de Aur,** ei înşişi au căutat să asigure comunicaţia pe drumurile dela răsăritul Carpaţilor. La rândul lor, Ungurii au căutat să întărească nu numai graniţele ţării lor cu cetăţi de piatră, ci şi drumurile comerciale, care trebuiau apărate spre a da toată siguranţa circulaţiei negustorilor, prin aceste părţi. Atunci încep a fi străbătute şi Ţările noastre de călători interesaţi pentru negoţul lor sau pentru orice alte treburi. Ba, mai înainte vreme chiar, unii cruciaţi s'au abătut, pe drumuri nesigure, şi prin ţinuturi locuite de Români, unii dintre ei rămânând chiar prin părţile noastre.

Drumul care venea din Germania, Boemia şi Ungaria se abătea prin Ardeal, de unde pe la Sibiu trecea pe la Turnul Roşu în Ţara Românească şi pe valea Oltului, făcând popas la **Slatina** şi ajungea la Dunărea, la **Turnu-Măgurele,** vechiul Turris. De aici mergea mai departe spre Marea Neagră. O altă ramură a acestui mare drum european se abătea pe la **Braşov,** de unde Saşii negustori se scoborau prin pasul Branului spre **Câmpulungul** muntean, trecând pe la **Rucăr** şi **Dragoslave.** De aici continuau drumul pe valea Dâmboviţei şi ajungeau la Dunăre, la Giurgiu. Ori apucau spre răsărit, pe valea Ialomiţei şi se opreau la **Brăila,** unde veneau şi corăbii bizantine să încarce grâne. Acest drum comunica şi cu **Cetatea de Floci,** la vărsarea Ialomiţei în Dunăre, de unde se încărca multă lână pentru export. Dela Brăila, care era târgul unui Brăilă, mergea un drum la Chilia, unde se găsea marfă tătărească, în special coloniale.

Şi Moldova era străbătută de un mare drum de comunicaţie, care venea tocmai dela Danzig şi trecând prin Polonia, se desfăcea în două direcţiuni spre Marea Neagră: unul era **drumul tătăresc,** care dela **Lemberg** se scobora pe Nistru, pe la **Tighina** până la **Caffa** din Crimeea. Aici erau acuma numeroşi negustori genovezi. Altul era **drumul moldovenesc,** care dela Lemberg trecea pe valea Siretului, având legătură cu Bistriţa ardeleană, pe văile Moldovei şi a Bistriţei, şi ajungea la Dunăre la **Chilia,** numită şi Lyco-stomo (gura lupului) şi la **Cetatea Albă,** Mauro-Castron (Cetatea Neagră). Aceste două centre, pe la anul 1200 erau în stăpânirea Genovezilor. Pe aceste drumuri cari treceau prin Ţările noastre, din direcţiuni opuse, s'a aglomerat populaţia Principatelor Române, cari s'au desvoltat ca două unităţi politice deosebite.

7. **Inceputurile vieţii orăşeneşti.** Când relaţiunile comerciale au devenit mai active în părţile noastre, atunci au început să se fixeze şi să se desvolte şi unele *centre orăşeneşti.* Şi la noi, ca şi în Ungaria, Polonia şi Rusia, Saşii au fost aceia cari au contribuit la desvoltarea oraşelor. In Ardeal: *Sibiul, Braşovul, Bistriţa* şi *Rodna;* în Moldova: *Baia, Siretul* şi *Neamţul;* în Muntenia: *Câmpulungul.* La Dunăre era *Celeiul* însemnat pentru exploatarea peştelui, *Brăila* şi mai departe *Chilia* şi *Cetatea Albă.* Negreşit că, cu timpul s'au desvoltat şi alte oraşe şi în locul elementelor străine au început să se deprindă şi băştinaşii cu negoţul şi meseriile.

Schimbul la noi se făcea cu diferite produse locale: lână, ceară, miere, vin, cereale, peşte, vite cornute şi cai, aducându-se din ţări străine arme felurite, postavuri şi coloniale.

In afară de Saşi şi Genovezi, în părţile noastre mai făceau negoţ şi Veneţienii, în acele vremuri. Ei aveau aşezări pe ţărmurile Mării Negre şi erau în legătură cu Saşii cari aduceau şi duceau mărfuri în Europa centrală, prin Lemberg, ori în Ardeal, prin Bistriţa.

EPOCA ORGANIZĂRII PRINCIPATELOR ROMÂNE.

X

Intemeierea Ţării Românești.

Dinastia Basarabilor.

Imprejurările din a doua jumătate a veacului XIII erau prielnice închegării unui nou stat românesc.

Incercările Ungurilor de a se reface, de pe urma luptelor cu Tătarii, au fost stânjenite din cauza certurilor pentru tron şi a luptelor cu Cumanii. Aceştia, care mai păstrau nu numai apucăturile lor prădalnice, ci şi religia păgână, cu greu au fost supuşi de regii Ungariei. Tocmai acuma izbucni şi o ceartă între regele *Bela IV* şi fiul său *Ştefan*, care îşi găsi sprijin printre Cumani şi în Ardeal. Cu Andrei III se stinge *dinastia arpadiană* şi atunci încep lupte între partizanii lui *Carol Robert*, din dinastia franceză de Anjou, care domnea în regatul de Neapole, şi *Otto de Bavaria*, care caută sprijin la Voievodul Ardealului.

In această situaţie, Ungurii nu mai erau în stare să continue luptele lor de cucerire la Sudul Carpaţilor, unde Românii rămâneau, astfel, liberi în acţiunile lor.

In Sudul Dunării, Bulgaria se împărţise în mai multe ţinuturi, stăpânite fiecare de câte un Domn (ţar), dintre care unul rămăsese la Târnova, altul se aşezase la Vidin şi un al treilea era prin părţile dobrogene.

Spre răsărit, Tătarii, după ce un timp au stăpânit şi prin părţile noastre, pe la 1270, sub Hanul lor *Nogai*, s'au retras cu totul în Rusia. Doar la *Cetatea Albă* dacă mai rămăseseră Tătari, care pe la 1330 au omorît acolo pe *Sf. Ioan cel Nou*, ale cărui moaşte au fost aduse şi se păstrează până astăzi la Suceava. Prin urmare, Ungurii şi Tătarii nu mai puteau împiedica pe Români ca să-şi formeze un stat la

Sud de Carpaţi. Mai rămânea numai ca micile voievodate românești de aici să se unească, ceea ce au făcut-o sub *Basarab cel Mare*.

1. **Intemeierea Ţării Românești. Basarab I** (1320—1352). Năvălirea Tătarilor a înlesnit ca să iasă la iveală Voevozii noştri, cunoscuţi în dreapta şi în stânga Oltului.

Spre răsăritul acestei ape, în părţile Argeşului, a stăpânit **Voevodul Seneslau**, care-şi va fi avut reşedinţa la **Curtea de Argeş**. Acolo se văd până astăzi ruinele unei vechi biserici, **Sân-Nicoară**, şi ale unui turn, care, de sigur, făcea parte dintr'o cetate zidită cam prin acele vremuri. Nu departe de Curtea de Argeş era oraşul **Câmpulung**, ai cărui locuitori străini au dus o viaţă liberă, fără legături cu această nouă domnie românească. Mai departe, spre răsărit, dincolo de Prahova, ori în spre Sud, prin Teleorman, erau mai mult aşezări săteşti, prin păduri care erau destul de greu de străbatut.

Voevodatul Seneslau a murit în împrejurări necunoscute şi e probabil să fi avut ca urmaş pe **Ivanco** (Ioan), pomenit în cronicile slave şi pe care isvoarele ungureşti îl numesc **Tihomir**, nume pe care-l găsim şi la Slavi.

In preajma anului 1310 se ridică, însă, din părţile Argeşului, **Basarab cel Mare**, fiul lui Tihomir, care a lărgit graniţele Ţării Româneşti spre Dunăre, unind toate voevodatele sub cârmuirea lui, şi i-a asigurat neatârnarea faţă de Unguri. Numele acestui Voevod se găseşte menţionat în 1325, într'un document dat de Carol Robert, pentru a răsplăti pe un sol, pe care-l trimesese la Basarab. De asemenea se mai găseşte numit şi în nişte acte papale.

Basarab cel Mare şi-a întins stăpânirea asupra Voevodatului oltean şi chiar în Ţara Severinului şi n'a mai vrut să plătească bir regelui Ungariei. El se alie cu **Mihail**, ţarul Bulgarilor din Vidin, al cărui nepot luase în căsătorie pe o fiică a Voevodului muntean, şi pe care l-a ajutat acuma, într'o luptă împotriva Sârbilor. Bulgarii au

fost însă biruiţi la **Velbujd**, unde Mihail însuşi fu ucis (1330).

La rândul său, Carol Robert, sfătuit şi de Voevodul Ardealului, se hotărî să-l readucă sub ascultarea lui pe Basarab, pe care-l credea fără putinţă de a se apăra. Regele ungur îşi întocmi o oaste în părţile Ardealului, cu care a

37. Lupta dintre Români şi Unguri la 1330, aşa cum este înfăţişată în Chronicon Pictum (exemplar aflat la bibl. din Viena).

intrat în ţară pe la **Severin** şi s'a îndreptat spre ţinuturile argeşene, unde era reşedinţa Voevodului Ţării Româneşti. Acesta i-a trimis atunci lui Carol Robert soli de închinare, care-l rugară să se reîntoarcă în ţara lui „fiindcă dacă înaintaţi mai departe, nici într'un chip nu veţi scăpa de primejdii...“ Dar mândrul rege ungur

respinse propunerile solilor români şi trimise răspuns lui Basarab că-l „va scoate de barbă din ascunzişurile sale".

In drumul greu prin munţi, armata ungurească fu istovită de lipsa de hrană şi atunci Carol Robert se hotărî să se reîntoarcă în Ungaria. Românii ajutaţi de Tătari l-au atras, însă, într'o strâmtoare spre **drumul Branului**, la **Posada**, unde armata ungurească a fost sfărâmată de oş-

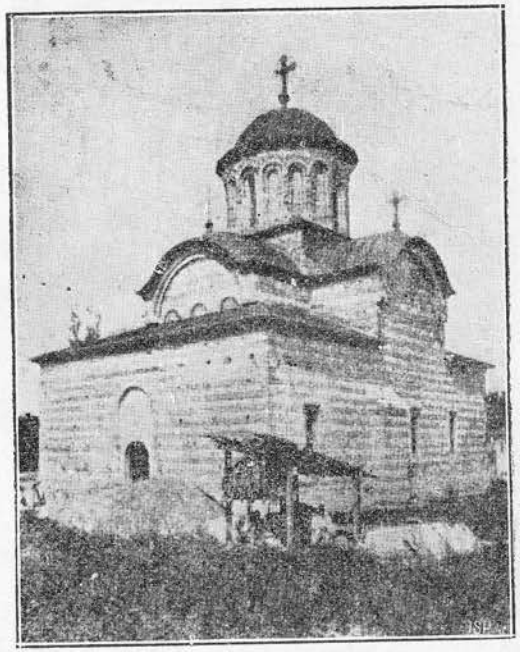

38. Biserica Domnească dela Curtea de Argeş, unde s'au găsit numeroase morminte domneşti.

tenii lui Basarab (9—12 Noembrie 1330). Acolo s'a făcut „măcel mare şi au căzut ostaşi şi nobili, nenumărată mulţime", cum scrie cronica ungară. Insuşi Carol Robert abia a scăpat îmbrăcat în hainele unui soldat, pierzând, însă, pecetea ţării şi mulţi bani şi arme. El n'a mai pretins tribut şi nici supunere din partea lui Basarab, iar în stăpânirea Ungurilor rămase, dincoace de Carpaţi, numai Banatul Severinului. Insuşi Carol Robert scrie într'un act al său, că numai „voia Celui prea înalt, care orânduieşte toate, l-a scăpat din neaşteptata ciocnire".

Basarab a asigurat, prin această biruinţă, **neatârnarea ţării**, şi lui i s'a zis **„Marele Basarab Voevod"**. El a pus să se ridice **Biserica Domnească** dela Curtea de Argeş. Acest mare Voevod a fost înmormântat la **Câmpulung**, întrucât nu putuse termina, în cursul vieţii, biserica începută de dânsul la Argeş. Anul morţii lui—1352 — s'a descoperit sub tencuiala Bisericii Domneşti dela Curtea de Argeş, cu prilejul cercetărilor făcute în 1920.

Basarab a lăsat urmaşilor săi o ţară mărită şi neatârnată. Cu dreptate este socotit ca **Intemeietorul Ţării Româneşti**, care, după numele lui, a mai fost numită, uneori, şi **Basarabia**.

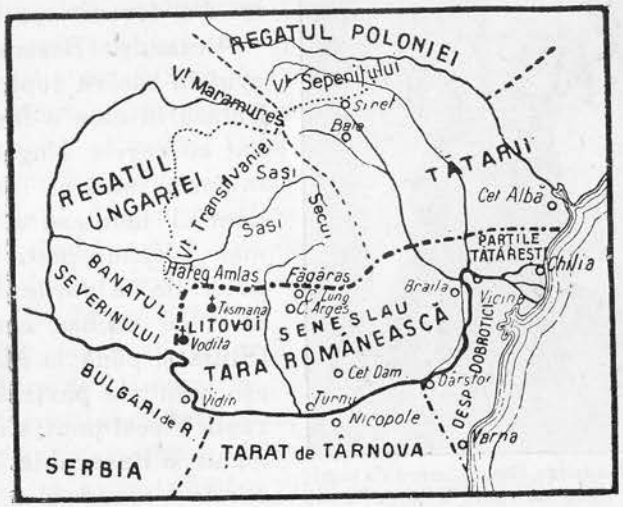

39. Harta Ţării Româneşti şi ţările vecine pe la 1360.

Tradiţia poporului nostru păstrează amintirea ctitorului Ţării Româneşti, sub numele de *Negru-Vodă*, despre care se povesteşte că plecând din Făgăraş, a descălecat această „Ţară", gonind pe Tătari din calea lui.

2. **Urmaşii lui Basarab I. Alexandru Basarab.** (1352-

1364). După Basarab cel Mare, Românii şi-au ales domn tot din familia lui, aşa că, cu timpul, s'a întărit la domnie **dinastia Basarabilor**. Urmaşii lui Basarab au fost oameni vrednici, care s'au luptat să asigure liniştea şi libertatea ţării, au ridicat biserici şi mânăstiri şi au purtat de grijă poporului.

Lui Basarab i-a urmat fiul său, **Alexandru I,** pe care şi-l asociase la domnie încă din 1330, ca să-l deprindă cu treburile statului. In timpul acesta, în Ungaria ajunsese la tron, după Carol Robert, fiul său **Ludovic cel Mare** (1342 — 1382). La stingerea dinastiei Piaştilor, prin moştenire, Ludovic ajunse şi rege al Poloniei. In tot timpul domniei lui, a fost un fanatic sprijinitor al catolicismului. Alexandru Basarab, ca să aibe linişte, s'a împăcat cu Ludovic I, şi mai în urmă i-a devenit vasal.

40. Alexandru Basarab care s'a îngrijit de buna întocmire a ţării. Pe cap poartă coroana domnească.

Alexandru Basarab a avut în răsărit lupte cu Tătarii, în care a fost aliat cu regele Ungariei. In urma acestor lupte domnul muntean a rămas stăpân peste ţinutul de la gurile Dunării, cu vechea cetate **Chilia** şi până la Mare, aşa numitele **părţi tătăreşti.** Acest ţinut a fost numit şi **Basarabia.** Tot acest Voevod şi-a întins stăpânirea asupra **Câmpulungului** săsesc. Aici se păstrează o veche inscripţie latină, săpată pe piatră, pusă la mormântul judelui **Laurentius** „comes de Longo-Campo" (1300).

Alexandru Basarab a luat în a doua căsătorie pe **Doamna Clara**, care este din neamul banilor unguri de Severin, conţi de Doboca. Prima lui soţie fusese o principesă

slavă ortodoxă din Bosnia, cu care a avut doi fii, **Vlaicu şi Radu,** şi o fiică. Prin Doamna Clara şi-a întărit legăturile cu Ungurii, iar pe o fiică, pe care a avut-o cu această soţie a lui, a măritat-o cu **Stracimir**, ajuns, mai târziu, ţar al Bulgarilor din Vidin. Pe cealaltă o dădu după craiul **Ştefan Uroş** din Serbia.

Doamna Clara, fiind catolică, îl îndemna pe Alexandru să îmbrăţişeze catolicismul şi să sprijine această religie; el a rămas însă ortodox şi a întărit biserica neamului său.

Alexandru Basarab, care prin alianţe de familie urmărea o politică de pace, a fost un bun organizator al ţării şi vrednic ctitor de biserici. El purta titlul de „mare Voievod şi singur stăpânitor a toată Ungrovlahia", adică a Valahiei de lângă Ungaria, aşa cum îi ziceau Grecii, spre a o deosebi de Megali-Vlahia — Valahia mare, din Tesalia.

3. **Organizarea ţării.** Domnul avea nevoie pe lângă dânsul şi de un **episcop**. Prin părţile Argeşului va fi fost vreun episcop, care-şi avea reşedinţa în vreun schit de călugări, şi care sfinţia pe preoţii de prin satele româneşti. Pe teritoriul românesc era, însă, un episcop la **Vicina**, în Dobrogea, pe cursul Dunării de jos, care-şi întindea autoritatea lui duhovnicească şi asupra Voievodatului lui Seneslau. Alexandru Basarab a întemeiat **Mitropolia Ţării Româneşti**, cu reşedinţa la **Curtea de Argeş**, sub dependenţa Patriarhului de la Constantinopole. Acesta i-a trimis pe **Iacint Kritopol** din Vicina, cel dintâi Mitropolit al ţării, numit şi „exarh al plaiurilor muntene" (1359).

Alexandru Basarab a continuat construcţia din piatră a **Bisericii domneşti** de la Argeş, începută de tatăl său, iar el a zidit din temelie **Biserica domnească din Câmpu-Lung**, ca să nu rămână mai pe jos de Saşii catolici, care-şi aveau aici biserica lor. La Câmpulung Alexandru şi-a aşezat reşedinţa domnească, şi aici, în biserica zidită de dânsul, a şi fost înmormântat.

In vremea când domnea Alexandru Basarab, au pătruns Turcii în Peninsula Balcanică. Ei, prin cuceriri, şi-au aşezat reşedinţa la Adrianopole, de unde ameninţau spre

Nord-vest pe Bulgari şi pe Sârbi, a căror putere scăzuse simţitor.

4. **Vlaicu-Vodă** 1364—1377). Urmaşul lui Alexandru Basarab a fost fiul său **Vladislav**, cunoscut sub numele de **Vlaicu-Vodă**. Acesta a fost mult mai neastâmpărat şi mai răsboinic decât tatăl său. De la începutul domniei încă, n'a vrut să mai recunoască legăturile de vasalitate faţă de Ludovic cel Mare, regele Ungariei. Acesta voi să pedepsească pe Domnul muntean, şi în 1365 pregăti o expediţie împotriva Ţării Româneşti.

Ludovic, care se gândea să-şi alipească stăpânirei sale Serbia şi Bulgaria, merse asupra Vidinului, unde stăpânea **Stracimir**, cumnatul lui Vlaicu. Ungurii reuşiră să ocupe Vidinul, şi însuşi ţarul Stracimir fu făcut prizonier împreună cu soţia lui. Regele Ungariei ajunse, tot atunci, la pace cu Vlaicu (1366). Acesta primi din nou suzeranitatea lui Ludovic cel Mare, care, la rândul său, întări stăpânirea lui Vlaicu asupra părţii de dincoace de munţi din **Banatul Severinului**, ca şi asupra **Amlaşului** şi a **Făgăraşului** cu Ţara Oltului. De atunci Vlaicu-Vodă luă titlul de **Ban al Severinului** şi „herţeg", adică **duce al Făgăraşului** şi **Amlaşului.**

Stăpânirea Ungurilor asupra Vidinului a fost tulburată de ţarul Bulgarilor de răsărit, **Şişman**, care se făcuse vasalul Turcilor. Aceştia atacând Vidinul, Vlaicu-Vodă, porneşte contra lor şi-i respinge (1368). **Aceasta este cea dintâi ciocnire a Românilor cu Turcii.** Curând, însă, Vlaicu ocupă Vidinul pentru dânsul, gonind pe Ungurii catolici din această cetate. Ludovic vine împotriva Voievodului muntean cu două armate : una pe la Severin, condusă de el însuşi, şi alta din Secuime; trecu munţii pe valea Buzăului, sub conducerea lui **Nicolae**, Voievodul Ardealului. Armata acestuia a fost biruită de către **părcălabul Dragomir** pe apa Ialomiţei, nu departe de Târgovişte, unde însuşi Nicolae căzu mort.

In schimb armata lui Ludovic, trecând în Oltenia, ocupă partea de aci din Banatul Severinului, reia şi Vidinul, şi

în urmă ajunse la pace cu Vlaicu (1369). Vidinul rămase cumnatului lui Vlaicu, **Stracimir,** care deveni vasal al regelui Ungariei. Vlaicu primi din nou Severinul şi ducatul Făgăraşului. El a orânduit ca negustorii saşi din Braşov, în trecerea lor prin Ţara Românească, să plătească vamă, odată la Câmpulung când intrau în ţară şi a doua oară lângă Dunărea, când se întorceau.

Ungurii, pentru apărarea graniţei lor, au construit la **Bran** un castel „împotriva Valahiei, care devenea tot mai puternică".

5. **Organizarea ţării.** Vlaicu Vodă s'a îngrijit şi de

41. Călugărul Nicodim.

organizarea lăuntrică a ţării. In timpul lui propaganda catolică a continuat, prin sprijinul Doamnei Clara. La Argeş s'a înfiinţat chiar o episcopie catolică (1369), care, mai târziu, a fost desfiinţată. Totuşi biserica ortodocsă se întări, prin înfiinţarea unei a doua Mitropolii în părţile Severinului (1370). Aceasta era necesară şi pentru întinderea mare la care ajunsese Ţara Românească cu ţinuturile oltene, cu ducatul Făgăraşului şi cu părţile din câmpia munteană şi din Sudul Basarabiei.

In timpul lui Vlaicu Vodă, veni în ţară, de prin părţile Adriaticei, **călugărul Nicodim,** care a pus bazele vieţii călugăreşti la noi şi a înălţat, în apropiere de cetatea Severinului, mânăstirea **Vodiţa,** astăzi ruinată. Această mânăstire a adăpostit călugări muncitori de pământ şi călugări cărturari şi scriitori, copişti în limba slavonă.

Vlacu-Voidă a murit probabil în 1377. Dela dânsul ni s'a păstrat cea mai veche monedă a Ţării Româneşti purtând inscripţia „M. (moneta) Ladizlai waiwode Transalpini".

6. **Radu I** (1377-1385). Acesta era fratele lui Vaicu-Vodă. Numele lui se păstrează pe monete şi în acte vechi dela fiii săi, Dan şi Mircea. Radu s'a desfăcut de suzeranitatea regelui Ungariei, renunţând însă la posesiunile ardelene, pe care le stăpânise Vlaicu. Domnul muntean era nemulţumit de propaganda catolică ce se făcea în ţară la dânsul, şi de aceea a preferat să renunţe la feudele ardelene. Adevărat că Radu ar fi putut folosi vremurile tulburi cari au urmat din nou în Ungaria, după moartea lui Ludovic cel Mare. Dar noul Voievod era un om liniştit şi evlavios şi s'a ocupat cu organizarea lăuntrică a ţării sale.

Călugărul Nicodim, ajutat de Voievodul Radu I, a înălţat pe un deal din munţii Gorjului, unde este şi o mare cădere de apă, **Mânăstirea Tismana,** la marginea unei păduri, unde fusese un schit construit de lemn. Aici Nicodim a trăit mai multă vreme, scriind **cărţi cu slove cirilice**, între care o Evanghelie, care a fost dată în păstrarea Muzeului naţional de antichităţi din Bucureşti. Tot prin stăruinţa lui Nicodim s'a construit şi **Mânăstirea Prislopul,** din părţile Haţegului, în Ardeal.

In timpul lui Radu s'a început şi înălţarea Mânăstirilor **Cozia** şi **Cotmeana**, care au fost terminate în timpul domniei lui **Mircea.**

Radu I a fost căsătorit întâi cu **Doamna Ana** şi apoi cu o principesă bizantină **Kalinichia,** înrudită cu împăraţii din Bizanţ şi dela care a avut doi fii: **Dan** şi **Mircea,** care i-au urmat la domnie. La moartea sa, Radu I a fost

înmormântat la Biserica Domnească dela Curtea-de-Argeş, acolo unde făcându-se săpături în 1920, s'au găsit mai multe morminte domneşti. Intr'un sicriu, cu o piatră

42. Radu Basarab şi soţia sa Ana, după o pictură din biserica Domnească dela Argeş.

de mormânt sculptată, s'au găsit podoabe minunate: inele de aur, o diademă de mărgăritare, o mantie de purpură brodată artistic şi o cingătoare cu o agrafă

lucrată în aur. Aceste descoperiri arată strălucirea la care ajunsese Curtea domnilor Ţării Româneşti în acea vreme, şi influenţele străine, în deosebi bizantine, care se resimţeau la noi. Tot acolo s'au mai găsit şi mormintele unor boeri.

Caracterul paşnic şi evlavios al lui lui Radu I, şi renunţarea lui la feudele ardelene, au contribuit la formarea tradiţiei despre descălecătul Ţării Româneşti din Făgăraş şi Radu I a fost confundat cu figura legendară a Voievodului **Radu Negru.**

Lui Radu I i-a urmat fiul său **Dan I** (1385—1386), care a domnit câteva luni, iar după dânsul a ocupat scaunul ţării Mircea cel Bătrân. Dan I şi-a pierdut viaţa în nişte lupte cu Bulgarii, în Sudul Dunării.

XI

Intemeierea Moldovei.

Ţinutul dintre Carpaţi şi Nistru, unde s'a întemeiat Moldova, se afla mai în calea Tătarilor. Şi aci, încă mai înainte de năvălirea acestor barbari, Românii trăiau organizaţi în cnezate, cum ne spun unele izvoare scrise din acele vremuri şi în deosebi cronicile bizantine. In Vrancea, ca şi pe văile Moldovei şi Sucevei erau Români, care au luat parte la diferite lupte purtate de Bizantini sau de Unguri, prin aceste părţi.

1. **Intemeierea Moldovei.** Când Ungurii au pătruns în Ardeal, ei nu şi-au întins, dela început încă, stăpânirea lor asupra regiunilor muntoase din Nordul acestei ţări, care au căpătat numele de Maramureş. Aici, pe văile **Vişăului,** ale **Izei** ori ale **Tisei,** Românii trăiau în mare număr, bine organizaţi în cnezate. Ei îşi aveau **juzii** lor şi cu toţii ascultau de un Voievod, care era conducătorul lor în răsboi.

Cu timpul, Ungurii au pus stăpânire şi pe *Maramureş*, atraşi aici de mine bogate de sare. Ei s'au aşezat pe lângă

centrele mai însemnate ale acestui ţinut, ca *Sighetul, Vişăul, Hustul*, unde au atras şi colonişti ruteni de prin Galiţia, pe care i-au aşezat printre Români. Voievodul Maramureşului a trebuit să se supună regelui Ungariei, iar când ajunse la tron Ludovic cel Mare, el arătă un interes şi mai mare acestui ţinut, pe unde nădăjduia să poată oricând străbate spre Galiţia.

In aceste părţi stăpânirea lui Ludovic cel Mare era neliniştită de Tătari şi de Lituani şi chiar de unii Voievozi români, care erau nemulţămiţi de stăpânirea ungurească şi de propaganda catolică. Atunci Ludovic îşi aşază în Maramureş un Voievod al lui, a cărui autoritate se întindea dela Braşov până la hotarele Galiţiei, în deosebi asupra ţinuturilor de graniţă, pe care avea îndatorirea să le apere împotriva Lituanilor, ori a Tătarilor şi Polonilor şi să ţină sub ascultarea lui pe Românii din Maramureş. Insuşi Ludovic trimise oşti, conduse de Voievodul Ardealului, **Andrei al lui Laţco,** care au gonit pe Tătari spre Nistru şi Marea Neagră.

2. **Voievodul Dragoş.** La aceste lupte au luat parte şi Românii din Maramureş şi din răsăritul Carpaţilor. In aceste părţi cnezatele româneşti se întăresc şi se unesc sub conducerea **Voievodului Dragoş,** venit din Maramureş (1349). Acesta rămase stăpân peste **Ţara Moldovei,** care se întindea pe valea apei cu acelaş nume, la poalele Carpaţilor. El îşi aşează reşedinţa în orăşelul **Baia,** pomenit încă pe la 1300 cu numele de **Civitas Moldaviensis.**

Mai în spre Nord, între Prut şi Nistru, era *Ţara Sepenicului*, asupra căreia îşi ridică Polonia pretenţii de stăpânire şi care era condusă de un Voievod *Ştefan*. Acesta a avut doi fii, Ştefan şi Petru, care, după moartea tatălui lor, se luară la ceartă pentru stăpânirea ţării. Petru, ajutat de Unguri, înlătură pe Ştefan, care, la rândul său, fu ajutat de Casimir cel Mare, regele Poloniei (1359). Petru rămâne stăpânul Ţării Sepenicului, fără nici o legătură cu Polonii. Curând, însă, această ţară se uni cu Moldova.

Dragoş, care era de loc din Maramureş, avea în grijă, în noua lui stăpânire, ca să păzească graniţa de răsărit a Ungariei şi să plătească tribut lui Ludovic. Când a venit Dragoş, a găsit pe Români aşezaţi în aceste ţinuturi şi unii dintre ei ajungeau, în cete răzleţe, până la Nistru. Trecerea lor peste acest râu a fost împiedicată, din fericire, de Tătari, altfel mulţi s'ar fi pierdut în câmpia rusească şi tătărească.

Inceputurile Moldovei sunt dar în legătură cu hotărîrea lui Ludovic cel Mare, care voia să aibă, la răsărit de Carpaţi, un post de apărare împotriva Tătarilor. Intemeierea acestui nou Voievodat al Românilor a înlăturat posibilitatea ca Domnii Ţării Româneşti să-şi mai poată întinde stăpânirea lor spre părţile din răsăritul Carpaţilor, udate de Siret, Prut şi Nistru.

Tradiţia istorică descrie că descălecatul Moldovei s'ar fi făcut de către Dragoş, cu prilejul unei vânători de zimbri pe care acesta ar fi făcut-o la răsăritul Carpaţilor, pe apa Moldovei. Povestirea aceasta este împrumutată din cronicarii unguri, care, în scrierile lor, înfăţişează începuturile legendare ale neamului unguresc. Cronicarul moldovan a găsit nimerit ca să explice stema ţării sale, care era un cap de zimbru, descriind vânătoarea la care ar fi luat parte Dragoş.

3. **Bogdan I** (1359—1365). Lui Dragoş i-a urmat în scaunul domnesc, fiul său **Sas-Vodă,** care a stăpânit şi el ţara Moldovei, în supunere faţă de Ludovic cel Mare.

In vremea asta, Românii din Maramureş erau tot mai nemulţămiţi de stăpânirea maghiară şi ei voiau să se bucure, mai departe, de toate drepturile şi libertăţile, pe care le avuseseră până atunci. Mai demult un Voievod român, **Bogdan**, pe care Ludovic îl numeşte **„infidelis notorius"** (1343), se răsculase împotriva stăpânirii ungureşti. Acesta era tatăl lui Bogdan, întemeietorul Moldovei. Cum la moartea lui Sas-Vodă urmară neînţelegeri între tovarăşii lui de luptă, veniţi odată cu el din Maramureş, **Bogdan-Vodă** îşi adună şi el tovarăşii lui, şi de la **Cuhea** din Maramureş, trecu Carpaţii pe la **Cârlibaba**, urmând cursul Bistriţei şi apoi al Moldovei. Fără învoirea regelui ungur, el goni din scaun pe urmaşii lui Sas, ocupă ţinuturile stăpânite de aceştia cu orăşelul Baia şi se numi **Voievod neatârnat al Moldovei** (1359).

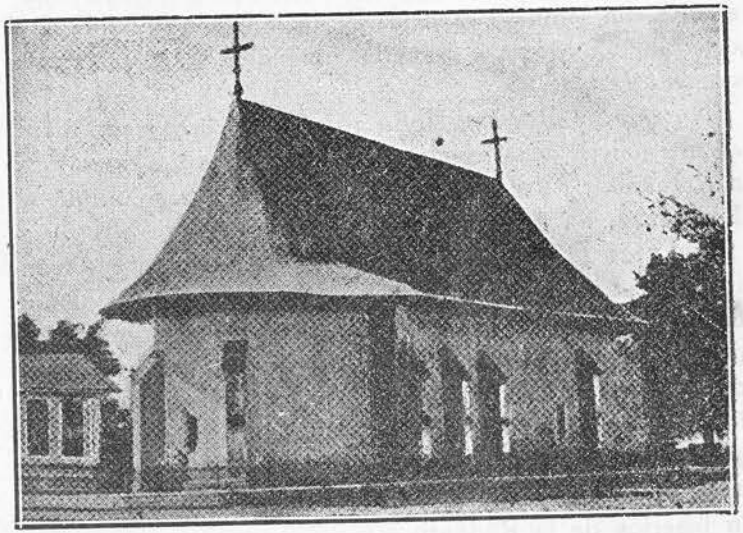

43. Biserica din Rădăuţi.

Ludovic cel Mare a trimis, ca să-l pedepsească, oşti conduse de un nepot al lui Dragoş, numit **Balc**, cu fraţii lui şi să readucă sub ascultarea lui ţara Moldovei. Dar Bogdan şi-a biruit vrăjmaşii, şi a păstrat independenţa ţării sale. El a mai cuprins şi alte ţinuturi, unind toate micile state din Moldova sub cârmuirea lui şi lărgind hotarul ţării până la Nistru. Românii s'au supus cu toţii ascultării lui.

Bogdan a pus să se bată bani cu capul de zimbru şi

cu inscripţia: (moneta) **Bogdan Waiwode Moldaviensis,** asta ca semn al independenţei lui faţă de Unguri.

Ludovic cel Mare, ca să se răsbune, a luat moşiile din Maramureş ale lui Bogdan şi ale tovarăşilor săi şi le-a dat rudelor şi urmaşilor lui Dragoş şi ai lui Sas-Vodă.

Bogdan a domnit puţin ; el ajunge stăpânul Ţării Sepenicului şi a avut capitala ţării tot la **Baia.** El moare la 1365 şi este înmormântat la mânăstirea Rădăuţi, construită din lemn de dânsul. Peste mormântul lui, Ştefan cel Mare a aşezat o lespede de piatră cu o inscripţie comemorativă.

Numele lui **Bogdan-Vodă** rămâne legat de actul mare al Intemeierii Moldovei ca stat independent, a doua ţară a Românilor. Voievodatul Moldovei s'a mai numit şi **Bogdania,** după numele întemeietorului său.

4. **Laţcu** (1365—1373). După Bogdan a urmat la tron fiul său, **Laţcu,** care, spre a se pune bine cu Polonii, cu care se învecina la hotarul Galiţiei, mută scaunul domnesc la **Siret** şi încurajă răspândirea catolicismului, primind chiar un episcop catolic în noua lui reşedinţă. Papa însuşi îl încuraja ca să devină catolic şi să o convertească şi pe soţia sa, **Doamna Ana,** la catolicism. Dar Laţcu a murit ca ortodox, ca şi soţia lui, şi a fost înmormântat în biserica de la Rădăuţi.

Odată cu dânsul se stinse, în linie bărbătească, familia lui Bogdan, pentrucă după el a rămas numai o fată, care, după vechea datină a Românilor, nu putea să ocupe tronul. Vitejii de atunci, care şi-au zis apoi boeri, ca şi în Ţara Românească, trebuiau să-şi caute un domn. S'a crezut că ei şi-au adus la tronul ţării pe ruteanul ortodox *Iurg Koriatovici*, care s'ar fi căsătorit cu *Anastasia*, fiica lui Laţcu. Oricât, aducerea lui ar fi însemnat o reacţiune împotriva propagandei catolice, dar Românii nu s'ar fi putut deprinde cu cârmuirea rusească a acestui străin, căci ei erau obişnuiţi să trăiască în libertate. De altfel, în cronicile noastre şi în pomelnice nu se aminteşte numele lui *Iurg* ca Domn al Moldovei.

5. **Muşatinii. Petru Muşat** (1374—1391). După Laţcu, tronul Moldovei a fost ocupat de **Petru Muşat** care era înrudit cu Bogdan Vodă, căci boerul **Costea,** tatăl său, ţinea în căsătorie pe o fiică a lui Bogdan, anume **Margareta,** numită şi **Muşata.** Petru Muşat era numit astfel după numele mamei sale, Muşata.

Cu Petru Muşat începe o dinastie nouă la tronul Moldovei, aceea a **Muşăteştilor** sau **Muşatinilor,** care a durat până la sfârşitul veacului XVI, neamul acestui Domnitor continuându-se la tronul ţării, din tată în fiu.

Petru Muşat aşează scaunul domnesc la **Suceava,** şi-şi întinse stăpânirea peste ţinutul Neamţului, unde fusese ridicată, pentru apărarea ţării, **Cetatea Neamţului.** Nu departe de această cetate, Petru înalţă într'o pădure **Mânăstirea Neamţul,** de unde porni, mai în urmă, viaţa călugărească şi desvoltarea culturală în Moldova, şi aci sub influenţa călugărilor ucenici ai lui Nicodim veniţi din Muntenia.

Spre a asigura mai bine situaţia ţării sale, Petru se închină la **Liov** noului rege al Poloniei şi Lituaniei, **Vladislav Iagiello,** înaintea căruia se înfăţişă însoţit de doi boeri mari, dintre care unul era **vornicul Drăgoi** (1387). Mai târziu Domnul Moldovei îl împrumută pe Vladislav cu 3000 de ruble de argint frânceşti, primind pentru asta zălog **Pocuţia** cu oraşul **Haliciu ;** acesta era ţinutul din vecinătatea nordică a Moldovei, cuprins între Nistru, Ceremuş şi Colacin până în Carpaţi. Cu acest prilej Petru îşi întări stăpânirea lui şi asupra Ţării Sepenicului, cu cetatea **Ţeţinei,** de lângă Cernăuţi, cu **Hmielovul,** nimicit fără urme şi desigur şi cu **Hotinul.** Acest împrumut n'a mai fost restituit în întregime de către regii Poloniei, şi de aceea au fost dese certuri, din această cauză, între Moldoveni şi Poloni.

Petru a mai reînoit, în cursul domniei lui, alianţa mililară cu Vladislav Iagiello, ca să fie apărat împotriva pre-

tenţiilor de suzeranitate ale regelui Ungariei, **Sigismund**, a cărui politică imperialistă ameninţa atât Polonia cât şi Ţările Române. Tot Petru a mijlocit încheierea unei alianţe, la Suceava, între Mircea cel Bătrân şi Vladislav Iagiello, îndreptată tot împotriva regelui Ungariei (1390).

Astfel, Moldova, în timpul lui Petru Muşat, se afla în bune relaţiuni atât cu Polonia, cât şi cu Ţara Românească, ceea ce i-a înlesnit desvoltarea ei politică şi economică, mai ales că era străbătută de însemnate drumuri de comerţ spre Marea Neagră.

6. **Roman** (1391—1394). Lui Petru Muşat i-a urmat fratele său Roman, care a domnit puţin, dar al cărui titlu arată care erau graniţele Moldovei pe vremea lui. Intr'un act de închinare către regele Poloniei, Vladislav, el se întitulează: „Voievod şi singur stăpânitor, din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării moldoveneşti **dela munţi pân' la ţărmul mării**". Aceasta arată că Domnii Moldovei îşi lărgeau mereu stăpânirea lor către Prut şi Nistru şi chiar până la Marea Neagră.

Roman-Vodă a întemeiat, la locul unde se varsă Moldova în Siret, o **cetate** nouă (Novograd), care-i poartă până astăzi numele său: **Roman.** Acest Domn care ajută pe principele lituan, **Teodor Coriatovici**, în contra ducelui Lituaniei, a fost scos din scaun de către Vladislav Iagiello şi dus în Polonia împreună cu doi fii ai săi: Alexandru şi Bogdan. Roman a fost înlocuit la tronul Moldovei cu **Ştefan Muşat** (1394). El a fost înmormântat la Rădăuţi.

7. **Cearta cu Patriarhul din Costantinopole.** Pe timpul lui Roman Muşat s'a ivit o neînţelegere cu Patriarhul din Constantinopole, care voia să aşeze ca Mitropolit al ţării pe grecul **Ieremia,** pe când Moldovenii voiau să-l aibă pe **Iosif,** rudă cu Muşatinii, episcop la Cetatea Albă şi care fusese sfinţit de Mitropolitul rutean din Haliciu, Antonie. Patriarhul nu-l voia pe Iosif, pentrucă prin el se întărea în Moldova curentul slav, pe când dânsul sprijinea gre-

cismul. Domnul Moldovei l-a adus, însă, pe Iosif în scaunul mitropolitan la Suceava, ceea ce i-a atras afurisenia Patriarhului. Cearta cu Patriarhia s'a aplanat abia pe timpul lui Alexandru cel Bun.

8. **Ştefan Muşat** (1394—1399). Acesta ocupă scaunul domnesc ca vasal al regelui Poloniei. Ştefan împreună cu boierii ţării adresă o scrisoare regelui Poloniei prin care renunţa la Pocuţia, afară de cetăţile Ţeţina şi Hmielov. Impotriva lui Ştefan, însă, veni Sigismund al Ungariei, care trecând cu armata din Secuime prin pasurile Carpaţilor şi urmându-şi drumul prin Neamţ, ajunse la **Hindău** (Ghindăoani? jud. Neamţ). El voia să cucerească pentru dânsul Moldova, însă fu biruit de Ştefan. Cum plecă Sigismund, Domnitorul Moldovei îşi arătă credinţa lui iarăşi către regele Poloniei.

Hotarele ţării se lărgiră tot mai mult spre răsărit, Moldovenii ajungând să stăpânească Tighina pe Nistru şi mai apoi Cetatea Albă, care era un însemnat port, unde, încă mai de mult, Genovezii făceau un întins comerţ. Această cetate, care era în stăpânirea Tătarilor, au ocupat-o Moldovenii. Ştefan a luat chiar parte la lupta dela **Worskla** dintre Poloni, Lituani şi Tătari (1399).

La moartea lui Ştefan s'au ivit mai mulţi pretendenţi la domnie, dar tronul a fost ocupat de **Alexandru cel Bun,** fiul lui Roman-Vodă. Ştefan a fost şi el înmormântat la Rădăuţi.

XII.

Mircea cel Bătrân.

1. **Mircea cel Bătrân** (1386—1418). Urmaşii lui Basarab I au fost oameni vrednici, care s'au luptat să asigure liniştea şi libertatea ţării lor. Cel mai însemnat dintre dânşii a fost **Mircea cel Bătrân.** Acesta a ocupat tronul tocmai când Turcii ajunseseră cu stăpânirea lor până la Dunăre.

Mircea cel Bătrân a fost unul dintre cei mai mar

Voievozi ai Românilor, pe care Turcii însişi îl numeau „cel mai viteaz şi cel mai ager principe între creştini". El a avut o domnie îndelungată şi de mare însmnătate, a lărgit mult graniţele ţării şi i-a dat o bună şi temeinică întocmire. In afară a avut relaţiuni de bună veci-

44. Mircea cel Bătrân ţine în mână Mânăstirea Cozia, împreună cu fiul său Mihail. Amândoi poartă zale de cavaleri. Aşa sunt zugrăviţi pe peretele acelei mânăstiri.

nătate cu regii creştini, şi în legăturile cu ei a dat dovadă de o mare dibăcie politică.

2. **Situaţia ţărilor vecine. Turcii.** In Balcani *Turcii*, care ocupaseră Adrianopole (1363), înaintau biruitori spre Du-

năre. Impotrivirea Sârbilor, care tocmai acuma erau desbinaţi, a fost înfrântă de armatele turceşti. Incă pe timpul lui Vlaicu-Vodă, Sârbii de la Sud, din părţile Macedoniei, conduşi de Despotul *Ugliesa* din Seres şi de craiul *Vucaşin*, s'au luptat cu Turcii, dar au fost biruiţi lângă râul *Mariţa* (1371). Cei doi conducători ai Sârbilor îşi găsiră sfârşitul în această luptă, iar Serbia de Sud ajunse tributară Turcilor. In părţile dunărene rămase stăpân cneazul *Lazăr*, care în încercările lui de a se opune năvălirii Turcilor, reuşi, odată, să-i

45. Ostaşi turci în costumele lor. Se văd ieniceri pedestraşi şi spahii călăreţi.

biruie pe Turci la Plocinik. Aceasta era prima şi ultima victorie a Sârbilor împotriva Turcilor, în acele vremuri (1387).

Bulgarii se despărţiră şi ei, având un stăpânitor la *Vidin* şi unul la *Târnova*, afară de cel din părţile răsăritene care stăpânea şi Dobrogea şi-şi avea reşedinţa la Varna. Ţarul Şisman, de la Târnova, s'a supus Turcilor, învoindu-se să le plătească tribut. Aceiaşi soartă avea s'o aibă şi cel din Vidin.

Victoria Sârbilor la Plocinik i-a îndemnat pe creştini să se unească spre a se împotrivi Turcilor. Cneazul Lazăr, aliat cu Mircea, adună sub comanda lui o armată creştină, cu care se pregătea să înfrunte pe Turci. In-

tr'adevăr că Sultanul **Murad I** veni în grabă din Asia, unde se dusese ca să potolească nişte răscoale, şi se întâlni cu creştinii în **Câmpia Mierlelor Cossovo-polje,** dela poalele Pindului. Aici s'a dat lupta, la care, cronicile turceşti spun că au luat parte şi Români de-ai lui Mircea. Sultanul Murad a fost ucis în cortul său de Sârbul **Miloş Obilici.** Totuşi Turcii, conduşi de **Baiazid**

46. Sultanul Murad I.

Ilderim adică **Fulgerul,** fiul sultanului ucis, a biruit pe creştini şi însuşi Lazăr a căzut pe câmpul de luptă.

Turcii au supus stăpânirii lor o bună parte din Serbia de Nord şi chiar din Bosnia, care până atunci era sub ascultarea Ungariei. Ei au cucerit definitiv **Bulgaria lui Şişman** (1393), de unde mulţi boieri şi cărturari s'au refugiat în ţările noastre. Baiazid a atacat, apoi, pe ţarul **Stracimir,** care stăpânea în Vidin. Turcii au reuşit să se aşeze şi aici, ajungând, astfel, cu cuceririle lor până la Dunărea.

Bulgaria răsăriteană, numită *Dobrogea,* fusese stăpânită de *Ivancu,* care a avut doi fii, Balica şi Dobrotici. Numele de Dobrogea vine de la Dobrotici. Mai în urmă, o bună parte din Dobrogea a trecut în posesiunea lui Mircea cel Bătrân împreună cu cetatea *Durostor* (1386). Dar Turcii şi-au întins stăpânirea lor şi asupra acestei provincii.

Dintre celelalte state din vecinătatea noastră, Ungaria se desfăcuse de Polonia, la moartea lui Ludovic cel Mare. Urmaşii acestuia, căsătoriţi cu fiicele lui, *Maria* şi *Hedviga,* erau *Sigismund de Luxemburg* în Ungaria şi *Vladislav Iagiello* în Polonia. Ei râvneau să ocupe, fiecare, ţara celuilalt. Ba Sigismund se gândea la cuceriri mai depărtate de graniţele Ungariei, spre Balcani, ameninţând Ţara Românească şi tulburând posesiunile ardeleneşti ale lui Mircea cel Bătrân şi banatul Severinului. Asta îl făcu pe Domnul muntean să ajungă la alianţă cu Vladislav Iagiello (1390).

3. **Relaţiunile lui Mircea cu vecinii.** Mircea cel Bătrân, care-şi dădea seamă de primejdia turcească, a căutat să trăiască în bună înţelegere cu vecinii săi. Prin mijlocirea lui **Petru Muşat,** prietenul său din Moldova, a încheiat alianţa cu Vladislav Iagiello, spre a se apăra unul pe altul împotriva oricăror vrăjmaşi şi în deosebi în contra regelui Ungariei (1390). Căci acesta urmărea să supună suzeranităţii lui atât Moldova cât şi Ţara Românească. Pe de altă parte Mircea nu înţelegea să renunţe cu nici un preţ la feudele ardelene, Amlaşul şi Făgăraşul şi la banatul Severinului, unde era tulburat de către Sigismund. Vladislav Iagiello se învoise, prin tratatul încheiat cu Mircea, să nu facă nici o mişcare împotriva Ungariei, fără să fi luat mai întâi înţelegere cu Voievodul Ţării Româneşti. Iar dacă acesta ar fi ajuns la vreo învoială cu Sigismund, regele Poloniei se obliga s'o respecte. Mai în urmă, Mircea cel Bătrân a ajuns în strânse legături de alianţă şi cu Sigismund al Ungariei. Muntenia se asigurase, astfel, dinspe Polonia şi Ungaria şi avea şi prietenia Moldovei.

4. **Luptele lui Mircea cel Bătrân cu Turcii.** După înfrângerea Creştinilor din Sudul Dunării, Mircea cel

Bătrân se aştepta şi el să fie atacat de Turci. Inţeleptul Domn al Ţării Româneşti a căutat să-şi întărească graniţa dunăreană, unde, afară de Dobrogea, pe care o stăpânea dela Durostor până la vărsarea Dunării în mare, mai avea cetăţi şi porturi care-i aduceau venituri vamale. De aici putea să pornească, în toată siguranţa, cu războiu împotriva Turcilor; după cum tot din aceste ceţăţi putea să respingă orice atac al Turcilor, îndreptat împotriva ţării lui. Adeseori Mircea mergea până la Turnu „Nicopoia cea mică", ori mai ales la Giurgiu, ca să poată afla ştiri şi să observe el însuşi mişcările trupelor turceşti.

La rândul lor şi Turcii urmăreau să-şi întărească graniţa dunăreană, după ce supuseseră Bulgaria.

Baiazid a atacat Ţara Românească, aducând cu dânsul pe **boerul Vlad,** înrudit cu Basarabii, căci urmărea să ocupe pentru el tronul Munteniei. Sultanul trecu Dunărea şi se întâlni cu oştile lui Mircea la **Rovine,** într'un ţinut mlăştinos pe apa Jiului, nu departe de Craiova (1394). Lupta a fost foarte înverşunată, „cât se întuneca văzduhul de mulţimea săgeţilor", cum spune un cronicar al ţării. Dintre Sârbii care însoţeau armata Sultanului a căzut în această luptă şi fiul lui Vucaşin, **Marcu Crăişorul,** slăvit pentru vitejia lui în cântecele populare sârbeşti.

Eminescu descrie minunat această luptă în Satira III:

...Ce mai freamăt, ce mai sbucium!
Codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium!
Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra 'ntunecoasă

Lănci scânteie lungi în soare, arcuri se întind în vânt
Şi ca nouri de aramă, şi ca ropotul de grindeni
Orizontu'ntunecându-l vin săgeţi de pretutindeni
Vâjâind ca vijelia şi ca plesnetul de ploaie...
Urlă câmpul şi de tropot şi de strigăt de bătaie...

Mircea, însuşi, mână 'n luptă vijelia 'ngrozitoare
Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare...

Românii au rezistat Turcilor, dar n'au putut folosi isbânda lor. Baiazid, furios, cu o nouă armată urmări pe Mircea, care se retrase spre munţi. Sultanul aşează ca domn pe **Vlad I Uzurpatorul** şi ajunse, pe urmele lui Mircea, până la pasul Branului. Acesta, care salvase visteria ţării aflată la Argeş, se refugiase în Ardeal spre a căpăta ajutor dela Sigismund.

5. **Alianţa cu Sigismund.** Primejdia comună aduse împăcare între Mircea şi Sigismund. Acesta, întorcându-se tocmai atunci din Moldova şi auzind de primejdia care-l ameninţa, veni la Braşov şi încheie un tratat de alianţă în condiţii de perfectă egalitate cu Voievodul pribeag al Ţării Româneşti (Martie 1395). Mircea se obliga să meargă împotriva Turcilor ori de câte ori va merge şi Sigismund în persoană, iar dacă acesta îşi va trimite numai armata cu un căpitan al lui, şi Mircea va face la fel.

In primăvara aceluiaş an, cu ajutorul primit dela Sigismund, Mircea se reîntoarse în ţară prin Argeş şi goni pe Turci de prin părţile Oltului, ocupând cetatea Turnu. Dar Vlad rămânea domn în ţinuturile răsăritene ale Ţării Româneşti (1395). Asta, pentrucă Sigismund întrerupse lupta şi se întoarse în grabă în Ardeal, căci, murindu-i soţia, se temea să nu-şi piardă tronul. La trecerea munţilor a fost atacat de oştile lui Vlad, şi a perdut numeroşi luptători, dintre cei mai vrednici.

6. **Nicopole.** (1396). Progresele Turcilor au pus pe gânduri pe creştini. Sigismund, care tot se mai gândea că ar putea să-şi întindă stăpânirea sa până în Sudul Dunării, încurajat de succesele lui Mircea, a chemat cavaleri din toate ţările Europei, ca să organizeze o cruciată împotriva Turcilor şi să-i gonească din Europa.

Chemarea lui Sigismund a găsit ascultare şi numeroşi cavaleri francezi, englezi, germani în frunte cu Comitele **Frederic de Zollern,** străbunul familiei noastre domnitoare, alături de Italieni, Poloni, Unguri şi Români, au alcătuit o armată care a pornit să lupte împotriva Oto-

manilor. Sigismund îl chemă şi pe Mircea să ia parte la luptă.

Armata creştină, trecând prin Banat peste Dunăre, a cucerit **Vidinul** şi de aci a înaintat până la **Nicopole,** unde erau armatele turceşti în frunte cu Baiazid. Cavalerii plănuiau să meargă la Varna şi de acolo să treacă la Constantinopole, de unde să continue lupta împotriva Turcilor.

La Nicopole, Sigismund a fost de părere ca lupta s'o înceapă Mircea cu Românii lui, ca unul care cunoştea felul de a se bate al Turciior. Cavalerii apuseni n'au vrut să asculte pe nimeni şi s'au avântat ei în contra trupelor Sultanului. Dar, armata creştină a suferit o grea înfrângere; mulţi cavaleri, printre care chiar ducele Burgundiei, şi-au găsit moartea sau au fost prinşi şi apoi răscumpăraţi dela Turci cu mari sumi de bani. Insuşi Sigismund, care încercase fără succes să salveze situaţia, a fugit la Constantinopole cu nişte corăbii veneţiene aflate pe Dunăre, şi de acolo s'a reîntors în Ungaria tocmai prin Marea Adriatică şi Dalmaţia.

Voievodul Ardealului, **Stibor,** trecând cu oastea lui în Ţara Românească, se uni cu Mircea şi biruind pe Vlad, îl înlăturară dela tronul ţării. Vlad fu prins şi dus în Ungaria.

Infrângerea dela Nicopole a fost o grea lovitură pentru creştini. Baiazid l-a atacat din nou pe Mircea, dar şi de astă dată a fost respins de Români, în urma luptei dată prin mlaştinile Ialomiţei. Domnul muntean a trebuit să ia măsuri de apărare la graniţa dunăreană şi în deosebi în părţile Giurgiului, împotriva cetelor de Turci, care erau trimise după pradă de către begii de dincolo de Dunăre. Vidinul a fost definitiv ocupat de Turci (1398), iar Constantinopole era tot mai ameninţat.

Sultanul, după un nou atac împotriva lui Mircea, fiind respins (1400), a fost nevoit să lase în pace pe creştini şi să se ducă în Asia unde hanul Mongolilor, **Timur-Lenk,**

(Tamerlan), atacase imperiul turcesc. Turcii fiind biruiţi la **Ankara** (1402), însuşi Baiazid a fost prins şi a murit în robie.

Imperiul turcesc a fost tulburat, câtva timp, de certuri pentru domnie între cei trei fii ai lui Baiazid: **Mahomed, Soliman** şi **Musa.** In aceste vremuri, Românii s'ar fi putut

47. Hanul Mongolilor Timur-Lenk (Tamerlan) după o miniatură din 1400

uni ca să-şi organizeze mai bine apărarea împotriva Turcilor. Dar între Mircea cel Bătrân şi Alexandru cel Bun tocmai acuma n'a putut fi bună înţelegere din cauză că Muntenii stăpâneau „părţile tătăreşti" cu Chilia, care se cuveneau să fie ale Moldovenilor. Mircea reînoi şi tratatul cu Polonii (1411), fără amestecul Domnului Moldovei.

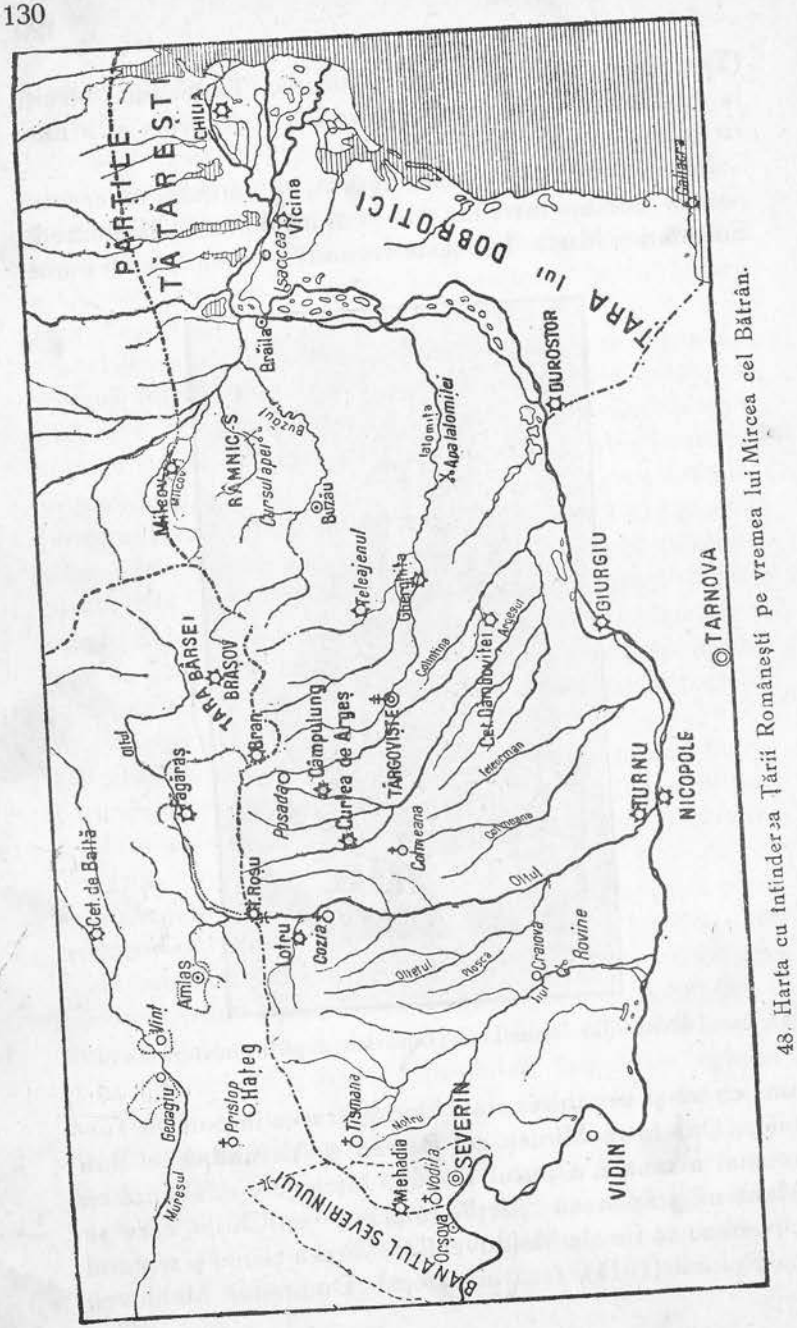

43. Harta cu întinderea Țării Românești pe vremea lui Mircea cel Bătrân.

In luptele care au urmat între fiii lui Baiazid, Mircea l-a ajutat pe Musa, care era cel mai mic, cu nădejdea că va putea avea mari foloase, dacă acesta ar fi putut ocupa scaunul imperial. Musa birui pe fratele său Soliman, pe care-l ucise şi ajunse astfel Sultan, dar curând fu şi el înlăturat de Mahomed, care se ridicase cu putere din Asia (1413).

49. Pecetea lui Mircea cel Bătrân.

In timpul acestor lupte, Mircea a reuşit să reocupe pentru puţin timp Dobrogea şi să-şi afirme influenţa lui în Sud-estul Europei. Sigismund, ales împărat al „sfântului imperiu roman de naţie germană“ (1411), cedase lui Mircea **Branul** şi **Ţara Bârsei** (1413).

Noul Sultan, **Mahomed**, a încercat să atace Ţara Ro-

mânească pe la Giurgiu (1417), dar fiind respins de către Mircea, el se mulţumi să rămână singur stăpânitor pe malul drept al Dunării şi să ocupe Dobrogea, pe care o întări cu două cetăţi: **Isaccea** pe Dunăre, spre Basarabia şi **Enisala**, la mare. Ca să aibă linişte, în ultimii ani ai domniei Mircea a plătit tribut Sultanului

50. Monede cu chipul lui Mircea cel Bătrân.

Mahomed. Dar un act scris de închinare, din partea lui Mircea către Turci nu există, aşa cum s'a crezut multă vreme. Atâta doar că Turcii, au ajuns, apoi, să stăpânească **Turnul** şi **Giurgiu** pe pământul Ţării Româneşti.

51. Titlul lui Mircea cel Bătrân din hrisovul pentru mânăstirea Cozia (1387).

7. **Desvoltarea internă a ţării în timpul domniei lui Mircea.** Mircea cel Bătrân s'a îngrijit, în timpul domniei lui, de buna orânduire internă şi de lărgirea graniţelor ţării. După titlul pe care-l are, se poate vedea că Mircea, chiar dela începutul domniei lui, stăpânea

„toată Ţara Românească (Ungrovlahia) şi părţile de peste munţi, încă şi spre părţile tătăreşti, şi Amlaşului şi Făgăraşului herţeg şi banatului de Severin domn şi de amândouă părţile de peste toată Dunărea până la Marea cea mare şi cetăţii Dârstorului stăpânitor". Spre Moldova, hotarul ţării se întindea până în părţile Putnei, iar spre răsărit ajunsese să stăpânească şi cetatea Chilia.

Astfel, în timpul lui Mircea, Ţara Românească a avut o întindere cum nu o mai găsim sub domnii următori. Părţile tătăreşti era ţinutul dela Sudul Moldovei, cucerit de domnii anteriori dela Tătari. El a căutat să-şi menţină toate posesiunile pe care le avea, dar n'a reuşit. Mircea a ridicat, însă, prestigiul ţării sale prin biruinţele lui asupra Turcilor, ca şi prin alianţele pe care le-a încheiat cu ţările vecine.

In interior a pus să se termine bisericile **Cotmana** şi **Tismana** şi zideşte din nou Cozia, înzestrându-le pe toate cu odoare şi moşii.

S'a îngrijit de propăşirea ţării, încheind legături comerciale cu negustori din Ardeal, Ungaria şi Polonia, înlesnind astfel înflorirea satelor şi târgurilor noastre. El acordă privilegii comerciale negustorilor din Lemberg şi Saşilor din Braşov. Mircea a orânduit vama, pe care negustorii străini trebuiau s'o plătească în târgurile din ţară şi pe drumul până la Brăila. El a pus să se bată monedă cu chipul lui.

Spre sfârşitul vieţii, Mircea cel Bătrân şi-a asociat la domnie pe fiul său **Mihail** care i-a urmat la tron. El a murit în **1418, Ianuarie 4,** şi a fost înmormântat cu mare cinste la Mânăstirea **Cozia.** Prin faptele lui străluceşte ca o rază de lumină în trecutul neamului nostru.

XIII.

Alexandru cel Bun.

Desvoltarea Moldovei până la Ştefan cel Mare.

In Moldova, după Ştefan Muşat, ajunse la tron pentru scurtă vreme **Iuga-Vodă-Ologul** (1399—1400), tot din familia Bogdan-Muşatinilor. Acesta a fost, însă, înlăturat şi în locul lui luară domnia **Alexandru** şi **Bogdan**, care

52. Alexandru cel Bun şi soţia lui, doamna Marina. Chipuri după un patrafir aflat la Muzeul din Petrograd.

erau fraţi (1400). Insă chiar în 1400 îl găsim pe Alexandru cârmuind singur Moldova.

1. **Alexandru cel Bun** (1400 – 1432). Noul Voievod al Moldovei a avut, ca şi Mircea, o domnie îndelungată şi a dat o foarte bună întocmire ţării sale. Alexandru cel Bun a fost mai liniştit, şi a căutat să trăiască în pace cu toţi vecinii. Incă de la începutul domniei lui, el şi-a putut spune, ca şi tatăl său Roman: „Domn de la munte până la mare".

2. **Relaţiile cu Ţările vecine.** Alexandru cel Bun, încă de la începutul domniei, a primit să se închine în mai multe rânduri, ambiţiosului rege al Poloniei, **Vladislav Iagello.** Acesta-i dădu de soţie pe vara sa **Ringala**, sora lui **Vitold**, care era mare duce al Lituaniei. Căsătoria aceasta nu ţinu multă vreme şi Alexandru, despărţindu-se de soţia sa, a trebuit să-i asigure venituri însemnate, destul de împovărătoare pentru ţară, căci i-a cedat oraşele **Siret** şi **Volovăţ.**

Atât Polonii, cât şi Ungurii, priveau cu lăcomie asupra **Moldovei** şi **Vladislav Iagello** însuşi a încheiat la **Lublin** (1412) o înţelegere tainică cu Sigismund al Ungariei, ca să împartă între dânşii Moldova: Ungaria urma să ia jumătate din Moldova de jos, cu Bârladul şi Chilia, iar Polonia restul până la Nistru, cu oraşele Iaşi, Hotin şi Cetatea Albă.

Alexandru cel Bun a aflat târziu de acest tratat; între timp, el a ajutat cu oaste pe regele Poloniei în lupta de la **Marienburg** (1422), împotriva **Cavalerilor Teutoni.** Călăreţii moldoveni au făcut adevărate minuni de vitejie, cu acest prilej, sub comanda spătarului Coman, după cum povestesc chiar cronicarii poloni Dlugosz şi Martin Kromer. Aceasta a făcut pe Vladislav ca să nu pună în aplicare clauzele tratatului dela Lublin.

Cu Ţara Românească, pe timpul lui Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun n'a avut relaţii tocmai prieteneşti, nici la alianţă n'a putut ajunge, din cauza stăpânirei Chiliei şi a părţilor tătăreşti, care se cuveneau să fie ale Moldovei. După moartea lui Mircea cel Bătrân, Chilia este pomenită în rândul oraşelor stăpânite de Alexandru cel Bun. Acesta a intervenit, mai pe urmă, în certurile cari se ivesc între urmaşii lui Mircea.

Moldova, fiind mai departe de Turci, a avut mai multă linişte din partea acestora.

Alexandru cel Bun a primit două mii de ruble de argint, din datoria pe care regele Poloniei o avea către Moldova,

încă de pe timpul lui Petru Muşat. Tot odată el alipi definitiv stăpânirii sale **Ţara Sepenicului,** pe care Domnii Moldovei o stăpâneau, până atunci, printr'un **staroste**. Pentru restul datoriei, Alexandru păstră mai departe întreaga Pocuţie, ca feudă, cu cetăţile Sniatin şi Colomeia.

La Sud lărgi hotarul ţării până la Milcov, unde Muntenia nu mai păstra decât cetatea **Crăciuna**, cu o mică porţiune de teritoriu.

3. **Organizarea Bisericii.** Biserica din Moldova era în ceartă cu Patriarhia din Constantinopole, încă de pe vremea lui Roman Muşat. Nemulţumit de această situaţie, Alexandru cel Bun a trimis la Constantinopole o solie ca să restabilească bunele raporturi cu Patriarhia. De astădată Patriarhul se arătă mai împăciuitor şi întări ca Mitropolit al Moldovei, cu reşedinţa la Suceava, pe **Iosif Muşat**, care fusese episcop la Cetatea Albă (1401).

Tot atunci a venit de la Constantinopole, trimis de Patriarh ca să cunoască situaţia Mitropoliei din Moldova, un călugăr învăţat, **Grigore Ţamblac,** care, în timpul cât a stat la Suceava, a ţinut interesante predici cu privire la organizarea vieţii religioase. Alexandru cel Bun a adus de la Cetatea Albă la Suceava, moaştele **Sf. Ioan cel Nou** (1410), care fusese ucis de Tătari când prădaseră acest oraş în 1330, pentrucă nu voise să se lepede de credinţa creştină.

In vremea lui Alexandru cel Bun, stareţul mânăstirii din Roman îndeplinea atribuţiuni de arhiereu pentru partea de jos a Ţării, căci pentru Ţara de sus servea episcopul de la Rădăuţi, care era aşezat, mai de mult, în acele părţi. Stareţul de la Roman nu se bucura de puterile depline ale unui episcop; hirotonea, însă, preoţi pentru serviciile credincioşilor.

Alexandru cel Bun a avut ca soţie, întâi pe **Ana**, apoi pe **Ringala**, care era catolică. Alexandru cel Bun a îngăduit să se aşeze la Baia un episcop catolic. Tot acolo el înălţă o mare biserică pentru episcopul catolic.

Acest episcop a fost mutat la Roman căci în vecinătatea acestui oraş se aşezaseră, prin sate, colonişti Unguri, catolici. Mai târziu s'a strămutat la Bacău. In vremea lui Alexandru cel Bun se afirmă şi propaganda **husită** în Moldova.

In timpul lui Alexandru cel Bun s'a ţinut **sinodul bisericesc** de la **Constanţa** (1415), la care Moldova a fost reprezentată de o delegaţie de 30 de persoane în frunte cu **Grigore Ţamblac** care era, în acelaş timp, şi delegatul Mitropoliei din Kiev. Muntenia de asemenea a trimis o solie sub conducerea boerului **Dragomir**, iar Transilvania l-a avut pe **Voievodul Stibor.**

4. **Ultimii ani de domnie.** Sfârşitul domniei lui Alexandru cel Bun a fost tulburat de lupte. El reuşise să ocupe Chilia şi să fixeze, astfel, hotarul Moldovei la Dunăre. Aci întări această cetate împotriva Turcilor, care ameninţau acuma şi Moldova. Pentru stăpânirea Chiliei avu neînţelegeri cu Dan II din Muntenia. Alexandru cel Bun se amestecă în certurile pentru domnie din această ţară, susţinând la tron pe Alexandru Aldea, un fiu al lui Mircea. Acesta fu înlăturat de Turci. Atunci Alexandru cel Bun încercă o expediţie împotriva Sultanului, împreună cu un ajutor venit de la Poloni, însă neprimind ajutor de la Sigismund din Ungaria, aşa cum se înţelesese cu acesta, se reîntoarse dela Brăila, în Moldova (1426).

Cum vedem, încă de atunci se urzesc alianţe împotriva Turcilor, la care iau parte şi Domnii români. Când mai în urmă Turcii, împreună cu **Alexandru Aldea** din Muntenia, năvăliră în Ardeal, Moldovenii se ridicară împotriva lor. Şi deşi Alexandru cel Bun murise, ei au continuat lupta, biruind o oştire de Turci care intrase în Moldova (Iunie 1433).

In răsboiul pe care spre sfârşitul vieţii l-a avut cu Polonii, care-l necăjeau şi-l nemulţumiseră cu tratatul de la Lublin, Alexandru cel Bun se aliase cu Vitold,

marele duce al Lituaniei. La moartea acestuia, Domnul Moldovei se alătură lui **Svidrigailo**, noul duce al Lituaniei, care era frate cu Vladislav. Alexandru cel Bun, trecu în 1431 hotarele Poloniei pustiind unele ţinuturi în cale-i, până spre Liov. Dar, în cele din urmă, aliaţii fură biruiţi de Poloni. Totuşi Moldova a rămas şi mai departe cu stăpânirea Pocuţiei, pe care Polonii nu i-au putut-o lua.

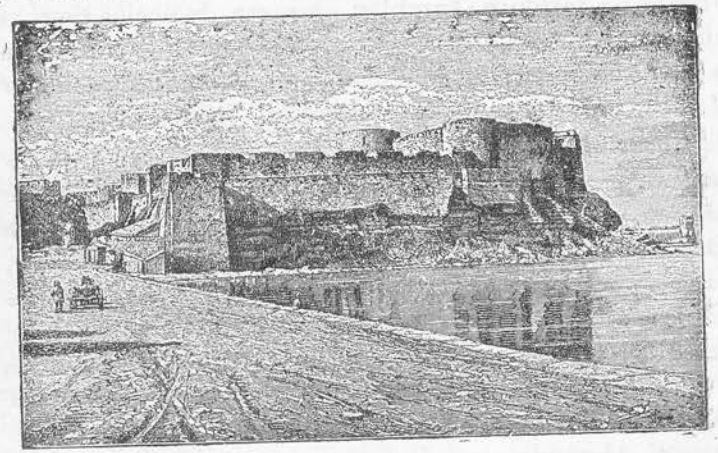

53. Cetatea-Albă.

Alexandru cel Bun a murit în anul 1432, după o domnie îndelungată. El a fost înmormântat la **Mânăstirea Bistriţa**, ctitoria lui din jud. Neamţ.

5. **Desvoltarea internă a ţării în timpul domniei lui Alexandru cel Bun.** Alexandru cel Bun, în timpul îndelungatei lui domnii, s'a ocupat de buna organizare a ţării, încât poate fi pus între ctitorii Moldovei. In timpul cârmuirii acestui Domn, şi în vreme ce urmaşii lui Mircea se certau pentru tron, Moldova şi-a întins hotarele până la Milcov, Siret şi Dunăre. Spre Sud-est a ocupat Chilia; pe **Tătari** i-a respins dincolo de Nistru şi a luat în stăpânire deplină oraşul comercial **Cetatea Albă**, unde erau numeroşi negustori genovezi.

Alexandru cel Bun a deschis drumuri şi a luat măsuri

de siguranţă care au înlesnit comerţul cu vecinii, în deosebi cu Transivania şi Polonia. Numeroşi negustori din **Cracovia şi Liov** (Lemberg) îşi desfăceau marfa lor în Moldova, ori treceau mai departe spre porturile Brăila şi Giurgiu din Ţara Românească. Unii străbăteau, prin trecătorile munţilor, în Ardeal, alţii mergeau până la Ceta-

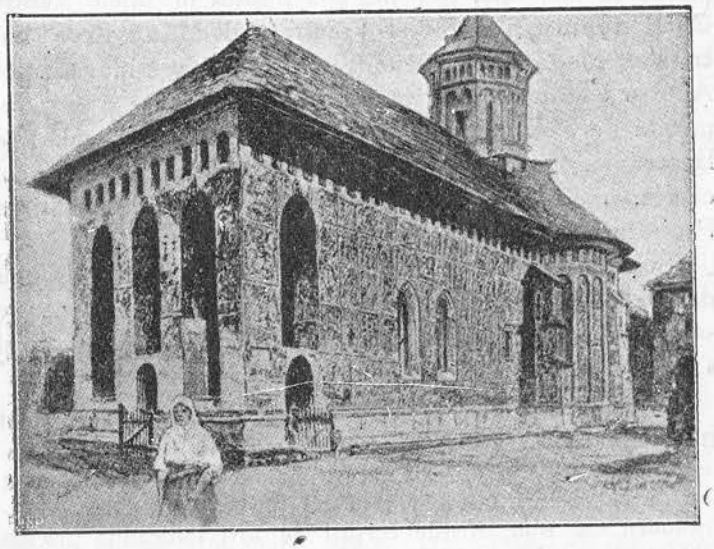

54. Mânăstirea Moldoviţa de lângă Câmpulung din Bucovina.

tea Albă, ori treceau Nistrul pe la Hotin sau pe la Tighina şi luau drumul spre Caffa din Crimeia.

Aceşti negustori erau obligaţi să plătească vamă pentru mărfurile lor şi Alexandru cel Bun, printr'un privilegiu acordat negustorilor lioveni, a stabilit punctele de vamă şi târgurile din interiorul ţării, unde trebuiau plătite taxele vamale. El a îngăduit negustorilor din Liov ca să-şi aibă la Suceava o casă a lor, care nu putea fi local de cârciumă nici măcelărie, şi nu puteau să fabrice bere şi nici pâine să vândă.

Schimbul, cu Polonia în deosebi, a făcut să înflorească

oraşele Moldovei şi viaţa economică a acestei ţări a făcut progrese însemnate. Populaţia s'a înmulţit; Alexandru cel Bun a înlesnit aşezarea coloniştilor Armeni, Saşi, Ciangăi, Ţigani, care prin munca lor au ajutat la propăşirea ţării.

Alexandru cel Bun, care umbla des prin ţară ca să-i cunoască mai bine nevoile, şi-a înălţat în unele centre **Curţi domneşti** şi tot el a reconstruit **Mânăstirea Bistriţa** de lângă Piatra Neamţ, unde a şi fost înmormântat. Apoi a clădit **Moldoviţa** din Bucovina, care a fost reparată de Petru Rareş, **Vâşnevăţul,** azi Căpriana, din Basarabia. Biserica **Sf. Nicolae din Poiană,** pe locul căreia, mai târziu, Petru Rareş a înălţat mânăstirea Probota, era mai veche.

Alexandru cel Bun a înzestrat aceste mânăstiri cu daruri însemnate în moşii şi sate ca să aibă cu ce se susţine. La Bistriţa s'a păstrat un pomelnic domnesc şi s'a scris un vechiu Letopiseţ al Moldovei.

6. **Urmaşii lui Mircea cel Bătrân şi ai lui Alexandru cel Bun.** Din cauză că încă nu erau stabilite rândueli statornice pentru urmarea la domnie, în Principatele Române au avut loc multe certuri între urmaşii lui Mircea cel Bătrân şi Alexandru cel Bun. Aceste certuri au fost totdeauna pricina slăbiciunii noastre din trecut. Pretendenţii la tron chemau adeseori în ajutor pe Unguri, pe Poloni şi mai în urmă chiar pe Turci, dându-le acestora prilej să se amestece în treburile noastre lăuntrice. Au fost însă şi Domni care, tocmai acuma, când Turcii erau în plină putere, au luptat cu curaj în contra lor.

Mihail (1418—1420), urmaşul şi fiul lui Mircea, a domnit puţin. El a fost atacat de un nepot al lui Mircea cel Bătrân, numit Dan, care era fiul lui Dan I. Acesta venise cu sprijin dela begii dunăreni şi în lupta care avu loc, Mihail căzu mort alături de Stibor, Voievodul Ardealului, care-i venise în ajutor (1420).

Tot atunci Turcii au încercat, pentru prima oară, un atac fără succes, în Sudul Moldovei şi asupra Cetăţii Albe.

Dan, după ce ajunse domn, nutrea gândul să se unească cu Sigismund, regele Ungariei, împotriva Turcilor, de aceea

aceştia au sprijinit pe un fiu al lui Mircea, *Radu Prasnaglava* (Prasna-glava înseamnă *Cap pleşuv).* Intre aceşti doi pretendenţi au avut loc lupte mai îndelungate, între anii 1422—1427, păgubitoare pentru ţară, până ce, în cele din urmă, birui Dan, cu ajutor dela regele Ungariei.

Intărindu-se din nou la domnie, Dan a pornit un şir de lupte împotriva garnizoanelor turceşti dela Dunăre, ca să reocupe cetăţile care fuseseră în stăpânirea Ţării Româneşti. *Giurgiu* fu ocupat cu ajutorul lui Sigismund şi Dan trecu în părţile *Silistrei,* hotărît să cucerească şi această cetate.

Creştinii aveau interes ca să întărească, acuma măcar, linia Dunării. In răsărit, la mare, Cetatea Albă era a Moldovei. Dan, aliat cu Ungurii, stăpânea Giurgiu, iar Sigismund avea în părţile Olteniei, cetatea Severinului. Puterea Ungariei se întinse apoi şi asupra Dunării sârbeşti; căci Sigismund, la moartea Despotului Ştefan al Sârbilor, ocupă *Belgradul.* Regele Ungariei voia să aibă şi cetatea dunăreană *Golubaci.* In unire cu Dan şi cu ajutor dela Poloni, el se hotărî să atace această localitate. Dar Sigismund n'a mai venit cu armata lui şi astfel Românii şi Polonii, în lupta pe care au avut-o cu Turcii, au încercat grele pierderi (1428).

In neastâmpărul său, deşi era ameninţat de Turci, Dan a atacat Moldova, pustiind ţinuturile din vecinătatea Chiliei. Lupta privea, de sigur, stăpânirea Chiliei şi a ţinuturilor tătăreşti.

Atunci Alexandru cel Bun sprijini tot pe un fiu al lui Mircea anume *Alexandru Aldea* (1431—1435), ca să ocupe tronul Ţării Româneşti. Dan, ne mai fiind susţinut de Unguri, căci Sigismund era ocupat acuma în apus pentru interesele pe care le avea acolo, şi-a pierdut domnia. Ungurii sprijineau pe un alt fiu al lui Mircea, *Vlad,* care crescuse la curtea lor, dar care abea mai târziu a reuşit să se aşeze în scaunul domnesc.

Alexandru Aldea este primul Domn al Ţării Româneşti, care s'a închinat, în persoană Sultanului. El a făcut asta, pentru „liniştea ţării cât mi-a rămas dintr'însa", cum spune singur într'o scrisoare.

7. **Luptele pentru tron după Alexandru cel Bun.** In Moldova, Alexandru cel Bun lăsase urmaşilor săi o ţară bine orânduită şi înfloritoare, dar aceştia nu s'au arătat vrednici de dânsul. Ei căutară ajutor la străini, ca să poată ocupa tronul, ceiace era un foarte mare rău. Astfel, chiar după moartea lui Alexandru cel Bun, se ivesc certuri între *Ilie* sau *Iliaş,* care era cel mai mare fiu al său şi deci îndreptăţit la

tron, şi un frate mai mic, *Ştefan*. Luptele între aceşti doi fraţi au durat mai mulţi ani, în care timp Ştefan închină ţara Polonilor şi lăsă şi Pocuţia în stăpânirea acestora. Iliaş, deşi era cumnat cu Vladislav, regele Poloniei, fu prins de acesta şi ţinut câtva timp închis într'un castel. Ştefan era ajutat şi de Vlad Dracul din Muntenia.

In cele din urmă ei se împăcară împărţind între dânşii veniturile ţării. Ilie rămânând cu Ţara de sus, iar Ştefan cu Ţara de jos. Acesta era nemulţumit de această situaţie, de aceia în 1443 îl prinde pe Ilie şi-i scoate ochii. La rândul lui, însă, Roman, fiul lui Iliaş, cu ajutor dela Poloni, îl prinde şi-l omoară pe Ştefan (1447). Dar şi Roman muri otrăvit după o domnie de câteva luni, şi-i urmă la tron un alt fiu al lui Alexandru cel Bun, anume *Petru-Vodă*, care-şi găsi sprijin în căsătoria pe care o făcu cu o soră bătrână a lui *Ion Corvin*. El a fost nevoit, însă, ca să lase Chilia în stăpânirea lui Ion Corvin, care o dădu înapoi Muntenilor. Ungurii avură grijă să-şi aşeze o garnizoană militară în această cetate.

La moartea lui Petru se ridică în scaun, cu ajutor dela Unguri, *Bogdan II* (1449—1451), care a fost nevoit să se lupte cu Polonii, căci aceştia sprijineau pe un *Alexăndrel*, frate cu Roman II. Bogdan, care era fiu nelegitim al lui Alexandru cel Bun, era foarte viteaz şi curajos; el a biruit oştile polone la *Crasna* (1450), nu departe de Huşi.

Nici Bogdan n'a domnit, căci în urma unui complot a fost ucis la o nuntă la *Răuseni*, lângă Suceava, de *Petru Aron*, care sprijinea pe Alexandrel (1451). După fapta lui nelegiuită, Petru păstră ţara pentru dânsul, iar Alexandrel şi-a aflat sfârşitul în petreceri la Cetatea-Albă.

Petru Aron (1451—1457), ca să poată domni, a trebuit să se arăte supus Ungurilor şi Polonilor. Tot el ţinând la Vaslui sfat cu boerii, a închinat ţara Turcilor, trimiţând lui *Mahomed II*, printr'o solie în frunte cu *boerul Mihul*, tribut de *2000 de galbeni ungureşti*, care-i fusese cerut de Sultan (1456).

Moldova scăpase până atunci de stăpânirea Turcilor, dar aceştia, după ocuparea *Bizanţului* (1453), ajungând şi stăpânii Mării Negre, au pretins dela toate oraşele aşezate pe malul acestei mări, ca şi dela ţările limitrofe, să le plătească haraciu. Şi Moldovenii au trebuit să se supuie, aşa cum s'au supus şi alte state şi popoare mai mari şi mai puternice.

Luptele care au urmat, în această vreme, au umilit însă

Ţările Române în afară şi au împiedicat propăşirea lor politică şi culturală. Mai mult decât duşmăniile din afară au stricat cele lăuntrice.

XIV

Românii din Ardeal.

Ioan Corvin.

1. Situaţia Românilor sub stăpânirea Ungurilor. După aşezarea stăpânirii ungureşti în Ardeal, Românii s'au bucurat, încă vreo câtva timp, de toate drepturile lor. Ei erau numai îndatoraţi să plătească tributul cuvenit regelui Ungariei şi să dea, la nevoe, oameni de luptă.

Cu timpul, căpeteniile Românilor au început a se maghiariza, ţăranii români şi-au pierdut pământurile căzând în stare de şerbie, iar Ungurii ajung stăpânitori ai moşiilor şi castelelor din Ardeal.

In timpul cuceririi Ardealului de către Unguri, se constată chiar din izvoare maghiare, existenţa Românilor, care erau organizaţi în mici stătuleţe, numite ducate. In Sud-vestul Ardealului, spre Orăştie, încă prin veac. XIII, este pomenită „Terra Blachorum", unde fusese mai înainte „Terra Blachorum et Bissenorum". Ungurii înşişi au dat, apoi, cârmuitorului Transilvaniei, titlul de Voievod, care este luat dela Români, căci numai în Ardeal este întâlnit. Acest Voievod era ajutat la cârmuirea provinciei de o dietă a nobililor ardeleni, ceiace însamnă că Transilvania s'a bucurat, la începutul stăpânirii maghiare, de autonomie.

Se constată apoi că şi Românii au ajuns în dregătorii înalte în serviciul regelui Ungariei. Astfel a fost, de pildă, *Nicolae* ajuns la 1303 Voievod în Maramureş; tot aici a stăpânit *Balc*, urmaşul lui Dragoş, care a ajuns să aibă averi mari şi a sprijinit *Mânăstirea din Peri*, ctitoria familiei Dragoşizilor, de lângă Sighet, care depindea de patriarhia din Constantinopole. Această mânăstire a avut o însemnătate deosebită în istoria culturii româneşti, prin faptul că pe aici s'a simţit influenţa husită. Dintre Români se mai menţineau şi unii urmaşi ai cnezilor, care aveau în sama lor „paza şi

privegherea vadurilor Dunării, în contra deselor năvăliri ale Turcilor..." Cu timpul mulţi nobili români decad şi dispar în rândurile Maghiarilor. Se explică de ce sunt familii de Unguri, care-şi au origina printre Români.

Marea mulţime a Românilor ţărani, ducea o viaţă de umilinţă faţă de celelalte neamuri, trăind în stare de **iobăgie.** La început **iobag** însemna luptător, militar; Ungurii întrebuinţau pe Români la apărarea cetăţilor, căci ei erau mai mult soldaţi călări. Cu timpul, însă, Românii neavând drepturi scrise, situaţia de iobag a ajuns să aibe acelaş înţeles ca şi acela de **şerb,** legat de pământul pe care-l muncea. Ungurii n'au mai vrut să recunoască vechiul „jus valachicum", drept care însemna pentru Români libertatea de a-şi alege singuri ei cnezii şi de a strânge birul printr'un delegat al lor.

2. **Propaganda catolică printre Românii Ardeleni.** Situaţia Românilor din Ardeal a devenit, astfel, tot mai apăsătoare. Ei erau asupriţi şi pentru credinţa lor ortodoxă, deosebită de cea catolică, la care se închinau stăpânitorii lor, Ungurii. Regele acestora, investit de papă cu titlul de „rege apostolic", se simţea obligat să fie în acelaşi timp şi un propagator fanatic al catolicismului, întrebuinţând chiar forţa. In felul acesta înţelegea să servească interesele bisericii apusene. Propaganda lui s'a simţit mai mult printre Români, pe care a încercat să-i silească spre a-şi părăsi ortodoxia.

Regii din *dinastia Angevină*, care reuşesc să ocupe tronul Ungariei cu sprijinul papei, au căutat să întrebuinţeze toată puterea lor în serviciul catolicismului. *Carol Robert* (1308—1342), şi-a întărit puterea prin înrudirea cu dinastia domnitoare din Polonia şi s'a folosit de ordinul călugărilor dominicani, ca să îndrumeze spre catolicism pe ortodocşii schismatici, care se ţineau departe de biserica apuseană. In această acţiune de catolicizare a Românilor ortodocşi, Carol Robert avea şi îndemnul Papei, care-i lăsă chiar o parte din veniturile ce se cuveneau bisericei, spre a le întrebuinţa în lupta în favoarea credinţei catolice.

Fiul şi urmaşul acestui rege, *Ludovic cel Mare* (1342—1382), care ajunsese să stăpânească şi Polonia, a fost, prin puterea ce avea, un propagandist şi mai activ al catolicismului. El a făcut adepţi printre Bulgarii din regiunea Vidinului şi a căutat să impună credinţa catolică şi Voievodului din Ţara Românească, nu numai printre Ardeleni. Dar nici Ludovic n'a avut mai mult succes, căci Românii şi-au păstrat limba şi credinţa strămoşească.

Nu numai atâta, dar în Transilvania s'au păstrat diferite numiri de ape, de munţi şi de localităţi care fac dovada continuităţii vieţii româneşti în această ţară şi influenţei pe care au avut-o Românii.

Numirile râurilor **Crişul, Someşul, Mureşul, Tisa, Timişul,** a localităţilor **Ampoiul, Abrudul, Cricovul, Mehadia** şi altele, toate sunt româneşti; ele amintesc vechile numiri romane, ori au fost adoptate de noi dela Slavi, care s'au contopit cu vechiul element daco-roman.

Românii s'au menţinut, deci, în sate şi oraşe cu o viaţă proprie, biruind vitregia vremurilor prin care au trecut. Ei şi-au pierdut doar pământurile care au intrat în stăpânirea Ungurilor.

3. **Răscoala din 1437.** Pe atunci, însă, pornise mişcarea lui Ion Huss din Boemia, care cerea, între altele, şi desfiinţarea dijmelor plătite către clerici. Nemulţămiţi că episcopul catolic **George Lepeş,** care întârziase strângerea dărilor pe trei ani, le cerea acuma în bani de argint plata dijmei la care pe nedrept erau supuşi, Românii, asupriţi şi de nobilii unguri, s'au răsculat în 1437. Ei au cerut să li se respecte drepturile şi libertăţile de care se bucurau în Ardeal încă din vechime. Cu Românii s'au unit şi mulţi ţărani unguri, care duceau aceeaşi viaţă de iobagi asupriţi.

La început răsculaţii au avut oarecare succese şi nobilii le-au îngăduit să se adune pe **muntele Bobâlna,** ca să se sfătuiască împreună şi să vadă cum s'ar putea înlătura nedreptăţilor de până atunci. S'au orânduit atunci condiţiuni omeneşti de muncă şi s'a acordat învoirea de a se muta de pe o moşie pe alta, după ce-şi vor plăti dările cuvenite.

Nobilii unguri se unire cu **Saşii** şi **Secuii**, încheind între ei acea **Unio trium nationum** şi ridicându-se împotriva răsculaţilor, pe mulţi Români i-au ucis fără milă. Urmarea a fost că Românii au fost şi mai asupriţi prin această legătură de interese care se făcuse între cele „trei naţiuni". Românilor li se răpeau toate drepturile politice pe care le mai avuseseră până atunci.

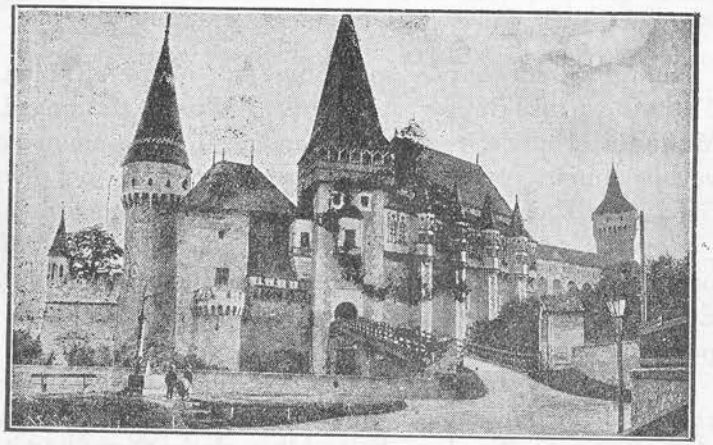

55. Castelul Huniazilor din Ardeal, clădit de Ioan Corvin.

Unio trium nationum a fixat normele de cârmuire ale Ardealului, care s'au păstrat până la revoluţia din 1848. Această legătură a fost întărită în dieta ţinută la *Mediaş* (1459) în care nobilii, Saşii şi Secuii s'au legat să-şi apere privilegiile pe care şi le creiaseră.

Tocmai acuma însă, spre Sud, Turcii, după ce supuseseră Serbia, înaintau tot mai ameninţători spre cursul de mijloc al Dunării. In lupta care se deschide împotriva lor, Românii s'au găsit în primele rânduri.

4. **Ioan Corvin.** Dacă Turcii s'au oprit la Dunăre spre Ţara Românească şi aici au cucerit oraşe şi şi-au întărit cetăţi pentru apărarea graniţei, cum au fost Giurgiu şi Turnu, în Ungaria ei au năvălit adeseori ca să prade, mai ales după moartea lui Sigismund,

Turcii nu cruţau nici Transilvania de atacurilor lor prădalnice. Dar de aici se ridică, în această vreme, un mare, **„căpitan"** român, **Ioan Corvin**, care se luptă ca un erou pentru apărarea creştinităţii, ajutat de nobilii români care îşi mai păstraseră existenţa până în acea vreme.

Ioan Corvin era fiul lui *Voicu*, unul dintre *vitejii Români* care apărau graniţa ţării în părţile Haţegului, spre *Inidoara*. Ridicându-se dintr'o familie de luptători, el, de copil încă, a deprins meşteşugul războiului, luptând vitejeşte împotriva Turcilor dincolo de Dunăre, ba şi sub steagul ducelui italian din Milan, Ioan Corvin, căruia în familie i se zicea *Iancu*, împrumtă, din avuţia lui, cu bani pe regele Sigismund. In schimb căpătă dela acesta moşii şi cetăţile *Orşova* şi *Mehadia* din Banatul Severinului. In 1441 el ajunge, prin iscusinţa şi vitejia lui, *Voievod al Transilvaniei*.

Iancu şi-a luat numele de Corvin; el se ţinea a fi neam cu Basarabii din Muntenia, şi şi-a luat ca stemă un corb cu crucea în cioc, din pecetea şi stema Domnilor Ţării Româneşti. El mai este cunoscut şi sub numele de *Ioan Hunyadi*.

5. **Luptele lui Iancu de Inidoara cu Turcii.** La câtva timp după biruinţele lui Mircea cel Bătrân împotriva Turcilor, se ridică şi Ioan Corvin ca apărător al creştinătăţii. El şi-a întocmit o armată bine pregătită, alcătuită în deosebi din Români, cu care a biruit pe Turci la **Sânt-Imbru** şi la **Poarta de fier** (1442), gonindu-i dincolo de graniţa ţării sale. Aceştia veniseră călăuziţi de Vlad Dracul ca să prade Ardealul. In toamna aceluiaş an Sultanul **Murad II** trimise pe **beglerbegul**

56. Ioan Corvin, luptătorul înverşunat în contra Turcilor (După o stampă aflată la Acad. Română),

Rumeliei cu o armată, care trecu prin Ţara Românească spre Ardeal, ca să răzbune înfrângerea suferită din partea lui Ioan Corvin. Dar pe când se întorceau spre Dunăre, voievodul Ardealului, în unire de astă-dată cu **Vlad Dracul,** atacă oştile turceşti în părţile Prahovei şi biruindu-le, le silli să lase toată prada ce o luase.

Viteazul Român, biruitor, găsise sprijin puternic din partea Românilor săi şi el voia ca, în înţelegere cu Domnii din Muntenia şi din Moldova, să alcătuiască, împreună şi cu Ungurii, o armată puternică cu care să încerce ca să alunge pe Turci din Europa. Ion Corvin îndemnă pe noul rege al Ungariei, **Vladislav,** să încerce o expediţie în felul aceleia organizată de Sigismund în 1396. Insuşi Ion Corvin, încurajat de biruinţele lui de până atunci, în fruntea unei armate puternice, înaintează până în munţii Balcani, sdrobind toate oştile care i se iveau în cale. El urmărea planul să treacă mai departe în Rumelia şi spre Adrianopole (1443). Asprimea iernii l-a silit, însă, să se reîntoarcă în ţară. El a încheiat cu Sultanul un armistiţiu pe zece ani în condiţiuni foarte favorabile pentru creştini. In Serbia fu pus **George Brancovici,** iar Vlad Dracul rămase mai departe aliatul lui Ioan Corvin.

Dar Ion Corvin n'avea astâmpăr; el s'a potrivit stăruinţelor papei, prin cardinalul **Iulian Cesarini,** şi l-a îndemnat pe Vladislav să pornească un nou războiu împotriva Turcilor. In ajutor a venit şi Vlad Dracul cu armata lui, întâlnindu-se cu Ungurii la Nicopole.

Creştinii au fost, însă, sdrobiţi la **Varna** (10 Noembrie 1444) ca şi la Nicopole; însuşi **regele Vladislav** al Ungariei căzu în luptă. Cardinalul Cesarini şi Ioan Corvin s'au salvat fugind în Ardeal.

Ajutorul, pe care l-au trimis papa şi ducele Burgundiei, a ajuns prea târziu. Abea în 1445 corăbiile creştine au putut pătrunde pe cursul Dunării şi împreună cu armata lui Vlad Dracul au ars şi cucerit unele cetăţi dunărene ca: *Silistra. Turtucaia,* apoi *Giurgiu,* care trecu iarăşi în stăpânirea Ţării

Româneşti, şi în urmă au ajuns la *Turnu,* la vărsarea Oltului, unde veni şi Ioan Corvin. Apropiindu-se iarna, corăbiile s'au retras de pe cursul Dunării şi „cruciata" a luat sfârşit.

In vremea asta, în Ungaria fiind neînţelegeri pentru tron, după moartea regelui Vladislav, nobilii s'a întrunit în dietă la Rakos şi l-au ales pe Ioan Corvin ca **guvernator,** ca să conducă ţara împreună cu un sfat alcătuit din 12 nobili (1446—1452). Totuşi certurile şi neînţelegerile au continuat, căci Ungurii nu prea erau mulţămiţi să fie conduşi de un Valah. Ioan Corvin a rămas, către sfârşitul vieţii, cu titlul de **Comite al Bistriţei şi Căpitan suprem al ţării.**

In 1446, Ioan Corvin trecu în Ţara Românească, prinse pe Vlad Dracul şi pe fiul său Mircea şi-i ucise la *Târgşor,* iar în scaunul ţării aşeză pe Vladislav II, fiul lui Dan II. Doi ani mai târziu, neastâmpăratul luptător român a ridicat din nou armele împotriva Turcilor, dar a fost biruit în câmpia *Cosovei* (1448). El nu mai avea acuma ajutorul Românilor, ca altă dată. Aceştia l-au dus la biruinţe, în schimb Ungurii l-au dus la înfrângeri, ca cea dela Varna.

Spre sfârşitul vieţii, ca să apere Ungaria de invazia Turcilor, Ioan Corvin luptă contra lor apărând **Belgradul** (1456). La asediul acestei cetăţi a respins pe Turci şi însuşi Mahomed II a fost uşor rănit; dar vrednicul Voevod ardelean, îmbolnăvindu-se de ciumă, curând a şi murit (11 August 1456)). El a fost înmormântat în biserica dela Alba Iulia.

Astfel, în vremea când Sultanii înaintau biruitori în Europa, doi Români, Mircea cel Bătrân şi Ioan Corvin, i-au biruit şi i-au ţinut pe loc, deşi n'au avut sprijin dela nimeni.

Dintre urmaşii lui Ioan Corvin, un fiu al său *Ladislau* a fost decapitat la Buda (1457), iar altul *Matia,* în urma unei răscoale populare condusă de unchiul său *Mihail Szilagyi* a fost proclamat rege al Ungariei (1458). Era o recunoaştere a ser-

viciilor pe care Ioan Corvin le adusese acestei ţări. Matia, care se afla la Praga, lăsat în grija lui *Gheorghe Podiebrad*, cârmuitorul Boemiei, a fost eliberat de acesta, în schimbul unei sume de bani, şi cu făgăduiala că va lua în căsătorie pe fiica sa *Ecaterina*.

6. **Legăturile lui Ioan Corvin cu Principatele Române.** In planurile lui de luptă împotriva Turcilor, Ioan Corvin avea nevoe şi de sprijinul Domnilor din Principate, de aceea îl vedem şi pe dânsul amestecat în certurile pentru domnie care au avut loc între urmaşii lui Mircea cel Bătrân şi Alexandru cel Bun. Astfel în Moldova, **Ştefan,** fiul lui Alexandru cel Bun, cu sprijinul Voevodului ardelean prinde pe fratele său **Ilie** şi-l orbeşte, luând el singur tronul ţării. Ceva mai târziu, Bogdan II ajunge domn tot cu sprijinul lui Ioan Corvin, care-l ajută şi pe **Petru Aron** ca să se menţină în scaunul Moldovei.

Ioan Corvin îi schimba pe Domnii din Principate ori de câte ori aceştia nu urmau politica lui, ori nu-i dădeau ajutor în luptele împotriva Turcilor.

Tot aşa în Muntenia, când după lupta dela Varna s'a supărat pe **Vlad Dracul,** l-a prins şi l-a ucis împreună cu fiul său Mircea şi a aşezat în scaun pe **Vladislav.**

7. **Vlad Dracul** (1433—1466), îşi luase acest nume după decoraţia Dragonului primită dela Sigismund, regele Ungariei. Trăise ca ostatec la Buda şi Nürenberg şi se refugiase apoi la Constantinopole. Tronul l-a ocupat cu sprijin dela Unguri şi dela Moldoveni, căci luase de soţie pe o soră a lui Alexandru cel Bun.

La început Vlad Dracul a rămas de partea creştinilor, dar la moartea lui Sigismund el a fost nevoit să se închine Sultanului, ca şi predecesorul său Alexandru Aldea, lăsând ostateci pe doi fii ai săi: **Vlad Ţepeş** şi **Radu cel Frumos.** In 1442 conduse oştile Sultanului în Ardeal, dar în anul următor şi mai târziu, îl găsim

alături de Ioan Corvin, luptând împotriva Turcilor. In urmă a fost din nou silit să se închine Sultanului.

Urmaşul său a fost **Vladislav II** (1447—1456), fiul lui Dan II, venit după o scurtă domnie a unuia **Danciul.** Când a început să şovăiască în credinţa lui către Ioan Corvin, acesta îl înlătură şi pe dânsul şi puse în loc pe Vlad Ţepeş, fiul lui Vlad Dracul.

Astfel, într'o vreme destul de grea pentru creştini, Românul Ioan Corvin ţine piept Turcilor până se iveşte Ştefan cel Mare. Acesta a fost conducătorul tuturor Românilor, apărând creştinătatea şi civilizaţia Europei.

XV.

Căderea oraşului Constantinopole sub Turci.

Vlad Ţepeş.

In Balcani, oraşul Constantinopole, în prima jumătate a sec. XV, nu fusese cucerit de Turci. Sultanii, ocupaţi cu luptele în Asia, ori la Dunăre, nu-şi îndreptaseră, încă, oştirile spre capitala imperiului bizantin. Planul lor era, însă, ca să cucerească şi acest oraş.

Impăratul de atunci, *Constantin XII Paleologul*, numit şi *Dragasis*, aştepta din moment în moment ca să fie atacat de Turci. El, ca şi predecesorii săi, se adresă creştinilor apuseni cerându-le ajutor în acele momente grele. In timpul lui Ioan VIII s'a făcut unirea între biserica răsăritului şi cea catolică, la conciliul dela Florenţa (1439). Constantin XII primi şi el această unire, chiar împotriva Grecilor, care preferau „turbanul turcesc, tiarei papale". El a făcut aceasta în nădejdea că va putea căpăta sprijinul creştinilor catolici pentru apărarea capitalei sale.

Pe vremea aceea oraşul Constantinopole se bucura de un mare renume prin cultura şi bogăţiile sale. Mulţi tineri, de prin alte ţări, veneau să înveţe în şcolile de aici, care erau conduse cu multă pricepere de Greci învăţaţi.

1. **Turcii ocupă Constantinopole** (1453). Sultanul **Mahomed II**, care ajunse la tron la vârsta de 21 de ani, îşi pusese în gând să cuprindă oraşul Constantinopole şi până nu şi-a înfăptuit acest plan, nici noaptea n'avea odihnă. El îşi adună o armată puternică şi în 1453, după o împresurare de 53 de zile, în care timp oraşul

75. Mahomed II (1451—1481) care a ocupat oraşul Constantinopole. A fost foarte viteaz şi îndrăzneţ. (Portret de Bellini aflat în Galeria Lăyard din Veneţia).

era atacat şi pe apă de flota turcească, Constantinopole căzu în stăpânirea Sultanului (Mai 1453).

Impăratul Constantin XII merse el însuşi în fruntea apărătorilor oraşului şi muri ca un erou, pe baricade, odată cu dispariţia din istorie a imperiului bizantin. Turcii au jefuit cumplit oraşul, au măcelărit pe creştini,

iar biserica **Sfânta Sofia** a fost transformată în moscheie.

Un fior de groază a străbătut atunci printre creştini, dar era prea târziu. Turcii se instalară definitiv în Europa, iar în Balcani nu mai aveau acum nici o piedică în calea lor. Mahomed II supuse definitiv Albania, Grecia şi Serbia, pe unde Turcii aveau să-şi deschidă drum spre centrul Europei.

Numai Ioan Corvin i-a oprit la porţile Belgradului, pentru câtva timp, iar în altă direcţie fură biruiţi mai târziu de **Ştefan cel Mare**.

2. **Urmările căderii oraşului Constantinopole pentru Români.** In calea Turcilor, Bizanţul a fost salvatorul civilizaţiei creştine, căci Sultanii au fost multă vreme reţinuţi în Peninsula Balcanică şi n'au mai putut pătrunde spre centrul şi apusul Europei.

Pentru Principatele Române căderea imperiului bizantin a fost un mare neajuns, pentrucă Turcii, liberi pe mişcările lor în Balcani, şi-au îndreptat atenţia şi puterea lor şi spre noi. Mahomed II întinzându-şi stăpânirea lui pe tot litoralul Mării Negre, a pretins tribut dela oraşele şi ţările de pe malul acestei Mări, începând cu Genovezii din Caffa, cu stăpânitorii greci din **Mangup** din Crimeia şi cu Ţările Româneşti. Muntenia se închinase Turcilor şi le plătea tribut, încă de pe vremea lui Alexandru Aldea după 1431. In Moldova, Petru Aron făcu la fel în anul 1456, iar spre sfârşitul domniei sale chiar Ştefan cel Mare a fost nevoit să se închine Turcilor (1489). Creştinii n'au fost în stare să-l ajute nici pe dânsul în lupta îndârjită pe care a purtat-o în contra stăpânirii otomane.

Aşezându-se la Constantinopole, Turcii au împiedecat legăturile comerciale active între centrele de negoţ de pe ţărmul Mării Negre cu oraşele din Sudul şi din apusul Europei. Producţia de cereale din Principatele Române era luată de Turci pentru trebuinţele lor, aşa că tot comerţul acestor ţări a fost redus aproape numai la exportul de vite. Caffa, Chilia şi Cetatea Alb-

au decăzut din importanţa lor de până atunci, prin închiderea Bosforului.

In Balcani nu mai era nici o ţară, care să se mai poată împotrivi puterii otomane; în schimb în Nordul Dunării, în Principatele Române, s'au găsit Domni viteji, care să-şi măsoare puterea lor cu a Turcilor. Românii au încercat să lupte cu curaj împotriva sultanului, dar ei nu aveau ajutor dela nimeni. Creştinii, care ne înconjurau, îşi urmăreau mai degrabă ambiţia lor de a ne stăpâni pe noi, decât de a lupta uniţi împotriva primejdiei turceşti, care-i ameninţa pe toţi deopotrivă. Chilia, care era poarta de intrare spre Moldova, a putut fi apărată până în 1484.

Principatele Române şi-au putut apăra singure interesele lor: Moldova s'a păstrat neatârnată până spre sfârşitul domniei lui Ştefan cel Mare, iar Muntenia şi-a asigurat o vieaţă proprie, fără amestecul Turcilor, plătind acestora un tribut.

3. **Vlad Ţepeş** (1456—1462 şi 1476). In Ţara Românească în 1456 ajunse la domnie Vlad Ţepeş, care fusese câtva timp ostatec la Turci. El ocupă tronul cu ajutorul Saşilor ardeleni şi a lui Ioan Corvin, la care se refugiase după ce scăpase din mâinile Turcilor.

Vlad Ţepeş a fost un om ager la minte şi iscusit în treburi şi în lupte, însă de o cruzime de neînchipuit. In timpul domniei lui, deşi la început s'a închinat Turcilor, care erau foarte puternici pe vremea aceea, el s'a gândit numai la ţara lui pe care voia s'o ridice din starea rea în care o găsise. Astfel, Vlad Ţepeş a făcut linişte înlăuntrul ţării, a stârpit pe cerşetori, pe hoţi şi pe trândavi, arzându-i de vii sau trăgându-i în ţeapă, aşa cum făceau şi alţi stăpânitori din ţări străine. De aici îi vine şi numele de **Ţepeş**. El a urmărit pe cei care voiau să-i ocupe tronul şi a pustiit Braşovul şi ţinuturile vecine acestui oraş, unde era adăpostit un pretendent la scaunul Munteniei, anume Dan, şi pe care Saşii n'au vrut să i-l predea (1459). In Ardeal, Vlad Ţepeş stăpânea ca feude Amlaşul şi Făgăraşul. El nu s'a lăsat până nu l-a prins pe Dan şi a pus preoţi care să-i cânte prohodul lângă mormântul nou

săpat. Tot atunci a pustiit câteva sate săseşti şi a pedepsit pe unii Saşi, care s'au arătat mai duşmănoşi faţă de dânsul. In Amlaş, l-a urmărit pe fratele său vitreg Vlad Călugărul, un alt rival al său la tron, adăpostit acolo, şi unde a pedepsit şi numeroşi Români, cu mare

58. Vlad Ţepeş, după chipul aflat în secţia de medalii şi antichităţi la Muzeul Naţional din Viena.

cruzime. Totuşi Vlad se înţelege cu fiul lui Iancu de Inidoara, Matei Corvin. Acesta ajunsese rege al Ungariei şi-l numea pe Vlad „credinciosul nostru sincer iubit". Voevodul muntean se căsătoreşte, chiar, cu o vară a acestui rege şi nutreşte gândul ca să lupte împreună împotriva Turcilor.

4. **Vlad Ţepeş şi Turcii.** Curând, Domnul Ţării Româneşti îşi îndreptă atacurile lui prădalnice dincolo de Dunăre, unde stăpâneau Turcii. El aflase, prin Matei Corvin, că în apus se vorbea de o nouă expediţie împotriva împărăţiei turceşti şi de aceea rupse legăturile de supunere către Sultan. Vlad Ţepeş se bucura, acuma, să vadă Turci morţi sau schingiuiţi şi răsplătea bucuros pe cei care făcea asemenea isprăvi.

Sultanul Mahomed II mărise sarcinile Ţării Româneşti, care apăsau foarte greu asupra populaţiei. Tributul, după datele unei socoteli veneţiene, era pe atunci de 17.000 de galbeni, ceeace pare exagerat căci pe la 1500 era în sumă de 8000. Dar în afară de tributul în bani, Turcii mai pretindeau şi **„birul de sânge"**, adică un număr de copii pentru armata ienicerilor, apoi 50 de **cai** şi **şoimi.** Vlad Ţepeş se răsvrăti în contra Turcilor şi n'a mai vrut să plătească tribut.

Atunci Sultanul trimise în Ţara Românească pe şiretul grec *Katabolinos* ca să ceară lui Vlad Ţepeş tributul, neplătit pe timp de cinci ani, şi să-l poftească apoi la Giurgiu, unde era aşteptat de *Hamza-Paşa* din Vidin cu o ceată de Turci. Domnul muntean se duse la Giurgiu, el reuşi însă ca să pună mâna pe paşă şi pe toţi însoţitorii lui şi-i trase în ţapă, nu departe de Târgovişte. In urmă pustii cetăţile turceşti de pe malul drept al Dunării dela Vidin până la mare, făcând numeroase victime.

Vlad Ţepeş se îngriji să scrie lui Matei Corvin despre isprăvile sale şi cere sfat şi ajutor ca să ducă la bun sfârşit „lucrul început.."

Mahomed, furios, porni el singur în primăvara anului 1462, cu o puternică armată de ieniceri şi spahii, atacându-l tot odată şi cu corăbii pe Dunăre, ca să cuprindă cetatea Chilia, care a fost atacată, tot atunci, pe uscat de Ştefan cel Mare. Vlad Ţepeş luptă cu mult eroism, ca şi predecesorii săi, împotriva Turcilor. El încercă să-i oprească la Dunăre, dar nu reuşi, căci avea o oaste prea mică, până la 10.000 de luptători, şi nici un ajutor dela nimeni. Vlad Ţepeş adăposti la **Mânăstirea Snagovului**, apărată din

toate părţile de păduri, pe bătrâni, femei şi copii, duse acolo şi visteria ţării, iar el se retrase în munţi, voind să aleagă un loc mai potrivit de luptă, hărţuind, însă, la fiecare pas, armata Sultanului, care înainta pe pământul Ţării Româneşti.

Intr'o noapte, aprigul Domn muntean se încumetă să pătrundă chiar în tabăra Turcilor, cu gândul ca să prindă pe Sultan. Incercarea lui, deşi nu reuşi, pricinui, însă, mari pierderi Turcilor şi îngrozi chiar pe Sultan, care, după ce aşeză în scaun la Târgovişte pe **Radu cel Frumos**, fratele lui Ţepeş, se reîntoarse în Turcia.

Chilia nu putu fi ocupată nici de Turci şi nici de Ştefan cel Mare. Acesta căpătă o rană, de care nu s'a vindecat deplin toată viaţa. Vlad Ţepeş părăsit de boieri, care trecuseră de partea lui Radu, s'a refugiat la Unguri. In Ardeal Matei Corvin părea hotărât să-l sprijine, ca să-şi poată reocupa tronul, şi oştile lui veniseră până la graniţa dinspre Ţara Românească. Dar Vlad trimise scrisori prin care cerea iertare de cele ce făcuse, către Sultan, Vizir şi Domnul Moldovei, şi-i ruga să-i dea din nou tronul Munteniei.

Aceste scrisori au ajuns la cunoştinţa lui Matei Corvin, care îl aruncă pe Vlad Ţepeş în închisoarea de la **Buda.** Se prea poate ca aceste scrisori să fi fost falşificate de către duşmanii lui Vlad Ţepeş, anume ca să-l piardă. Matei Corvin luă în stăpânirea lui Amlaşul şi Făgăraşul.

5. **Vlad Ţepeş în a doua domnie.** După 14 ani, în 1476, Vlad Ţepeş ajutat de Ştefan cel Mare şi de Voievodul Ardealului, a putut reocupa tronul Munteniei, dar numai pentru o clipă, căci a fost ucis de o ceată de Turci, în preajma Bucureştilor. El a fost înmormântat la **Mânăstirea Snagov**, reparată din temelie de dânsul (1476).

După moartea lui Vlad Ţepeş, Ţara Românească n'a mai putut fi scăpată de sub stăpânirea Turcilor.

XVI.

Epoca lui Ştefan cel Mare.

Luptele cu Ungurii, Tătarii şi Muntenii.

Moldova era ceva mai apărată de Turci, fiind mai departe de ei, avea însă de jur împrejur numai duşmani, care voiau s'o robească.

Atât *Casimir IV*, regele Poloniei, care se socotea chiar su-

59. Ştefan cel Mare (1457—1504) îmbrăcat în haină domnească şi purtând coroană pe cap. Acest portret se află pictat pe o evanghelie găsită la Mânăstirea Humorul.

zeran al Moldovei, cât şi Matei Corvin din Ungaria, fiecare urmărea să aducă sub ascultarea sa pe domnitorii moldoveni. Cât priveşte pe Mahomed II, după ce a cucerit oraşul Constantinopole, ar fi vrut să ocupe Ţările Române şi apoi să treacă mai departe „să dea calului ovăz din pristolul de la Roma". Dar Ioan Corvin l-a oprit, pentru moment, la Dunăre, apărând, astfel, întreaga creştinătate.

1. **Începutul domniei lui Ştefan cel Mare** (1457). **Ştefan cel Mare** era fiul lui Bogdan II, deci nepot lui Alexandru cel Bun. Mama lui a fost **Doamna Oltea**. Bogdan II fusese ucis la Răuseni, lângă Suceava, de către Petru Aron, care-i era frate vitreg.

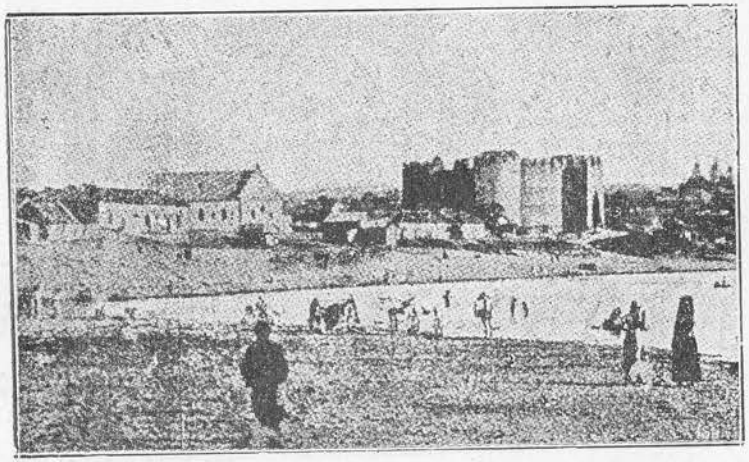

60. Cetatea Soroca, vedere generală. Este aşezată chiar pe malul Nistrului.

Ştefan cel Mare, care era un tânăr frumos şi voinic, se adăpostise câtva timp printre străini, mânat de gândul să răsbune crima săvârşită de moşul său. El dobândi un mic ajutor de oaste de la Vlad Ţepeş şi cu tovarăşii, pe care reuşi să-i mai adune în jurul său, în primăvara anului 1457, porni la luptă împotriva lui Petru Aron. Ştefan birui la **Doljeşti** pe Siret şi apoi la **Orbic**, oastea adunată în grabă de Petru Aron, pe care reuşi să-l gonească din scaun.

Ştefan cel Mare se îndreptă cu armata lui spre Suceava, boerii ţării i s'au închinat ca unui adevărat mântuitor, iar **Mitropolitul Teoctist** îl unse ca domn

pe câmpia numită **Direptate**, nu departe de capitala ţării. Ştefan, povesteşte cronicarul Gr. Ureche, „i-au întrebat pe toţi, este cu voia lor tuturor să le fie domn? Iară ei (boerii) cu toţii au strigat într'un glas: în mulţi ani de la Dumnezeu să domneşti! Apoi noul Domnitor intră în Suceava, cu mare alai.

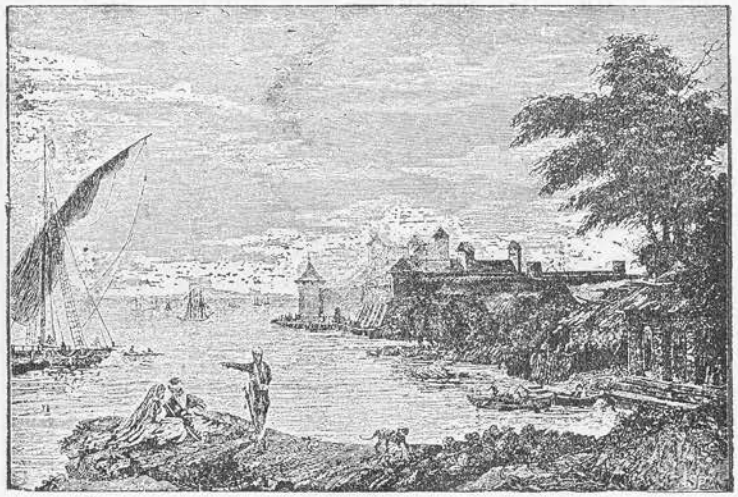

61. Cetatea Albă, după o aquarelă de prin 1780.

Petru Aron se refugiase la Poloni, păstrând Hotinul pentru dânsul. Ştefan cel Mare trimise cete de ostaşi care să prade ţinuturile polone din vecinătatea Moldovei. Regele Poloniei, ocupat cu luptele împotriva cavalerilor Teutoni şi dus şi de gândul de a ocupa Boemia, ajunse la pace cu Ştefan (1459). Atunci Petru Aron fu nevoit să fugă în Ardeal în Secuime, iar Hotinul trecu în stăpânirea Moldovei.

2. **Oastea şi cetăţile de apărare ale Moldovei.** Ştefan cel Mare se îngriji de buna organizare a armatei. El îşi atrase de partea lui pe toţi boerii, răsplătindu-i cu moşii întinse, ori de câte ori îşi arătau vrednicia în

lupte. Negreşit că el nu se gândea să pornească războiu împotriva vecinilor, deşi ştia că Ungaria era tulburată de lupte pentru tron; cu Polonii ajunsese deja la înţelegere. Ştefan cel Mare se gândea, de sigur, mai departe, la primejdia turcească.

Oastea de frunte a ţării, pe acea vreme, o alcătuiau boerii, care mergeau la războiu, formând *garda Domnului*. Boerii care se mai numeau şi *viteji*, mergeau la luptă călări, iar

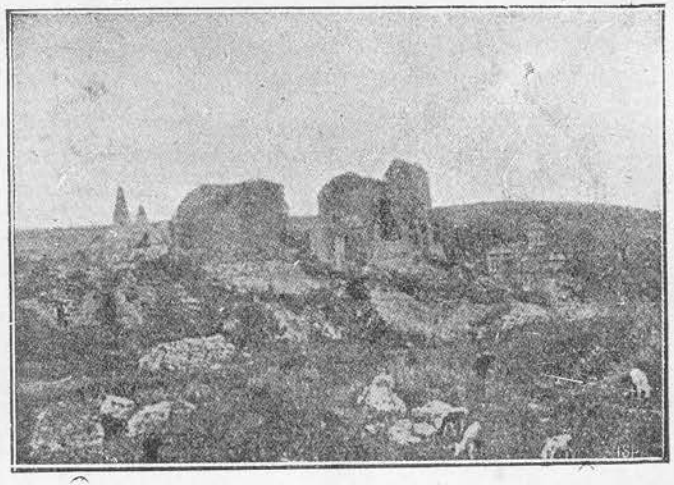

62. Zidurile cetăţii Suceava, lângă oraşul care a fost vechea reşedinţă a Moldovei. In fund se vede bisericuţa Mirăuţilor.

ţăranii formau *cete de voinici*, pedeştri, şi ei erau aduşi de pârcălabii cetăţilor şi ai oraşelor. Erau, apoi şi *cetele târgurilor*. In caz de primejdie, ţăranii săreau cu toţii la luptă, căci ei formau *„oastea cea mare"*. *Hânsarii* erau oaste de strânsură; ei mergeau la războiu ca să prade.

Ştefan cel Mare întări ţara la graniţe cu cetăţi de pază, înoind pe cele vechi cu ziduri şi turnuri puternice şi ridicând şi altele nouă, cu ingineri italieni şi greci aduşi de el. Astfel, spre răsărit, împotriva Tătarilor, ridică pe malul Nistrului cetăţile: **Soroca**, aflată „în buza puştilor duşmane", **Orhei**, clădită după biruinţa

de la Lipnic (1469), şi **Ciubărciul**, lângă Tighina. La Sud, spre Turci, erau: **Cetatea Albă**, apoi **Chilia** şi **Crăciuna** pe apa Milcovului; pe aceste două le ocupă de la Munteni. Câtă vreme Ştefan cel Mare a avut în stăpânirea sa Chilia şi Cetatea Albă, Turcii n'au putut pătrunde în Moldova, şi el scria Veneţienilor că aceste

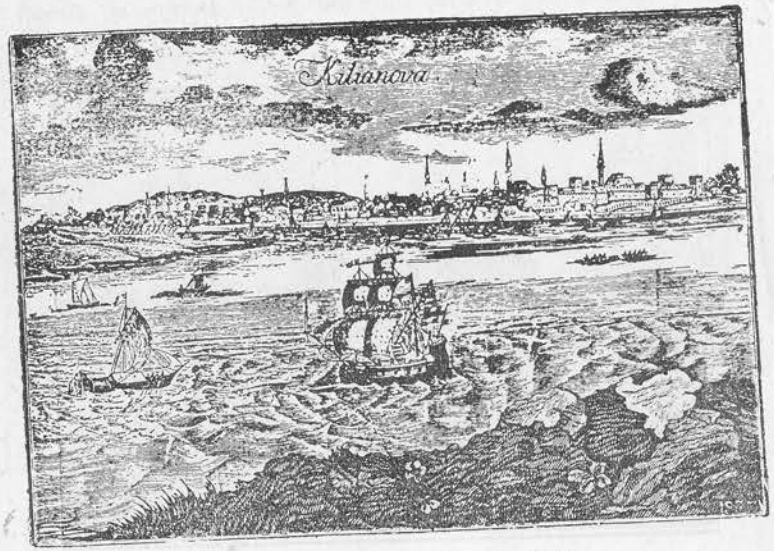

63. Cetatea Chilia văzută din deltă.

două cetăţi „sunt Moldova toată", care „este un zid pentru Ungaria şi pentru Polonia". Spre mijlocul şi spre apusul ţării, în calea atacurilor din spre Ardeal, erau **Cetatea Neamţului** şi **Târgul Trotuşului,** pe Siret era **Romanul**, la Nord spre Polonia erau **Suceava** şi **Hotinul,** iar **Ţeţina** era la vadul Cernăuţilor, pe Prut.

Aceste cetăţi erau ca un zid puternic de apărare împotriva tuturor vrăjmaşilor Moldovei.

3. **Ştefan cel Mare ocupă Chilia.** Ştefan cel Mare urmărea să stăpânească Moldova, în limitele ei naturale — geografice, — şi la câţiva ani după ce ocupă tronu-

PARTEA INTĂIA

ISTORIA MODERNĂ

EUROPA PÂNĂ LA REVOLUŢIA FRANCEZĂ

I

FRANŢA

Ludovic XIV

Politica şi Răsboaiele lui

Monarhia absolută. — Veacul XVII a văzut triumfând în Franţa principiul monarhiei absolute — ale cărui tendinţi au apărut aici odată cu regalitatea. Împrejurările interne şi externe au fost însă de aşa natură, încât au trebuit să treacă veacuri până când toate piedicile care-i stăteau în cale să fie îndepărtate. Cu Ludovic XIV, această formă de guvernământ ajunge la apogeul ei, dând Franţei toate foloasele potrivite cu o cârmuire — superioară, dacă o raportăm la guvernele feudale după care a venit — inferioară însă şi cu mari defecte, dacă avem în vedere normele de guvern ulterioare, după care naţiunile se cârmuesc prin ele însăşi.

Câtă vreme această monarhie absolută nu s'a corupt, Franţa a susţinut-o fiind alături de rege; dar, după ce a început epoca ei de decădere, opinia publică s'a întors împotrivă-i, şi toată lumea încurând i-a fost ostilă. Aceste două epoci sunt despărţite în domnia lui Ludovic prin moartea lui Colbert.

Ludovic XIV. Minoratul său (1643-1661). — La moartea tatălui său, Ludovic avea numai cinci ani. Ludovic XIII lăsase regentă pe soția sa, *Ana de Austria*, alăturându-i însă și un Consiliu dintre nobili cu care să se sfătuiască; Ana de Austria își luă prim-ministru pe Mazarin — care o îndemnă să ceară anularea testamentului fostului rege, pentru ca să rămâie singură stăpână. Intr'adevăr, Parlamentul din Paris — deși era numai un așezământ judecătoresc care nu se putea amesteca în trebile politice — consimți, cu condiție ca să i se recunoască așa numitul *droit de remontrance*, prin care putea să adreseze plângeri monarhului, ba chiar să facă observații guvernului.

Cu astfel de măsuri, puterea absolută a regelui, pregătită cu atâta dibăcie de Richelieu, îi supraviețui.

Situația financiară a regatului era însă foarte proastă. Cheltuelile, mai mari decât veniturile, erau mâncate pe câțiva ani înainte. Dar Franța se găsea în războiu cu Spania și cu Împăratul — căci luptele cu Germania continuau cu furie — iar aliații Franței trebuiau ajutați cu bani. Lipsit cu totul de fonduri, Mazarin aruncă impozite nouă, ceiace nemulțămi mult poporul care își găsi apărătorul în Parlamentul din Paris.

Parlamentul era un tribunal superior care, pe lângă îndatoririle sale judecătorești, trebuia să înregistreze ordonanțele regale, iar când aceste ordonanțe se contraziceau cu unele mai vechi, atunci avea datoria să întrebe guvernul pentru lămurirea lucrurilor. Folosindu-se de împrejurări și mai ales știind că toată puterea Anei de Austria îi vine din anularea testamentului fostului rege, Parlamentul voia să-și însușească drepturi politice și să joace față de regalitate rolul parlamentului englezesc. De aceia refuză să treacă în registrele lui, nouele impozite, ba încă îndreptă plângeri grele împotriva lui Mazarin. Atunci Primul-Ministru arestă, în 1648, trei membri ai Parlamentului, ceiace aduse răscoala Parisului — tocmai pe când se sărbătorea victoria lui Condé, la Lens. Parisul se

Ana de Austria și Mazarin

Ana de Austria este în costum de văduvă purtând vălul negru pe spate. Mazarin e în veșminte de cardinal, măcar că nu era preut. Diplomat foarte bun, avea o înfățișare frumoasă, fină și atrăgătoare. Ana de Austria s'a măritat cu el în secret. Era însă prea lacom de bani. Altfel și-a servit conștiincios patria-i adoptivă.

umplu de baricade, ceiace făcu pe Regentă să fugă împreună cu Mazarin la Saint-Germain, luând cu ei și pe regele minor.

Parlamentul ridicase o oaste, a cărei comandă o încredință lui Turenne. Armatele regenței, comandate de Condé, învinse pe cealaltă și ocupară Parisul, după care fugarii se întoarseră înapoi. Și fiindcă tocmai pe atunci căzuse capul Regelui Carol I al Angliei, Regenta acordă o largă amnistie răsculaților.

Aceasta a fost *Fronda Parlamentului*. Abia s'a potolit și s'a iscat alta. Autorul ei a fost Prințul de Condé, care își pusese în minte să ieie numaidecât locul lui Mazarin. Fire orgolioasă, căreia victoria dela *Rocroi* și cea dela *Lens*, precum și înfrângerea lui Turenne, îi mărise încă pretențiile, el voia să domine regența. Mazarin ordonă arestarea lui împreună cu mai mulți prietini. Condé, după ce scăpă din închisoare, căută să răscoale pe nobili și, la urmă, ceru ajutorul Spaniei împotriva țării sale. Filip IV, care nu voise să semneze pacea, îi trimese din Westfalia oștire; dar Regenta câștigând pe Turenne de partea ei, armatele spaniole fură învinse. Aceasta e *Fronda Prinților*.

Mazarin a încheiat cu Filip IV *Pacea din Pirinei*, în 1659, prin care Spania ceda Franței provincia *Artois*, cu câteva cetăți dela miazănoapte—iar în sud, *Cerdagne* și *Roussillon*. Totodată s'a hotărît ca Ludovic XIV să ieie în căsătorie pe Maria Thereza, fiica lui Filip IV. Mazarin s'a arătat cu ocazia asta diplomat și bun patriot, căci Ludovic ar fi vrut să ieie de soție pe o nepoată a lui, dar ministrul se opuse. El credea că poate Filip va muri fără moștenitori și astfel Ludovic va fi ales și rege al Spaniei.

Mazarin muri în 1661 lăsând o avere enormă. Palatul său — azi *Biblioteca Națională* — era plin de obiecte de artă, iar galeria lui de tablouri, acuma la Luvru, avea o valoare imensă. Își adusese toate rudele din Italia, pe care le îmbogăți, iar pe nepoatele sale, în număr de șapte, le mărită cu cele mai ilustre personaje din Franța.

Absolutismul lui Ludovic XIV.—Ludovic avea calități solide, deși nu extraordinare: era harnic, plin de energie și își cunoștea bine meseria de rege; dar iubea peste

Ludovic XIV

Poartă costumul din ziua ungerii ca rege. Mantia, de catifea albastră, cu flori de crin, căptușită cu blană de cacom — e ridicată așa, ca să se vadă hainele depe dedesubt și sabia cu mâner de aur. In picioare, pantofi albi, cu catarame de diamant. Regele se sprijină cu o mână pe sceptru, lângă care e coroana. (Tablou de Hyacinthe Rigaud, Muzeul Luvrului).

măsură luxul şi era prea mândru. Deşi major de mult, arătase nepăsare pentru trebile Statului ocupându-se numai cu petrecerile. Iar în vremea asta, Mazarin jăfuia tezaurul public. Deaceia mirarea tuturora a fost mare când, după moartea sfetnicului său, declară că e hotărît să nu-şi mai ieie prim-ministru, ci să se ocupe singur de afacerile ţării. Avea atunci 22 de ani. Într'adevăr, s'a ţinut de vorbă: cât a trăit, adică vreme de 55 de ani, a lucrat zilnic câte opt ceasuri cu miniştrii săi, şi chiar bătrân fiind, nu s'a îndepărtat niciodată dela regula pe care şi-o impusese.

In privinţa regalităţii, Ludovic avea aceleaşi idei caşi Iacob Stuart. Credea în *dreptul divin* al monarhilor, după care regele e locţiitorul lui Dumnezeu pe pământ şi deci voinţa sa nu trebuie să cunoască nici o împotrivire. Dar maxima sa „că numai prin muncă se domneşte, altfel e *ingratitudine şi îndrăzneală faţă de Dumnezeu, nedreptate şi tiranie faţă de oameni*", îl arată ca pe un om cu bun simţ şi mai presus de ideile veacului, care făcuse din *lene*, apanajul claselor nobile.

Răsboaiele lui Ludovic. — In lunga sa domnie, Ludovic a avut mai multe răsboaie, pornite din ambiţia şi mândria sa nemăsurată. Bizuindu-se pe buna stare financiară a ţării şi pe oştirea organizată atunci, precum şi pe generali ca Turenne, Condé şi Luxembourg, Ludovic a încurcat Franţa în multe răsboaie. In toată domnia, l-a preocupat o singură chestiune: *moştenirea Spaniei*, privită de toată încunjurimea sa ca o mare problemă ce trebuia rezolvată în folosul Franţei.

Răsboaiele lui Ludovic se pot împărţi în două perioade. Cea dintăi, sfârşită cu anul 1688, a adus folos Franţei care s'a ridicat la primul rang în Europa. A doua, care cuprinde cele din urmă două răsboaie, i-a pricinuit numai pagube şi nenorociri, scoborînd ţara de unde se înălţase mai înainte.

Răsboiul Flandrei sau Răsboiul de Devoluţie. — In Brabant era obiceiul ca copiii născuţi din prima căsătorie, să moştenească toată averea părinţilor, excluzând pe cei din căsătoria a doua. Murind socrul său, Filip IV, regele Spaniei, Ludovic pretinse, în numele soţiei sale, născută din prima căsătorie, două provincii stăpânite de Spanioli, la răsăritul Franţei: *Flandra* şi *Franche-Comté*, pe care le şi ocupă. Dar Olanda, care nu voia să aibă pe Franceji vecini atât de apropiaţi, se uni cu Anglia şi cu Suedia formând *Tripla Alianţă dela Haga*. In urma acestui fapt, Ludovic fu silit să încheie pacea dela *Aachen* (1668) părăsind Franche-Comté, dar păstrând o mare parte din Flandra.

Turenne

Cel mai mare general pe care l-a avut Franţa: numai Napoleon l-a întrecut. A intrat în armată foarte de tânăr şi la 32 de ani a ajuns mareşal. Era un om bun, şi cu soldaţii se purta părinteşte. Fiind protestant, a trecut la catolicism în urma stăruinţelor curţii. A murit la 1675, în bătălia dela Salzbach, în vârstă de 64 de ani.

Răsboiul cu Olanda. Ludovic rămase supărat pe Olandeji care-i stricaseră planurile. Nu putea el suferi ca nişte negustori îmbogăţiţi să-l înfrunte. Ba încă Olanda bătuse şi o medalie, în care Josua, subt chipul unui negustor olandez, oprea Soarele — lucru ce l-a umplut de mânie pe acest rege îngâmfat. Ludovic strică mai întâiu alianţa dela Haga, atrăgându-şi în partea sa pe Engleji, pe Suedeji şi pe prinţii germani dela Rin, care râvneau toţi la bogăţiile Olandejilor, apoi năvăli în Olanda şi cuceri cu cea mai mare înlesnire toate oraşele până la Amsterdam. Atunci cetăţenii luară o măsură desperată arătând până la ce grad ţineau ei la independenţa lor: deschiseră zăgazurile mării şi ţara fu acoperită de apă. Olandejii cerură pace, dar Ludovic, prost sfătuit, puse condiţii imposibile. Olandejii,

îndârjiți, hotărîră lupta până la moarte. Uciseră pe stathuderul lor, *Jean de Witt*, acuzat pe nedrept de nenorocirile țării, și puseră în fruntea lor pe un tânăr de 21 de ani, *Wilhelm de Orange*, strănepotul Taciturnului. În acelaș timp se făcu o puternică cualiție împotriva Franței, care sili pe Ludovic să părăsească planurile de distrugere a Olandei. Dar neputându-se stăpâni, el se întoarse furios împotriva Împăratului german și a Spaniei, așa că în 1673 războiul cu Olanda deveni un război european.

Luptele cu Imperialii au fost conduse cu mare artă de Turenne — care izbuti să alunge pe Germani din Alsacia. Dar, spre marea nenorocire a Franței, Turenne muri împușcat, la *Salzbach* (1675), tocmai când se pregătea să atace pe generalul *Montecuculli*.

După șase ani de lupte crâncene, se încheie pacea dela *Nimègue*, în 1678, prin care Franța primea Franche-Comitatul și își rotunjea și Flandra. Olanda nu pierdu astfel nimica: toate pagubele le plăti însă Spania.

Pacea dela Nimègue reprezintă culmea puterii lui Ludovic. Parisul îl numi „*cel Mare*“ și, de adoua zi el deveni stăpânul Continentului. Tot de atunci i s'a zis și „*le Roi-Soleil*“.

După războiu, toate statele Europei se liniștiră și trimeseră soldații pela casele lor. Ludovic ținu însă armata pe picior de războiu — voind să-și mărească teritoriul țării și după încheierea păcii. Și, într'adevăr, ocupă cu sila încă vreo douăzeci de orașe străine, între care și Strasburgul, zicând că i se cuvin Franței.

Plin de trufie, el își aruncă privirile asupra hughenoților, atunci, în număr de peste un milion de oameni. Ludovic, sfătuit de cler și mai ales de D-na de Maintenon, voi să-i aducă numaidecât la catolicism. La început a întrebuințat mijloace blânde, oprindu-i să-și înmormânteze morții ziua, să ieie parte la botezuri și la nunțile lor, etc. Dar văzând că nu izbutește cu asta, Louvois își așeză *dragonii* prin casele protestanților — pentru a-i sili prin chinuri, să-și lepede credința. Douăzeci și cinci de ani au ținut persecuțiile.

Doamna de Maintenon

Născută în închisoarea din Niort, unde părinții ei își făceau pedeapsa — a stat câtăva vreme în Martinica, după eliberarea tatălui său. Protestantă înflăcărată, cu întreaga sa familie, a trecut la catolicism devenind o partizană bigotă. Trăia în sărăcie, când a luat-o în căsătorie poetul Scarron — bătrân și paralitic. După moartea lui, a ajuns la Curte, însărcinată cu creșterea unor copii bastarzi ai lui Ludovic XIV. A știut să se poarte astfel, încât la moartea reginei, Ludovic s'a căsătorit cu ea în secret. A avut mare influență asupra Regelui — o influență însă rea. Tabloul o reprezintă în Sfânta Franciscă și e una din lucrările bune ale lui Mignard. Doamna de Maintenon a fost și scriitoare.

dintre care cele din urmă fură numite *dragonade*. Hughenoții sufereau tot felul de batjocuri, dar nu se lăsau de credințele lor, prefăcându-se că primesc catolicismul. Regelui i se spunea însă în fiecare zi că numărul lor se micșurează. Când i s'a afirmat că numai puțini îndărătnici au mai rămas credincioși ereziei, Ludovic a desființat *Edictul din Nantes*, care garanta libertatea cultului pentru toți cetățenii Franței.

În urma acestei măsuri, Hughenoții au început să-și părăsească țara, și câteva sute de mii, dintre cei mai buni și

Revocarea Edictului de Nantes

Ludovic, cu această ocazie, a bătut o medalie comemorativă crezând că cine știe ce faptă mare a făcut. Pe față, chipul Regelui cu inscripția: Ludovicus Magnus Rex Christianus, iar pe dos, Franța, ca o femeie, cu crucea în mână, călcând în picioare erezia. Inscripția: Haeresis Extincta, Edictum Octobris, M.DC. LXXXV. Nu numai clerul, în frunte cu Bossuet, a primit cu entuziasm această măsură nenorocită, ci și oameni ca Racine, La Fontaine, Doamna de Sévigné, etc. Numai Vauban și Ducele de Saint-Simon au fost contra.

mai energici, s'au așezat în Olanda, în Anglia, Elveția și mai ales prin Germania. Au fost pretutindeni primiți cu bucurie, fiind oameni vrednici, comercianți și industriași pricepuți, care aduceau cu dânșii secretele industriei franceze, necunoscute până atunci. La Londra, ei formară un cartier mare, iar în Germania, populară Berlinul care pe atunci avea numai vreo 8000 de locuitori.

Ultimele războaie ale lui Ludovic. *Războiul cu Liga din Augsburg.* — Purtarea lui Ludovic cu anexarea orașelor străine, dar mai ales revocarea Edictului din Nantes, provocă o nouă cualiție europeană împotriva Franței, cunoscută subt numele de *Liga din Augsburg*. Intrară în ea,

Germania, Spania, Olanda, Suedia și mai mulți principi nemți. Singurii aliați ai Franței erau Turcii. Totuș Ludovic nu se sfii față de dușmănia întregii Europe.

La 1688, Englejii răsturnară pe Iacob II punând în locul lui pe *Wilhelm de Orange*, cel mai mare dușman al lui Ludovic. Din acest moment Anglia, care până atunci păstrase neutralitate, trecu de partea dușmanilor Franței.

Războiul începu cu o măsură revoltătoare. După propunerea lui Louvois, se hotărî să se pustiiască locurile dela Rin, din Palatinatul de miazăzi, pentru ca să se formeze o regiune deșartă, și astfel să poată opri pe dușmani să invadeze Franța. Armatele franceze intrară în Germania și devastară într'un chip nemai văzut satele înfloritoare și bogatele orașe ale Rinului prefăcându-le în mormane de ruine. Peste 100.000 de oameni rămaseră astfel fără adăposturi: ura stârnită atunci asupra Franței n'a putut fi uitată vreme de două secule.

Războiul acesta ținu vreo 8 ani și Franța câștigă numai victorii, pe apă și pe uscat. Ludovic voia nu atât să cucerească țări nouă, cât să le stăpânească pe cele vechi și să puie în Anglia pe Iacob II. Dar țara era sleită și ajunse în mizerie: jumătate din populație trăia cerșindu-și pânea de la cealaltă jumătate. Ludovic fu silit, în 1697, să primească pacea dela *Ryswick*, de oarece murise regele Spaniei, al cărui tron dorea să-l ocupe. El înapoie Germaniei toate orașele răsluite, păstrând numai Strasburgul.

Războiul pentru moștenirea tronului spaniol — care a ținut 14 ani, (1700—1714), a fost cel mai nenorocit din câte războaie a purtat Ludovic.

Carol II, regele Spaniei, muri fără moștenitori. Prin testament lăsase coroana lui *Filip de Anjou*, un nepot al lui Ludovic XIV. În ziua plecării lui spre Spania, Ludovic îi spuse: „Copile, nu mai sunt Pirinei!"

Dușmanii lui Ludovic crezând că acuma Franța se va uni cu Spania și deci va amenința și mai mult liniștea Europei, se sculară toți, subt îmboldirea lui Wilhelm de

Orange, regele Angliei. O nouă cualiție se formă, numită *Marea Alianță dela Haga*, în care, pe lângă Anglia, intrară Olanda, Împăratul și prinții germani.

Răsboiul porni cu o furie cumplită. Franța se afla în cea mai mare lipsă, apoi nici comandanți buni nu mai avea, pe când în fruntea armatelor aliate erau oameni ca Ducele de *Marlborough*, *Heinsius*, pensionarul Olandei, și *Eugeniu de Savoia*, cel mai mare general al timpului, după moartea lui Turenne. De aceia oștile lui Ludovic sunt aproape pretutindeni bătute de aliați, mai ales la *Ramillies* și *Oudenarde*, în 1708, și după câtva timp, la *Malpaquet*, în 1709 — cea mai mare bătălie din acest răsboiu. Aici Francejii făcură minuni de eroism; dar, în fața oștilor superioare ale lui Marlborough și ale Prințului Eugeniu de Savoia, trebuiră să se retragă lăsând câmpiile acoperite cu zeci de mii de morți și răniți. Pe lângă aceste nenorociri, mai veni și înfricoșata iarnă din 1709, care aduse o foamete cumplită, așa că mizeria luase în Franța proporții înspăimântătoare. Până și slugile regale cerșeau pomană dela trecători. Ludovic fu silit să ceară pace, dar aliații îi impuseră să gonească cu armele din Spania pe nepotul său. Ludovic răspunse atunci: „Dacă e vorba tot de răsboiu, mai bine mă lupt cu dușmanii, decât cu rudele".

Murind însă Leopold I, Arhiducele Carol — acela pe care aliații voiau să-l facă rege în Spania, în locul lui Filip — deveni împăratul Germaniei. Dacă el ar fi primit și Spania, ar fi fost prea puternic și iarăș liniștea Europei putea fi amenințată. De aceia aliații primiră pacea care se încheie în anul 1713, la *Utrecht*, și apoi se complectă, după un an (1714) la *Rastadt*. Filip V rămânea rege în Spania începând acolo dinastia Burbonilor care domnește și astăzi, dar renunță la drepturile lui asupra Franței. Anglia căpătă *Gibraltarul* de la Spanioli și câteva colonii americane dela Franceji, între care *Țara Nouă* și *Acadia*, precum și multe avantaje comerciale, cum a fost *monopolul comerțului cu Negri*. Împăratul Germaniei lua *Țările de Jos*, *Neapoli*,

Sardinia și *Milanul*, iar Prusiei și Siciliei li se recunoscură titlul de regate.

Anglia ieșea cea mai bine din acest răsboiu. Ea devenea arbitrul Europei și stăpâna mărilor. Dimpotrivă, Franța rămânea cu totul umilită: luptase zadarnic 13 ani, pentru ca să recunoască noua dinastie în Spania. Acest lucru, chestiunea spaniolă — care l-a preocupat toată domnia — a fost una din cele mai mari catastrofe din Istoria Franței.

Ludovic XIV n'a mai trăit mult după asta. Era bătrân și singur. Toți copiii îi murise, ba și rudele apropiate. Mi-

În timpul Regelui-Soare

Aici ajunsese poporul de jos în vremea din urmă a lui Ludovic cel Mare.

zeria în țară era neînchipuită, și supușii îi așteptau moartea ca o ușurare. Simțind că i se apropie sfârșitul, își ceru iertare dela toți cei de față, și porunci să i se aducă pe moștenitorul tronului: „Copile" îi spuse el „să nu mă imitezi. Păzește-te de răsboaie și nu asupri poporul: în ceasul acesta sunt destul de nenorocit că n'am făcut și eu așa!" Se sfârși în 1715, după o domnie de 72 de ani. Când l-au dus la groapă, mulțimea, înfuriată la vederea cadavrului aceluia care adusese Franța la sapă de lemn, aruncă cu pietre în secriul său.

II

LUDOVIC XIV

Starea socială, economică și administrativă.

Societatea franceză în veacul XVII. — Întocmai ca și în Evul Mediu, în veacul XVII erau în Franța trei clase de oameni: Clericii, Nobilii și Poporul. Cele două dintâi erau privilegiate, atât în privința dărilor cât și a foloaselor în Stat; cea de-a treia, poporul, în care intrau orășenimea, lucrătorii și țăranii, era strivită de toate dările și asupririle. Dintre orășeni, o parte, comercianții și industriașii mari, ofițerii și unii slujbași, se bucurau de oarecare avantaje nobile, iar dintre țărani, foarte mulți fuseseră liberați din șerbie.

In fruntea tuturor claselor stătea *Clerul* — care, prin concordatul încheiat în 1516, era la dispoziția regelui. El numea în toate slujbele mari bisericești, papa dând numai o învestitură spirituală. Singuri nobilii puteau ajunge arhiepiscopi și episcopi. Și când Ludovic l-a făcut episcop pe *Bossuet*, om din clasa a treia, numirea lui a fost primită cu indignare. Dacă clericii mari o duceau foarte bine, folosindu-se de toate veniturile Bisericii, preuții de sat și ceilalți clerici mai mărunți stăteau la același nivel cu poporul.

Nobilii erau a doua clasă privilegiată. Ei trebuiau să trăiască *nobil*, adică să nu facă nimica — condiție care uimește astăzi și care le-a fost fatală și lor și Franței. Erau două feluri de nobili: *de spadă* și *de robă*; cei dintâi, aristocrați de viță, cei de al doilea înnobilați de către regi, în urma ocupării unor slujbe judiciare sau administrative. Nobilii care stăteau la țară o duceau greu, neîmpărtășindu-se din favorurile regale. In general nobilimea disprețuia clasele inferioare; totuș alianțele cu burghejii erau tolerate, mai ales dacă zestrea era mare. Așa, cele trei fete ale lui Colbert au fost măritate cu trei duci din cele mai ilustre familii ale Franței.

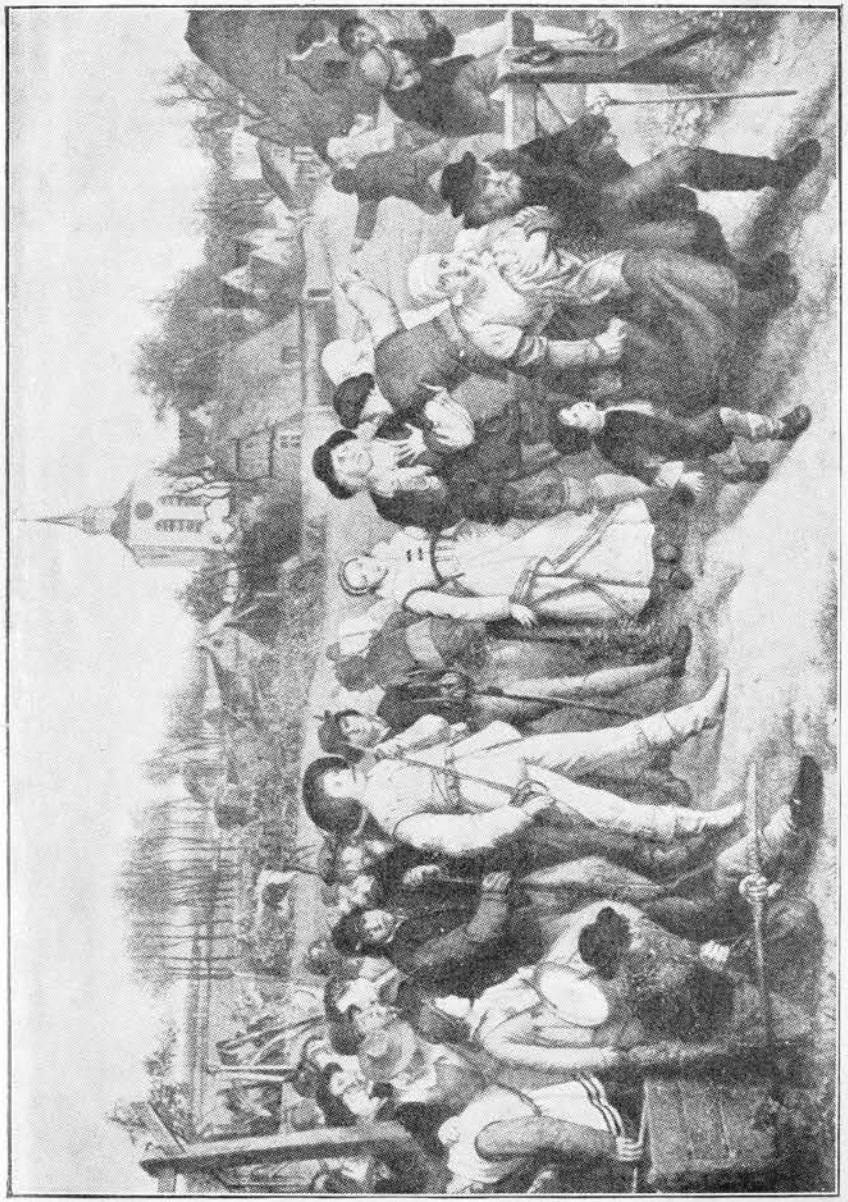

In așteptarea dușmanului

Un sat flamand se pregătește pentru oștile lui Ludovic XIV (Lies).

Poporul sau *Starea a treia* cuprindea ceiace nu era nobil: orășenii, lucrătorii și țăranii. Toți la un loc se numeau *roturiers*: cum am zice *mojici* sau, și mai bine, *bădărani*. Greul în stat îl duceau numai ei.

Totalul acestor trei clase se ridica, la sfârșitul secolului XVII, la vreo 19.000.000 de oameni. Dintre aceștia nobilii și clericii ajungeau la 500.000, iar poporul la 18.500.000, dintre care 17.000.000 erau țărani. Așa dar națiunea franceză asuda din greu, ca să ție îmbuibată o mână de paraziți.

Curtea regală. — Ludovic a fost cel dintâiu rege francez care și-a ales o capitală statornică. Parisul nu-i plăcea, deoarece îi amintea acele răscoale care-l făcuseră să pribegească cu mama lui. De aceia și-a făcut o reședință la Versailles. Aici și-a construit un palat măreț, după ce mai întâiu a adus cu mari cheltueli apă din Seina și a plantat un parc enorm, cu grădini minunate, împodobite cu statui de marmură și cu puțuri arteziene. Toate la un loc au costat sume fabuloase.

Stabilindu-se Ludovic la Versailles—nobilii, cărora Regele le pretindea să vie necontenit la curte, și-au clădit și ei aici palate mărețe, așa că în curând acea localitate stearpă și urîtă a devenit un oraș, în întregime opera lui Ludovic XIV.

In viața de curte s'a introdus *eticheta*, la care Ludovic ținea foarte mult. Trebuiai să știi cum să te îmbraci, cum să te prezinți și cum să iei parte la numeroasele serbări pe care le da Curtea Regală. Totul era prevăzut până în cele mai mici amănunte. Când se scula Regele, trebuia să i se prezinte îmbrăcămintea în anumit chip: cămeșa — un prinț de sânge — haina, altul etc. Ludovic mânca singur. Fiecare fel de mâncare era adus de un nobil, precedat de un ofițer, urmat de altul și escortat de trei soldați de gardă cu pușca pe umăr. La spatele regelui stăteau mereu cinci gentilomi; iar când voia să beie, cel puțin trei trebuiau să-i întindă paharul. La prânzurile de gală era admis și publicul să-l vadă pe monarh ospătând.

Casa militară a Regelui cuprindea zece mii de oameni,

cea civilă, patru mii. La aceştia se adăugau Casa Reginei, a Delfinului, a Prinţilor de sânge, a fratelui Regelui, etc. Un nepot al lui Ludovic — în vârstă de doi ani, avea Casa lui, compusă din 22 de persoane.

Guvernul. — Dacă curtea regală era plină de nobili, consideraţi toţi ca servitorii regelui, în administraţie Ludovic a întrebuinţat numai burgheji, înnobilaţi mai pe urmă.

Guvernul se compunea din mai multe *Consilii*, care se ocupau fiecare cu câte o categorie de afaceri, apoi din *Cancelar*, şeful justiţiei, *Controlorul general al Finanţelor*, ministrul de finanţe, *patru secretari de Stat* — la Casa Regelui, Răsboiu, Marină şi Afaceri externe. În provincii, *intendenţii* erau totul, guvernatorul fiind un nobil care de cele mai multe ori şedea la Versailles. Provincia se împărţea în mai multe *generalităţi* şi, în fruntea fiecăreia din ele, se afla un intendent.

Colbert

Cel mai însemnat ministru al lui Ludovic XIV. Era poreclit „omul de marmură" din pricina tăriei lui de caracter. Lucra câte 15 ceasuri pe zi şi, mulţămită administraţiei sale, Franţa a avut venituri bune, pe care Ludovic le-a risipit în mare parte pe răsboaie nefolositoare. (După Filip de Champagne).

Miniştrii lui Ludovic. — Ludovic a ştiut să-şi aleagă oameni capabili care să-l ajute în administraţie. Cei mai vrednici dintre ei au fost *Colbert*, *Louvois* şi *Vauban*; apoi, pentru politica externă: *Hugues de Lionne*, *Arnauld de Pomponne* şi *Colbert de Croissy*, iar înainte de Louvois — fusese la răsboiu tatăl său, anume *Michel le Tellier*. Condé, Turenne, Willars, Luxembourg, au fost generali iluştri, iar Tourville, Duquesne şi Jean Bart, amirali pricepuţi.

Cel mai însemnat dintre toţi a fost *Colbert*.

Jean-Baptiste Colbert era fiul unui negustor din Reims. A intrat în serviciul lui Mazarin ca intendent — şi i-a administrat averea cu mare credinţă. Înainte de moarte, Mazarin îl recomandă lui Ludovic. Avea o putere de muncă uriaşă şi ar fi dorit ca toată lumea să lucreze ca dânsul. La început a fost numai intendent finanţiar, când a descoperit marile hoţii ale lui *Nicolas Fouquet*, ministrul de finanţe de atunci, care trăia într'un lux scandalos. Dat în judecată şi condamnat la închisoare veşnică, funcţiunea sa de *supraintendent general de finanţe* a fost desfiinţată, iar Colbert, numit în locul lui, a păstrat toată viaţa titlul de *Controlor general*. În această calitate a administrat cu mare pricepere veniturile ţării. A creat *bugetul* şi a urmărit pe toţi care furaseră statul. Pentru asta, a înfiinţat anume un tribunal special, care a pedepsit pe toţi prevaricatorii izbutind astfel să redeie statului aproape 500 de milioane.

Louvois

A fost ministru de răsboiu dela vârsta de 27 ani — urmând în slujba tatălui său. A avut mare trecere la Ludovic XIV pe care l-a făcut să comită mari greşeli. Avea multe defecte ca om, dar se pricepea în trebile milităreşti. (După tabloul lui Lefebre).

Pe lângă finanţe, Colbert s'a mai ocupat şi de agricultură, comerţ şi industrie, lucrări publice, marină, colonii şi a redactat şi câteva coduri de legi.

Colbert a făcut după modelul Companiilor olandeze şi engleze — cinci companii comerciale acordându-le monopolul

exclusiv al comerțului din India, Senegal, Levant, etc. A mărit coloniile dobândind mai multe insule, ca Martinica, Guadelupa, Sf. Lucia etc, și ocupând valea fluviului Misisipi. In Africa căpătă coastele orientale ale Madagascarului, iar în Indii, Șandernagor și Pondișeri.

El a creat în Franța industria oglinzilor, a porțelanurilor, a dantelelor, a covoarelor, numite gobeline, și, în bună parte, a mătăsurilor. Cu dânsul începe marea industrie în țară. Pentru a ușura comerțul, desființă din numeroasele vămi interne, făcu drumuri, tăie canale, între care marele canal Languedoc, care unea Mediterana cu Oceanul Atlantic, lucrare enormă ce a costat 34 de milioane. Creă apoi o puternică marină comercială care a influențat mult desvoltarea negoțului — decretând că negoțul maritim nu derogă dela nobleță. Pentru a apăra flota comercială, el a creat una militară, ceia ce este marele merit al lui Colbert. În 1660 Franța avea 18 corăbii proaste, iar în 1683, posedă 276 de vase bine organizate. Pentru recrutarea echipajului, Colbert a înființat *inscripția maritimă*, prin care locuitorii de pe coaste erau siliți să servească ca mateloți, în schimbul unor pensii acordate la bătrâneță.

Vauban

Vestit inginer militar și civil, și priceput economist. Om cu un caracter ales: bun, blând și foarte drept. Nefiind lingușitor, Ludovic nu-l iubea.

Colbert s'a ocupat și cu încurajarea literelor și a științelor. El a făcut Academia de Inscripții, Academia de Științe, apoi cea de muzică, pictură și arhitectură.

Spre sfârșitul vieții, Colbert a căzut în disgrația Regelui și a murit amărît și desgustat (1683).

Louvois a fost ministru de războiu. A organizat armata făcând din ea oștire permanentă. A introdus uniforma și baioneta la pușcă. A ridicat căzărmi, spitale, a creat școli militare etc. A fost însă într'o privință geniul rău al lui Ludovic, deoarece, mulțămită stăruințelor sale, Regele s'a încurcat într'o serie de războaie nenorocite care au ruinat Franța.

Vauban, inginer militar vestit, a întărit cu forturi granița de nord-est a Franței și a cuprins multe cetăți, în războaiele lui Ludovic. Iubea poporul de jos și s'a încercat să-i ușureze dările grele care-l apăsau, sfătuind pe Rege să fie mai drept în repartizarea impozitelor Acest lucru i-a adus mari neplăceri și Vauban a murit și el amărît.

După moartea lui Colbert, începe decăderea. Mizeria este grozavă în Franța, datorită războaielor nenorocite ale lui Ludovic. Industriile, create cu atâtea sacrificii, se stricară; comerțul a dat înapoi, companiile pentru comerțul maritim s'au desființat, iar populația, redusă în mizerie, ajunge să cerșească pentru a-și putea duce viața.

III

Literatura și cultura franceză. Dominația lor în Europa.

Secolul lui Ludovic XIV. — Veacul XVII se caracterizează nu numai prin stăpânirea politică a Franței în Europa, ci și prin dominația ei intelectuală. De obiceiu această mare înflorire culturală e legată de numele lui Ludovic XIV — dar faptul nu este riguros exact. In realitate, în acest secol avem două epoci bine distincte, despărțite prin moartea lui Mazarin. Prima epocă, anterioară Marelui Rege, e datorită lui Richelieu, creatorul Academiei franceze, care prin activitatea lui intensă, a avut o puternică influență nu numai asupra politicei și a societății din acel timp, ci și

asupra literaturii şi a artelor ţării. Câţiva mari scriitori, ale căror nume onorează până azi mişcarea intelectuală franceză, produseseră toate operele lor mai înainte de a se ridica Ludovic XIV. Între aceştia *Malherbe*, reformatorul poeziei franceze, *Balzac*, care a însemnat pentru proză ceia ce a însemnat pentru poezie Malherbe, *Descartes*, *Pascal* şi *Corneille*, iar în arte *Lesueur*, au dat la iveală capo-d'operele lor înainte de 1660. Şi, într'adevăr, există o

Molière

Cel mai mare scriitor din vremea lui Ludovic XIV. Tatăl său era tapiţer. A avut o viaţă tristă şi amărîtă. A murit pe scenă — fiind şi actor — jucând unul din rolurile create de dânsul. A fost îngropat pe furiş, din pricina furiei mulţimii, înteţită de acei care s'au văzut ridiculizaţi în comediile sale.

La Fontaine

Fabulist vestit şi unul din marii scriitori ai lumii. Fabulele sale au fost traduse şi imitate de mulţi literaţi ai altor naţiuni. Ele produc şi astăzi o încântare când le ceteşti. A avut protectori puternici care îl apreciau, dar în numărul lor n'a fost niciodată Ludovic XIV.

deosebire în lucrările acestor genii şi mari talente, care face din timpul lor o epocă aparte ce nu seamănă cu acea legată de numele lui Ludovic XIV. Vigoarea acestor scriitori e lipsită de graţia pe care o întâlnim în a doua jumătate a secolului XVII, şi în această privinţă e sigur că influenţa lui Ludovic n'a fost mică.

Apar acuma lucrări, considerate clasice.

În literatură, atât în poezie cât şi în proză, marii scriitori franceji ating cele mai înalte culmi ale desvoltării.

Aşa au fost: *Pierre Corneille* şi *Jean Racine* care au scris tragedii; *Molière*, cel mai mare poet comic al lumii, ale cărui capo-d'opere: Avarul, Mizantropul, Femeile savante, Tartuffe, Bădăranul boierit, etc., sunt ascultate cu mare plăcere pe scenele tuturor teatrelor din lume; *Boileau*, autorul *Artei Poetice; La Fontaine*, minunatul fabulist, care încântă şi azi lumea cu scrierile sale, *D-na de Sévigné*,

Jean Racine

Aducea la figură cu Ludovic XIV. E un mare scriitor dela care au rămas multe capo-d'opere. Psiholog puternic, a reuşit să redeie cu mult natural sentimentele umane — mai ales cele feminine. Deşi eroii şi eroinele sale port mai toate nume antice, în realitate sunt oameni din vremea sa, cu calităţile şi defectele rasei franceze.

Pierre Corneille

Părintele tragediei franceze, căruia contimporanii îi ziceau „Marele Corneille". La început a scris comedii — dar numai tragediile l-au făcut nemuritor. Mai toţi eroii săi au sentimente supraomeneşti, din care pricină teatrul lui Corneille produce astăzi mai puţină plăcere. A fost persecutat de Richelieu, care a sfârşit însă prin a-i deveni protector.

autoarea acelor frumoase epistole, documente preţioase ale vremii, etc. Operele acestor scriitori sunt adevărate modele de graţie şi de gust, nu numai în Franţa ci şi în Europa — unde, vreme de un secul, literatura franceză a fost considerată ca singurul îndreptar de urmat. Tot în această vreme trăeşte *Bossuet*, marele maestru în oratoria eclesiastică, *Fénelon*, acela care a scris vestita carte, *Télémaque*, şi alţi scriitori laici şi bisericeşti.

Acești literați au scris într'o limbă ce nu mai seamănă cu acea din veacul precedent. Apăruse într'adevăr Malherbe — care o purificase de toți termenii greci și latini, introduși de Ronsard și de scriitorii Renașterii, precum și de toate vorbele dialectale și străine ce o invadaseră. Se formează acuma *o limbă literară*, care ajunge clasică și care a rămas astfel până astăzi.

Cea dintăi capo-d'operă în poezia franceză a apărut în 1636, un an după constituirea Academiei lui Richelieu, și e datorită lui *Corneille* : *le Cid* — căruia i-a urmat apoi *Horace*, *Cinna*, *Polyeucte* — lucrări dramatice de primul rang — pline de măreție și de sentimente înalte, care au entuziasmat pe contimporani.

Doamna de Sevigné

Orfană de tânără, s'a măritat cu Marchizul de Sévigné, mort în duel, rămânând văduvă la 25 de ani. A refuzat să se mai mărite pentru a se putea ocupa numai cu creșterea copiilor săi. Toate vestitele sale scrisori le-a adresat fiicei sale, D-na de Grignan, ținând-o în curent cu tot ce se întâmpla la Paris.

Cea dintăi capo-d'operă în proza franceză a fost *Discours de la Méthode* a lui Descartes, matematic și filosof vestit, apărută în Olanda, la 1637. Aici Descartes arată regulele metodei experimentale, ridicându-se împotriva sistemelor vechi de cercetare. Ideile sale au revoluționat filosofia dând putință spiritului omenesc să se apropie de adevăr.

Din nenorocire, oamenii care se ocupau cu științele au fost persecutați de Biserica catolică și siliți să trăiască prin țările protestanților. Așa, *Denis Papin* — care a aflat puterea aburului, a stat mai mult prin Anglia și Germania ;

Descartes, în Olanda, iar *Pascal*, om genial, autorul acelor admirabile *Cugetări* și al faimoaselor *Scrisori provinciale*, a fost persecutat toată viața, fiind rău văzut chiar de Ludovic.

Artele. — Lui Ludovic îi plăceau mult sculptura și pictura, de aceia palatul din Versailles este plin de tablouri, iar parcul și grădinile, de statui.

Artiștii franceji din veacul XVII n'au însă aceiaș importanță pe care o au literații vremii. Cu toate acestea o bogată efloreșcență de artiști a făcut ca acest secul să producă o pictură, o sculptură și o arhitectură, admirate până astăzi.

Caracteristica acestei mișcări artistice este că nu s'a mai desvoltat conform tradiției naționale, ci a suferit influența italiană și mai cu samă a artei vechi. Dar artiștii n'au mers până la o imitare servilă — deși caracterele de mai sus sunt evidente. Acelaș gust și aceiaș grație pe care le întâlnim la scriitori, apar și aici — și influența lui Ludovic XIV îndrumătorul tuturor maeștrilor care au lucrat pentru clădirile lui, se recunoaște în acel spirit de ordine și de regularitate care poartă pecetea intelectului său.

În acest secul au trăit pictorii *Le Sueur*, *Lebrun*, *Claude Lorrain* și *Poussin* — acesta din urmă considerat ca șeful școlii franceze în pictură. Sculptorii *Puget*, *Girardon*, *Coustou* și *Coysevox* — care au umplut de statui marile clădiri ale Regelui—și arhitecții *Perrault*, cei doi *Mansart* — autorii Luvrului, ai palatelor *Trianon* și ale celor din Versailles. De asemenea trebuie citat și *Le Nôtre* — desenatorul grădinilor din Parcul marelui Castel.

Mișcarea intelectuală și artistică din celelalte țări în veacul XVII. — În Germania, cel mai însemnat scriitor în veacul XVII a fost *Leibniz*, filosof, geometru și jurisconsult, din îndemnul căruia s'a fundat în 1700 Academia din Berlin, al cărei președinte a fost pe viață. Ceva mai înainte, astronomul *Kepler*, mort în 1630, stabilise în chip definitiv bazele teoriei lui Copernic și descoperise legile pe care se sprijină astronomia modernă.

In Anglia, trăește în acest timp *John Milton*, cel mai

mare poet englez după Shakespeare, autorul celebrei epopei religioase, *Paradisul pierdut*, în 12 cânturi, al cărei subiect e căderea omului prin păcatul originar. Este una din capo-d'operele spiritului omenesc. Mai târziu, *Daniel De Foe* scrie cunoscuta sa operă, *Robinson Crusoe*, apărută în 1719.

În știință s'a distins *Isac Newton*, vestit matematic, fizician și astronom, ajuns nemuritor prin descoperirea legilor gravitației universale și prin descompunerea luminii cu care a revoluționat știința.

Milton

A fost secretarul lui Cromwell. După moartea lui, s'a retras în viața privată și orbind și-a dictat poema sa femeii și fiicei sale.

În Olanda, a trăit marele filosof *Baruch Spinoza* care a desvoltat metoda cartesiană dându-i o formă riguros geometrică, mai ales în valoroasa lui operă, *Etica*; iar *Hugo Grotius*, crează Dreptul internațional al ginților scriind tratatul său renumit, *De jure belli et pacis*, apărut în 1624.

Secolul XVII este timpul de aur al picturii în Țările-de-Jos. Acuma trăesc Rembrandt, Rubens, Van Dyck etc. ale căror opere stau pe același plan cu cele mai însemnate lucrări ale marilor artiști italieni din vremea Renașterii.

În Spania, Calderon dela Barca este creatorul teatrului spaniol, iar în pictură strălucește Velasquez și aproape tot cași dânsul, elevul său, Murillo.

În Moravia avem pe marele pedagog Comenski, cunoscut după forma latinizată a numelui, *Comenius*, care toată viața s'a ocupat cu îmbunătățirea mijloacelor de învățământ.

În Țările românești, veacul XVII a văzut crearea tipo-

grafiilor lui Matei Basarab și Vasile Lupu și tipărirea *Pravilelor de legi* care complectau Obiceiul pământului. Iar în Muntenia apare Biblia, tradusă în românește, cunoscută subt numele de *Biblia lui Șerban Cantacuzino*, un monument al limbii românești, liberată din formele strâmte ale slavonismului. Tot în acest secol Miron Costin își scrie cronica sa, *Cartea pentru descălecatul dintâiu*, prima lucrare care se ocupă cu origina și începutul Românilor. Iar marele nostru învățat, Dimitrie Cantemir, tot acuma își alcătuește unele din importantele sale opere care l-au făcut atât de cunoscut în Europa.

IV

Anglia în veacul XVII

Caracterul general al politicei englezești din secolul XVII. — Dinastia Tudorilor folosindu-se de împrejurări politice speciale, a știut să impue Angliei—contrar tradiției sale—un regim absolutist, în care instituțiile liberale, menite să ție în frâu puterea regelui, fuseseră cu totul nesocotite. Ieșită din Războiul celor Două Roze cu noblețea distrusă, opoziția poporului englez, față cu pornirile despotice ale Tudorilor, încetează cu totul, vreme de 118 ani. Personalităților puternice ale celor cinci monarhi din această dinastie, se mai adaugă și evenimente considerabile, cum au fost Reforma religioasă a lui Henric VIII și luptele cu Spania în vremea Elisabetei — care au absorbit în întregime atenția cetățenilor distrăgându-i dela libertățile publice. Și astfel, Tudorii au putut să domnească după voia lor, fără să întâmpine vreo rezistență.

Lucrurile se schimbară însă în veacul XVII, cu venirea Stuarților. Acuma Anglia ne mai amestecându-se în afacerile Continentului — este aproape ocupată într'una cu politica ei lăuntrică. Dar, în vremea asta, o opoziție se formase încetul cu încetul, care nu uitase nici una din garanțiile publice, înscrise în Magna Chartă. În ordine religioasă,

Reforma lui Henric VIII nemulţămind unele păturí sociale, o mişcare *populară* crease mai multe secte, ca *Independenţii*, *Puritanii*, *Quakerii*, care se vor ridica în contra Anglicanismului — păstrătorul episcopatului şi al hierarhiei în Biserică — dar şi împotriva abuzurilor Regelui. In ordine politică, toţi adversarii absolutismului, cu deosebire clasele superioare, hotărîră să-şi apere cu ultima vigoare instituţiile trecutului care lânceziseră atâta amar de vreme, fără însă să dispară: instituţia juraţilor, dreptul de întrunire, dreptul de a se înarma, independenţa administraţiilor municipale şi însfârşit puterea parlamentului, cu cele două mari atribuţii ale lui, de a *vota legile* şi de a *încuviinţa impozitele.*

Dinastia Stuarţilor crezu că va putea urma pe Tudori în felul lor de cârmuire, dar se înşelă. O luptă crâncenă izbucni între dinastie şi popor, şi Stuarţii, oameni slabi şi şovăelnici, fură învinşi. Această luptă, începută subt regele Iacob, ajunge la răsboiul civil din vremea lui Carol I şi se sfârşeşte în 1649 cu decapitarea Regelui şi cu schimbarea monarhiei în republică.

Conducătorul poporului în luptele pentru libertate fusese *Olivier Cromwell:* el deveni şeful republicii.

Republica engleză (1649—1658). — După uciderea Regelui, Parlamentul proclamă republica desfiinţând Camera Lorzilor. Guvernul se compunea din Camera Comunelor şi dintr'un Consiliu de Stat, de 41 de membri — din care făcea parte şi Cromwell. Dar începuturile Republicii fură tulburate de partizanii Stuarţilor. Irlanda se răsculă când auzi de moartea lui Carol I, iar Scoţia recunoscu de rege pe *Carol II Stuart*, fiul celui ucis. Cromwell trecu cu oastea în Irlanda, învinse pe răsculaţi la *Drogheda* şi „făcu să curgă sângele ca apa". Pacificarea Irlandei s'a săvârşit în condiţiuni neauzit de sălbatice. Bărbaţii au fost ucişi cu miile, iar femeile şi fetele, vândute ca roabe în America. Apoi pământurile Irlandejilor fură confiscate şi pe ele s'au adus coloni engleji, iar poporul autochton al ţării fu grămădit în *Con-*

III.

Cucerirea romană în Nordul Dunării.

In Italia de azi s'a desvoltat, în vechime, un popor mare şi puternic: *Romanii.* Aceştia au reuşit să-şi întindă stăpânirea lor în apusul Europei, în Nordul Africei şi în Asia Mică. In drumul lor spre Egipt şi Asia Mică au supus pe Iliri, care-i neliniştеau prin hoţiile pe care le făceau în Marea Adriatică şi chiar pe coastele Italiei. In urmă au supus şi pe Traci.

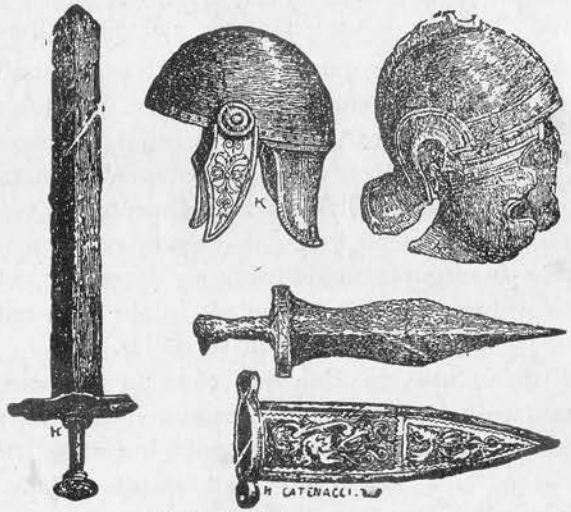

11. Coifuri şi armę romane.

Romanii erau oameni foarte muncitori, pricepuţi în ce priveşte conducerea statului şi destoinici şi viteji în războaie. De aceea, ei, care la început îşi aveau statul lor în jurul Romei numai, cu timpul au ajuns să stăpânească pământ şi popoare în trei continente.

Astfel, prin puterea lor, Romanii au făcut ca numele oraşului Roma să fie slăvit şi respectat de toată lumea.

1. **Cuceririle Romanilor.** Romanii, în Europa, au supus Spania, Galia, Peninsula Balcanică şi în cele din urmă *Dacia.* Cuceririle Romanilor, dincolo de ţărmul răsăritean al Mării Adriatice, au pornit din nevoia de a pune ordine şi a linişti populaţiile Balcanice, care prin prădăciunile lor primejduiau şi împiedicau acti-

Carol II Stuart

Avea treizeci de ani când a ajuns pe tron. A fost unul din cei mai nemernici regi. De o lene desgustătoare, singura sa grijă în viață i-a fost plăcerea și desfrâul. Deși parlamentul i-a votat un subsidiu enorm, anual — cam 120 de milioane aur — veșnica sa nevoie de bani l-a adus să vândă interesele Statului, unei țări străine și dușmane Angliei. În figură este îmbrăcat într'un costum simplu, peste care e aruncat o mantie de atlaz alb; la gât poartă colanul „Jaretierei" de care atârnă un Sfântul Gheorghe, călare, ucizând balaurul. (Kneller).

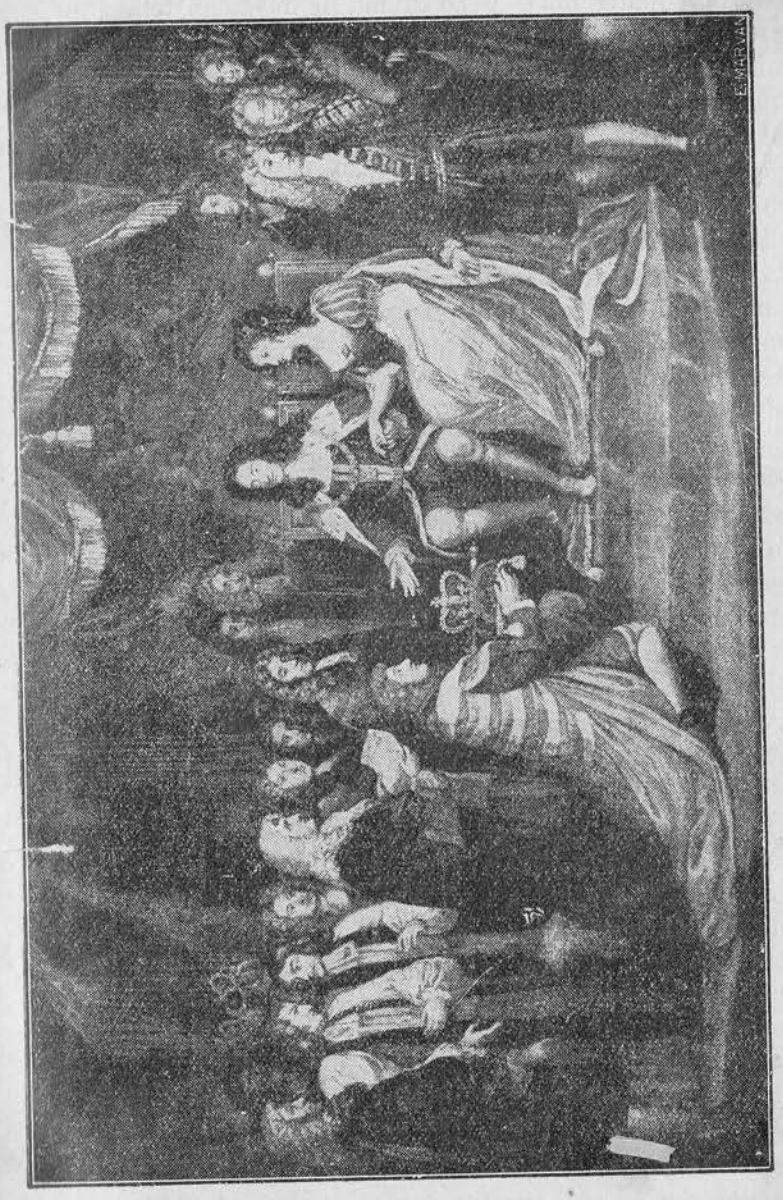

Marea Revoluție Engleză

Așa numesc Englejii detronarea Stuarților. Revoluția a constat în fuga Regelui Iacob, în aducerea lui Wilhelm de Orange pe tron și într'o manifestație pașnică în care toată lumea s'a plimbat pe străzile Londrei cu portocale în vârful bastoanelor, ca un semn de dragoste pentru dinastia de Orange. În figură îl se prezintă Regelui și Reginei coroana regală.

se purtară foarte rău — persecutând pe dușmanii tatălui lor și voind să introducă iarăș catolicismul. Cadavrul lui Cromwell fu scos din mormânt, batjocurit, apoi spânzurat. Parlamentul votă o lege, *Test-Act*, în 1673, prin care se excludea din funcțiile publice toți catolicii, și alta, în 1679, *Habeas Corpus*, prin care oprea pe rege să ție pe cineva închis, fără judecată. Începea să se vorbească chiar de excluderea dela moștenirea tronului a lui Iacob — care trebuia să urmeze lui Carol II. Atunci membrii parlamentului se împărțiră în două: unii erau pentru excludere — și fură numiți *uigi* (whigs) *(tâlhari scoțieni)*, iar alții, pentru păstrarea dinastiei, *tori* (torys) *(bandiți irlandeji)*. De atunci s'au format în Anglia două partide politice care sunt și astăzi: *uigii*, liberali și *torii*, conservatori.

Marea Revoluție Engleză (1688). — Carol II muri în 1685 lăsând de urmaș pe fratele său, *Iacob II*, care era catolic și voia cu tot dinadinsul restaurarea acestei credințe. Regele Iacob fiind însă bătrân și neavând copii de parte bărbătească, Englejii îi așteptau în liniște sfârșitul, socotind să aducă la tron, după asta, pe una din cele două fete ale lui, măritate cu prinți protestanți. Dar, după trei ani, Regina născu un băiat. Atunci țara se sculă dela mic la mare — și Iacob speriat fugi cu familia în Franța. În locul său, fu chemat *Wilhelm de Orange*, stathuderul Olandei, scoborîtor din Wilhelm Taciturnul — care ținea în căsătorie pe Maria, fata cea mai mare a lui Iacob.

Revoluția aceasta s'a făcut fără vărsare de sânge, iar noul rege, intrând în Anglia, declară că va respecta credința anglicană și libertățile poporului englez. Într'adevăr parlamentul votă o lege, cunoscută subt numele de *Bilul drepturilor*, care întărea toate libertățile poporului. El cuprindea legile anterioare, votate de parlamentele engleze, dar călcate în picioare de Stuarți, și anume: *Magna Charta Libertatum* (1215), *Petițiunea Drepturilor* (1628) și *Habeas Corpus* (1679), iar regele Wilhelm mai dădu și un *Act de toleranță*, prin care se permitea exercițiul și celorlalte cul-

turi. Acest act a servit mai ales tuturor sectelor ieșite din anglicanism, dar catolicii au rămas și mai departe excluși dela funcțiunile publice. Wilhelm s'a ținut de cuvânt toată viața sa, fiind astfel cel dintâiu rege constituțional din Anglia.

Revoluția din 1688 are o mare importanță în istoria po-

În Olanda

Wilhelm de Orange află, printr'un curier special, de nașterea copilului lui Iacob II.

porului englez. Ea a stabilit pentru prima oară în Europa *guvernul monarhic parlamentar.*

Marea Revoluție Engleză își are teoreticianul ei, în filosoful *John Locke* (1632-1704) care a fost persecutat în

timpul Stuarţilor. Cartea sa, *Adevărata origină, scopul şi limitele guvernământului*, apărută în 1690, este o apologie a acestui mare act. Locke distruge teoria monarhiei de drept divin, arătând că ea nu-şi găseşte legitimarea nici în natură, nici în Istorie. Arată apoi că *suveranitatea poporului*, care trebuie să pornească din *libertate*, este singura dogmă ce se poate susţine conform cu raţiunea. Pentru ideile sale sănătoase, a fost numit *Înţeleptul* şi este precursorul lui Jean Jacques Rousseau.

Jeffreys

Cel mai odios judecător care a existat vreodată. Instrumentul răsbunărilor lui Carol II şi ale lui Iacob II, mai ales împotriva partizanilor Ducelui de Monmouth nepotul regelui, care făcuse un complot pentru a-l răsturna pe Iacob. Amintirea acestui magistrat, care îşi insulta victimele cu cele mai josnice expresii, a rămas dispreţuită în Anglia până astăzi.

Politica Angliei după Revoluţie.—Marea Revoluţie Engleză aducând liniştea internă, atât din punct de vedere politic cât şi religios, Anglia îşi putu lua locul în politica europeană, loc părăsit aproape în tot veacul XVII, din pricina incapacităţii Stuarţilor. Cu suirea pe tron a lui Wilhelm de Orange — *reprezentantul dreptului popoarelor* — Anglia ajunge centrul tuturor cualiţiilor îndreptate în contra lui Ludovic XIV, *reprezentantul absolutismului*, din care Franţa a ieşit la urmă umilită şi învinsă.

Wilhelm neavând urmaşi, parlamentul chemă la moartea sa (1702) pe *Ana* — a doua fiică a lui Iacob II.

V

Răsboaiele Austriei cu Turcii

Leopold I (1658-1705).—Puterea Habsburgilor fu ruinată în Germania prin pacea din Westfalia, aşa că ei, după 1648, s'au îngrijit mai mult de stăpânirile lor austriece. Dar

dacă împăraţii, în a doua jumătate a veacului XVII, nu sunt tocmai de laudă în Apus, câştigă în schimb foarte mult în Răsărit.

Leopold a fost duşmanul lui Ludovic XIV şi a intrat în toate alianţele îndreptate împotriva Franţei, fără mare succes însă. A făcut reforme în justiţie şi a întemeiat universităţile din Insbruck şi Breslau.

Ales rege al Ungariei austriece, Leopold ură pe Unguri, şi din pricina necontenitelor cereri de libertăţi şi fiindcă ei erau calvini. Împăratul se gândea să le desfiinţeze dieta care cârmuia ţara — ceia ce făcu pe capii Maghiarilor să între în legături cu Ludovic XIV. Aflând de uneltirile lor, Leopold se înfurie grozav, suspendă toate libertăţile şi institui un tribunal militar care condamnă la moarte mulţime de magnaţi. Atunci Ungurii, conduşi de *Emeric Tököli*, se adresară Turcilor.

În vremea asta, Turcii decădeau tot mai mult. Sultanii nu se mai ocupau cu trebile împărăţiei, lăsate pe mânile dregătorilor şi ale femeilor. Slujbele se căpătau numai prin intrigi sau pe bani. Noroc că s'au găsit şi câţiva viziri, oameni vrednici, care s'au nevoit să puie ordine în imperiu. Aceştia au fost mai toţi din familia *Kiupriuli*.

De când Ungaria fusese prefăcută în paşalâc, erau necontenit conflicte între Nemţi şi Turci. Leopold ar fi voit să elibereze Ungaria, dar forţele sale militare, împărţite pe diverse câmpuri de luptă, nu-l ajutau. Pe de altă parte, şi Turcii căutau mereu să tragă foloase din prădăciunile Germaniei.

In anul 1664, marele vizir Ahmed Kiuprili veni împotriva Împăratului cu o puternică oaste de 120.000 de Turci, la care se adăugară Tatarii şi Cazacii, în total 240.000 de oameni. Imperialii, speriaţi, se adresară Apusenilor, iar papa predică o cruciată. Rezultatul a fost că Ludovic XIV trimese un ajutor Împăratului de 6000 de oameni. Lupta s'a dat la *Saint-Gothard*, dincolo de Raab. Aici imperialii, comandaţi de generalul *Montecuculi*, au sdrobit pe Turci, deşi aveau

numai vreo 20.000 de oameni. Dar Turcii izbutiră să ieie Creta dela Veneţieni, aliaţii Germaniei (1669).

După victoria dela Saint-Gothard, Leopold ar fi dorit să trăiască în pace cu Turcii — cu atât mai mult cu cât dela 1674 intrase în liga îndreptată împotriva lui Ludovic XIV. Dar, tocmai acuma li se adresară răsculatul Tököli.

Ahmed Kiupriuli

Feciorul lui Mohamed Kiupriuli, teribilul vizir care pentru îndreptarea răutăţilor de care suferea Poarta a ucis peste 30.000 de oameni. Ahmet îi urmă tatălui său la vizirat. Era învăţat şi foarte deştept. A protejat pe literaţi şi pe artişti şi a fost tot aşa de bun administrator ca şi părintele său.

Asediul Vienei (1683). — Când Ungurii s'au îndreptat către Turci, la Marele Vizirat era un cumnat al Kiupriulilor, *Cara-Mustafa*, un om foarte lacom de bani. El porni spre Ungaria cu oaste puternică de Turci şi de Tătari Crâmleni, la care s'au mai adăugat şi voievozii români, *Gheorghe Duca* şi *Şerban Cantacuzino* cu armiile lor, precum şi *Mihail Apafi*, principele Ardealului.

Ei se îndreptară asupra Vienei pe care o încunjurară. Austriecii susţinură asediul vreme de două luni, dar se găseau în mare nevoie. Atunci Leopold se adresă Polonilor, şi regele *Ioan Sobieski* alergă cu oaste proaspătă. O luptă crâncenă se dădu în apropiere de oraş: 10.000 de

Turci rămaseră pe câmpul de luptă; 300 de tunuri, cu 5000 de corturi şi toate steagurile căzură în mânile biruitorilor, aşa că Viena fu despresurată (1683).

Cara Mustafa-Paşa

Marele Vizir al lui Mohamed IV, care convinsese pe Sultan să atace Viena. Dovedit de vinovăţie, Mohamed, după asediu, i-a tăiat capul, ca unui trădător.

Cara-Mustafa fugi la Constantinopoli, dar fu ucis din ordinul sultanului, întrucât s'a dovedit că, din pricina lăcomiei lui, nu s'a cuprins Viena, aşteptând să se predeie pentru ca s'o poată jăfui mai bine.

Asediul Vienei puse pe gânduri pe creştini. La apelul papii, se făcu *Liga Sfântă* în care întrară Austria, Veneţia, Polonia şi Rusia. Şerban Cantacuzino, care urmase pe Turci la Viena numai de nevoie, intră şi el în înţelegere cu împăratul, voind să scuture supremaţia turcească. De altfel, şi la asediul Vienei el ţinuse cu creştinii.

Năvălirile lui Sobieski în Moldova. — În anul 1672

Ioan Sobieski

Vestit rege polonez (1674—1696). A avut numeroase lupte cu Turcii şi a scăpat în 1683 pe împăratul Leopold, despresurând Viena. A venit şi în Moldova de două ori. Sfârşitul ocârmuirii sale a fost trist, din pricina anarhiei în care se sbătea Polonia.

s'au început luptele Polonilor cu Turcii pe care voiau să-i alunge din Cameniţa. Războiul a continuat multă vreme, deoarece Turcii chemaseră în ajutorul lor şi pe Tătari. În Moldova, boierii se împărţiseră în două tabere: unii erau pentru politica turcească, de care nu voiau să se despartă, alţii doreau alianţa cu Polonii. Sobieski năvăli în 1686, în

această ţară, cuprinse mai multe cetăţi, între care şi Neamţul, dar a trebuit să iasă repede de aici, din pricina sărăciei din acel an. A doua oară a venit în 1691, şi a ocupat mai multe ţinuturi cercând să atragă în partea sa pe Cantemir. Dar acesta n'avea încredere în Leşi şi, într'adevăr, ei nu izbutiră să alunge pe Turci din Cameniţa.

Politica lui Cantemir însă nu era pe placul tuturora. De aceia o samă de boieri, în fruntea cărora se găseau Costineştii, partizanii alianţei creştine, căutară să-l pârască pe bătrânul Domnitor moldovan la Turci. Dar Cantemir aflând a pus să omoare pe logofătul Miron Costin, împreună cu fratele său, Velicico Vornicul, spre marea pagubă a ţării.

Liberarea Ungariei. — Izbânzile creştinilor continuară şi după retragerea lui Sobieski. Imperialii, conduşi de Ducele de Lorena, cuprind Buda (1686) desfiinţând paşalâcul turcesc, iar Veneţienii iau Moreea, pătrunzând până la Viena. Atunci s'a surpat Parthenonul pe care Turcii îl prefăcuseră în depozit de iarbă de puşcă. Ruşii cuprind Azovul. În 1691, Turcii sunt bătuţi la *Salankenen*, dar intervenind Anglia şi Olanda pentru pace — ca împăratul să-şi poată trimete oastea împotriva lui Ludovic XIV — Leopold face pretenţii prea mari. Încheindu-se însă tocmai acuma pacea dela Ryswick (1697) între Leopold şi Ludovic XIV, în războiul cu Liga dela Augsburg, Împăratul întoarce armata rămasă liberă, cu generalul ei, *Eugeniu de Savoia*, împotriva Turcilor, care sunt groaznic bătuţi în 1697, la *Zenta:* 60.000 de Turci, împreună cu marele vizir pieriră, parte ucişi în luptă, parte înnecaţi în Tisa, iar sultanul scăpă cu fuga.

Pacea s'a încheiat după doi ani de tratative, în 1699, la *Carlowitz*. Austria luă Ungaria cu Transilvania — afară de Banat, care rămase mai departe supus Turcilor. Veneţia căpătă Moreea; Polonii, Cameniţa — iar Ruşii, Azovul.

Pacea dela Carlowitz are o mare însemnătate în istorie. Austriecii se despăgubesc acuma de toate pierderile suferite în apus începând cu tratatul westfalic. Turcii păgubesc enorm, şi din situaţia proastă în care se găsesc nu se vor

Cuprinderea Budei

Între comandanţii mari ai oştii germane, era şi Carol, Ducele Lorenei, care a ajutat lui Sobieski să despresoare Viena, iar pe urmă, în 1686, a cucerit Buda dela Turci. Se trăgea dintr'o nobilă familie franceză care se stricase însă cu regii Franţei. (După tabloul lui von Blaas).

mai ridica niciodată. Pentru Ţările Române, vecinătatea stăpânirii nemţeşti în Ardeal va face pe voievozii noştri

Eugeniu de Savoia intrând în Belgrad

După Petrovaradin, Nemţii au intrat în Belgrad, în triumf, iar comandantului lor, marelui Eugeniu, i se prezintă cheile cetăţii.

să încline către politica germană, iar pe Austrieci, să dorească anexarea principatelor noastre.

Şerban Cantacuzino (1678-1688) şi **Gheorghe Duca (1678-1684).** — Amândoi domnitorii erau oameni de încredere ai Turcilor, pentru care aceştia le porunciră să ieie parte şi la asediul Vienei. Pe Duca l-au făcut Turcii şi hatman al Ukrainei.

Şerban avea planuri mari. El voia să treacă cu totul în partea Nemţilor, care, împreună cu Rusii, trebuiau să-i mijlocească căpătarea tronului Bizanţului după alungarea Turcilor din Europa. În vederea acestui scop, Şerban Cantacuzino s'a pregătit temeinic, înjghebând o oaste de ţară şi de seimeni, şi strângând şi 35 de tunuri.

Dar când trimese la Viena o impozantă solie pentru a regula cu Nemţii condiţiile alianţei, Şerban muri — se crede otrăvit.

Şerban Cantacuzino a fost un domn aspru şi crud: s'a purtat în ţară cu mare răutate faţă de cei care îi stăteau în cale. Avea însă aplecări către cultură şi gust pentru pompă şi lux. În vremea lui s'a tradus Biblia care-i poartă numele. A făcut mânăstirea Cotroceni unde a şi fost înmormântat.

Gheorghe Duca a domnit de trei ori în Moldova şi odată în Muntenia. Cu ocazia atacului Cameniţei, Sultanul Mohamed IV a trecut prin Moldova, dar nefiind mulţămit de Duca l-a răsturnat punând domn în locul lui pe *Ştefan Petriceicu*. Duca a fost un domn lacom şi crud.

Carol VI (1711-1740). — După moartea lui Leopold şi a fiului său *Iosif I*, urmă la tron Arhiducele Carol — acela pe care duşmanii Franţei voiau să-l facă rege în Spania, în locul lui Filip de Bourbon.

În vremea domniei lui, luptele cu Turcii continuară, deoarece aceştia sperau să-şi redobândească teritoriile pierdute. Au fost două războaie. În cel dintâiu, care începe la 1714, Turcii sunt straşnic învinşi de Eugeniu de Savoia, la *Petrovaradin*. Se încheie pacea dela *Passarowitz* (1718), prin care Turcia ceda lui Carol VI Banatul şi Oltenia noastră, cu o parte din Serbia.

Peste 18 ani, Turcii duc un nou războiu cu Împăratul şi, de astădată, ies biruitori, căci Prinţul Eugeniu murise. Prin pacea dela *Belgrad*, în 1739, Turcii capătă înapoi Serbia şi Oltenia, stabilindu-se ca Dunărea şi Sava să formeze hotarul între amândouă împărăţiile.

VI

Rusia şi Suedia

Rusia înainte de Petru. — Rusii, până în veacul XV, stătură subt stăpânirea Tătarilor. Din această robie i-a scos ţarul Ioan III, cuscrul lui Ştefan cel Mare.

Liberată de jug, Rusia căzu în anarhie — care o duse aproape de prăpastie. Se iscară lupte lăuntrice şi tulburări mari de care o scăpă, în 1613, Mihail Romanov, întemeietorul dinastiei Romanovilor, care a cârmuit Rusia până în vremile noastre.

La începutul veacului XVII, Rusia — mai mult ţară asiatică decât europeană — era izolată de continent prin Suedia, care o împiedica să ajungă la Marea Baltică, prin Polonia care ţinea până la Nipru, şi prin Turcia, care o îndepărta de Marea Neagră. Pentru a comunica direct cu Apusul, ea avea numai Oceanul Îngheţat, puţin folositor, şi Marea Albă, acoperită şi ea de gheţuri cea mai mare parte a anului.

Primii Romanovi, Mihail şi fiul său Alexe, căutară să întreţie legături cu Europa, fără însă să izbutească pe deplin. Totuş o colonie de străini venise în Moscova şi fu relegată într'un anume cartier al oraşului, numit *Slobozie*, colonie care-i va prinde bine viitorului ţar, Petru Romanov.

Adevăratul întemeietor al împărăţiei ruseşti este Petru, căruia cu drept cuvânt i s'a zis *cel Mare*.

Petru cel Mare (1679-1725). — Petru era fiul ţarului Alexe Romanov. A avut o copilărie neîngrijită, căci rămăsese minor la moartea tatălui său. Era foarte deştept, dar crud şi violent până la nebunie. Îi plăcea să umble pe uliţele Moscovei şi să steie de vorbă cu negustorii străini, de la care avea ocazia să înveţe multe lucruri.

Sora sa, *Sofia*, femeie energică și deșteaptă, voi să-i uzurpe tronul și trimese pe Petru la o moșie a lor, *Preobrajenski*. Aici Petru își întocmi, pentru joacă, un batalion ostășesc, alcătuit din prietinii săi. Sofia, fiindu-i epitropă,

Petru cel Mare

Era înalt, peste 2 m. și avea o putere herculană. De o hărnicie neîntrecută, făcea de toate: lucra în șantiere, diseca cadavre, opera bolnavi, scotea dinți — ba uneori împlinea și sarcina de călău schingiuind și omorînd cu mânile lui proprii pe cei vinovați. In călătoriile prin Europa —devasta camerele unde era găzduit, dărâma pereții, spărgea tablourile de prin cuie și își însușea lucrurile de preț care-i plăceau. Avea o figură impunătoare — dar uneori strângea dintr'un ochiu, mișcare care-i încrețea toată fața dându-i o înfățișare groaznică.

atrase în partea ei pe *streliți*, corpul de gardă, și cu ajutorul lor încercă să se facă stăpână. Dar Petru, care avea la dispoziție regimentul său, învinse pe streliți, iar pe soră-sa o închise într'o mânăstire.

Petru avea 17 ani când rămase singur împărat. Fiind foarte dornic de învățătură, făcu două călătorii în Apus. Vizită Germania și Anglia și se stabili în Olanda, în orașul *Saardam*. Aici, subt numele de meșterul Petru Mihailov, cercetă atelierele pentru construirea corăbiilor și lucră în ele ca un dulgher. Construi un vas mare pe care-l trimese echipat în portul *Arhangelsc*. În a doua călătorie, vizită și Franța rămânând încântat de cele văzute.

Streliți

Trupă pedestră care alcătuia garda țarilor. Aveau privilegii mari și, ca orice miliție favorizată, încurând s'a dedat la tulburări și comploturi, mai ales în vremea lui Petru cel Mare, care îi desființă în 1705.

El aduse cu dânsul, meșteri și artiști străini pe care-i încurajă să facă deosebite fabrici. Organiză armata, după modelul german, și creă o marină militară, fiind ajutat de prietinul său, genovezul *Lefort*, un bun general și amiral

priceput. Fiindcă streliții se revoltase în lipsa lui, regimentul lor fu desființat, iar vinovații uciși — mulți dintre ei, chiar de mâna lui Petru.

Cu toate acestea, deși barbar, Petru a fost un mare țar. Și-a făcut un plan pe care a avut persistența să-l împlinească întocmai. Nici înfrângerile suferite, nici opoziția boierilor săi, nu l-au făcut să se descurajeze. După bătălia dela Narva, când Rușii au fost complect înfrânți, Petru a spus: „Suedejii au să ne mai bată încă multă vreme; dar tot învingându-ne, o să ne deprindem și noi să-i biruim". Aceste vorbe, rostite în astfel de momente, caracterizează foarte bine pe Petru cel Mare.

Petru începu canalul care unea Donul cu Volga, fundă Ordinul Sf. Andrei și fixă începutul anului la 1 Ianuarie, în loc de 1 Septemvrie, cum era până atunci. A făcut și alte reforme care au transformat încurând țara. A înființat fabrici, a săpat canale și a întemeiat diverse școli speciale: o academie navală, o școală de ingineri, o școală de medicină, care însă n'au prea folosit, deoarece învățământul inferior aproape nu exista.

Apoi creă un Senat și luă măsuri pentru administrația guberniilor. Deasemenea a înființat o poliție secretă care trebuia să supravegheze orice mișcare a supușilor.

Ca să schimbe înfățișarea barbară a Rușilor, care umblau cu caftane lungi, cu bărbi neîngrijite și mițoase, iar femeile cu văl pe față, Petru porunci bărbaților să-și taie bărbile și să poarte toți haine nemțești. Noblețea de curte o transformă într'o boierie de cinovnici. Acela care vroia să steie pe lângă dânsul, trebuia să-i facă și anumite servicii, din care trăgea folos în cele din urmă țara.

O parte dintre boieri și preuți fură nemulțămiți de nouele reforme. Petru intră întâiu în luptă cu preoțimea. Desființă patriarhia înlocuind-o cu un *sinod*, al cărui cap era el; așa că țarul se substitui oarecum în locul patriarhului rusesc. După asta, cu măsuri aspre, domoli și pe boieri. Dar, fiindcă fiul său, *Alexe*, încuraja nemulțămirile, fu dat în judecată și muri subt cnut.

Petru cel Mare a fost și un împărat războinic. Dorința sa era să-și întindă statul, la miazăzi, până la Marea Neagră, iar în spre apus, până la Marea Baltică, pentru ca astfel să-și „deschidă o fereastră cătră Europa". Spre Marea Neagră, intră în luptă cu Turcii și le luă *Azovul*, care-i fu recunoscut prin pacea dela Carlowitz. Dar cuprinderea Azovului, pentru planurile lui europene, nu-l prea satisfăcea. Deaceia el își îndreptă privirile spre Marea Nordului, unde putea izbuti mai ușor, deoarece Baltica era o mare internațională, ocupată de mai multe popoare, nu ca Marea Neagră, a cărei intrare și coaste erau în mânile Turcilor. Spre apus, trebui să înfrunte însă un mare războiu cu Carol XII, regele Suediei.

Carol XII (1697—1718). — Suedia, în urma păcii westfalice, ajunse o țară de primul rang în Europa. Urmașii lui Gustav Adolf măriră teritoriul regatului care stăpânea, în afară de peninsula scandinavă, *Pomerania*, *Finlanda*, *Estonia* *Ingria* și *Carelia*, așa că Marea Baltică era un lac suedez.

Dintre urmașii lui Gustav Adolf cel mai însemnat a fost *Carol XI (1661—1697)*. Acest rege se amestecase în războaiele continentale care însângerau pe atunci Europa — ajutând când pe Olandeji împotriva lui Ludovic XIV, când pe acest rege în contra Olandejilor. Intră și în Liga de Augsburg; dar, după ce lucrurile s'au liniștit, Carol XI s'a ocupat numai cu reformarea statului. Aici, printr'o politică abilă, înlătură din calea sa cele două adunări legiuitoare și domni aproape absolut. Marea lui putere a întrebuințat-o însă numai spre binele țării. Îmbunătăți starea țăranilor, își creă o armată și-și întări flota, așa că în 1697, când muri, el lăsă fiului său Carol, un stat puternic, bine înzestrat și gata să ție piept oricărui atac din afară.

Carol XII avea 15 ani la moartea Regelui. Toată lumea îl credea incapabil de a domni. Însuș tatăl său, nu prea avea idee bună de băiat și, de aceia îl puse subt tutela unui Consiliu de Stat — pentru a-i supraveghea actele lui politice.

Dar Carol era un om energic, curajos și plin de vitejie.

În schimb însă nu se pricepea să guverneze şi fantazia sa îi era mai mult dăunătoare. Nu ştia să se folosească apoi de împrejurările care i se prezentau şi nici de biruinţele ce câştiga. Aceste defecte, unite şi cu o lipsă de seriozitate, au adus ruina ţării sale şi înălţarea Rusiei care, n'a trecut mult, şi a luat locul şi al Poloniei, şi al Suediei.

Carol XI

Cel mai mare rege pe care i-au avut Suedejii: ei îl preţuiesc ca şi pe Gustav-Adolf. Om înţelept şi foarte priceput cârmuitor, a lucrat toată vremea pentru înălţarea ţării pe care fiul său, Carol XII, a ruinat-o.

Răsboiul nordic (1700—1721). — Ridicarea Suediei, şi mai ales cuceririle ei, făcură pe statele vecine să caute ocazia s'o micşureze. De aceia, cum se sui pe tron Carol XII, Polonia, Rusia şi Danemarca, voind să profite de tinereţa noului rege, făcură o cualiţie ca să-şi împartă ţările pe care Suedejii le anexaseră: Rusia să ieie *Ingria* şi *Carelia* —

pentru a putea fi şi ea stat maritim, Polonia să recucerească *Estonia* şi *Livonia*, iar Danemarca să ocupe *Gottorp*. Încrezători în puterile lor, aliaţii năvălesc în ţinuturile suedeze. Carol XII se repezi asupra Danemarcei, o învinse şi o sili să încheie un tratat umilitor. Porni apoi împotriva lui Petru

Carol XII

Avea mari calităţi fizice: îndura foamea, frigul, oboseala, era plin de vitejie, dar nu era făcut să cârmuiască un popor.

pe care-l întâlni lângă *Narva*, la 1700. Aici sdrobeşte pe Ruşi, care aveau o armată de zece ori mai numeroasă, şi se îndreaptă în contra Poloniei, unde voia să facă rege pe un favorit, *Stanislas Leczinski*. În zadar generalii săi îl sfătuiră să urmărească pe Petru. Carol, dispreţuindu-l, se încurcă în

lupte cu August II, regele polonez, îl detronă înlocuindu-l într'adevăr cu prietinul său, dar pierdu aici câțiva ani, timp foarte prețios, în care Rușii își întăriră bine oștile lor.

În vremea asta, Petru ocupă Țările baltice și, între ele, pe râul Neva, începu să construiască un oraș pe care îl numi *Sanct-Petersburg*, hotărîndu-l de capitală imperiului. Pentru apărare, îi înălță o cetățuie, numită *Kronstadt*.

Noua capitală a fost zidită pe un teren mlăștinos, cu sacrificii enorme. Fără instrumente, țăranii, aduși cu miile, arau pământul cu bețele ori cu mânile, cărând pământul în poalele sumanelor. Zeci de mii de oameni au murit din pricina lipselor de tot felul, căci lucrul n'a încetat aici până la moartea Țarului.

După ce a isprăvit cu Polonii, Carol se îndreptă din nou asupra lui Petru gândindu-se că, după ce-l va învinge, să treacă mai departe, în Asia, și să cucerească Orientul, ca Alexandru cel Mare. El birui într'adevăr oastea rusească, la *Smolensk;* dar, și de astădată, în loc să pornească asupra Moscovei, se îndreptă spre miazăzi luându-se după vorbele lui *Mazeppa*, hatmanul cazacilor, care se revoltase și el împotriva țarului. În vremea asta, generalul Mencicov sdrobi cu totul pe *Mazeppa*, ne mai fiindu-i aproape de nici un folos. Mai veni și iarna cumplită din 1709, care de asemenea îi fu fatală, degerându-i soldații și caii. Fără merinde și munițiuni, abătut și descurajat, Carol trebui să primească lupta dela *Pultava* (1709) — unde fu cu totul înfrânt și armata lui, distrusă. Însoțit de câțiva ofițeri, el fugi la *Bender*, în Basarabia, cerând adăpost pașei turcești.

Bătălia dela Pultava a avut consecințe enorme: dintr'o dată, Suedia, până atunci mare putere, era scoborîtă din rangul ei, iar Rusia deveni cel mai însemnat Stat din nordul Europei. De aceia s'a zis, cu drept cuvânt, că lupta dela Pultava începe o eră nouă în istoria universală.

Răsboiul dela Prut. — Vreme de doi ani, cât a stat la Tighina, Carol ațâță necontenit pe Turci împotriva Rușilor.

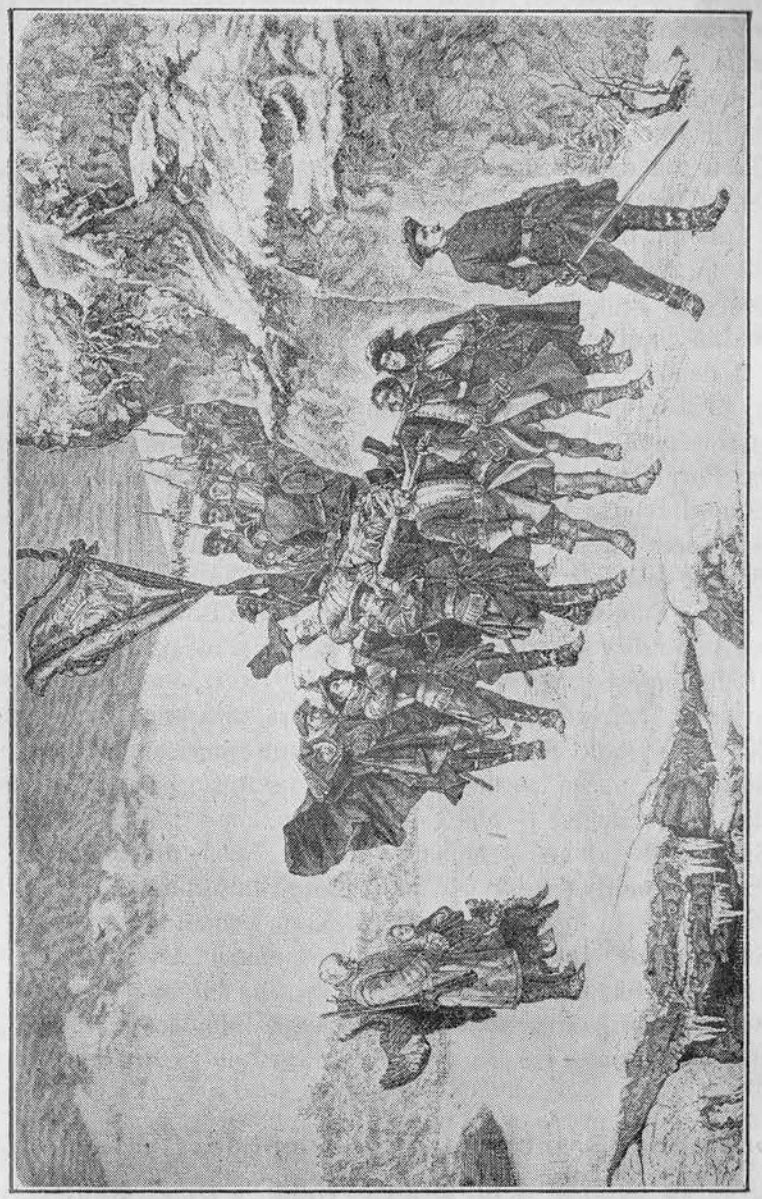

Moartea lui Carol XII

Răpus de un glonț dușman, pornit poate chiar dintre ai lui, pe când își pusese în minte să cucerească Norvegia, trupul Regelui este purtat spre casă de soldați — trecând pe dinaintea unui vânător de șoimi (Cederström).

Sultanul, supărat că Ţarul Rusiei luase Azovul, îi declără răsboiu Petru cel Mare atrase în partea sa pe Domnii români, Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir; dar Voievodul muntean se răsgândi, aşa că Petru încheie numai cu Dimitrie Cantemir un tratat de alianţă. Lupta dintre Ruşi şi Turci s'a dat la Stănileşti. Aici Ruşii fură cu totul învinşi, şi Petru căt pe ce să fie prins. Fu scăpat de soţia sa, Caterina, care cumpără pe Marele Vizir, Baltagi Mohamed, cu 200.000 de ruble — o mare sumă de bani. Prin pacea dela Prut, Rusia înapoie Turcilor Azovul.

Ruina Suediei. — Carol XII aflând de trădarea Vizirului, îl denunţă Sultanului care porunci să i se taie capul. Dar, plictisit de intrigile Suedezului, îl învită şi pe dânsul să părăsească Tighina. Nevoind, Carol fu scos cu sila din oraş. Porni călare spre casă, unde ajunse în 15 zile.

El găsi Suedia într'o stare jalnică. În lipsa lui, duşmanii se sculaseră cu toţii, căci vechea alianţă se refăcuse acuma. Teritoriile suedeze erau invadate în toate părţile de vecini, iar regele Stanislas Leczinski era alungat din Polonia. Carol plecă împotriva lor, dar la asediul cetăţii Frederikshal, în 1718, fu împuşcat. Avea 36 de ani.

În anul 1721, sora sa, Ulricha-Eleonora, făcu pace cu vecinii, la *Nystadt*. Suedejii pierdură toate posesiunile dobândite dela pacea westfalică încoace, iar Rusia primea definitiv Ţările Baltice — afară de Finlanda.

Suedia era ruinată şi ajunse o putere mică din ceiace fusese; dimpotrivă Rusia îşi mări enorm autoritatea.

Petru muri în 1725, în vârstă de 53 de ani, în urma unei răceli căpătate, voind să scape nişte oameni dela înnec. Lăsă tronul împărătesei *Ecaterina* care, în tinereţă, fusese servitoare în Livonia, apoi spălătoreasă la Mencicoff şi în urmă, soţia ţarului.

VII

Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir

Urcarea pe tron a lui Brâncoveanu. — După despresurarea Vienei, Şerban Cantacuzino intrase în înţelegere cu

împăratul Leopold, încheind chiar un act prin care se obliga să deie pe faţă ajutor creştinilor în luptele lor cu musulmanii. Pentru asta, i se asigurase din partea Nemţilor, nu numai ereditatea familiei sale, la tronul muntean, ci şi coroana Bizanţului, după alungarea Turcilor din Europa.

În acelaş timp, el trimese şi la Ruşi o solie, ca să se întărească şi din partea asta. Şerban începu pregătirile pentru intervenţia sa în ajutorul Nemţilor, când muri pe neaşteptate, în 1688. Se crede că a fost otrăvit, deoarece unii boieri vedeau cu ochi răi politica sa germană—ce ameninţa să facă din Muntenia un câmp de luptă între Turci şi Imperiali.

Constantin Brâncoveanu

După o carte grecească închinată lui. In jurul portretului e scris pe greceşte; Ioan Constantin Bassarab Brâncoveanu, Voievod şi conducător de sine stătător al Ţării-Româneşti.

Şerban Cantacuzino e înmormântat la mânăstirea Cotroceni, zidită de dânsul.

În locul lui, boierii îl aleg pe *Constantin Brâncoveanu*, care primi „jugul domniei", după vorba sa, numai ca ţara să nu ajungă pe mânile străinilor fără milă.

Domnia lui Brâncoveanu. — Brâncoveanu a domnit un sfert de secul, (1688—1714). În primii ani a avut sfătuitor în ţară pe *Stolnicul Constantin Cantacuzino* care, cu înţelepciunea sa, l-a făcut pe Domnitor să ţie cumpăna între Nemţi şi Turci, iar la Constantinopoli avea de sprijinitor pe *Alexandru Mavrocordat Exaporitul*, Marele dragoman al Porţii — cu ajutorul căruia izbuteşte să-şi puie Domn în Moldova pe ginerele său, Constantin Duca, îndepărtând pe feciorii lui Constantin Cantemir.

Brâncoveanu refuză să încheie un tratat formal cu Nemții— deși, în măsura victoriilor lor, înclina tot mai mult înspre dânșii; păstră însă și bunele legături cu Turcii, cărora le trimetea mereu daruri și bani.

Nemților nu le plăcea politica chibzuită a lui Brâncoveanu; de aceia, chiar la începutul domniei, trecură munții, pentru a pune în aplicare învoiala cu Șerban Cantacuzino. Dar înțeleptul voievod, cu greutate mare, mai mult cu bani, scoase din țară pe generalul Veterani cu oastea împăratului. Iar venind în Muntenia și *Emeric Tököli*, care se răsvrătise împotriva asprei domnii a Nemților, Brâncoveanu a știut și pe dânsul să-l îndepărteze de aici cu binișorul, deoarece el prăda fără milă ținuturile țării, împreună cu tovarășii săi zurbagii, cărora Românii le ziceau *curuți*. Ceva mai târziu, spre marea sa părere de rău, fu silit să întovărășească oștile turcești în Ardeal, unde a bătut pe Austrieci, la *Zărnești*, în 1690. Generalul *Haisler* căzu prizonier, iar ginerele lui Cantacuzino, *Aga Constantin Bălăceanu*, marele dușman al lui Brâncoveanu, care se afla și el printre comandanții nemțești, pieri în luptă.

După pacea dela Carlowitz, Brâncoveanu s'a stricat cu Alexandru Mavrocordat care își pierduse și el creditul la Poartă. Domnitorul e chemat la Constantinopoli, unde se duse cu spaimele morții. Aici împărți pungile de bani cu nemiluita, în urma cărei dărnicii a fost întărit în Scaun pe viață. Tot atunci s'a împăcat și cu Antioh Cantemir care nu-i putuse ierta la început îndepărtarea lui din domnia Moldovei.

Deși dușmanii săi — puternici și numeroși — îl pârau necontenit atât la Turci cât și la Nemți, Brâncoveanu poate ar fi izbutit să se strecoare nevătămat printre primejdiile vremii — dacă n'ar fi apărut Rușii.

Petru cel Mare își căuta aliați în lupta pe care voia s'o înceapă cu Turcii. Victoria dela Pultava îi mărise faima, așa că o parte din boierii țării înclinau spre politica rusească. Credeau că împăratul care se ridică va scăpa pe creștini de subt jugul turcesc, cu atât mai mult, cu cât Nemții în care își puseseră nădejdea — erau mereu ocupați în luptele lor cu Francejii.

Petru cel Mare se adresă atât lui Brâncoveanu cât și lui Cantemir ca să se scoale împotriva Sultanului și, în cele din urmă, amândoi voievozii încheiară cu Rușii câte un tratat tainic. Primind bani dela Petru, ca să-i strângă provizii, Brâncoveanu se și puse pe lucru. Nu trecu mult însă și el se răsgândi. N'avea încredere în izbânda Muscalilor și s'ar fi

Constantin Brâncoveanu

Medalie de aur. Pe față, bustul Voievodului, cu o căciulă cu surgiuc de pene, în spate o manta cu guler de blană și cu agrafă bătută în mărgăritare. Inscripția: Constantinus Bassaraba de Brancovan. Pe dos: un scut decorat cu flori și cu doi balauri; în mijloc, o acvilă cu crucea în cioc, cu soarele și luna la dreapta și la stânga, iar jos, 1713; deasupra coroana. Inscripția: D(ei) g(ratia) Voivoda et Princeps Valachiae Transalpinae.

expus la prea mari primejdii, dacă ei ar fi fost înfrânți. De aceia el opri la Urlați tabăra cu proviantul adunat. Dar cumnatul său, *Toma Cantacuzino*, trecu pe față cu toată călărimea la Rușii, după ce mai întâiu prădă Brăila, pe atunci raiă turcească. Brâncoveanu se sperie cumplit: întoarse țarului pungile de bani, iar proviziile strânse le îndreptă spre Turci. Bătălia dela Stănilești fu pierdută și din lipsa de provizii, căci Moldova fusese bântuită anul acela de lăcuste, iar Rușii se lăsaseră în privința asta în grija gospodarilor români. De aceia Petru zise după luptă: „Iuda de Brâncoveanu m'a vândut!", devenindu-i dușman de moarte.

După luptele de la Prut, Brâncoveanu mulțămi lui Dumnezeu pentru gândul bun ce i-l dăduse. Cantacuzineștii îl surpau însă mereu. Domnitorul se stricase și cu Constantin Stolnicul — care voia acuma să puie domn în Muntenia pe feciorul său, *Ștefan* — și, din pricina asta, mărise și el numărul dușmanilor Voievodului, destul de mulți și de puternici. Căci, pe lângă adversarii lui din țară și cei din Constantinopoli, care-l surpau mereu, mai era și diplomația franceză, reprezentată prin ambasadorul ei dela Poartă care, în toată această vreme tulbure, fiind rău cu Împăratul german, pâra necontenit pe Brâncoveanu la Turci pentru secretele lui legături cu Nemții. Tot așa îl săpau și Rușii. Numai cu multe pungi de bani putu el să scape teafăr încă vreo trei ani. Dar, în 1714, în Săptămâna Mare, fu ridicat din București, împreună cu Doamna, cu feciorii, ginerii și cu una din nurori — și porniți toți spre Constantinopoli. Aici fură aruncați în temnița celor Șapte Turnuri, apoi decapitați înaintea sultanului. Trupurile lor au fost aruncate în Bosfor. Nu scăpară decât femeile, după ce își răscumpărară viața cu multe pungi de bani.

Moldova: Dimitrie Cantemir. — În vremea cât domnește Brâncoveanu în Muntenia, în Moldova se schimbă nouă domnitori. Cei mai însemnați sunt *Cantemireștii:* Constantin Cantemir cu cei doi fii, *Antioh* și *Dimitrie.*

După Constantin Cantemir, a urmat fiul său Dimitrie. Acesta a domnit numai vreo 20 de zile și a fost îndepărtat din domnie prin stăruințele lui Brâncoveanu, care și-a pus aici pe ginerele său, Constantin Duca, ce ținea în căsătorie pe fiica lui cea mai mare, Maria. După Duca, a domnit Antioh Cantemir în două rânduri, dar domniile lui nu prezintă mare însemnătate.

Dimitrie Cantemir stătuse ca ostatic la Constantinopoli 18 ani. Aici se adânci în tot felul de învățături, fiind o fire cu totul aleasă. Vorbea unsprezece limbi și era unul din cei mai învățați oameni ai timpului său. La 1699 s'a însurat cu Casandra, fiica lui Șerban Cantacuzino — „femeie frumoasă și iscusită".

Cunoscând bine pe Turci, Cantemir era încredințat că rostul acestui popor în Europa este sfârșit, iar locul lor îl vor lua Rușii. Deaceia, îndată ce ajunge domn, în 1710, trimes în Moldova de Sultan ca om de încredere, făcu o alianță cu Petru cel Mare care veni la Iași. În tratatul încheiat, se prevedea ca tronul Moldovei să rămâie lui Cantemir și urmașilor săi, iar Rușii să nu se amestece în trebile țării.

Dar la Stănilești, Rușii au fost cu totul înfrânți — și numai lăcomia marelui Vizir, Baltagi-Mohamed, l-a scăpat pe Împărat să nu fie prins.

Dimitrie Cantemir

Dimitrie Cantemir, după opt luni de domnie, fu nevoit să părăsească țara și să plece cu Petru în Rusia. Aici a trăit până la sfârșitul vieții ocupându-se cu diverse studii.

Cantemir a lăsat mai multe opere de mare valoare. A scris în latinește *Istoria Imperiului Otoman*, care a fost tradusă în limba engleză și cea germană și a servit multă vreme învățaților Europei pentru cunoașterea vieții turcești. De asemenea a alcătuit și o istorie a poporului român, *Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor*, care începe de la războiul Troei, dar, din nenorocire, se oprește la Dragoș. A scris viața tatălui său, Constantin Cantemir, în latinește, și a descris *Moldova*, lucrare de asemeni foarte însemnată. A murit în anul 1723, fără să-și mai poată vedea țara.

Dimitrie Cantemir a fost membru al Academiei din Berlin.

VIII

Prusia după pacea Westfalică

Formarea Regatului Prusiei. — Prusia nu este o țară hotărîtă de natură — ci în întregime creată de regii ei, care au urmărit cu o tărie admirabilă unirea într'un singur stat a unor bucăți de teritorii, fără nici o legătură între ele. Începutul acestui stat se trage din *Marca de Brandenburg* pe care împăratul Sigismund a dat-o în 1415 lui Frederic de Hohenzollern, burgrav de Nurenberg, drept recompensă că i-a scăpat viața în bătălia de la Nicopoli. La început, era numai pe țărmul stâng al Elbei; cu timpul însă, s'a întins până dincolo de Oder. Ridicată la rangul de *Electorat*, această marcă avea un pământ impropriu pentru agricultură — dar era așezată foarte bine pentru comerț. Principii domnitori purtau numele de *Margrafi*, apoi *Electori de Brandenburg* — și au fost mai toți oameni vrednici.

Pe la 1618, Hohenzollernii primesc moștenire *Ducatul Prusiei*, situat spre răsărit, dincolo de hotarele Germaniei, atârnând de Polonia. Forma acuma al doilea trup al Brandenburgului. Și acest ducat fusese la început o marcă, creată de Cavalerii Ensiferi și Teutoni. Însfârșit, la apus, aveau o mică stăpânire, *Ducatul de Clèves*, căpătat tot prin moștenire, neînsemnat ca întindere, dar bogat și înfloritor — care alcătuia astfel al treilea trup al Electoratului. Aceste trei bucăți de state au fost reunite la un loc prin străduințele Hohenzollernilor care au anexat toate pământurile intermediare, după ce le-au cucerit întâiu cu armele. Subt unul din ei, *Frederic Wilhelm* (1640—1688), numit și *Marele Elector*, importanța Brandenburgului se mări mult devenind din cele mai însemnate state ale Germaniei. Posesiunile lui crescură de asemenea, mai ales în urma păcii din Westfalia: *Pomerania orientală*, pe țărmul Mării Baltice, *Arhiepiscopatul de Magdeburg*, la Elba, și *Episcopatul de Minden*, pe Weser. Dar ele erau rășchirate: unele se găseau pe țărmul Balticei, tocmai pe la Niemen, altele pe la miazăzi de Brandenburg,

și celelalte prin părțile de apus ale Germaniei. Dacă Marele Elector voia să le viziteze, trebuia să-și ceară voie de la statele vecine pe unde avea să treacă. Totuș el izbuti să libereze Ducatul Prusiei de Poloni.

Marele Elector

Unul din cei mai harnici creatori ai Prusiei. S'a amestecat în politica continentală, numai pentru ca să-și poată mări posesiunile.

Pe lângă asta, Brandenburgul era o țară stearpă și săracă. Acoperit de nisipuri și de bălți, producea foarte puțin — dar oamenii lui erau harnici și plini de energie: în curând

mlaştinile şi sărăturile fură schimbate în pământ fertil. Hughenoţii, alungaţi din Franţa, au fost peste puţină vreme, primiţi aici cu braţele deschise. Ei aduseră un început de industrie care înflori. Apoi Marele Elector făcu o administraţie solidă, regulă impozitele şi, pe lângă armată — una din cele mai bune din Europa — creă şi o marină.

Urmaşul Marelui Elector, *Frederic* (1688 — 1713), căruia îi plăcea luxul, dorind mult să se facă rege, cumpără titlul

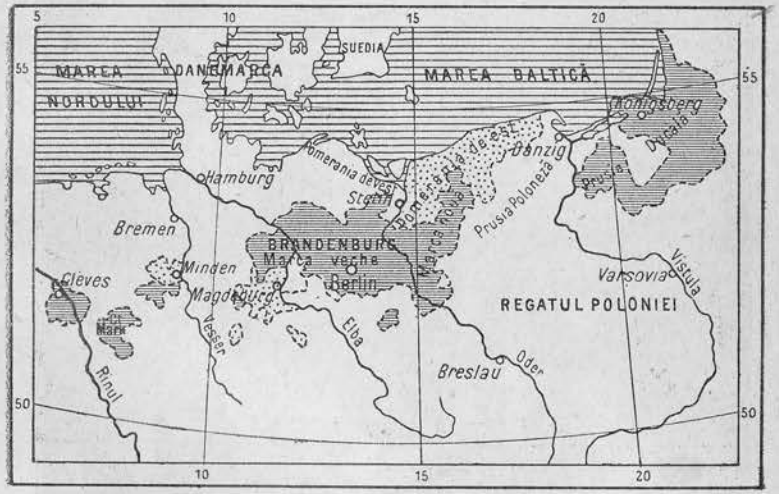

Brandenburgul subt Marele Elector

La începutul domniei sale, Brandenburgul era numai teritoriile cu linii negre — adică Ducatul Prusiei, Electoratul de Brandenburg (Marca Veche şi Marca Nouă), Comitatul Mark şi Ducatul de Clèves, teritorii, după cum se văd, împrăştiete şi fără nici o legătură între ele. El a mai adăugat şi provinciile punctate, adică Pomerania de Est, Arhiepiscopatul de Magdeburg şi Episcopatul de Minden.

de la împăratul Leopold, cu şase milioane de taleri. Zădarnic Eugeniu de Savoia arătă Împăratului că face o greşală acordându-i acest rang, de oarece crearea în nordul Germaniei a unei puteri militare şi protestante, va fi fatal împotriva măririi Austriei. Totuş Leopold, fiind la strâmtoare, primi propunerea lui Frederic. El se încoronă cu mare

pompă la Königsberg, în 1701, subt numele de *Frederic I*, iar la 1713, prin tratatul din Utrecht, acest nou regat fu

Regele Sergent

E îmbrăcat civil — altfel, în mai toate portretele e cu platoşă de metal. Era înalt, voinic şi spre bătrâneţă ajunsese pântecos până într'atâta, încât a trebuit, ca în locul unde stătea la masă, să se facă o tăietură, anume pentru burtă. Spunea că regii trebuie să fie harnici şi muncitori, altmintrelea nu merită să steie în fruntea celorlalţi oameni. (Tablou de Weidemann).

recunoscut de Europa. A fundat Academia din Berlin şi Universitatea din Halle şi a fost un strălucit protector al

artelor şi al ştiinţelor. Ambasadele sale erau de o măreţie nemai văzută, iar curtea lui imita pe aceia a Regelui-Soare.

Frederic-Wilhelm I (1713—1740). — Era un om ciudat; violent, veşnic furios şi sgârcit până la meschinărie: abia dădea familiei sale cele trebuitoare vieţii. Avea servitori puţini şi mobilă ieftină. Îşi petrecea sările stând de vorbă cu generalii — fumând, bând bere şi făcând glume grosolane — din care pricină i s'a zis *Regele-Sergent.*

Iubea însă strașnic armata, iar pentru ea ar fi cheltuit şi ultimul ban. Îi plăceau apoi soldaţii urieşi pe care-i aduna de pe unde-i găsea, uneori chiar de prin ţări străine. Şi, pentru ca să-i poată recruta mai uşor, îşi însura grenadirii cu femeile cele mai înalte, adesea şi fără consimţimântul lor.

De oarece însă recrutarea armatei de bună voie îl costa prea scump, Frederic-Wilhelm hotărî că fiecare cetăţean este dator cu serviciul militar. Acest principiu, care pe atunci părea ciudat, este admis astăzi pretutindeni şi formează singurul mijloc de recrutare al oştirilor.

Dar Frederic-Wilhelm a fost un excelent administrator; a repopulat Prusia, decimată de ciumă, aducând colonişti din Elveţia şi de pe aiurea şi a luat măsuri ca s'o îmbogăţească.

A încurajat, cu cheltueli mari, industriile, în special manufacturile. A gonit însă din statele sale pe sculptori, pe pictori şi pe alţi artişti socotindu-i ca pe nişte paraziţi — şi nu iubea nici pe oamenii de ştiinţă. Pentru asta trecea în Europa drept un maniac.

La moartea sa lăsă visteria plină şi o armată de 85.000 de oameni, cum nu se găsea a doua în Europa.

Frederic II (1740-1786). — Fiul Regelui-Sergent era cu totul altfel decât tatăl său. Fire delicată, îi plăcea literatura şi muzica. Cânta din flaut şi făcea versuri în limba franceză. Tatăl său era nenorocit din pricina predispoziţiilor lui Frederic — de aceia neînţelegerile dintre ei crescură aşa de mult, în cât odată Regele s'a aruncat cu sabia goală ca să-l spintece. În urma acestei întâmplări, Frederic voi să

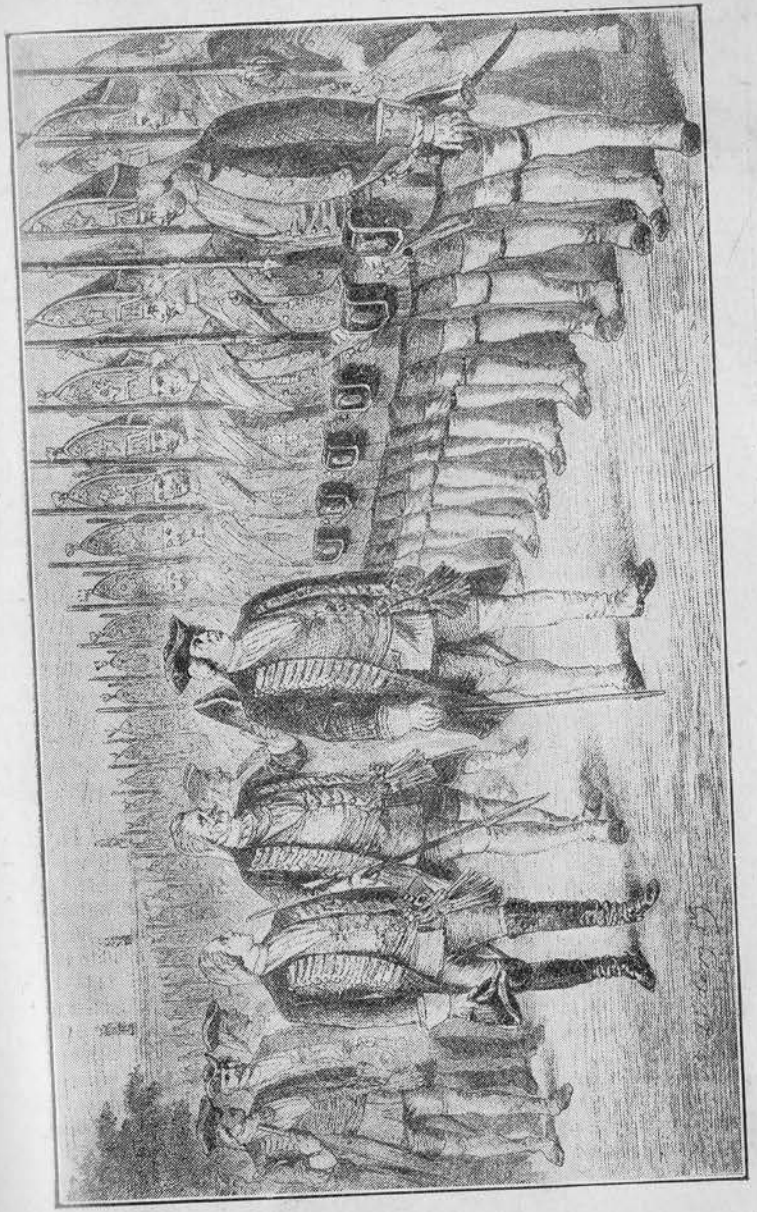

Grenadirii Regelui-Sergent

Frederic-Wilhelm îşi trecea adesea în revistă soldaţii, asista la exerciţiile lor şi era foarte aspru la cele mai mici greşeli. Tânărul din stânga este prinţul Frederic.

Frederic cel Mare

Frederic era mic de statură, lucru pentru care tatăl său îl ura şi mai mult. Avea 28 de ani când s'a suit pe tron. Se scula vara la trei ceasuri dimineaţa, şi la patru, iarna, pentru a-şi putea împlini datoria — aşa cum o înţelegea el. Totul trebuia să fie văzut de dânsul, şi numai în urmă lua o hotărîre. Genial pe câmpul de războiu, cât şi în rezolvarea complicatelor probleme administrative, Frederic a făcut mărirea patriei sale. Pe piept, placa „Vulturului Negru" ordin creat de bunicul său, Frederic I.

fugă în Anglia, împreună cu un ofiţer, numit *Katt*, dar fu prins şi băgat la închisoare. Apoi fură daţi în judecată înaintea unui consiliu de războiu — care-i condamnă pe

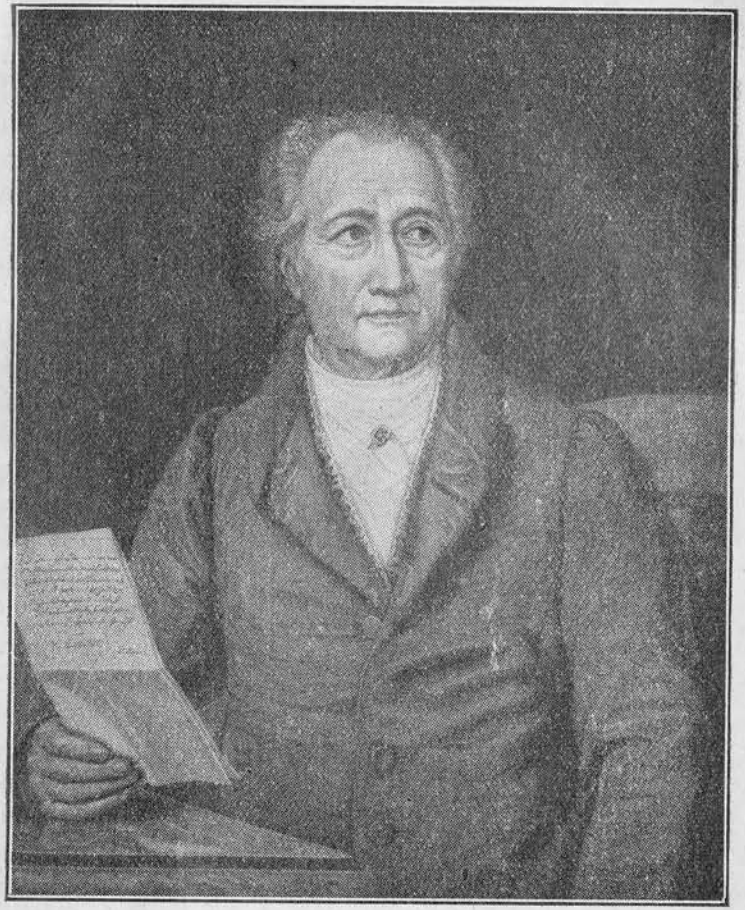

Goethe

Cel mai vestit poet al Germaniei. A avut o instrucţie îngrijită, mulţămită tatălui său care s'a ocupat tot timpul de dânsul. A fost prietinul Ducelui de Weimar — care l-a numit Consilier intim, Preşedinte al Camerei şi apoi Prim-ministru. Scrierile sale — Ifigenia în Taurida, Hermann şi Dorothea, Ucenicia lui Wilhelm Meister, Afinităţile elective — dar mai ales poeziile lirice, geniala dramă Faust, şi romanul lui Werther, sunt traduse în toate limbile. S'a ocupat şi cu ştiinţa publicând lucrări foarte bune în botanică, optică, osteologie şi în teoria colorilor. A murit la Weimar, în vârstă de 83 ani.

amândoi la moarte. Katt fu executat chiar subt ferestrele închisorii din Custrin, unde tânărul Frederic își făcea pedeapsa — și, dacă n'ar fi intervenit însuș Împăratul Germaniei și Regele Angliei, desigur că și el ar fi avut aceiaș soartă.

Și cu toate acestea Frederic a fost cel mai mare rege al Prusiei și unul din cei mai înțelepți monarhi care au cârmuit vreodată un popor. Foarte bun administrator, el micșură dările care îngreuiau comerțul și industria, încurajă agricultura punând să îngrașe toate pârloagele, de care statele lui erau pline, secă mlaștinile dealungul Oderului și făcu canale pentru scurgerea apelor. Fundă fabrici chemând industriași și meseriași străini, atrăgând peste 300.000 de emigranți, și ridică școli, mai ales poporului de jos. Pentru odihnă, și-a clădit la *Potsdam* un palat foarte frumos, numit *Sans-Souci*, unde obișnuia să guste plăcerile intelectuale.

Schiller

Unul din cei mai mari poeți ai Germaniei, mort în 1805, la Weimar. A fost prietin cu Goethe, asupra căruia a avut o puternică influență. Aproape în toate scrierile sale se vede dragostea de libertate și ura împotriva tiraniei. Contrar lui Goethe, a trăit o parte din viață în mare sărăcie, până s'a stabilit în Weimar, unde Ducele Carol-August i-a servit o pensie. A scris pentru teatru puternice tragedii: Hoții, Wallenstein, Wilhelm Tell, Maria Stuart, Don Carlos. S'a ocupat și cu Istoria, lăsând o lucrare remarcabilă asupra Războiului de 30 de ani.

Într'o singură privință semăna tatălui său: ca și dânsul iubea ordinea și economia, lucra necontenit și disprețuia plăcerile ușoare.

Frederic a fost și scriitor — un scriitor filosof: a combătut teoriile lui Machiavelli, a scris *memorii*, care servesc la documentarea Casei de Brandenburg, și a purtat o voluminoasă *corespondență* — din care se poate cunoaște bine caracterul acestui mare rege. A chemat la dânsul pe vestitul scriitor *Voltaire* și l-a ținut ca musafir vreo doi ani.

Dar Frederic a fost și un desăvârșit general, deși nu-i plăceau războaiele. Calitățile militare și le-a vădit în *Războaiele Silezice*, iscate cu ocazia urcării pe tronul Austriei a Mariei Tereza, și în *Războiul de șapte ani* — urmarea lor, când Frederic și-a arătat tot geniul său militar. Victoriile lui, în special cele dela Molwitz, Hohenfriedberg, Rosbach și Leuthen, îl așează între marii generali ai lumii.

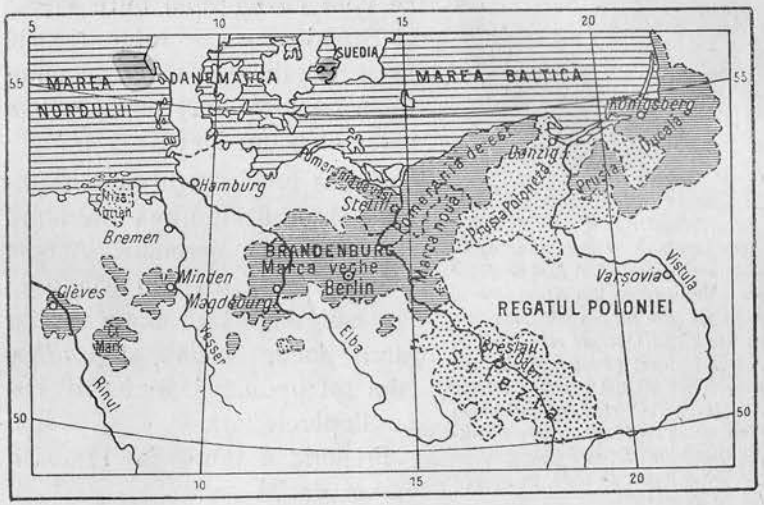

Prusia subt Frederic cel Mare

La suirea pe tron, Prusia era numai teritoriile cu linii mărunte — adică: Ducatul de Clèves. Comitatul Mark, Episcopatul de Minden, Arhiepiscopatul de Magdeburg, Marcgrafiatul de Brandenburg, Pomerania de est și Ducatul Prusiei. Aceste teritorii erau fără nici o legătură între ele. El adăugă Prusia Poloneză, Silezia și Friza (provinciile punctate) făcând un singur bloc din posesiunile răsăritene ale statului.

Urmările domniei lui Frederic asupra Prusiei. — Din războaiele pentru succesiunea Austriei, Frederic ieși cu totul biruitor, iar planurile lui — de a stăpâni Silezia — i se îm-

plinire întocmai. Prusia ajunge un stat de mâna întâia, iar Hohenzollernii devin rivalii Habsburgilor.

Emanuel Kant

Filosof vestit, născut la Koenigsberg. Unul din cei mai adânci cugetători ai omenirii. A fost profesor la Universitatea din Koenigsberg, oraș pe care nu l-a părăsit nici o zi din viață. Operele lui: „Critica rațiunii pure" în care analizează principiile tuturor cunoștințelor noastre, și „Critica rațiunii practice" unde tratează despre condițiile moralității, i-au asigurat mare glorie. A murit în 1804, în vârstă de 80 de ani.

Frederic a luat parte și la împărțirea Poloniei. Deși cu asta urmărea binele statului său, de a-și unifica stăpânirea anexând bucata de teritoriu polonez care se vâra ca un cuiu între Prusia și Brandenburg — totuș această mare nelegiuire i-a micșurat amintirea, cu atâta mai mult, cu cât chiar el a dat ideia.

Epoca lui Frederic este însemnată și prin înflorirea literaturii și a filosofiei germane. Acuma trăește *Kant*, unul din gânditorii cei mai adânci ai omenirii, iar marii poeți, *Goethe* și *Schiller*, cam tot pe-atunci și-au scris capo-d'operele lor.

Frederic a murit în 1786, în vârstă de 74 ani.

IX

Maria Thereza și Iosif II

Casa de Austria și Imperiul German. — În anul 1273 fu ales la tronul Sfântului Imperiu romano-germanic *Rudolf de Habsburg*, întemeietorul *Casei de Austria*. Această Casă stăpânea ducatul Austriei, cu Stiria, Carniolia și Carintia— posesiuni personale și nu ale Imperiului — pe care membrii familiei le primeau moștenire chiar atunci când nu erau împărați. În cursul vremilor, Habsburgii care, dela 1438, domnesc neîntrerupt până la 1806, pe lângă trebile împărăției, nu uitau niciodată de stăpânirile lor proprii avându-le

totdeauna în deaproape supraveghere. După pacea dela Carlowitz, Habsburgii mai capătă Ungaria, cu Slavonia și Croația, Transilvania și Banatul, țări pe care ei le încorporează la stăpânirile lor austriece, nu la imperiu.

Carol VI

Era un om mediocru pe care grijile domniei nu l-au prea ocupat. În schimb, iubea cu înflăcărare pe fata lui, Maria Thereza — pentru care a făcut totul ca să rămâie împărătească. În figură e îmbrăcat în armură, poartă perucă uriașă, cu cunună de laur, iar la gât i se vede Colanul „Lânii de Aur".

Pe la jumătatea veacului XVIII — în timpul împăratului Carol VI — monarhia austriacă se compunea deci din țările

Habsburgilor, adică Arhiducatul Austriei cu dependințele lui germane, Belgia și regatele anexate, ca Boemia, Ungaria cu Slavonia, Croația, Transilvania și Banatul. Pe lângă acestea mai aveau și câteva posesiuni în Italia.

De starea supușilor săi, de temeinicia așezămintelor ori de stângerea gravelor nedreptăți din împărăție, Carol VI s'a ocupat prea puțin. Un singur lucru nu-l lăsa să doarmă: cine-i va fi urmașul.

Pragmatica Sancțiune. — Carol n'avea copii de parte bărbătească, ci numai o fiică, *Maria Thereza*, la care ținea cu pasiune. După o veche datină germană, fetele nu puteau urma la împărăție. Dar împăratul Leopold luase o decizie în privința succesiunii la tron, pe care amândoi băieții săi, Iosif și Carol, jurară s'o respecte. Anume Leopold hotărîse ca, în cazul când Iosif ar muri fără băieți, moștenirea să revie lui Carol. Dacă și Carol n'ar avea copii de parte bărbătească, atunci tronul să fie ocupat de fetele lui Iosif, după vârstă; și numai dacă nici Iosif n'ar fi avut fiice, coroana să treacă asupra fetelor lui Carol.

Această dispoziție testamentară a lui Leopold a fost urmată întocmai la moartea lui Iosif. Dar Carol n'a mai voit s'o respecte, după ce a tras folos personal dintr'însa. De aceia el a făcut un act, numit *Sancțiunea Pragmatică*, prin care lăsa moștenire fiicei sale toate stăpânirile austriece. Își închipuia el că cei opt electori vor alege-o astfel tot pe dânsa de împărătească, pentru ca statele imperiului să nu se împartă în două. Ca să fie însă și mai sigur, Carol făcu electorilor germani tot felul de daruri și de concesii, punându-i pe unii din ei să iscălească chiar alături de dânsul. Într'adevăr, toate puterile Europei recunoscură acest act, așa că Împăratul muri liniștit, în 1740.

S'a dovedit îndată însă, că răposatul nu cunoscuse îndeajuns firea omenească, deoarece altfel, în loc de un sac cu documente, i-ar fi lăsat Mariei Thereza visteria plină și o armată bună. Căci, după moartea sa, nimeni n'a mai voit să ție samă de hotărîrile Pragmaticei, și monarhia

habsburgică, asaltată din toate părțile, păru un moment că se prăbușește. Maria Thereza a trebuit să poarte două războaie grele, dintre care ultimul a ținut șapte ani. În cele din urmă, soțul ei, *Francisc Ștefan de Lorena*, a fost recunoscut de împărat, iar monarhia a scăpat, ciuntită însă de Silezia.

Cârmuirea Mariei Tereza (1740-1780). — Deși împărat era bărbatul său, Maria Thereza a domnit alături de el, ba încă putem spune că ea era adevăratul conducător. Dela 1765, când muri soțul ei, își asocie și pe fiul său, *Iosif*. Ajutată de ministrul *Kaunitz*, a putut ține piept tuturora în războaiele care au urmat după moartea lui Carol VI. Sfătuită de dânsul, a luat parte la împărțirea Poloniei și ne-a răpit nouă Bucovina folosindu-se numai de tertipuri. Înăuntru a făcut multe îmbunătățiri: a desființat tortura și a încurajat comerțul și industria; a unificat legislația introducând un codice de legi aplicabil tuturor statelor onorat tronul, după vorba lui Frederic II.

Kaunitz

Ministru însemnat al Austriei. El a câștigat alianța Franței în vremea Războiului de șapte ani și ne-a răpit nouă Bucovina.

Starea Românilor Ardeleni. — Prin pacea dela Carlowitz, Ardealul devine provincie austriacă încetând să mai fie principat autonom. Câtă vreme a avut principi unguresti, Românii au cunoscut o aprigă persecuție religioasă, siliți fiind de dietele transilvănene să adopte dogmele calviniste. În deosebire de Sași, care căutau să atragă pe

ortodocşi la luteranism prin mijloace paşnice, Ungurii, de îndată ce au adoptat calvinismul, au început o prigoană printre Români, ca să-şi lepede vechea lor credinţă. În zadar mitropoliţi, ca *Ilie Iorist* şi *Sava Brancovici*, căutară să se opuie acestor măsuri; ei sunt destituiţi şi unii din păstorii sufleteşti ai Românilor primesc catehismul calvinesc, iar principele Mihail Apafi subordonează chiar Biserica ortodoxă română celei calvine.

Începând Transilvania subt Austrieci, propaganda calvină este înlocuită cu cea catolică, lucru care a adus Românilor suferinţi nouă, de oarece acuma erau prigoniţi din două părţi. Ademeniţi prin perspectivele îmbunătăţirii situaţiei lor, unii din Români primiră în 1697 *unirea* cu catolicii, lucru care se accentuiază şi mai mult subt mitropolitul *Atanasie Anghel*, în 1700. Prin această unire, Românii recunoşteau pe papă, admiteau împărtăşania cu pâne nedospită, purcederea Sfântului Duh din Tatăl şi din Fiul şi credeau în purgatoriu — dar rămâneau să-şi facă serviciul divin tot în limba română şi după normele Bisericii ortodoxe.

Rezultatul acestei convertiri a împărţit pe Români în două: *uniţi* şi *neuniţi*, slăbind legăturile dintre dânşii. În ce priveşte foloasele materiale la care se aşteptau, ele au rămas cuvinte goale, întrucât, cu toată bunăvoinţa lui Carol XVI şi mai ales a Mariei Thereza, pentru a putea fi înfăptuite, trebuiau să fie recunoscute de Dieta ardeleană, ceia ce Ungurii nici nu voiau s'audă.

Folosul a venit pe altă cale: Românii au căpătat şcoli, mai ales la Blaj, de unde absolvenţii erau trimeşi prin colegiile catolice superioare din Viena şi din Roma. De aici au ieşit o samă de scriitori care au avut cele mai bune urmări asupra desvoltării ulterioare a naţiunii româneşti.

Iosif II (1780—1790). — Fiul Mariei Tereza, deşi asociat la tron de maică-sa, nu s'a ocupat aproape de loc de afacerile statului — cât a trăit ea — deoarece Împărăteasa nu voia să lese pe nimeni să se amestece în trebile monarhiei. Mulţămită şi stăruinţelor lui însă, Maria Thereza a

luat parte la împărţirea Poloniei, lucru care, spre onoarea ei, nu i-a făcut mare plăcere.

Dar, după moartea ei, a fost un model de suveran. Având idei liberale, încercă să introducă moravuri nouă. În special, în materie religioasă, el acordă tuturora libertatea de cult şi desfiinţă aproape 1000 de mânăstiri transformându-le în ateliere industriale, căzărmi şi aziluri pentru neputincioşi. În urma revoltei Românilor, subt Horia, desfiinţă

Iosif II

Împărat luminat şi foarte bun la inimă. A călătorit mult şi, în Franţa, a legat prietenie cu filosofii sociali dela sfârşitul veacului XVIII. Din nefericire, reformele lui n'au izbutit; deaceia a pus să i se scrie pe mormânt: „Aici odihneşte Iosif II, care a fost nenorocit în tot ce-a făcut".

și iobăgia, așa că țăranii putură să se mute de pe o moșie pe alta, fără să mai ceară învoirea stăpânului.

Dar Iosif II voi să nimicească naționalitățile, introducând o administrație uniformă și impunând statelor sale limba germană. Pentru asta, el desființă *provinciile* și le înlocui cu 13 guvernăminte, împărțite în *cercuri*. Reforma a produs mari nemulțămiri între diversele naționalități ale împărăției, mai ales în Ungaria; iar Belgia se și revoltă declarându-se neatârnată de Austria. De aceia Iosif fu nevoit să-și retragă cele mai multe din măsurile sale, când tocmai muri, poate chiar de supărare (1790).

Revoluția lui Horia. — Românii se folosiră și ei de mintea luminată a împăratului și înființară școli pela târguri. La țară însă lucrurile mergeau rău, căci țăranul era asuprit din cale afară de stăpânii moșiilor, cei mai mulți Unguri. Sătenii de prin ținuturile Moților se hotărîră să se plângă Împăratului, care venise de câteva ori prin Ardeal, și trimeseră o solie la Viena. Între cei trimeși era și *Neculai Ursu*, poreclit *Horia*, țăran român din *Albac*, deștept, chipeș și îndrăzneț. Țăranii au ponit la Viena pe jos — patru săptămâni la dus și patru la întors. Împăratul i-a ascultat cu bunăvoință, dar lucrurile nu s'au îndreptat. Atunci sătenii români au hotărît să-și facă dreptate cu sila.

Răscoala a pornit în 1784. Horia s'a întovărășit cu alți doi Moți, *Ion Cloșca* și *Gheorghe Crișan*, și împreună au sculat satele — spunând că e cu voia împăratului. Țăranii aprind casele nemeșilor și măcelăresc pe stăpânii lor. La început oștile împărătești nu se amestecară, poate și din pricină că Iosif II era furios pe Unguri care refuzaseră cu îndărătnicie reformele lui administrative. Dar mai apoi, nobilii, spăimântați, cer să vie oastea, și Românii, nefiind bine pregătiți, au fost învinși. Cei trei conducători au fugit prin păduri. Pe capetele lor ocârmuirea a pus preț, 300 de galbeni — și șapte tovarăși ticăloși vândură pe Horia. Nu mult după asta, au fost prinși și ceilalți doi. Crișan s'a omorît în închisoare, iar Horia și Cloșca au fost frânți cu

roata, fără să scoată un gemăt. Trupurile eroilor români fură aruncate spre batjocură, iar capul lui Horia a fost pus în țeapă, dinaintea casei sale.

Horia

În costumul său țărănesc, dar înarmat ca în vremea revoluției. La gât poartă o medalie — pe care el spunea că i-a dăruit-o împăratul. (După o gravură din veacul XIX. Colecția Olszewski).

După un an, împăratul Iosif II a desființat șerbia. Asta înseamnă că sângele acestor martiri nu s'a vărsat degeaba.

X

Răsboaiele dintre Prusia şi Austria. Amestecul Franţei şi al Angliei. Ludovic XV.

Răsboiul pentru moştenirea Austriei (1740—1748). — Carol VI, în pragul morţii, fusese sigur că arzătoarea sa dorinţă de a-i urma la împărăţie Maria Thereza, îi va fi împlinită. N'apucă să închidă bine ochii Împăratul, şi toate rudele familiei de Habsburg se aruncară asupra moştenirii. Filip V, regele Spaniei; August, regele Poloniei; Carol-Albert, electorul Bavariei, îşi arătară pretenţiile lor. Şi, fiindcă se părea că monarhia habsburgică se va desträma, intră în luptă şi Franţa pe partea lui Carol-Albert.

Frederic II, regele Prusiei, n'avea nici un drept — însă râvnea de mult la Silezia, ţară bogată, cu păduri întinse şi cu mine de cărbuni. De aceia, în mijlocul încurcăturilor provocate de rubedenii, Frederic se repezi şi ocupă Silezia, lipsită cu totul de trupe. După asta, el oferi sprijinul său Mariei Thereza. Împărăteasa, indignată, trimese oaste, dar Frederic o bătu la *Molwitz*, după care ceru ajutorul Franţei.

Pe când Frederic II învingea oştile austriece, Electorul Bavariei, ruda cea mai apropiată, se încorona de împărat al Germaniei pretinzând întreaga moştenire; iar două armate franceze, fiecare de câte 40.000 de oameni, invadau Austria.

Maria Thereza nu-şi pierdu capul. Alergă la *Presburg*, unde se ţinea dieta ungurească. Îmbrăcată în doliu, cu coroana Sfântului Ştefan pe cap, încinsă cu sabia regilor maghiari, şi cu fiul ei, Iosif, în braţe, ea spuse magnaţilor în latineşte: „Părăsită de prietini, prigonită de duşmani, atacată de rudele cele mai de aproape, n'am altă speranţă afară de credinţa şi de curajul vostru. Pun în mânile voastre salvarea fiului meu şi pe aceia a fiicei regilor voştri". La aceste cuvinte, rostite cu un glas întretăiat de suspine, de o bravă femeie, frumoasă şi nenorocită, Ungurii scoaseră săbiile şi, plini de entuziasm, strigară: *„Moriamur pro rege nostro Maria Theresia!"*. Într'adevăr, ei strânseră

oşti — şi alungară din Austria pe Bavareji, uniţi cu Francejii. Pentru a-şi slăbi duşmanii, Maria Thereza făcu pace cu Frederic acordându-i Silezia, apoi se aliă cu Anglia, cu Olanda şi cu Rusia şi bătu pe Franceji alungându-i peste Rin.

Frederic II, deşi împăcat, văzând însă nouele victorii ale Împărătesei şi temându-se să nu-i ieie cumva Silezia îndărăt, intră iarăş în acţiune şi sdrobi armata austriacă la *Hohenfriedberg*.

După lupte grele, s'a încheiat pacea din *Aix-la-Chapelle*, în 1748. S'a hotărît ca toate statele Europei să rămâie cum se găseau înainte de răsboiu — afară de Prusia, care câştiga Silezia. Maria Thereza fu recunoscută însă moştenitoarea tronului, iar bărbatul ei fu ales împărat al Germaniei, subt numele de *Francisc I.*

Domnia lui Ludovic XV în Franţa (1715-1774).—După moartea lui Ludovic XIV, urmă la tron strănepotul său, Ludovic XV, un copil de cinci ani, pus subt regenţa Ducelui *Filip de Orléans*. Acesta avea o înfăţişare distinsă, era plăcut, deştept şi generos semănând mult cu strămoşul său, Henric IV, dar, din nenorocire, leneş şi viţios. El lăsă guvernul pe mânile *Abatelui Dubois*, un om „în care toate viţiile se luptau pentru întâietate". Dar Franţa era într'o groaznică situaţie financiară şi, cu toate asprele măsuri luate de Regent, nu se vedea nici o îmbunătăţire.

Tocmai acuma veni din Anglia un bancher scoţian, *Law*, nevoit să fugă de-acolo, din pricina unui duel. El propune Regentului înfiinţarea unei bănci care să puie în circulaţie bani de *hârtie*, în locul numerariului metalic, şi astfel, uşurând transacţiile comerciale, să ridice creditul Statului. Banca fu creată emiţând 1200 de acţiuni, fiecare de câte 5000 de livre. Ea merse bine la început — şi atunci *Law* o uni cu o societate, întemeiată tot de dânsul, *Compania Misisipiului*, care avea să exploateze minele de aur ale Americei.

Renumele acestei societăţi fu aşa de mare, încât nouele acţiuni, valorând 500 de livre bucata, ajunseseră repede la 19.000 — aşa că toată lumea, nu numai cei din Franţa

ci și din alte țări străine, doreau să le aibă. Dar când s'a aflat că minele de aur ale Misisipiului nu există, acționarii au căutat să se desfacă de ele, pe prețuri din ce în ce mai scăzute. Odată această mișcare inversă începută, încurând acțiunile n'au mai avut nici o valoare aruncând în sărăcie și'n disperare sumedenie de oameni. Ruina Companiei — partea neserioasă a afacerii — a tras după dânsa și Banca — partea solidă — și atunci toți care aveau biletele ei au început să vie cu grămada pentru preschimbarea metalică. Primii reclamanți au fost satisfăcuți: dar când năvala s'a întețit, plata la vedere nu s'a mai putut face, deoarece se emisese atâta hârtie, că n'ar fi putut fi acoperită cu tot aurul Franței.

Cu toate măsurile luate de Regent, întreprinderile lui Law dădură faliment, iar el, abia putând scăpa teafăr, fugi în Veneția, unde muri în sărăcie.

Regența a rămas vestită pentru dizolvarea morală în care a trăit, în acest timp, pătura conducătoare a Franței. Ea a făcut fără leac relele de care suferea regalitatea și astfel a grăbit revoluția.

Când Ludovic a ajuns major, a încredințat guvernul *Cardinalului Fleury*, om înțelept, cu moravuri severe și cu bune intenții. Deși el ură războaiele, s'a lăsat târît în conflictul pentru succesiunea Austriei, în care Franța a pierdut foarte mult. Regele, incapabil și de o corupție rareori întâlnită, lăsa trebile statului pe mânile curtezanelor, ca *D-na de Chateauroux*, *Pompadour* și *Du Barry*. În Războiul de șapte ani, Franța a suferit înfrângeri și a pierdut toate coloniile. Nici nu s'ar fi putut altfel, deoarece miniștrii și generalii erau numiți de D-na de Pompadour — adevărata suverană a Regatului.

Coloniile franceze. — După Portugheji și Spanioli, cei dintâi care și-au alcătuit un imperiu colonial au fost Francejii și Englejii.

Pe vremea lui Henric IV, mai mulți Franceji s'au stabilit în *Terra Nova* și *Acadia*, de unde urmașii lor au pătruns și

în Canada. Deși pământul de pe aici era bogat în pășuni întinse, în păduri virgine și în vânat scump, numărul coloniștilor nu se mărea. Hughenoții, persecutați, ar fi putut veni aici, dar ei preferară să se așeze prin diverse țări ale Europei, decât în ținuturi atât de îndepărtate. Colbert, cu planurile sale de mărire comercială, a căutat să facă din Canada o provincie franceză și atunci o colonizație mai intensă populă teritoriile ei răsăritene, unde se fundase orașul *Quebec*.

Pe la sfârșitul veacului XVII, Francejii explorară valea Misisipiului care, în onoarea lui Ludovic XIV, fu numită *Luiziana*. Această regiune întinsă a voit s'o exploateze Law cu faimoasa lui companie comercială. N'a izbutit însă, dar pe vremea lui s'a clădit la gurile fluviului un oraș, numit *Noul Orléans*.

Așa s'au așezat Francejii în America.

Exemplul Portughejilor nu putea să-i lese însă reci nici în privința unei stăpâniri în India.

Mai întâiu, Francejii se stabiliră în Madagascar și în insulele vecine de prin Atlantic și Oceanul Indian. Pe vremea lui Colbert, la 1664, se fundă *Compania franceză a Indiilor Orientale* care, în urma puternicului său sprijin, ajunse și în Indii, unde fundă *Pondișery*, iar la una din gurile Gangelui, ocupă *Șandenagorul*.

Pe atunci, India se găsea subt stăpânirea unei dinastii musulmane, de origină mongolă, al cărei ilustru reprezentant a fost sultanul *Aureng-Zeb*, contimporan cu Ludovic XIV și tot așa de puternic și de mândru caști dânsul. Dar, după moartea sa, imperiul Marelui Mongol se desmembră și încăpu pe mânile diverșilor *nababi* și *rajahi* — care își alcătuiră sultanate independente.

Compania franceză profită și ea de evenimente și se întări căutând să devie o stăpânire indiană, de sine stătătoare, care să nu se ocupe numai cu comerțul, ci să strângă și tributuri dela băștinași. Această politică a fost realizată de un om de geniu, numit *Dupleix*.

Printr'un șir de combinații fericite, Dupleix izbutește să-și

creeze un mare imperiu colonial, deplin suzeran, având armatele, moneta și organizația internă proprii. Teritoriile stăpânite de Compania franceză în India erau de două ori cât Franța. Neajutat însă de guvernul lui Ludovic XV, care nu înțelegea nimica în chestii de asemenea natură, și surpat mereu de Engleji, Dupleix a fost rechemat în Franța, și India abandonată pur și simplu planurilor englezești.

Coloniile engleze. — În 1600, pe vremea Elisabetei, s'a format o societate particulară, numită *Compania Indiilor Orientale*, care căpătă monopolul comerțului cu aceste regiuni, pe 15 ani. După mici încercări de a se stabili prin insulele Oceanului Atlantic și cel Indian, Compania debarcă în India așezându-se la *Madras*, spre marea neplăcere a Olandei, pe atunci stăpâna mărilor. Loviturile pe care Olanda le-a primit dela Cromwell, pe deoparte, precum și ajutoarele directe date Companiei, o întăriră, mai ales fiind favorizată și de Aureng-Zeb. Dar războaiele urmate între Franța și Anglia, după 1689, aproape au ruinat-o. Ea s'a refăcut în veacul XVIII și, de astădată, căută prin tot felul de mijloace să ieie locul Companiei franceze, lucru care a izbutit numai prin neghiobia înconjurimii lui Luvovic XV. După rechemarea lui Dupleix, *Clive*, guvernatorul Companiei engleze, și mai apoi *Warren Hastings*, ajunse foarte puternici urmând întocmai politica lui Dupleix.

Războiul de șapte ani (1756—1763). — Pacea dela Aix-la-Chapelle n'a mulțămit pe nimeni, afară de Frederic II. Dar mai ales Anglia și Austria doreau un război din nou: Austria, pentru Silezia, Anglia, pentru a cuprinde coloniile franceze din America și din Indii. Iată pentruce, în războaiele acestea, Anglia se găsește totdeauna pe partea dușmană Franței, iar incapabilele guverne ale lui Ludovic XV erau departe de a-și da samă de politica engleză care pregătea ruina Franței.

Maria Thereza nu putea uita Silezia — de aceia făcu planul s'o ieie îndărăt. Pentru asta, se înțelese cu Suedia, cu Polonia și cu Rusia, ca să împartă Prusia. În această alianță

fu atrasă și Franța care, pentru întâia oară, uită dușmănia ei față de Habsburgi consimțind chiar să le deie ajutor la nevoie. Această politică, contrară cu totul vederilor anterioare ale înaintașilor lui Ludovic XV, a fost fatală Franței, deoarece a încurcat-o în niște războaie continentale zădarnice, în loc să-și păstreze forțele împotriva Angliei care-i ochea coloniile.

Maria Thereza

Avea 23 de ani când se sui pe tron. Era înzestrată cu mari calități și a fost o vrednică împărăteasă. Ducea o viață simplă și nu prea ținea la eticheta curții. Avea în schimb o ideie înaltă despre misiunea și îndatoririle sale. (Colecția Academiei de pictură din Viena).

Frederic se alie atunci cu Anglia luându-şi obligaţia să apere Hanovra, posesiunea personală a Regelui Angliei, în contra Francejilor. Fiind încunoştiinţat de planurile Mariei Thereza, apucă înaintea tuturora şi intră în Saxonia, aliata Austriei; cuprinse Dresda silind armata saxonă să capituleze la *Pirna*, apoi să treacă de partea sa, lucru ne mai văzut vreodată în asemenea caz.

Frederic făcu minuni de dibăcie în acest războiu. Cu o repeziciune extremă învinge pe rând pe toţi aliaţii, bate apoi complect pe Franceji la *Rosbach*, şi pe Austrieci, care intraseră în Silezia, la *Leuthen*, şi se descurcă de toţi duşmanii.

Marele rege se găsea în culmea gloriei: atâtea victorii uimiră lumea. De aceia adversarii lui îşi îndoiră forţele. De astădată, învins de Austrieci, apoi de Ruşi, duşmanii izbutiră să se unească împreună şi, cu puteri unite, îl sdrobiră în marea bătălie dela *Kunnersdorf*, (1759) lângă Francfurt. Douăzeci de mii de oameni îi rămaseră morţi pe câmpul de luptă; restul o rupse la fugă părăsind toată artileria care fu luată de duşman. Ruşii se pregăteau să intre la Berlin, iar Frederic, crezându-se pierdut, voia să se sinucidă. Dar, printr'un noroc nemai pomenit, adevărată minune, Ruşii se despărţiră de Austrieci — ceia ce permise Prusienilor să câştige victoriile dela *Torgau* şi dela *Liegnitz*. Era însă ultima sforţare din partea lui Frederic, când se întâmplă alt eveniment neaşteptat. În Rusia, muri împărăteasa Elisabeta, duşmana lui Frederic, şi urmă pe tron Petru III, un mare admirator al Regelui Prusiei. El porunci oştilor sale să părăsească pe Maria Thereza şi să se unească cu Frederic, ceiace a adus o nouă biruinţă de partea sa, şi cu asta, şi încheierea păcii.

Pe când aceste lupte însângerau Continentul nostru, alt războiu se purta pe mare, în Indii şi în Canada — între Engleji şi Franceji — războiu crâncen şi fără milă.

Cu tot eroismul lui *Lally-Tollendal* în Indii şi a lui *Montcalm* în Canada, Englejii ieşiră biruitori şi Francejii îşi pierdură coloniile.

Din acest războiu, în care a murit aproape un milion de oameni, a profitat numai Anglia, care prin tratatul dela *Paris*, din 1763, căpătă dela Franţa, *Canada* şi mai toate posesiunile ei *indiene*, şi *Florida* dela Spania — şi apoi Prusia care rămase cu Silezia, prin tratatul dela *Hubertsburg*. În schimb, Franţa pierdu prestigiul ei de mare putere.

În urma acestor evenimente, Anglia ajunge cea mai mare forţă maritimă din lume.

XI

Anglia în veacul XVIII

Regimul parlamentar

Dinastia de Hanovra. — După Iacob II rămăsese un băiet care ar fi trebuit să fie *Iacob III*, dacă Englejii, în amintirea celor suferite dela tatăl lui, nu l-ar fi îndepărtat dela tron. Îndată după moartea Mariei, printr'un act al parlamentului, s'a stabilit că, deoarece Wilhelm de Orange n'avea copii, la moartea sa trebuia să-i urmeze la tron Ana, a doua fiică a lui Iacob II, măritată şi ea cu un prinţ protestant. Dacă nici Ana n'ar fi avut copii, atunci coroana avea să revie unei vere a lui Iacob II, *Sofia de Hanovra* ori urmaşilor ei.

Ana, devenind regină în 1702, ar fi dorit să schimbe hotărîrea Parlamentului, pentru ca fratele ei, Iacob III, să poată fi rege. Tocmai când pregătise totul, în vederea acestui scop, ea muri pe neaşteptate şi atunci electorul Hanovrei ajunse regele Angliei, subt numele de George I.

George I (1714-1727) — Nu ştia nici un cuvânt englezesc, deaceia nu s'a amestecat niciodată în trebile statului, lăsând pe miniştri să cârmuiască după capul lor. Acelaş lucru s'a întâmplat şi cu fiul său, **George II (1727—1760),** care nu vorbea nici el englezeşte. Această împrejurare, precum şi faptul că amândoi aceşti regi se interesau mai mult de electoratul lor decât de ţara care le dăduse coroana, a contribuit foarte mult la introducerea sistemului

parlamentar în guvernământul englez stabilindu-se şi formula constituţională, ieşită din nişte condiţiuni întâmplătoare — că *regele domneşte dar nu guvernează*.

Deoarece partidul *whig* avea mare popularitate, rămase la putere 46 de ani, până la moartea lui George II. Doctrina acestui partid era să se limiteze cu totul puterea re-

Regina Ana

Era o femeie blândă şi evlavioasă, de aceia Englejii îi spuneau „Regina cea bună". Toată domnia a purtat războiu cu Franţa — pentru moştenirea Spaniei — din care s'a ales cu Gibraltarul. In timpul ei, Scoţia a fuzionat cu Anglia, contopindu-şi parlamentele.

gală, pentru ca să iasă cât mai în evidenţă *suveranitatea poporului*. Dinpotrivă, *torii*, marii proprietari de pământ, erau pentru menţinerea puterii regale, precum şi pentru participarea reală a monarhului la cârmuirea Statului.

Dintre miniştrii whigi, cei mai însemnaţi au fost *Walpole* şi *William Pitt*.

Robert Walpole a cârmuit Anglia 21 de ani şi a contribuit mult la prosperitatea ei. Pe cât i-a fost însă de folositor din punct de vedere material, tot pe atâta i-a stricat moralmente. Walpole a introdus *corupţia*, ca sistem de guvernământ, cumpărând voturile deputaţilor în toate împre-

Isac Newton

Vestit om de ştinţă. La vârsta de 20 de ani a făcut însemnate descoperiri în matematici, iar ideia gravitaţiei universale—marea sa glorie—a avut-o dela vârsta de 24 de ani. A făcut parte din parlamentul care a exclus pe Iacob II. Către sfârşitul vieţii, mintea i s'a tulburat, în urma unui incendiu care i-a ars mai multe manuscrise. A murit în 1727.

jurările mai însemnate şi falşificând alegerile fără un pic de ruşine. El spunea că nu este om să reziste mijloacelor lui de convingere şi se lăuda că cunoaşte tariful tuturor conştiinţelor. De altfel, Anglia, în această epocă, trece printr'o mare criză morală, cum n'a cunoscut alta niciodată. Scriitorii timpului arată că toate aşezămintele erau în disoluţie, aşa

că starea internă a acestei țări se potrivea foarte bine cu acea a Franței din epoca Regenței și a lui Ludovic XV. Și, dacă Anglia a tras totuș mari foloase din împrejurările politice ale Continentului, acest lucru se datorește în bună parte lui William Pitt.

George I

Avea 55 de ani când s'a suit pe tron și a părăsit cu mare părere de rău Electoratul său. Trecea drept om politic de samă și militar priceput. Totuș a fost ținut de rău că a lăsat pe Walpole să guverneze prin corupție. Necunoscând limba engleză, vorbea cu miniștrii latinește. A murit de dambla, la Osnabruck, locul nașterii sale.

William Pitt, unul din cei mai mari oameni politici ai Angliei, a fost adversarul lui Walpole, al cărui sistem de guvernământ nu-l admitea. A ajuns în fruntea unui minister de cualiție în 1757 când și-a arătat marile lui însușiri administrative și financiare — care au pregătit victoriile engleze în războaiele purtate pe atunci pe continent. La suirea pe tron a lui George III, s'a retras din guvern și a fost numit *Lord Chatham*.

George III 1760 — 1820, nepotul lui George II, este englez și fusese crescut anume ca să fie rege. De aceia el n'a mai înțeles să-și lese miniștrii să guverneze, ci și-a făcut un guvern pe care l-a condus el. Rezultatul acestei politici personale a Regelui a fost răscoala coloniilor americane, sfârșită cu

libertatea Statelor-Unite. Acest lucru a adus le guvern pe al doilea *Pitt*, marele adversar al Franței revoluționare și al lui Napoleon.

Guvernul parlamentar — este creația națiunii engleze dela care l-au luat apoi și celelalte popoare. Regele își numește miniștrii din partidul politic cu majoritate în parlament. Primul ministru este de obiceiu șeful partidului și prezidentul *Consiliului de Miniștri*, care reprezintă o *unitate:* un vot de blam dat unuia dintre ei aduce căderea tuturora. Guvernul rămâne la putere atâta vreme cât se bucură de încrederea Regelui și a națiunii, reprezentată prin parlament, cei doi factori politici care hotărăsc de soarta guvernelor. Regele nu poate lua nici o măsură, dacă nu e iscălită de vreunul dintre miniștri, de aceia regele e *neresponsabil*, putând fi trași la răspundere numai sfetnicii săi. Legea, votată de parlament, trebuie *sancționată* de rege, prin iscălitura sa, și promulgată, prin publicarea în gazeta oficială a Statului. Când se iscă vreun conflict între

George II

Era un om violent și avar. A trăit rău cu tatăl său și de aceia se credea că va face schimbări multe la venirea lui pe tron. Nu numai că n'a modificat nimica, dar a menținut și pe Walpole, care mai ales acuma își aplică sistemul său fără scrupule. De aceia publicul l-a ars în efigie pe acest ministru.

guvern şi parlament, atunci ori guvernul trebuie să-şi prezinte demisia, ori regele acordă guvernului dizolvarea parlamentului şi efectuarea de alegeri nouă. Dacă rezultatul acestor alegeri este defavorabil guvernului, atunci el nu mai poate rămâne la putere. Această formă de cârmuire, prin majorităţile aleşilor naţiunii, se numeşte, *guvern parlamentar.*

Daniel de Foe

Autorul celebrului roman Robinson Crusoe — care a avut un succes enorm şi a fost tradus în toate limbile. In timpul Anei a fost condamnat la stâlpul infamiei şi închis, pentru că scrisese împotriva netoleranţei Bisericii anglicane. A murit în 1731.

Parlamentul se compune din *Camera Lorzilor*, ai cărui membri, numiţi de rege, sunt ereditari, şi din *Camera Comunelor*, cu membrii aleşi. Dar legea electorală avea, în vremea asta, mari lipsuri şi de aceia mandatarii acestei Adunări reprezentau cu totul defectuos integralitatea poporului englez.

Alături cu aceste garanţii politice, existau şi libertăţile individuale, recunoscute de membrii Casei de Hanovra, prin jurământul Regelui la începutul domniei. Prin asta, viaţa, averea şi onoarea supuşilor erau puse la adăpost de arbitrarul puterii regale.

Guvernul parlamentar este tot ce a născocit mai bun până astăzi mintea omenească în sistemele de cârmuire ale naţiunilor, bine-înţeles dacă e aplicat cu sinceritate. Nici o altă formă de guvernământ, reprezentativă sau individuală, nu poate produce rezultate mai bune pentru liniştea şi mulţămirea supuşilor. De aceia el a fost adoptat de aproape toate popoarele.

În Anglia, mulţămită acestei forme de guvern, Englejii au ajuns, începând cu veacul XVIII, la un grad de prosperitate necunoscut înainte. Din nenorocire, tot acuma, ei primesc o mare lovitură prin revolta coloniilor englezeşti din America.

Răscoala coloniilor engleze din America. — În America de Nord, Englejii s'au stabilit pentru întâia oară pe timpul Elisabetei, când amiralul *Walter Raleigh* fundă colonia *Virginia*, numită astfel în onoarea Suveranei sale. Subt domnia Stuarţilor, colonizarea luă proporţii mult mai mari, mai ales subt Carol I, când o mulţime de cetăţeni engleji îşi părăsiră patria fiind persecutaţi pentru credinţele religioase sau pentru ideile lor politice. În chipul acesta, în prima jumătate a secolului XVIII, coloniile engleze formau 13 state— din care mai însemnate erau: *Virginia*, *New-Iork*, *Mariland*, *Pensilvania*, *Georgia*, *cele două Caroline*, *Boston*, etc.

Aceste colonii erau independente între ele, iar în fruntea lor aveau câte un guvernator, numit de Anglia — care reprezenta în America autoritatea regală. Coloniştii erau harnici şi sârguitori şi nu cunoşteau deosebiri de clasă, toţi fiind egali în drepturi şi în datorii.

Spre apus de aceste ţinuturi, se întindeau coloniile franceze care, din Canada, înaintaseră mai spre sud, prin valea râului Ohio, până în acea a fluviului Misisipi — unde ei

stăpâneau *Luiziana*, cu orașul Noul Orléans. Dacă Francejii n'ar fi fost înlocuiți aici din pricina netrebniciei lui Ludovic XV, atunci coloniile englezești ar fi rămas mărginite numai la aceste 13 state, strânse între Oceanul Atlantic și Munții Alegani.

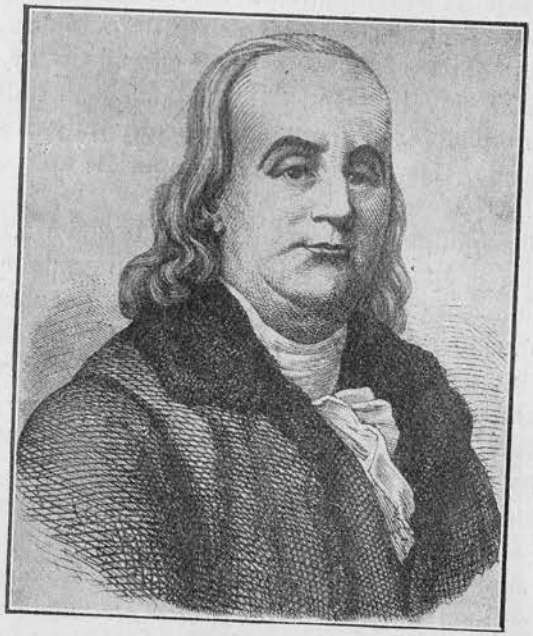

Veniamin Franklin

Mare patriot și filantrop american, unul din eroii luptelor pentru independența Statelor-Unite. A muncit enorm pentru progresul Coloniilor americane și a fost trimes în câteva ambasade în Europa, dintre care cea mai însemnată a fost în Franța, unde fu cât se poate de bine primit. S'a ocupat și cu știința, descoperind paratrăsnetul, precum și un sistem special de încălzire, numit „Căminul lui Franklin". A murit în vârstă de 84 de ani.

În urma luptelor purtate și mai ales a Războiului de Șapte ani, Anglia își sleise cu totul visteria, încărcându-se și cu niște datorii enorme. Guvernul, după insistențele lui George III, găsi de cuviință să puie impozite nouă care să fie plătite de toți supușii regelui, deci și de coloniștii americani. Între

primele dări, a fost *taxa timbrului*, după care Americanii, în toate afacerile lor, trebuiau să întrebuințeze numai hârtia timbrată a statului englez, care se vindea foarte scump. Acest impozit provocă mare nemulțămire printre coloniști și, în 1765, declarară că nu vor să-l plătească. Apoi făcură cunoscut că parlamentul englez, unde ei n'aveau nici un

William Pitt

Unul din cei mai mari oameni politici ai Angliei. Bărbat cu însușiri extraordinare, a avut o enormă influență asupra țării. Mulțămită lui, Anglia a dobândit strălucitele succes în războiul de șapte ani și a devenit stăpâna mărilor. A fost făcut Lord Chatham.

reprezentant, n'are dreptul să le impuie biruri tratându-i ca pe niște supuși.

Plângerile coloniștilor găsiră mare răsunet în Anglia, luându-le apărarea între alții și *William Pitt*, capul opoziției. Stăpânirea atunci revocă taxa timbrului — dar parlamentul votă, în 1767, o lege, prin care guvernul era autorizat să

puie dări și în America ca și în Anglia. Rezultatul a fost că s'au impus *taxe vamale* pe fier, hârtie, sticlă, văpseli și ceaiu. Coloniștii se revoltară — și hotărîră să nu mai pri-

George Washington

Om cu mari calități sufletești. A creat armata americană pe care a disciplinat-o și a organizat-o cu ajutorul lui Lafayette. După ce a fost în două rânduri ales președinte al nouei republici, s'a retras la moșia sa, unde s'a ocupat până la sfârșit cu plugăria. A murit în vârstă de 67 ani.

mească nici o marfă din Anglia. În anul 1773, trei corăbii încărcate cu ceaiu, intrând în Boston, fură aruncate în mare de către Americanii de aici, deghizați în Piei-Roșii.

Apoi coloniile strânseră un *congres* la *Filadelfia* și se pregătiră de luptă.

Războiul începu în 1775 — când Englejii trimeseră o armată care fu bătută de Americani. Congresul numi comandant al oștilor americane pe *George Washington* și proclamă, în 4 Iulie 1776, independența celor 13 colonii consti-

La Fayette

A luat parte însemnată la neatârnarea Statelor-Unite și a jucat un rol mare în timpul Revoluției franceze.

tuite în republică federativă, subt numele de *Statele-Unite ale Americei de Nord.*

George Washington era un bogătaș din Virginia, care se ocupase mai întâiu cu ingineria, apoi intră în armată. Luase parte la luptele dintre Engleji și Franceji pentru stăpânirea Canadei, în vremea Războiului de Șapte ani. Avea 44 de ani când Congresul îl însărcină cu comanda supremă a oștilor americane. Om energic, ori câte piedici i s'ar fi pus în cale, nu se descuraja niciodată. Era nu numai un ostaș

curajos, dar și un înțelept bărbat de Stat — și Congresul urmă întocmai sfaturile lui.

Americanii aveau nevoie de ajutoare și, pentru a le căpăta, au trimes în Europa pe *Franklin*, ca să apere libertatea nouei republici.

Venind în Franța, propaganda sa stârni mare entuziasm pentru cauza americană. Mulți admiratori ai noului stat trecură Oceanul ca să lupte pentru libertate: între aceștia au

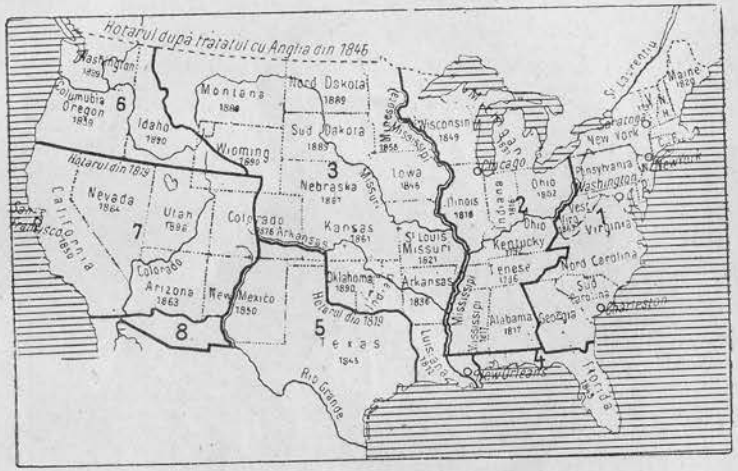

Formarea Statelor-Unite ale Americei

1, Cele 13 provincii vechi, întemeiate în vremea Tudorilor și a Stuarților. 2, Despărțite de Anglia în 1783. 3, Cumpărate dela Franța. 4, Cumpărate dela Spania. 5, Primite în Uniune la 1845. 6, Primite în Uniune la 1846. 7, Despărțite de Mexic în 1846. 8, Cumpărate în 1853. Hotarele între ele sunt în linie dreaptă.

fost Marchizul de *Lafayette*, în vârstă atunci de 20 de ani, și polonezul *Kosciuszko*.

Crearea Statelor-Unite americane. — Englejii câștigară la început câteva biruințe, dar, în cele din urmă fură învinși de Washington la *Saratoga*, în 1777. În urma acestei victorii, Ludovic XVI încheie cu revoltații un tratat de alianță după care Franța trimese în America, oaste, vase de răsboiu și ajutoare în bani. Apoi intrară împotriva Englejilor, tot în urma propagandei lui Franklin, Spania și Olanda. Și, pe când

flota aliată a Spaniei și a Franței câștiga succese pe apă, în America, Washington învinse încă odată pe Engleji la *Iorktown*, în 1781, după care răsboiul încetă.

Pacea s'a încheiat în 1783, la Versailles. Anglia recunoștea neatârnarea Statelor-Unite și, umilită, întoarse unele colonii Franței și Spaniei.

Statele-Unite s'au constituit într'o republică federativă, în frunte cu un *Președinte*, care se alege la patru ani, și cu două Adunări: o *cameră* și un *senat*. Camera, aleasă pe doi ani, prin vot universal, e compusă din reprezentanții poporului, unu la 7000 de locuitori, iar Senatul, din acei ai Statelor Confederației, pe șase ani.

Cel dintâiu președinte a fost *George Washington* care, după termenul de 4 ani, a fost ales încă odată. Pentru a treia oară a refuzat și, de atunci, a rămas lege nestrămutată ca nimeni să nu poată fi președinte mai mult de două ori.

El se retrase în urmă la moșia sa, iubit și respectat de concetățenii săi și admirat de lumea întreagă. A murit în 1798, în vârstă de 66 de ani.

XII

RUSIA

Ecaterina II cea Mare

Urmașii lui Petru cel Mare. — După moartea lui Petru cel Mare, în 1725, vreme de 37 de ani, până la suirea pe tron a Ecaterinei, au urmat în Rusia trei împărați și trei împărătese, între care *Caterina I*, femeia lui Petru, *Petru II*, fiul nenorocitului Alexe, și *Ana Ivanovna*, o nepoată a lui Petru cel Mare. În timpul lor, sunt atotputernici Mencicof, Ivan Dolgoruki și Biren, fiecare din ei sfârșind-o însă la urmă foarte rău. Mai însemnată a fost *Elisabeta*, fata mai mică a lui Petru cel Mare, care ajunse împărătească în urma unui complot — trimețând apoi la închisoare și la moarte pe mulți dintre străinii care jucaseră roluri importante în

vremea domniilor precedente. Rușii îi spun acestei împărătese *Milostiva*, pentru că, după ce și-a asigurat tronul, a desființat pedeapsa cu moarte. În timpul său, a cârmuit în realitate favoritul ei, *Bestușeff*. Elisabeta a fost dușmanul de moarte al lui Frederic II și numai amestecului Rușilor se datorește faptul că el a fost învins de câteva ori în timpul Războiului de șapte ani.

Elisabeta lăsă tronul nepotului său, *Ducele de Holstein*, numit apoi *Petru III*. Cu dânsul începe ramură colaterală a Romanovilor, cunoscută subt numele de dinastia de *Holstein-Gottorp*.

După șase luni de domnie, Petru a fost ucis, în urma unei conspirații, urzită de soția sa, *Ecaterina de Anhalt-Zerbst*, ajutată fiind de favoritul ei *Grigore Orloff*. Tronul se cuvenea fiului lor, *Pavel*, dar Ecaterina care avea mare ambiție să domnească, îl înlătură și se încoronă ca împărătească.

Ecaterina II (1762-1796). — Deși germană, Ecaterina, a știut așa de bine să se asimileze poporului rusesc, încât, prin politica ei, a făcut să se uite complect că era străină.

Ecaterina era o femeie deșteaptă, învățată și foarte harnică. Stătea în corespondență cu Voltaire și cu filosofii franceji din vremea ei, și a lăsat și câteva scrieri. Chiar la începutul domniei a strâns o adunare de vreo șase sute de deputați, reprezentând toate clasele sociale, care trebuia să redacteze un codice de legi, bazat pe idei de libertate și de egalitate. Acest cod nu s'a făcut, bineînțeles, niciodată, dar vicleana împărătească a știut să-l trâmbițeze așa de mult în Europa, încât fu ridicată în slavă pentru ideile sale atât de generoase.

Alături de această comedie, jucată cu succes, Ecaterina a făcut și câteva fapte folositoare țării ei de adopțiune. În lunga sa domnie de 34 ani, a izbutit să alipească de Rusia aproape jumătate din Polonia, precum și Crimeia, ridicând astfel statul rusesc la un rang însemnat în Europa. Din acest punct de vedere poate că merită numele de *Ecaterina cea Mare*.

Războaiele Rușilor cu Turcii. — Caterina își propusese să îndeplinească două fapte: să împartă Polonia și să distrugă imperiul turcesc, al cărui loc la Constantinopoli să-l ieie Rușii. Numai planul cel dintâiu i-a izbutit. Totuș a avut două războaie cu Turcii și a reușit să le smulgă câteva țări de subt stăpânirea lor.

Petru III

Bărbatul Ecaterinei era bețiv și nebun. Orgiile și nebuniile se țineau una la palat. A pus să bată mereu tunurile la porțile Petersburgului ca să-i amintească războaiele. A strâns un consiliu de războiu să judece un guzgan care fu condamnat la moarte și executat de țar care, pentru treaba asta, s'a îmbrăcat în mare ținută, cu coroana pe cap. Dormea în odaie c'o haită întreagă de câni, iar pe soția sa o insulta de față cu lumea. O revoluție, pusă la cale de Ecaterina, l-a răsturnat, după care a fost asasinat.

Cel dintâiu războiu (1769-1774) s'a născut din pricină că Turcii nu vedeau cu ochi buni amestecul Rușilor în Polonia, unde Ecaterina izbutise să facă rege pe unul din favoriții ei, anume *Stanislas Poniatowski*, cu speciala menire de a întreține anarhia în țară. Nobilii patrioți fac *Confederația*

din Bar, pentru ca prin reformele necesare să se poată opune Rușilor. Dar Rușii stricară această înjghebare patriotică și urmăriră pe partizanii ei până în Basarabia unde dărâmară târgul Bălțile. Luând ca pretext încălcarea teritoriului lor de către Ruși, Turcii declarară războiu Ecaterinei. Aceasta trimese îndată o armată, subt comanda lui *Romantzov* care, după ce lăsă câte o garnizoană rusească în Hotin și Tighina, ocupă întâiu Moldova și pe urmă Muntenia.

Românii crezând că într'adevăr Rușii urmăresc desrobirea lor de subt Turci - de hatârul legii ortodoxe — primiră foarte bine pe muscali, cerând chiar printr'o jalbă „blagorodnicei imperatrițe", ca să iee Țările române subt oblăduirea ei. Și Ecaterina, într'adevăr, declară anexate la imperiul rusesc amândouă principatele.

În vremea asta, oastea rusească trecu Dunărea — și flota turcească fu distrusă la *Cesme*, în fața insulei Chios. Se încheie pacea la *Kuciuc-Kainargi*, 1744, în apropiere de Silistra. Deși victorioasă, Rusia fu nevoită să deie Turcilor înapoi Țările românești, din pricina Austriei — care voia să le înghită ea. Căpătă însă *neatârnarea Tătarilor din Crimeia*, țară după care Ecaterina era ahtiată, *protectoratul creștinilor ortodocși din împărăția turcească*, precum și *dreptul Rusiei de a interveni când va fi nevoie în folosul Țărilor noastre*.

După războiu, scriitorii, — mai ales cei franceji — pe care-i încărca de daruri, numiră pe împărăteasă, *Ecaterina cea Mare*. Ea înnăbuși răscoala cazacului *Pugaceff*, care se da drept țarul Petru III, și supuse pe *Cazacii Zaporojeni*.

Pacea de la Kainargi a ținut numai 15 ani și un războiu nou izbucni. Ecaterina, îndemnată de favoritul său, *Potemkin*, cuprinde Crimeia în 1783, înglobând hanatul tătăresc în împărăția ei, ca o gubernie aparte. Apoi fundă orașele *Kerson* și *Odesa*, ca să se poată folosi de Marea Neagră.

Cucerirea Crimeii sili pe Turci să declare Rusiei războiu. Pentru ca să izbutească de astădată în planurile sale, Ecaterina se uni cu Austriecii — și amândouă oștile ocupară

una Moldova și alta Muntenia. Austriecii fură însă bătuți — așa că Țarina fu nevoită să renunțe la împărțirea Turciei, măcar că Potemkin și Suvarov înaintau victorioși spre

Ecaterina cea Mare

Fiica prințului german de Anhalt — Zerbst, a fost botezată cu numele de Sofia, nume pe care și l-a schimbat când a venit în Rusia. Era foarte inteligentă și ambițioasă. A știut să se prefacă așa, încât filosofii din Franța—cu care era în corespondență—o credeau o împărăteasă liberală, iar în Rusia supușii simțeau în ea o autocrată. A domnit 36 ani.

Constantinopoli. Dar în Polonia izbucnise mari tulburări, în urma împărțirii teritoriului ei, iar Revoluția franceză pusese pe gânduri pe toți monarhii Europei.

De aceia, în 1791, se încheie pacea de la *Sișlov,* între Austrieci și Turci, iar în 1792, cea de la *Iași,* între Ruși și Turci. Ecaterina rămânea cu Crimeia, mai căpătând încă și teritorul dintre Nipru și Nistru, așa că acuma Rusia devine vecină cu Moldova.

Un an după ce s'a făcut ultima împărțire a Poloniei, Ecaterina muri de o fulgerătoare apoplexie — în vremea când amenința Franța revoluționară (1796). Laudele exagerate ale filosofilor franceji n'au putut șterge din amintirea lumii asasinarea lui Petru III, dispariția Poloniei și obiceiurile ei desfrânate.

Țările Românești subt Fanarioți. — Urmarea întăririi elementului grecesc în Principatele noastre — a fost domnia Fanarioților care începe dela 1711, în Moldova, și dela 1716, în Muntenia. Vreme de 110 ani, Turcii trimet aici domnitori din *Fanar,* mahalaua creștină a Constantinopolii, unde se găseau cele mai vestite școli grecești, patriarhia și *farul.* În această situație tristă au ajuns Românii în urma unor împrejurări, parte interne, parte din afară, care au permis Turcilor să apese tot mai mult Principatele uitând cu totul de tratatele încheiate cu bătrânii noștri voievozi. Ocupând cetățile Giurgiu, Brăila, Cetatea Albă și Hotinul — care deveniră niște cuiburi de prădăciuni — Românii nu mai puteau spera să-și capete cu armele îndreptarea țărilor. Pe de altă parte, țăranii căzând tot mai mult în șerbie, nici n'ar mai fi avut cine furniza elementele ostășești — care se recrutară apoi în ambele principate mai mult din seimeni: unguri, cazaci, bulgari, sârbi, arnăuți, etc.

De toate împrejurările acestea s'au folosit cu mult meșteșug, Grecii. Încuibându-se prin țările noastre, primul pas pentru întărirea lor a fost *închinarea mânăstirilor.* Acest lucru a mărit neasemănat numărul și influența grecească în Muntenia și în Moldova. Ei fură primiți foarte bine la noi, se încuscriră cu boierii pământeni și ocupară apoi slujbele cele mai mănoase. În chipul acesta erau priviți ca și oamenii de țară, cu atât mai mult cu cât comunitatea ortodoxiei făcea să se

uite faptul că sunt străini. Deștepți, învățați și înarmați cu toate mijloacele perfide de învrăjbire ale Bizanțului, în curând influența lor în Principate este covârșitoare, iar limba grecească ajunge limba de modă a Românilor.

Evenimentele din Orient au grăbit ajungerea Fanarioților la domnie. Politica creștină—care începea să-și facă loc în Principate, odată cu marile victorii nemțești dela sfârșitul veacului XVII și cu ridicarea Rușilor în vremea lui Petru cel Mare — au înspăimântat pe Turci, nu fără cuvânt. Ei voiră atunci să aibă aici oameni de încredere care să împiedice apropierea Românilor de vecinii lor creștini. Și atunci și-au aruncat ochii asupra dragomanilor lor — mai toți greci din Fanar — pe care, ca o răsplată pentru serviciile aduse, îi înaintau în onoruri trimețându-i Domni în Principate. Cu asta *domnia,* care până acuma cuprindea în ea ideia de *suveranitate,* ajunge o dependință a cancelarei turcești — micșurându-i-se cu totul prestigiul.

Deși, în genere, fanarioții n'au fost mai răi decât domnitorii precedenți, ba chiar unii dintre dânșii au dovedit alese însușiri de cârmuitori — totuș domnia fanariotă este o epocă tristă, de oarece acești levantini au căutat cu totdinadinsul să grecizeze țările noastre.

Mavrocordații. — Între domnitorii dela începutul epocii fanariote, cei mai însemnați au fost *Mavrocordații.*

Neculai Mavrocordat, cu care se începe domnia lor, era un om învățat și a fost un bun administrator al țării. A domnit întâiu în Moldova, apoi a fost mutat la București. A luat măsuri ca țăranii să nu fie împilați și s'a purtat aspru cu boierii. A îngrijit mult însă și de cultura grecească, înființând o tipografie pentru cărțile elinești și grecizând școala dela Trei-Erarhi. Strămutat în Muntenia, după uciderea lui Ștefan Cantacuzino, a zidit mânăstirea Văcărești. Mai însemnat decât dânsul este însă feciorul său, Constantin.

Constantin Mavrocordat a domnit de șase ori în Muntenia și de patru ori în Moldova schimbându-se când cu Racovițeștii, când cu Ghiculeștii. Aceste dese schimbări le făceau

Turcii, fiindcă, mai întâiu, era bună ocazie de jăfuială a domnitorilor, apoi temându-se ca nu cumva rămânând ei mai multă vreme pe loc, să se înţeleagă cu Nemţii sau cu Rușii.

Constantin Mavrocordat este însemnat pentru reformele sale — prin care a căutat să ușureze starea ţăranilor. El desfiinţă șerbia, atât în Moldova cât și în Muntenia. Pentru a se putea muta un ţăran pe altă moșie, trebuia să plătească

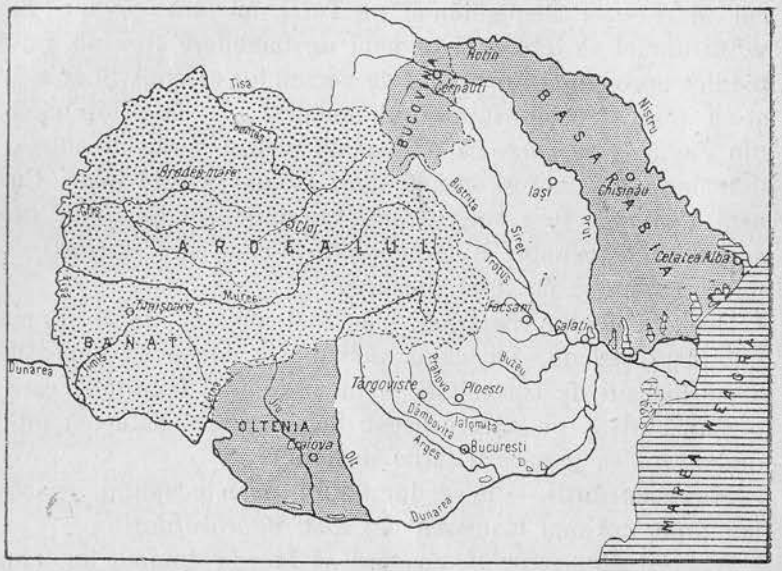

Ţările Românești în vremea Fanarioţilor

Regiunile punctate des, pierdute; cele punctate rar, subt străini; cele albe, libere. Dobrogea pe atunci era ţară turcească.

proprietarului vechiu 10 lei — iar aceluia, pe moșia căruia se așeza, să-i facă clacă 24 de zile pe an dându-i și zeciuială din producte. Din *șerb*, ţăranul devenea astfel *clăcaș*, stare mai bună decât șerbia, dar destul de proastă altfel — din care s'a liberat prin împroprietărirea lui Cuza.

Deși boierii în ambele ţări au primit așezământul lui Constantin Mavrocordat, totuș, mai târziu, nu l-au mai aplicat, așa că ţăranii au căzut aproape în starea de mai 'nainte.

Grigore III Ghica, domn foarte bun și cuminte, a domnit de două ori în Moldova și odată în Muntenia. Gospodar priceput, a făcut multe îmbunătăţiri la Iași: a adus apă, a pavat străzile cu grinzi de lemn, a înfiinţat școli. La satul *Chipereşti*, pe Jijia, a făcut o fabrică de postav îmbrăcându-se și el cu produse ieșite de acolo. Când ni s'a răpit Bucovina de Austrieci, Grigore Ghica a protestat la Poartă, arătând Turcilor greșala și nedreptatea făcută Moldovei. A fost omorît în 1777, din ordinul sultanului, fiind bănuit că se dăduse cu Rușii.

Grigore III Ghica
Voievodul martir.

Pierderi din trupul Ţărilor românești.—Intre urmările triste pe care le-a avut epoca fanariotă, a fost și pierderea *Olteniei*, a *Bucovinei* și a *Basarabiei*.

Devenind vecină cu noi, Austria ar fi dorit să-și întindă stăpânirea și asupra ţărilor noastre sau măcar a Munteniei — așa cum o făcuse și asupra Ardealului.

La 1718, prin pacea dela Passarovitz, Nemţii ne-au luat Oltenia. Ei au numit aici ban pe Gheorghe Cantacuzino, fiul fostului voievod, Șerban. Cu toate că noii stăpânitori au căutat să facă o administraţie mai bună decât înainte, populaţia a rămas adânc nemulţămită din pricina abuzului cu rechizitiile și cu cărăturile, precum și a varvariei soldaţilor nemți.

Oltenia a stat 21 de ani subt stăpânirea nemţească, adică până la pacea din Belgrad, 1739, când Austriecii, pierzând războiul, fură nevoiţi s'o deie îndărăt.

Răpirea Bucovinei. — Dar Nemții nu-și luară gândul de a anexa măcar cât-de-cât din țările noastre.

La 1775 ei au izbutit să înșele pe Turci ca, în plină pace, să le treacă Bucovina. Nemții arătară Turcilor că e mai mult în folosul lor această „rectificare de graniță", deoarece Imperialii își vor deschide astfel un drum mai scurt spre Rusia, pentru a-i putea ajuta pe dânșii la nevoie. Fiindcă Turcii se lăsau greoi, Austriecii au făcut o hartă falșă a ținutului și au pus în mișcare și galbenii. Rezultatul a fost că, pe lângă cele două județe ale Bucovinei, Nemții ne-au mai răsluit și alte 46 de sate din trupul ciuntit al Moldovei.

Zadarnic a protestat Divanul țării, în frunte cu Grigore Ghica. Nelegiuirea s'a săvârșit, și Bucovina, grădina Moldovei, cu mormântul lui Ștefan cel Mare, a trecut subt stăpânire străină.

Cârmuirea austriacă a făcut totul ca să înstrăineze pe Românii de aici de cei din Moldova. N'a izbutit însă. La 1918, după o despărțire de 143 de ani, ea s'a alipit iarăș de patria-mamă, la România întregită.

Pierderea Basarabiei. — Și Rușii doreau să ne cuprindă țările așteptând numai ocazia potrivită.

În 1806, ei pornesc alt războiu împotriva Turcilor—care a ținut 6 ani. Turcii sunt bătuți mereu, iar Rușii cereau pentru încheierea păcii — amândouă Țările Române.

Tocmai pe atunci Napoleon cel Mare, împăratul Francejilor, pornise cu o armată de 500.000 de oameni împotriva Rușilor, folosindu-se între altele și de faptul că ei erau încurcați în războiu cu Turcii. Napoleon a scris Sultanului ca nu cumva să înceteze războiul. Scrisoarea Împăratului a căzut în mânile fraților Moruzi, împuterniciții Turcilor pentru tratările de pace. Acești ticăloși, în loc s'o arăte Sultanului, au vândut-o Rușilor. Văzând Rușii primejdia, lăsară din pretențiile lor, cerând numai partea Moldovei dintre Nistru și Prut. Atunci s'a încheiat pacea dela *București, în 1812*, prin care ni s'a luat jumătate din Moldova. Țara pierdută s'a numit de atunci *Basarabia*, căci cu numele acesta se numea până în vremea asta, numai partea ei de miazăzi.

Subt stăpânirea rusească, Românilor le-au mers foarte prost. Poporul a fost ținut în barbarie și ignoranță, iar orășenii s'au rusificat în mare parte. Dar nedreptățile mari nu pot dăinui. În 1918, Basarabia s'a alipit iarăș de România.

Primejdia rusească. — Cuprinzând Hanatul Tătarilor și mai pe urmă Basarabia, Rușii căutau să se apropie tot mai mult de Dardanele și de Constantinopoli — pentru ca să se poată folosi cât mai bine de ruina împărăției turcești. De aceia, în tot veacul XIX, ei nu vor înceta să contribuie la dărăpănarea puterii otomane, uneltind răscoale printre creștinii din peninsula Balcanică și purtând apoi războaie cu Turcii. Țările românești au putut să existe în toată această vreme, numai pentru că lăcomia rusească era înfrânată de dorința Austriecilor de a ocupa ei locurile noastre.

XIII

Polonia în veacul XVIII

Starea lăuntrică. — Deși Polonia a jucat un rol însemnat în istorie, totuș suferea de niște rele atât de mari în organizația sa, încât n'a putut rezista lăcomiei vecinilor.

Polonia era considerată ca unul din statele principale ale Europei. Prestigiul ei în afară crescu și mai mult după despresurarea Vienei de Sobieski, fapt însă care n'a întărit de loc situația regelui înăuntru, nici n'a contribuit la consolidarea regatului.

Așezată între Rusia, Prusia și Austria, trei puteri care în veacul XVIII erau în plină expansiune teritorială, Polonia n'avea hotare naturale care să fie o piedică pentru tendințele acaparatoare ale vecinilor ei. Ea cuprindea *Țara polonză propriu zisă*, care se întindea în basinul Vistulei, cu orașul principal *Varșovia*, *Marele Ducat al Lituaniei*, pe la Niemen, cu fosta lui capitală *Vilna*, la care se adăugase *Rusia Mică* cu *Ucraina*, *Rusia Albă* și alte teritorii pe care regii ei le numeau în titulușul lor: „*Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Pomeraniae, Samagitiae*

ac Mazoviae, etc. Deşi o parte din aceste ţări le pierduse Polonejii în veacurile trecute, totuş statul lor era încă destul de întins.

La început fusese o monarhie ereditară, dar de la 1572, cu dispariţia ultimului Iagellon, coroana regatului ajunsese electivă, lucru care a făcut mult rău Poloniei. La fiecare domnie nouă, nobilii se împărţeau în grupe diverse din care ieşeau tulburări, uneori chiar sângeroase. Înainte de alegere, nobilii impuneau viitorului rege, prin aşa numitele *pacta conventa*, tot soiul de obligaţii care-i micşurau puterea în folosul lor, aşa încât regele nu însemna nimica. De aceia, în veacul XVIII, Polonia în loc de o monarhie electivă era mai degrabă o republică anarhică.

Toată puterea în stat o avea *Dieta* — compusă din Cameră şi Senat. Aici intrau numai nobilii şi fiecare din ei avea dreptul să se opună unei măsuri. O lege se vota numai dacă toţi *nunţii* — cum se numeau deputaţii — o admiteau. Un singur glas contra şi legea cădea. Acest *liberum veto* a împiedicat orice reformă care ar fi putut îndrepta lucrurile — din care pricină dietele se disolvau mereu. Ele erau înlocuite cu diverse *confederaţii*, în care reprezentanţii ţinuturilor cercau să ieie măsurile necesare pentru întărirea ţării lor. Dar spiritul excesiv de independent, împiedica şi aici hotărîrile, aşa că aproape totdeauna interesele individuale treceau înaintea celor obşteşti.

Nobilii — mari proprietari de pământuri — erau scutiţi de orice dare către stat. Cei care se găseau în fruntea clasei lor, vestiţi prin nume şi prin bogăţii, cum erau de pildă *Radziviiî*, aveau mai multă putere decât monarhul. Chiar şi nobilii mai mici şi mai săraci erau într'o situaţie privilegiată faţă de popor, de oarece nobleţa — *şleahta* — cum se numea clasa nobililor, era totul în stat. Dările le plăteau numai orăşenii — în mare parte evrei — şi ţăranii. Aceştia fiind şerbi trăiau din pricina crâncenei lor exploatări, în mari nevoi şi necazuri.

Afară de nobili şi de ţărani, nu mai exista altă clasă

socială. Tocmai păturile mijlocii — care alcătuesc tăria unei naţiuni — lipseau aici, înlocuite fiind cu străini, Nemţi şi mai ales Evrei. Comerţul, industria şi în general toate meşteşugurile erau în mânile lor. Experienţa se făcuse însă de mult: nici o ţară n'a putut să reziste fără această clasă mijlocie — şi prin urmare Polonia nu putea face excepţie.

Pe lângă asta, în Polonia mai erau şi tulburări religioase care măreau încă anarhia. Polonejii, catolici, persecutau pe protestanţi şi pe ortodocşi. Aceştia nu erau primiţi în funcţii şi nici în dietă. Asupriţi înăuntru, ei cerură protecţie vecinilor din afară: ortodocşii se adresară Rusilor, iar Protestanţii, Prusienilor; prin urmare netoleranţa religioasă, care înjoseşte totdeauna pe cel care o practică, înlesnea străinilor să se amestece în trebile ţării.

Nobil polonez

Face parte din şleahtă. Poartă cisme, de obiceiu cu pinteni, haină albastră şi sabie — semnele clasei nobiliare.

Pieirea Poloniei. Prima împărţire (1772). — După Ioan Sobieski, marele rege polon, au ajuns la tronul ţării Electorii Saxoniei, *August II* şi *August III*, principi străini care nu erau tocmai pe placul poporului. La moartea lui August III (1763), Ecaterina se foloseşte de această stare sufletească a Polonejilor şi înţelegându-se cu Frederic cel Mare, izbuteşte

să deie coroana unui favorit al său, anume *Stanislas Poniatowski*, de care voia să scape. Ajuns pe tron, acest rege a încercat întâiu oarecare acte de independență, în privința drepturilor ortodocșilor; dar Ecaterina, indignată, își trimete oastea, pentru protecția coreligionarilor săi, și Dieta, spăimântată de măsurile represive ale Rușilor, acordă disidenților deplinătatea drepturilor, proclamând în acelaș timp și perpetuitatea defectuoasei lor Constituții.

Abia acuma nobilii poloneji au început să deschidă ochii. Prin *Confederația dela Bar*, ei se leagă să lupte împotriva influenței rusești, să scape de Poniatowski și să schimbe Constituția. Pentru asta, se adresară și Turcilor care nu puteau vedea cu ochi buni amestecul Rușilor în trebile Poloniei. Dar Ecaterina, prin agenții săi, răscoală câteva sate ortodoxe — pentru a-i da pretextul să vie împotriva confederaților. Și, într'adevăr, oștile rusești năvălesc din nou în Polonia, se luptă cu confederații, care sunt învinși, și mai mulți dintre dânșii fug în orășelul *Bălți* din Basarabia. Rușii îi urmăresc și aici, dărâmă târgul, lucru ce a supărat foarte mult pe sultanul Mustafa, care declară războiu Rușilor, în 1768 pentru călcarea pământului lor.

Biruința Turcilor de către Rusi a adus intervenția Austriei. Temându-se ca nu cumva Rușii să anexeze Țările Românești — ceiace într'adevăr Ecaterina era pe cale să facă — Austriecii iau apărarea Turcilor pregătindu-se să intervie chiar în războiu. O victorie însă a Mariei Tereza nu convenea lui Frederic II, deoarece, biruitoare, Împărăteasa austriacă s'ar fi putut gândi iar la Silezia — și atunci Frederic le împăcă pe amândouă suveranele aruncându-le trupul Poloniei. Un tratat a fost încheiat între aceste trei puteri, la 1772, prin care împărțeau Polonia: Frederic lua *Prusia poloneză*, fără Danzig și Thorn, cu 500.000 de locuitori, Austria, o parte din *Galiția*, cu orașele *Cracovia*, *Lemberg* și *Wieliczka*, cu bogatele-i ocne de sare, și încă vre-o două ținuturi; un total de vreo 2.700.000 de locuitori, iar Rusiei îi căzu o mare parte din *Lituania*, *Livonia* și *întreaga Volhynie*, cu 1.800.000 de locuitori.

Toate aceste răsluiri au fost întărite de Dieta poloneză, care votă mutilarea țării, subt teroarea cazacilor Ecaterinei.

Nimeni n'a venit în ajutorul nenorocitei Polonii și crima a putut fi consumată în liniște. Ba încă Voltaire a scris după asta Ecaterinei: „Polonejii trebuie să vă mulțămească, pentru că le-ați dat liniștea de care aveau atâta nevoie". Iar câteva luni mai târziu, într'o scrisoare adresată lui Frederic II, îi spunea: „Se zice că ideia împărțelii Poloniei ar fi pornit dela Dumneata: cred, fiindcă în ea e ceva genial". Așa înțelegea acest filosof drepturile celorlalte popoare. Restul țării, subt numele de *Regatul Poloniei*, fu lăsat lui Poniatowski, cu asigurarea jăfuitorilor că nu mai au de-acuma nici o pretenție.

Stanislas Poniatowski

Nobil polonez. Fiind foarte frumos și distins la înfățișare, a fost remarcat de Ecaterina, pe când era Mare Ducesă și, prin influența ei, a fost numit ambasadorul Poloniei la Petersburg. Când a ajuns Ecaterina împărăteasă, l-a făcut și pe dânsul rege. A avut însă o domnie tulburată de intrigi și războaie civile și, într'o largă măsură, a fost unealta Țarinei pentru nenorocirea țării sale. La 1795 a abdicat și cele trei state, ale căror interese le servise, i-au acordat o pensiune până la moarte.

A doua împărțire (1793). — Doi ani după asta, Ecaterina încheia cu Turcii pacea dela *Kuciuk-Kainargi* (1774) care-i pregătea distrugerea imperiului turcesc, prin amestecul Rușilor în trebile Sultanului, și-i punea la dispoziția sa Crimeia și Cubanul. Fiind nevoită să renunțe la planu-

rile ei împotriva Turcilor, Ţarina se aruncă iarăş asupra nefericitei Polonii.

Pe când Ecaterina era încurcată în războiu cu Turcii, Dieta din Varşovia făcu o nouă Constituţie, prin care tronul era ereditar, iar *liberum veto*, desfiinţat, împreună cu legea unanimităţii. Dar Ecaterina veghea. O parte dintre nobili,

Kosciuszko

General şi patriot polonez. A luat parte la războiul de independenţă al Statelor-Unite, fiind aghiotantul lui Washington. După pierirea ţării sale, a trăit în Franţa şi a murit în Elveţia, la 1817.

câştigaţi cu mari foloase de dânsa, protestară împotriva nouei stări de lucruri şi, ca o manifestare a indignării lor, făcură *Confederaţia dela Targovitz*. Patrioţii, în frunte cu Kosciuszko, luară şi ei armele, iar Poniatowski făgădui că-i va conduce el la luptă; dar, în urma unei intervenţii energice a Ecaterinei, Regele trecu în mijlocul confederaţilor din Tar-

govitz. Împărăteasa încheie iute pacea dela Iaşi şi îşi trimese oştile în Polonia. Apoi, împreună cu Prusia, unde domnea acuma *Frederic Wilhelm II*, făcu a doua împărţire a Poloniei. Prusia lua Danzig şi Thorn cu regiunile învecinate, iar Rusia ocupă tot cursul Niprului, împreună cu *Podolia*. Şi această nouă îmbucătăţire a fost ratificată de Dieta dela Grodno, încunjurată de 20.000 de Ruşi, cu armele încărcate.

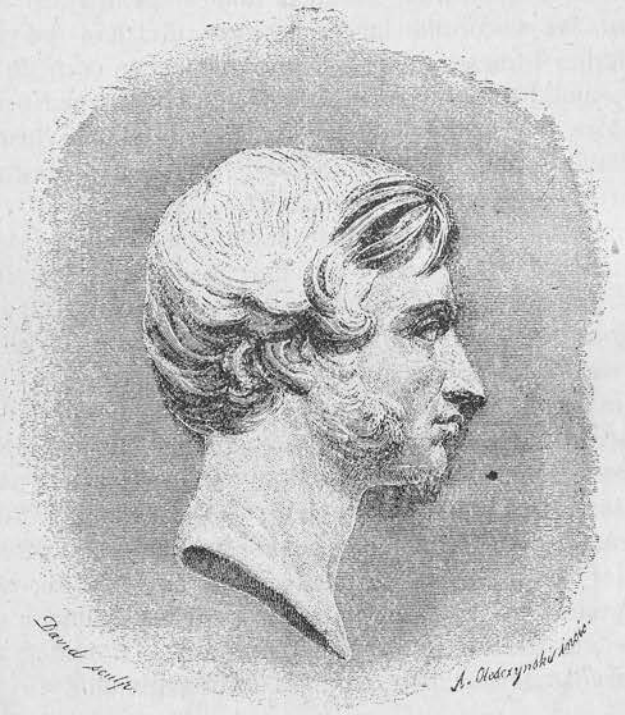

Adam Mickiewicz

Unul din marii poeţi poloneji, care, prin scrierile sale, a întreţinut în generaţiile actuale ale compatrioţilor săi, ardoarea patriotismului. Exilat din ţara lui, a trăit la Petersburg, unde a fost prietin cu Puşchin, apoi a fost numit profesor de limba slavă la Colegiul Franţei, de unde a fost destituit, din pricină că făcuse din catedra sa o tribună politică. A murit în 1855 la Constantinopoli, de holeră. Înmormântat în Franţa, trupul său odihneşte astăzi în Polonia, în necropola regală, alături de Kosciuszko.

De data asta, Kosciuszko strânse o oaste de 4000 de oameni şi alungă pe Ruşi din Varşovia. Succesele lui dădură curaj Polonejilor, căci toate oraşele depuneau jurământ Constituţiei din 1791, iar provinciile răşluite ridicau drapelul naţional. Poniatowski nu făcu nimica pentru a-i veni în ajutor, iar discordiile începură iarăş divizând pe patrioţi. Ecaterina trimese atunci pe *Suvarov*, cu un corp de armată care, ajutat de Prusieni şi Austrieci, au învins pe Kosciuszko la *Macejovice*. Rănit, marele erou cade în mânile duşmanilor strigând se zice: *Finis Poloniae*! Dar el a protestat toată viaţa împotriva acestei afirmaţii.

După ce revoluţia a fost înnăbuşită în sânge de oştile cruntului *Suvarov*, cele trei puteri făcură în 1795 şi ultima împărţire a acestei nenorocite ţări. Apoi, ca o ultimă bătaie de joc, ele dădură o proclamaţie, prin care arătau că au fost nevoite cu mare părere de rău, să procedeze astfel, pentru asigurarea păcii europene şi liniştea poporului leşesc.

Spre ruşinea Europei civilizate, numai Divanul turcesc a protestat împotriva acestei crime neiertate. Nedreptatea a fost însă prea mare, pentru ca să rămâie definitivă. Polonejii păstrându-şi întreaga fiinţă sufletească, deosebită de aceia a călăilor lor, după 123 de ani de robie, au văzut din nou reconstituirea scumpei lor patrii pe care însă atunci n'au servit-o cum trebuia. Dispariţia timporară a Poloniei trebuie să servească însă de exemplu tuturor naţiunilor.

PARTEA A DOUA

Istoria Contimporană

Dela Marea Revoluţie Franceză până astăzi

XIV

Cauzele Revoluţiei Franceze

Caracteristica Epocii Contimporane. — Epoca ce începe cu Revoluţia Franceză se numeşte *Istoria Contimporană*, deşi nu mai există azi nici un om care să fi apucat evenimentele dela 1789. Timpul acesta se deosebeşte cu totul de cel anterior, iar schimbările produse acuma decurg mai toate din Marea Revoluţie Franceză care a dărâmat Vechiul Regim absolutist pregătind libertăţile popoarelor. Din punct de vedere politic, caracterul cel mai însemnat este introducerea în Europa a *monarhiei constituţionale* pe care Englejii o cunoscuseră subt forma sa aproape desăvârşită începând cu anul 1689 — dar ale cărei începuturi se urcă la anul 1215 — când pentru întâia oară au izbutit ei să micşureze puterea regilor.

Progresele omenirii făcute în această epocă sunt enorme — faţă cu timpurile trecute. Invenţiuni uimitoare, ca drumul de fier, vapoarele, telegraful, telefonul, lumina electică—fără să mai pomenim pe cele din timpul actual — au schimbat faţa lumii. Deasemenea arta, literatura şi ştiinţa ajung la

mari înălțimi — așa că această epocă este cea mai însemnată din întreaga istorie universală.

Istoria Contimporană se împarte în două părți: cea dintâi cuprinde *Revoluția franceză*, dela 1789 — 1815, în care timp nouele principii, concretizate în *Drepturile omului și ale cetățeanului*, se răspândesc în toată Europa contribuind la dărâmarea regimului absolutist de pretutindeni, și a doua *Epoca Naționalităților* care începe cu 1815, când popoarele încearcă să se grupeze în unități etnice, lucru la care parte din ele au ajuns abia în vremile noastre.

Cauzele Revoluției Franceze. Vechiul Regim. Starea politică. — La sfârșitul veacului XVIII starea Franței era cât se poate de proastă. Vechiul regim se caracteriza prin puterea absolută a regelui, prin privilegii scandaloase, acordate claselor favorizate, și prin abuzuri învechite în toate ramurile administrației.

Regele avea o putere nemărginită: nimeni nu i se putea opune, chiar dacă el ar fi avut dorinți nebunești. Regalitatea fiind de drept divin, monarhul era responsabil numai față de Dumnezeu. El făcea legile, stabilea impozitele, pe care le cheltuia cum vroia, declara războiul, încheia pace. Statele generale care ar fi putut fi o piedică pentru absolutismul regal, nu mai fuseseră convocate dela 1614; parlamentele însemnau foarte puțin, iar diversele libertăți municipale au fost desființate mai toate în vremea domniei lui Ludovic XIV. Stăpânind numai voința regelui, unii jurisconsulți așezau Franța între țările despotice, alături de Turcia, iar dușmanii lui Ludovic XIV îl numeau „Marele Turc al Francejilor".

Regele trăia la Versailles, în mijlocul unui lux neauzit. Casele civile și militare ale Regelui și ale celorlalți membri ai familiei treceau de 15.000 de oameni, cu care se cheltuia aproape a zecea parte din venitul public. În grajdurile Palatului erau 2000 de cai, iar trăsuri, vreo 200. Numai „gura regelui", cum se numea capitolul întreținerii monarhului, costa anual peste opt milioane de franci-aur. De aceia un ministru spusese odată că *„curtea era mormântul națiunii"*.

Guvernul nu se schimbase mult din ceia ce fusese pe vremea lui Ludovic XIV. Se găsea în mânile diverselor Consilii și

Educația lui Ludovic XV
„Tot poporul acesta este al vostru".

a Secretarilor de Stat, în fruntea cărora era *Controlorul general al finanțelor*. Iar provinciile erau administrate de *intendenți* și *subdelegați* care, în circumscripțiile lor, erau puternici cât niște regi. Abuzurile tuturor acestor dregători erau enorme, și câștigurile, nemăsurate. Poliția era tovarășă cu făcătorii de rele, care puteau opera nestingheriți. În schimb, oricine putea fi aruncat la închisoare și uitat acolo, în virtutea unei *lettre de cachet*. Aceste documente se vindeau de favoriții regelui, cu numele în alb — așa că siguranța personală era grav primejduită. Secretul scrisorilor nu exista: *cabinetul negru* deschidea orice corespondență. Presa era încătușată prin tot felul de restricții, iar libertatea de conștiință era violată. O ordonanță regală spunea că atunci când protestanții vor fi surprinși închinându-se mai mulți la un loc, bărbații vor fi trimeși la galere, femeile închise pe viață, iar pastorii spânzurați.

Justiția o exercită regele care era cel mai mare judecător, în virtutea lui *jus gladii*, al împăraților romani.

Pe lângă justiția regală, mai există și jurisdicția celor *13 Parlamente* și *4 Consilii suverane*, care judecau în ultima instanță, iar subt ele, cele aproape 800 de *tribunale* de prima instanță. Veneau apoi *judecătoriile senioriale*, cele *municipale* și cele *eclesiastice*. Toate aceste alcătuiau justiția *ordinară*. Afară de asta, exista și una *extraordinară* pe care o dădea Camera de Conturi, Marele Consiliu, Apele și Pădurile, fermierii generali, strângătorii gabelei, etc. Vrasăzică toată lumea era judecător.

Cursul justiției putea fi lesne întrerupt printr'o scrisoare regală — care, subt Ludovic XV, se căpăta foarte ușor, așa că acuzatul scăpa de răspundere. Iar când regele ținea ca cineva să fie condamnat, atunci îl lua dela judecătorii săi naturali și-l trimetea înaintea unei *comisiuni*, alcătuită anume. Sarcinile judecătorilor erau *venale* și *ereditare*—adică se cumpărau și apoi se transmiteau prin moștenire. În genere, judecătorii fiind prost plătiți, primeau *cadouri* dela împricinați. Suma pe care o vărsau ei în buzunarele judecătorilor era cam 60 de milioane de franci anual.

Diversitatea legilor aducea mari dezordini în împărțirea dreptății. Erau peste 400 de coduri, toate în vigoare.

Justiția criminală era o oroare. Acuzatul, fără marturi și fără apărător, trebuia să depue jurământ că va spune adevărul, neavând deci altă ieșire decât sau să fie sperjur sau să nu se apere. Se întrebuința apoi tortura — marea rușine a veacului — numită *la question*. Un chirurg era atașat pe lângă fiecare tribunal, pentru ca acuzatul să nu moară mai înainte de mărturisire. Exista o *chestiune preparatoare*, făcută în timpul instrucției, și alta *prealabilă*, înaintea execuției.

Chestiunea preparatoare

Se strângeau picioarele între scânduri, apoi se băteau între ele pene de lemn sau cuie de fier. Durerea era îngrozitoare și acuzatul mărturisea orice, numai să scape.

Apoi unele vini care astăzi sunt ușoare delicte, plătite cu o amendă, erau pe atunci reprimate cu mare asprime. Așa, de exemplu, delictele de vânat se pedepseau cu galera. Însfârșit, diversitatea legilor, defectuozitatea procedurii și pedantismul celor mai mulți dintre judecători, contribuiau ca foarte arareori un acuzat să iasă teafăr din pretoriul judecății. Asta a făcut pe unul să spuie că „dacă aș fi învinuit că am furat clopotele dela Notre Dame, primul lucru, aș fugi din Franța".

Armata se compunea parte din cetățeni, parte din mercenari străini. Se recruta prin tragere la sorți ori prin înrolări voluntare. Soldații trăiau mizerabil: se culcau câte doi și chiar trei într'un pat și erau bătuți pentru cea mai mică vină. Printr'un edict din vremea lui Ludovic XVI, dacă nu dovedeau că-s nobili de patru generații, n'aveau nici o speranță de înaintare. În schimb, nobilii erau generali la 12 și 13 ani, iar prinții de sânge, colonei chiar din leagăn. La 170.000 de oameni, cât se ridica armata franceză, se găseau 60.000 de ofițeri; iar din 90.000.000 franci, solda totală pe an, cea mai mare parte o luau gradele superioare.

Învățământul public era foarte înapoiat. Aproape 75% din populație nu știau carte. Statul nu se interesa deloc de această chestiune lăsând-o pe sama clerului. Învățătorii se recrutau printr'un examen sumar. Odată admiși, se așezau cu elevii unde găseau: într'o șură, un grajdiu sau chiar într'un beciu și învățau pe copii svântându-i în bătăi. Salariul lor era câțiva gologani de școlar, mâncând pe rând la fiecare din părinții lor.

Învățământul secundar se dădea în cele 554 de *colegii*. Programele erau cu totul defectuoase: istoria Franței nu se învăța nicăieri. Și aici „bătaia era ruptă din raiu".

Învățământul superior era alcătuit din 22 de universități, dar cele mai multe din ele erau complect dezorganizate. Revoluția va schimba totul și aici.

Starea socială. — Tirania regală nu apăsa deopotrivă pe toți locuitorii Franței. *Preuții* și *Nobilii* erau socotiți superiori celorlalți cetățeni, fiindcă clerul se *ruga* pentru toți, iar nobilii *luptau* pentru toți — deaceia și *starea a treia* trebuia *să muncească* pentru toți.

Clerul se împărțea în *clericii mari*, episcopii și arhiepiscopii, bogați și respectați, și *clericii mici*, preuții dela orașe și dela țară, dintre care cei mai mulți o duceau greu de tot. Nobleța cuprindea *prinți de sânge, nobili de curte, nobilii din orașe*, care-și împărțeau între ei diferitele slujbe și pensiuni, și *nobleța rurală*, uitată de toți. Mai era apoi

nobleța de robă, care făcea transiția între starea a treia și nobilii de sânge. În starea a treia era *burghezia mare*, care trăia aproape ca și nobilii, *burghezia mijlocie* și *mica burghezie*, după care veneau *țăranii*, împărțiți și ei în *țărani liberi* și *șerbi* — ultima clasă socială — disprețuită și exploatată de toată lumea.

Nobilii și clerul plăteau foarte puțin pentru moșiile lor, dar se bucurau în schimb de toate foloasele statului. Legea îi apăra până și la judecată — chiar dacă ar fi făcut o crimă revoltătoare. Așa, de exemplu, nobilul nu putea fi pus la tortură, pe când pe orășăni sau pe țărani, pentru nimica toată le sdrobeau fluierele picioarelor, îi frângeau pe roată, ori le turnau plumb topit. Apoi țăranul și orășanul plăteau pentru toată lumea și la toți: regelui, biruri directe și indirecte; bisericii, dijmă din bucate, iar nobilului tot felul de dăjdii și angarale. Din 100 de franci venit, săteanul plătea 81 de franci dări, așa că lui îi rămânea mai nimica.

Starea economică. *Agricultura, Industria și Comerțul.* — Țăranul fiind exploatat de toată lumea, avea puțin îndemn pentru lucru; de aceia mănoasele câmpii ale Franței rămâneau cele mai multe pârloage.

Industria era supusă regimului *corporațiilor*, care împiedica concurența, așa că marfa era mai totdeauna de proastă calitate. Ca să devii *maistru*, trebuia multă vreme și era costisitor. Ajuns aici, puteai fabrica numai o categorie de obiecte: pălărierul nu putea face și șepci, cismarului îi era interzis să confecționeze papuci, iar croitorul trebuia să lucreze numai haine nouă, fiind cu totul oprit să repare pe cele vechi. De aici ieșeau procese infinite și cheltueli zadarnice între corporații. Apoi produsele industriale erau reglementate până în cele mai mici amănunțimi: stofele, câte fire să aibă în urzeală și ce colorație să poarte; cismele ce călcâie și ce grosime la talpă etc. Contravențiile erau pedepsite cu confiscarea mărfii și cu pierderea dreptului de fabricație — lucruri care dădeau naștere la numeroase abuzuri.

Comerțul era stânjinit prin vămile multe, prin varietatea monezilor și a măsurilor, prin diferite restricții și opreliști etc. În asemenea condiții nu putea fi vorba de progres.

Impozitele, prin felul cum erau repartizate și după cum se strângeau, alcătuiau răul cel mai strigător al Regimului. Erau trei dări directe: *talia*, impozit fonciar și personal, *capitația*, o dare pe clasă (poporul francez era împărțit în 23 de clase censitare) și *douăzecimea*, impozit pe venit. Talia era plătită numai de țărani și de orășeni; celelalte două trebuiau răspunse de toți — dar atât nobilii cât și clericii bogați știau să se strecoare, încât greul lor cădea tot pe cei săraci.

Dările indirecte constau din *ajutoare* și *gabela*. Ajutoarele erau taxe pe diverse produse: pe băuturi, pe pește, pe lemne, pe vite, etc. Unele din ele erau revoltătoare. Așa, taxa pe vin o plăteai în momentul culesului, apoi la vânzarea producătorului, pe urmă pe drum, la intrarea în oraș, la cârciumar. Încărcat cu toate aceste vămi, vinul ajungea foarte scump la consumator. Apoi dările se strângeau fără nici o regulă: erau sate pe malul unei ape care le plăteau, iar altele, pe celălalt mal, scutite. Pe lângă asta, limitele subdiviziunilor administrative nefiind bine fixate, se întâmplă ca un sat să facă parte din două și chiar din trei circumscripții, iar altele nu se știa exact de cine țin, nici ce fel de impozite trebuie să plătească, nici ce tribunal să le judece. *Gabela*, impozitul pe sare, dădea loc la abuzuri nemaipomenite. Ori ce individ, mai mare de șapte ani, era dator să cumpere cel puțin șapte livre de sare pe an. De n'o luai, erai urmărit. Aceste șapte livre, numite *sarea de datorie*, trebuiau întrebuințate numai la masă. Dacă aveai de sărat un porc — cumpărai altă cantitate. Contravențiile se pedepseau cu închisoarea, cu galera și chiar cu moartea.

Dările îndirecte se dădeau în arendă și arendașii lor erau cei mai urîți de populație din pricina abuzurilor. Mai ales, gabela a fost darea care a amărît enorm poporul francez în timpul vechiului regim.

Deșteptarea mulțimii. — În vremea asta, în Anglia, lucrurile se petreceau cu totul dimpotrivă. Wilhelm III de Orange jurase în 1689 să respecte drepturile și libertățile poporului englez și se ținuse de cuvânt. Urmașii săi apli-

Voltaire

Unul din cei mai mari scriitori pe care i-a avut Franța. Numele său adevărat era Arouet. Pentru ideile sale a fost închis în două rânduri în Bastilia, apoi a trăit în Anglia trei ani. Spre bătrânețe s'a fixat la Ferney, la o moșie a sa, între Franța și Elveția. A scris mult și variat, în știință, teatru, istorie, filosofie, etc. S'a bucurat de o uriașă considerație în viață, fiind invitat de regi și împărați ca oaspete al lor. A trăit până la adânci bătrânețe.

cară și ei *Constituția engleză*, așa că în veacul XVIII, în Anglia, regele nu putea pune dări, fără parlament, nu putea cheltui veniturile statului, fără socoteală, și nici să închidă pe cineva, fară judecată.

Aceste lucruri se cunoșteau în Franța. De aceia scriitorii franceji din veacul XVIII începură să critice relele care le

bântuiau ţara — dând ca exemplu de urmat Anglia. Ei se ridicară împotriva absolutismului regelui, a netoleranţei clerului catolic, a privilegiilor, a abuzurilor şi a tuturor neorânduelilor şi cereau egalitate înaintea legii. Deaceia, dacă literatura din veacul XVII a fost o literatură psichologică, aceasta din veacul XVIII este o literatură politică, care se ocupă cu rostul omului în stat şi în societate. Între aceşti scriitori cei mai de samă sunt aşa numiţii filosofi: *Voltaire, Montesquieu* şi *Jean Jacques Rousseau.* Pentru ideile lor au suferit persecuţii şi închisori, dar ei s'au mutat în ţări străine şi şi-au continuat critica, aşa că multămită operei lor, lumea a început să se deştepte.

Rousseau

Scriitor vestit care a avut mare influenţă asupra contimporanilor. Fiul unui ceasornicar din Geneva, a părăsit de mic casa părinţilor vagabondând prin diferite locuri şi ocupându-se cu multe slujbe. A scris şi o carte, Emile, *în care se ocupă cu pedagogia, arătând că omul a ieşit perfect din mânile naturii, dar l-a stricat societatea.*

Voltaire (1694—1778) a fost şeful şcoalei filosofice. Influenţat de scrierile lui Locke, a publicat vestitele sale *Scrisori asupra Englejilor*, în care arată starea în care se găseşte acest popor „unde regele e atotputernic pentru bine, dar e pus în neputinţă de a face rău". S'a ridicat cu deosebire împotriva netoleranţei religioase şi a fost un mare adversar al Bisericii catolice şi în special al creştinismului. Influenţa lui asupra Revoluţiei s'a resimţit mai ales în această direcţie.

Montesquieu (1689-1755), este cunoscut mai ales prin

Lettres Persanes, o critică satirică asupra societăţii franceze din veacul XVIII, şi prin *l'Esprit de lois*, în care analizează diferitele forme de guvernământ, arătând că cea mai bună din ele este *monarhia parlamentară engleză.*

El a dovedit deasemenea că puterea legislativă, executivă şi judecătoarească trebuie să fie riguros despărţite şi să nu atârne una de alta.

Jean Jacques-Rousseau (1712-1778) este singurul care a creat un sistem politic, cerând reformarea totală a sta-

Arderea unei cărţi

E „Contractul social" al lui Rousseau, care deschizând ochii oamenilor asupra dreptului lor, a fost ars de către cărmuirea din Geneva.

tului şi a societăţii. Opera sa principală, *Contractul social*, prin care arată că poporul este singurul suveran, a avut o enormă influenţă asupra Revoluţiei.

Pe lângă aceşti scriitori filosofi, *Economiştii* se ridicau tot cu aceiaş putere împotriva privilegiilor şi a neegalităţii condiţiilor între cetăţeni arătând că situaţia aceasta împiedică desvoltarea bogăţiei unei ţări. Deasemeni ei reclamă libertatea comerţului şi a industriei: *„laisser faire, laisser passer"* formulă care cuprinde o întreagă doctrină economică.

Aceste idei — politice, sociale şi economice — s'au răspândit prin tot felul de publicaţii, dar mai ales printr'o vastă lucrare, numită *Enciclopedia*, un dicţionar universal asupra tuturor materiilor şi cunoştinţelor omeneşti din toate timpurile. A fost publicată de *Diderot*, scriitor cu o solidă şi strălucitoare inteligenţă, ajutat de matematicul *D'Alembert*, cu colaborarea tuturor savanţilor din vremea lor. Începută în 1751, a fost sfârşită în 1772 şi cuprindea 28 de volume. Enciclopedia a avut o influenţă enormă asupra Europei şi a contribuit foarte mult la întronarea ideilor moderne.

XV

Revoluţia Franceză

Ludovic XVI (1774—1793). — Ludovic XV, cel mai nevrednic rege al Franţei, lăsă ţara umilită şi ruinată cu totul. Vorbele lui „după mine potopul!" s'au împlinit aproape întocmai, de oarece Revoluţia a măturat toate aşezămintele Vechiului Regim, începând cu monarhia absolută, pricina de căpetenie a relelor de care suferea Franţa.

Ludovic XVI era un tânăr virtuos şi foarte bine intenţionat. Fire blândă, dar fără voinţă, nu se pricepea mai de loc în trebile statului. Se lăsa condus de soţia sa, *Marie Antoinette*, fiica Mariei Thereza, femeie risipitoare şi neserioasă care, prin sfaturile ei, a contribuit foarte mult la nenorocirile Regelui.

Situaţia financiară era dezastroasă. Datoria enormă ce apăsa Franţa, veniturile mâncate pe câţiva ani înainte, mizeria generală care împiedica orice activitate productivă, — făcură pe câţiva să propuie Regelui falimentul. Ludovic, pe cale să admită această măsură dezonorantă, fu oprit prin sfaturile unuia dintre miniştrii săi, fost intendent în Limousin, anume *Turgot*, numit Controlor general al finanţelor.

Turgot realiză mari economii în buget şi decretă câteva

reforme, măsuri care nemulţămiră mult pe curtezani, sprijiniţi de Regină. De aceia Ludovic — în contra voinţei sale — îl îndepărtă pe Turgot şi chemă în locul lui pe un bancher elveţian, numit *Necker*. Acesta fu nevoit să mai mărească încă cheltuelile, de oarece, în vremea asta, războiul de independenţă al Americei fu sprijinit puternic de Franţa. Redus la ultima extremitate, Necker propuse şi el economiile şi,

Turgot

Unul din puţinii oameni care îşi dădea samă de situaţia Franţei şi ce trebuia de făcut pentru îndreptare, dar n'a fost ascultat. Altfel, poate ar fi îndepărtat revoluţia.

pentru a dovedi necesitatea lor, publică o dare de samă a tuturor cheltuelilor nefolositoare şi mai ales a scandaloaselor pensiuni pe care Regele le plătea favoriţilor săi. Acest lucru aduse o revoltă generală a curţii şi Necker fu şi el concediat.

După asta, Franţa se afundă în dezastru, aşa că încurând nici slujbaşii statului nu mai putură fi plătiţi. Se cerea din toate părţile chemarea *Statelor Generale* care să hotărască

asupra grelei situații și Ludovic, neavând încotro, se gândi să le convoace.

Adunarea Statelor Generale se strânse la Versailles, în

Ludovic XVI

Nepot al lui Ludovic XV, a ajuns la tron în grele împrejurări. Avea 19 ani atunci. Caracter nehotărît care, condus de cei din jurul său, l-au silit să comită numai greşeli. Ar fi dorit să facă fericirea poporului, dar nu s'a priceput cum. Poate în alte timpuri ar fi fost un bun rege al Franței. Cele mai multe greşeli le-a făcut subt inspirația soției sale, Marie Antoinette.

ziua de 5 Maiu, 1789. Putem spune că din această zi începe revoluția.

Adunarea Constituantă (1789—1791). — Din întreaga populație a Franței (25.000.000 de locuitori), 5.000.000 de alegători au ales 1193 de deputați: 270, nobilii, 291, clerul

Marie Antoinette

A căpătat o instrucție și o educație foarte îngrijite subt supravegherea directă a mamei sale. Frumoasă și impunătoare, dar nedându-și deloc samă de timpul în care trăia, a contribuit prin influența ei asupra Regelui la deslănțuirea Revoluției.

și 578, starea a treia. Alegătorii își arătară dorințele prin așa numitele *caiete* ale anului 1789. Toți erau pentru menținerea regalității, dar mare parte dintre ei cereau cu insis-

tența egalitatea înaintea legii și a împozitelor, stârpirea abuzurilor și convocarea regulată a Statelor generale.

Adunarea se deschise la Versailies printr'un discurs al Regelui, prin care Ludovic ceru deputaților concursul pentru îndreptarea finanțelor atrăgându-le totodată atenția să se păzească de *inovații periculoase*. Cu alte cuvinte, Regele și Curtea așteptau dela această Adunare să le refacă veniturile, pentru ca vechile abuzuri să continue. Din fericire pentru destinele Franței, cu totul altfel își înțelegeau misiunea reprezentanții stării a treia.

Când deputații au început să lucreze, se ivi o chestiune, în aparență neînsemnată — dar, dela rezolvarea căreia atârna tot viitorul Adunării. Anume nobilii și clerul cerură ca votarea să se facă pe clasă, despărțindu-se Adunarea în trei; dar reprezentanții burgheziei pretinseră ca toți deputații să formeze o singură adunare, iar votul să se facă pe cap. Neputându-se cădea de acord, deputații orașelor se proclamară *Adunare națională*, iar după câteva zile (20 Iunie) jurară cu toții să nu se despartă până nu vor da Franței o constituție.

Auzind Regele despre neașteptata întorsătură a lucrurilor, veni în ziua de 23 Iunie în Adunare, unde ținu un discurs violent poruncind la urmă tuturora să se împrăștie. După plecarea suveranului, deputații orașelor rămaseră pe loc. Atunci maestrul de ceremonie al curții le spuse să se supuie ordinelor Regelui — la care marele orator *Mirabeau* îi răspunse: „Du-te și spune celor care te-au trimes că noi suntem aici prin voința poporului și nu vom pleca de cât prin forța baionetelor". După asta, Adunarea se proclamă *Constituantă* (9 Iulie).

Dărâmarea Bastiliei. — Regele văzând că deputații orașelor au triumfat, umplu Versailles-ul și Parisul cu soldați, ceiace pricinui mare neplăcere poporului. La Paris se urmărea cu mare atenție cele ce se întâmplau la Versailles. În ziua de 12 Iulie, un tânăr și iubit advocat, *Camille Desmoulins*, răsculă tot orașul. Mii de oameni năvăliră la depo-

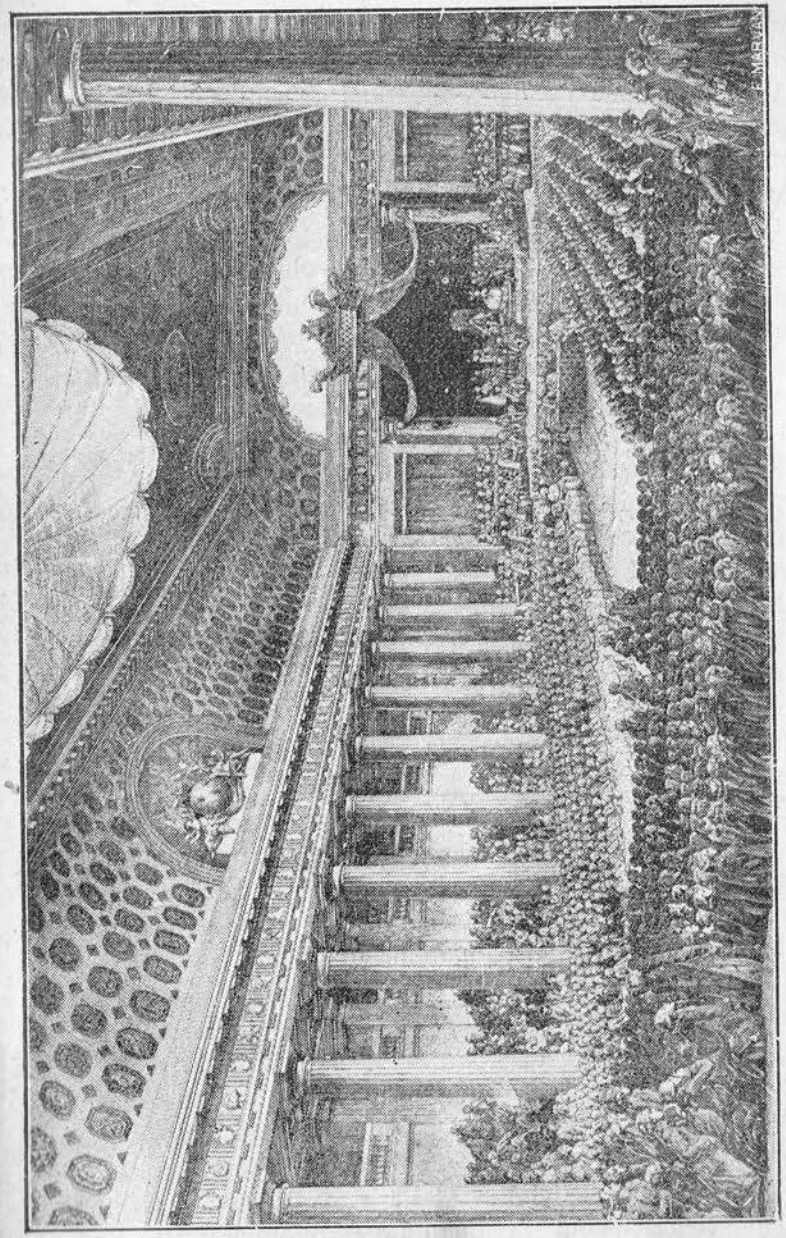

Adunarea Statelor Generale

În dreapta sunt nobilii, în stânga clerul, iar în fund, la marginea figurii, burghejii. În față, sub baldachin, Regele.

zitele de arme ale statului, se înarmară, apoi în ziua de 14 Iulie porniră cu toţii asupra închisorii Bastiliei pe care o dărâmară până'n temelie, eliberând pe cei închişi. Poporul înarmat se declară *gardă naţională* punând în frunte pe *Marchizul de Lafayette*, iar la primărie o nouă comună fu instalată, al cărei primar fu *Bailly*.

Dărâmarea Bastiliei produse mare impresie nu numai în Franţa, ci în întreaga Europă. Liberalii din Anglia, din Germania şi din Italia se bucurară ca de un eveniment bine prevestitor. Chiar în Rusia s'au văzut oameni îmbrăţişându-se pe străzile Petersburgului, la auzul acestei veşti. Era începutul libertăţii — iar ziua de 14 Iulie a rămas până azi serbătoarea naţională a Francejilor.

Mişcarea din Paris se întinse şi în provincii. Pretutindeni poporul, înfuriat, dărâma castelele feudale şi ucidea pe nobili, lucruri ce înspăimânta pe toată lumea. De aceia, în noaptea de 3 spre 4 August, 1789, Ducele de Noailles propuse în Adunarea Constituantă că atât nobilii cât şi clerul *să renunţe de bunăvoie* la privilegiile lor. Propunerea fu primită şi, în acea noapte, în entuziazmul general, se proclamă *egalitatea tuturor Francejilor*. În ziua de 12 August, Adunarea votă *Declaraţia Drepturilor Omului*, pe baza căreia avea să se alcătuiască Constituţia Franţei.

Dar Curtea tot mai credea că se poate reveni la situaţia de mai 'nainte. În vederea acestei speranţe, un complot fu pus la cale pentru ca Regele să poată veni cu armata asupra Parisului şi să înnăbuşe mişcarea revoluţionară în sânge. Aflându-se asta la Paris, mulţime de femei se înarmară în ziua de 5 Octomvrie şi porniră spre Versailles. O ciocnire între gărzile regelui şi popor, hotărî pe Ludovic să se mute cu familia la Paris — unde-l urmă şi Adunarea Constituantă. Aici, atât Monarhul cât şi Adunarea se vor găsi de-acuma înainte în mânile revoluţionarilor.

Înfrăţirea cetăţenilor. — Pe când Adunarea Constituantă îşi continua activitatea la Paris, distrugând diferenţele sociale şi procedând la înfăptuirea reformelor, în ţară,

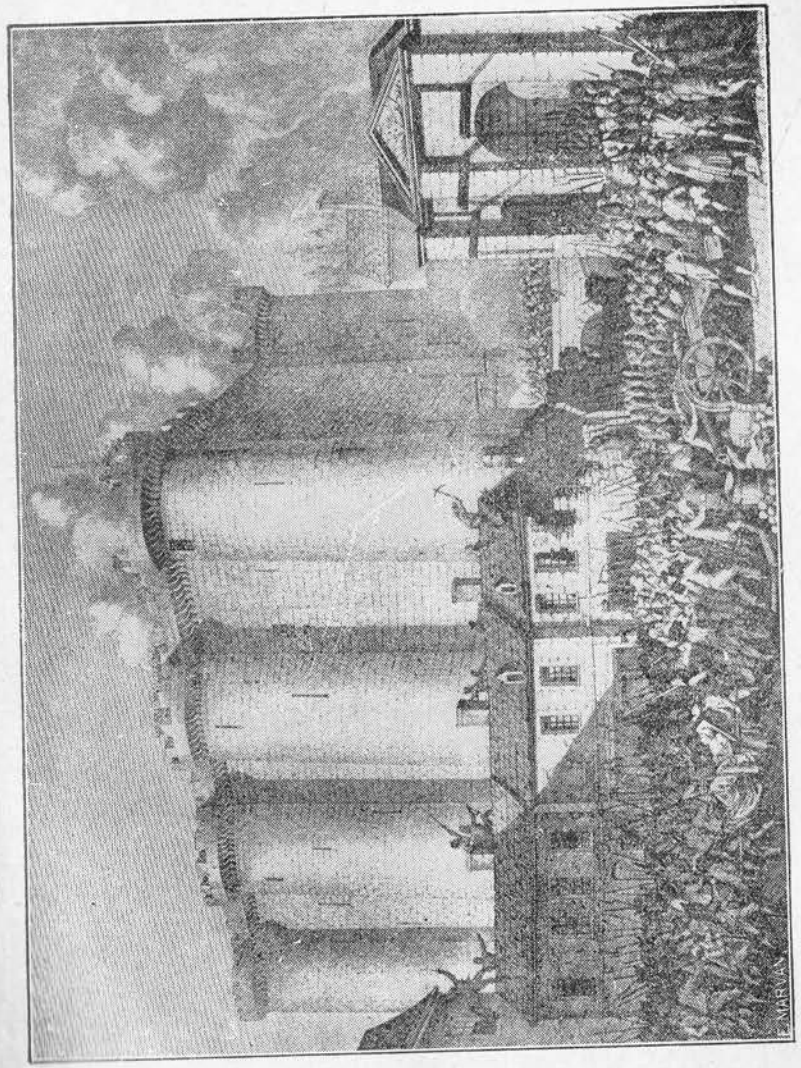

Dărâmarea Bastiliei

Închisoarea politică, unde cetăţenii erau băgaţi foarte uşor şi fără multe forme. Avea opt turnuri, înalte fiecare de 23 m. A fost dărâmată într'o singură zi — iar comandantul ei, Delaunay, ucis.

locuitorii oraşelor şi ai satelor se uneau unii cu alţii sau, cum se spunea pe atunci, *se federau*.

Apostrofa lui Mirabeau

Vorbele marelui orator au făcut o impresie atât de puternică asupra lui Dreux-Brézé, magistrul de ceremonii al Curţii, încât a ieşit din Adunare deandăratelea, aşa cum obişnuia când se găsea Regele de faţă. Era primul omagiu adus suveranităţii poporului.

Până acuma Franţa cuprindea între hotarele ei mai multe naţiuni: *Bretoni*, *Normanzi*, *Gasconi*, *Vandeeni*, etc. — iar

Ludovic XIV, când vorbea de supuşii săi, zicea „popoarele mele". După ce au devenit toţi egali înaintea legii — şi-au dat mai bine sama că sunt fraţi şi, în locul feluritelor

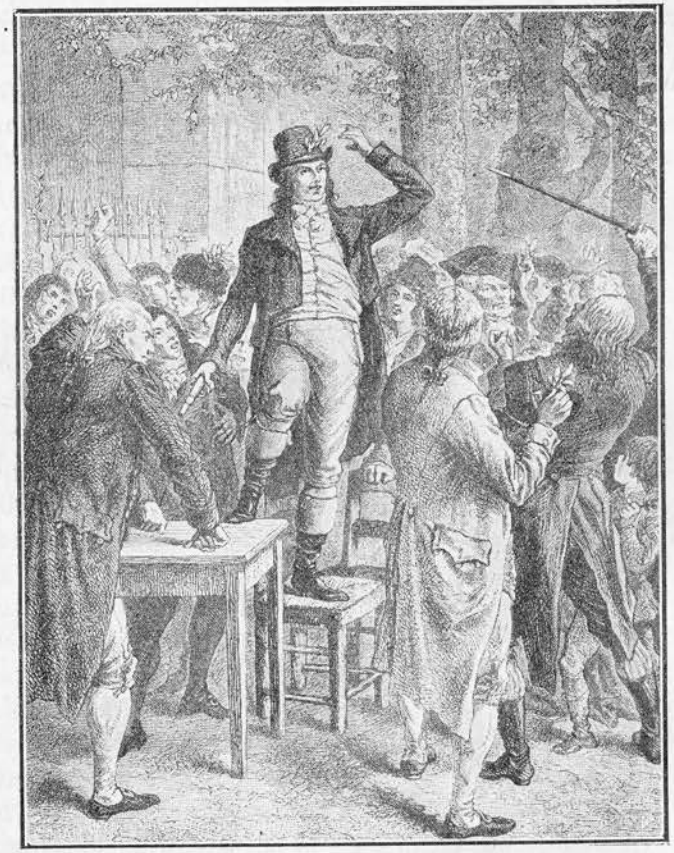

Răsculareа Poporului

Camille Desmoulins, în grădina Palatului regal din Paris, suit pe o masă, îndeamnă poporul să se înarmeze. La urmă, ca semn de raliere, le-a împărţit tuturora frunze din copaci, servindu-le drept cocarde.

nume, apare unul singur: *poporul francez* — care renăscuse la libertate în ziua de 14 Iulie 1789. De aceia, întreaga naţiune a sărbătorit aniversarea acestei zile cu mare solem-

nitate — socotind-o ca ziua înfrăţirii tuturor Francejilor. Pe Câmpul lui Marte din Paris, s'au adunat în ziua de 14 Iulie, 1790, delegaţii din toată Franţa — şi, în mijlocul unei mari însufleţiri, toţi, împreună cu Regele, au jurat să apere libertăţile poporului. Această manifestaţie a fost numită *Serbarea Federaţiunii Naţionale.*

Lucrările Constituantei. — Pregătirea Constituţiei provocă mari neînţelegeri şi desbinări în Adunare. Printre deputaţii care s'au distins, au fost: *Mirabeau*, cel mai ilustru orator al Adunării, care, la urmă a voit să împace revoluţia cu regalitatea — din nenorocire ajutat de către Rege să-şi plătească datoriile; abatele *Siéyès* care îmbrăţişase cu tot sufletul cauza poporului; astronomul *Bailly*, preşedintele Adunării; *Lafayette* marele luptător pentru libertate, care participase la liberarea Statelor-Unite; *Robespierre* — viitorul republican, etc. Aceşti deputaţi se sprijineau în afară de Adunare pe *cluburi* — dintre care mai însemnate erau al *Iacobinilor*, al *Foliaţilor* şi al *Cordelierilor*, unde problemele dela ordinea zilei se discutau întocmai ca în Constituantă.

Mirabeau

Contele de Mirabeau a fost cel mai mare orator al Adunării Constituante. Era foarte urît — între altele fiind şi ciupit de vărsat. Respins de către nobili, a fost ales deputat de către oraşul Aix şi încurând deveni sufletul Adunării Constituante. La urmă a fost acuzat că a trădat cauza Revoluţiei — sprijinind pe Rege.

Cu progresul ideilor revoluţionare, partizanii vechiului regim părăsiră Franţa. Şeful lor era fratele Regelui, *Carol, Conte de Artois*, care plănuia să învingă revoluţia cu ajutor străin.

Ludovic părea că s'a împăcat cu supuşii săi recunoscând noua stare de lucruri. Sprijinindu-se pe Mirabeau — care avusese o întâlnire secretă cu dânsul, Ludovic nu renunţase totuş la ajutorul pe care-l aştepta de peste graniţă. Dar Mirabeau muri şi atunci Ludovic, împreună cu familia, părăsi pe furiş Parisul, cu gândul să vie cu oşti străine împotriva ţării lui. Recunoscut însă, fu arestat la *Varennes* şi adus la Paris. Pe zidurile Oraşului apăru următoarea înştiinţare: „Cine va aplauda pe Rege, va fi bătut; cine îl va insulta, va fi spânzurat". Această fugă a săpat o prăpastie adâncă între Rege şi popor. Dacă Adunarea l-ar fi depus atunci, multe nenorociri ulterioare s'ar fi înlăturat; dar majoritatea deputaţilor era monarhică. Ea se mărgini numai să-l suspende pe rege — atrăgându-i atenţia că va fi considerat abdicat, dacă îşi va călca jurământul ori dacă străinii vor face războiu Franţei, în numele său.

În vremea asta însă, în Câmpul lui Marte, o petiţie fu depusă pe Altarul Patriei şi acoperită cu mii de iscălituri cerând detronarea Regelui. La această manifestaţie îndreptăţită — Adunarea trimese pe Bailly şi Lafayette cu armată, care, după somaţiile legale, acoperi câmpul cu morţi şi răniţi. Popularitatea Adunării şi a celor doi executori s'a stâns odată cu vieţile cetăţenilor ucişi.

Constituţia din 1791. — Fuga Regelui grăbi încheierea lucrărilor Adunării Constituante care supuse lui Ludovic spre aprobare, Constituţia din 1791. Principiile Constituţiei sunt bazate pe *suveranitatea naţională* şi pe *separaţia puterilor*, iar reformele ei sunt inspirate din ideile anului 1789.

Prin această Constituţie se institui monarhia ereditară în persoana lui Ludovic XVI şi a urmaşilor săi, în linie bărbătească, în ordine primogenită. Regele, declarat neresponsabil, pentru a-l face neputincios, avea puterea executivă pe care o exercita prin miniştri, recrutaţi în afară de deputaţi, răspunzători de actele regelui. El nu mai poate lua din tezaur fără măsură, ci i se alcătuieşte o *listă civilă*. Puterea legistativă

era încredințată unei *Adunări legislative*, compuse din 745 de membri, aleși pe 2 ani de către toți cetățenii în vârstă de 21 de ani. Alegerea era în două grade: cetățenii alegeau pe *delegați*, iar aceștia pe *deputați*. Adunarea lucra în permanență. Hotărîrile ei erau supuse aprobării Regelui, care avea numai un drept *de veto suspensiv*, pentru două legislațiuni, fără să poată dizolva Adunarea.

Constituția stabilește egalitatea tuturor cetățenilor — înaintea legilor și a impozltelor, precum și libertatea de a circula, de a se întruni, de a scrie și de a publica. În materie religioasă se introduce libertatea de conștiință. Se desființau *majoratele* și se înlocuiau cu împărțirea egală a averii între toți moștenitorii.

În locul diverselor provincii cu numiri istorice, Franța fu împărțită în 83 de departamente, ale căror nume fură luate dela ape și munți. Parlamentele și toată justiția excepțională fură desființate și înlocuite prin *tribunale*, cu judecători aleși. Pentru crime se introduse *jurații*. Dar Constituanta n'a izbutit să creeze un codice de legi, lucru împlinit mai târziu de către Napoleon.

Constituția desființă mare parte din drepturile feudale, dijma, breslele și diversele corporații — liberând industria și comerțul de feluritele vămi interne și monopoluri. De asemeni, vechile impozite, atât directe cât și indirecte, au fost și ele desființate și înlocuite cu o *dare fonciară* asupra pământurilor și a proprietăților, una *personală și mobiliară* care înlocuia capitația, și *patentele*, pentru comercianți și industriași. Cuvântul *impozit*, ce amintea sila despotismului, fu înlocuit cu vorba *contribuție*, indicând un sacrificiu liber consimțit.

Pentru a înlătura falimentul, Adunarea decretă *secularizarea* averilor clerului, devenite *bunuri naționale*, care garantau valoarea unor *monete de hârtie*, numite *asignate*, cu care Statul își plătea creditorii. Însfârșit se reformă și Biserica desființându-se Concordatul din 1516 și înlocuindu-l cu *Constituția civilă a clerului*. Preuții și episcopii erau

acuma aleși de aceiași alegători care designau și pe ceilalți magistrați, iar întreținerea lor era înscrisă în buget. Trebuiau să jure pe Constituție.

Constituția din 1791 avea câteva defecte: Regele neputând dizolva Adunarea, nici Adunarea neputând depune pe Rege, era fatal să se nască un conflict între puterea executivă și cea legislativă, mai ales din pricina dreptului de veto suspensiv. Apoi regele luându-și miniștrii în afară de Cameră — erau totdeauna dușmanii Revoluției. Pe lângă asta, impunând preuților jurământul, a călcat unul din principiile ei fundamentale — libertatea de conștiință — făcând din simpli nemulțămiți, niște revoltați.

Adunarea legislativă și începutul războaielor cu Europa. — Adunarea Constituantă făcuse greșala de a hotărî ca nici unul din membrii ei să nu facă parte din Adunarea legislativă, așa că nouii aleși erau oameni fără experiență politică. Cei mai însemnați dintre dânșii erau deputații Girondei, mai toți avocați din Bordeaux: strălucitul orator *Vergniaud*, *Isnard*, *Guadet*, *Gensonné*, etc. care căpătară mare influență asupra Adunării, *Dumouriez*, generalul de mai târziu, *Roland*, a cărui soție era sufletul partidului girondin, *Condorcet*, filosof renumit, etc.

Pe lângă Girondini mai era partidul *Muntenilor*, republicani convinși care doreau îndepărtarea regelui fiind siguri că astfel se va aduce liniștea în Franța. Se numeau așa, fiindcă în Adunare ocupau locurile cele mai înalte. Între dânșii erau *Merlin de Thionville*, *Couthon*, *Carnot*, etc., dar cei mai însemnați din ei, care făcuseră parte din Constituantă, se găseau în afară de Adunare.

Frații Regelui, împreună cu ceilalți emigrați, cerură ajutorul Germaniei. Împăratul Leopold II și regele Prusiei se întâlniră cu Contele de Artois și făcură *declarația din Pilnitz*, prin care arătau că vor să intervie în Franța pentru restabilirea monarhiei absolute.

Această declarație produse în țară o indignare enormă— care sili pe Rege, subt îndemnul Girondinilor, să declare

răsboiu Germaniei şi Prusiei. Armatele trimese împotriva lor refuzară însă să se lupte şi atunci o groază mare cuprinse întreaga ţară. Adunarea hotărî să formeze o armată nouă de 20.000 de oameni, dar Regele opuse veto său suspensiv. Văzând că Ludovic nu consimte la apărarea ţării, revoluţionarii sculară mahalalele Parisului care, în ziua de 20 Iunie 1792, năvăliră în Palat silind pe Rege să-şi puie pe cap boneta revoluţionară şi să beie împreună cu poporul. Regele nu voi nici în urma acestei manifestaţii să aprobe hotărîrile Adunării şi Franţa fiind lipsită de soldaţi, o armată prusiană năvăli în ţară. Comandantul ei, Ducele de Brunswick, printr'o proclamaţie, ameninţă Parisul că nu va rămâne din el nici piatră peste piatră, dacă Regele nu va fi pus imediat în toate drepturile lui.

Când s'a auzit asta, Parizienii se ridicară iarăş şi atacând Palatul, la 10 August, o mare vărsare de sânge întristă naţiunea. Regele fugi cu familia sa în Adunarea legislativă care, îl suspendă din domnie trimeţându-l subt pază, în palatul Luxembourg. Intervenind însă publicul, fu trimes la închisoare, în *Temple*.

Marea biruinţă dela Valmy. — Văzând primejdia ce ameninţa Franţa, Adunarea chemă pe cetăţeni la arme. La această veste, poporul se sculă cu mic, cu mare şi, în sunetul *Marsiliezei* — cântecul naţional alcătuit atunci de un ofiţer, *Rouget de l'Isle*, — se înarmă cu ce găsi, gata să moară pentru apărarea drepturilor sale. Prusienii credeau că vor putea uşor înnăbuşi mişcarea revoluţionară din Franţa; dar armatele lor disciplinate şi bine echipate fură învinse la *Moara din Valmy*, în 1792, de o oaste, înghebată în pripă, din croitori, cismari, lăcătuşi şi alţi oameni din popor — care, pentru întâia oară, puneau mâna pe puşcă.

Sara, în lagăr, Goethe, care se găsea printre Prusieni, zise: „În acest loc şi în această zi o nouă eră începe în istoria omenirii şi voi puteţi spune: am luat parte la naşterea ei".

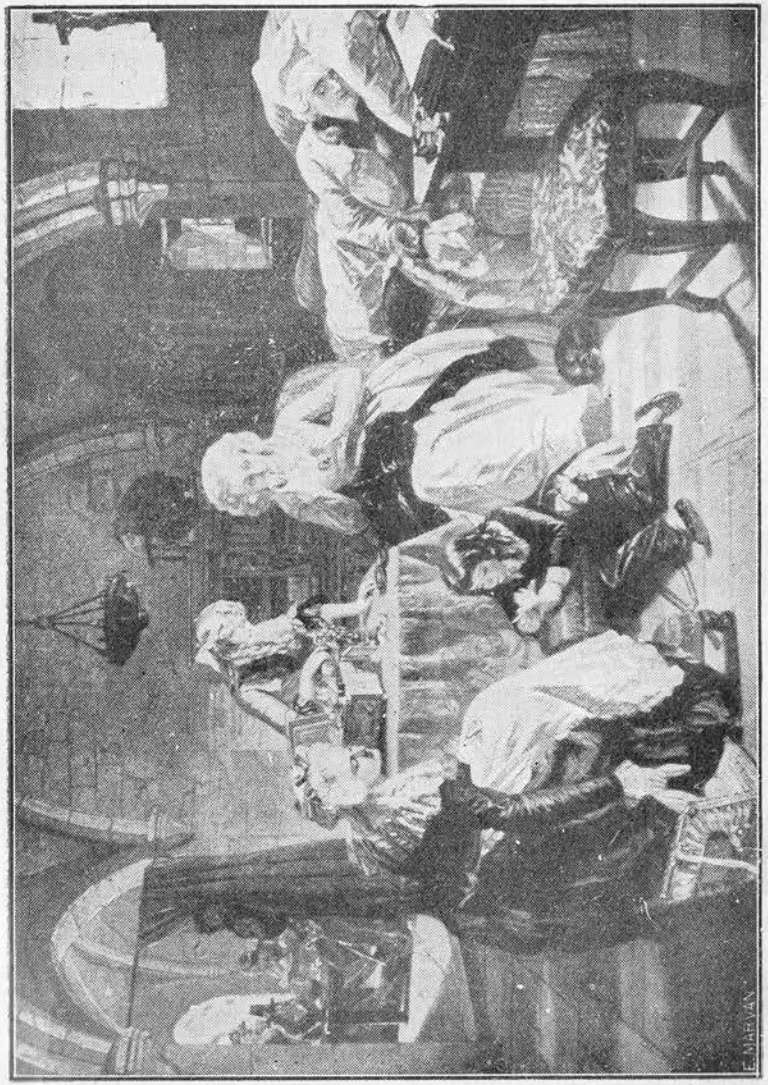

Familia regală în închisoare

Regele doarme, Maria Antoinette stă pe gânduri, Sora regelui, M-me Elisabeth, se uită la Moştenitorul tronului — acela care a fost numit Ludovic XVII şi care se joacă. În fund, garda care îi păzeşte.

XVI

Republica Franceză

Convenţiunea Naţională (1792 — 1795) — A doua zi după bătălia dela Valmy, Adunarea legislativă se retrase pentru a fi înlocuită cu *Convenţia*, adunare care, între altele, avea să hotărască şi asupra soartei regalităţii. Până atunci, ea lăsase un Consiliu executiv provizor, al cărui membru principal era Danton. Noua adunare se compunea din 749 de deputaţi, aleşi de cetăţenii franceji, în vârstă de 21 de ani.

Alegerile deputaţilor s'au făcut în condiţii neobişnuite. În afară, puterile străine — dintre care Prusienii erau chiar în Franţa — ameninţau ţara cu intervenţia lor, înăuntru subt panica în parte justificată a locuitorilor — care a dus la aşa numitele *măceluri din Septemvrie.*

În timpul atacului dela 10 August, s'au găsit în Tuilerii mai multe acte care dovedeau înţelegerea Regelui cu emigraţii. Poporul ceru pedepsirea trădătorilor şi atunci închisorile fură umplute de *suspecţi.* Iacobinii, stăpânitorii Comunei din Paris, aţâţând plebea oraşului, mulţimea s'a aruncat ca o fiară asupra temniţelor. Cinci zile s'au întâmplat orori nemai văzute: bătrâni, femei, tineri — peste o mie de oameni — au fost ucişi fără nici o judecată, după îndemnul mai ales a lui Marat — fără însă ca Danton să se opuie. În asemenea condiţiuni, Iacobinii s'au ales în majoritate în noua Adunare.

Cel dintâiu lucru pe care l-a făcut Convenţia Naţională a fost desfiinţarea regalităţii şi proclamarea *Republicii Franceze* (21 Sept. 1792). Cu o zi înainte, generalul Dumouriez câştigase bătălia dela Valmy — în urma căreia Prusienii fură nevoiţi să părăsească Franţa.

Două partide se observau în Convenţie: *Girondinii*, cetăţeni moderaţi care, din pricina odioaselor masacre, erau împotriva Parisului, a cărui Comună se amesteca fără rost, în trebile Adunării şi — *Muntenii*, oameni de o sălbatică energie, care nu admiteau moderaţia ca măsură de guver-

nământ. Şefii acestui partid, toţi iacobini, erau: *Robespierre*, poreclit *Incoruptibilul*, om rece şi neîmblânzit, plin de ambiţie care visa o republică după norma celei spartane, *Danton*, mare orator popular, mai blajin la suflet, deşi foarte violent în vorbe, *Marat*, om însetat de sânge, care prin ziarul său, *L'Ami du Peuple*, căuta mereu să răscoale poporul. Apoi, cu multă trecere între Munteni erau *Camille*

Marat

Fusese medicul gărzii Contelui de Artois, fratele lui Ludovic XVI. Era un om cu instincte feroce care împingea veşnic poporul la crime şi asasinate. Autorul măcelurilor din Septemvrie. Trivial şi fără demnitate, era veşnic în neastâmpăr, în Adunare ca şi acasă. Unii îl credeau nebun, într'atâta actele sale ieşeau din comun. Totuş era foarte iubit de popor care vedea într'însul pe răsbunătorul tuturor umilinţelor primite dela cei puternici în vremea Vechiului Regim.

Desmoulins, *Saint-Just*, *Carnot*, etc. Acest partid se sprijinea în afară de Adunare pe secţiunile Parisului, unde aveau numeroşi partizani, pe clubul Iacobinilor — adevărat parlament — şi pe Comuna din Paris, ai cărei membri erau luaţi dintre dânşii.

Între Girondini şi Munteni, unii aşezaţi în Adunare la dreapta, alţii la stânga, se afla în centru o massă inertă de deputaţi, fără păreri lămurite, căreia i s'a zis *Câmpia*, şi, în batjocură, *Mlaştina*.

Ludovic XVI, acuzat de trădare, fu dat în judecata Convenţiei, deşi prin Constituţia din 1791 era declarat neresponsabil. În zadar apărătorii săi, *Malesherbes* şi *Desèze*, căutară să-l scape: Adunarea îl condamnă la moarte, iar apelul la popor fu respins. În ziua de 21 Ianuarie 1793, el fu decapitat în piaţa Revoluţiei, numită azi *Piaţa Concordiei*.

Marile tulburări din Franţa. — Moartea Regelui aduse în afară o alianţă puternică a tuturor duşmanilor Franţei, iar înăuntru, o răscoală a regaliştilor, urmată de măceluri sângeroase.

Franţa, era în răsboiu cu Austria şi cu Prusia încă din 1792. După victoria de la Valmy asupra Prusienilor, Dumouriez învinse pe Austrieci la *Jemmapes* şi cuceri Belgia, unde Francejii fură primiţi ca nişte liberatori. În acelaş timp, generalul *Custine* cuprinse ţărmul stâng al Rinului ajungând până la Franckfurt, iar generalii *Montesquiou* şi *Anselme* ocupară Savoia şi Nizza, lărgind hotarele Franţei până în Alpi (1792).

Europa, înspăimântată acuma de moartea Regelui, se cualiză împotriva Franţei revoluţionare. Convenţia, după ce-i aruncase, ca o sfidare, capul *„Domnului Capet“* declară răsboiu Angliei, Olandei, Spaniei şi Imperiului German — pentru a distruge pretutindeni „banda regilor“ cum se exprimau convenţionalii. Şi, pe când grija de a respinge duşmanul din afară absorbea toată atenţia, o teribilă răscoală izbucni înăuntru, mai ales în departamentele dela miazăzi şi de apus, iar oraşele Lyon, Bordeaux, Marsilia şi Toulon, trecură pe faţă în partea regaliştilor. Cea mai însemnată rezistenţă a fost însă în Vandeea, unde ţăranul francez, aţâţat de preuţi şi de regalişti, a luat puşca, nu în contra duşmanului extern, ci împotriva Revoluţiei care-i dăduse pământ.

Guvernământul revoluţionar. — Faţă cu aceste primejdii

interne şi externe, Convenţia nu-şi pierdu cumpătul. Pentru apărarea graniţelor se hotărî ridicarea unei armate de

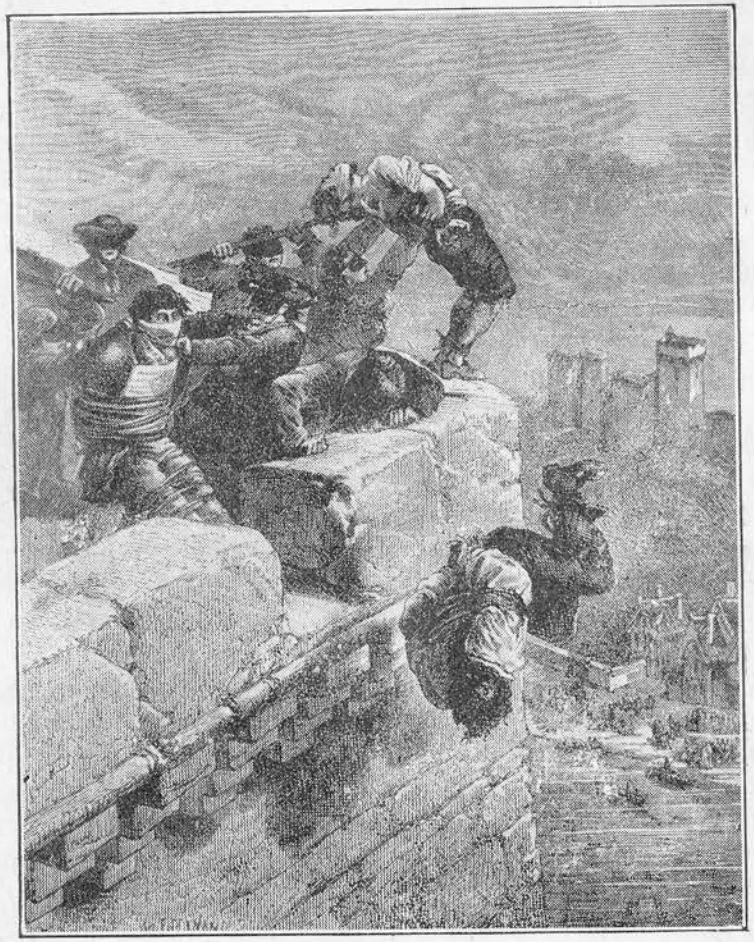

Contrarevoluţionarii

În provinciile de miazăzi ale Franţei, duşmanii Revoluţiei au comis cruzimi mari faţă de adversarii vechiului regim. Figura reprezintă o scenă din Provence: Revoluţionarii, legaţi şi cu căluşe în gură, sunt aruncaţi de pe ruinile unui zid în apele Ronului, de către călăi mascaţi, tocmiţi de regalişti.

300.000 de oameni, iar pentru sdrobirea revoltaţilor, făcu uz de dictatură şi inventă mijloace extraordinare de guver-

nământ. Dar, mai întâiu, alcătui în trei zile o nouă Constituție, cunoscută subt numele de *Constituția din anul I* — care stabilea votul universal.

Convenția a creat un *Comitet de siguranță generală*, pentru a căuta pe cei suspecți, un *Tribunal Revoluționar*, care să-i judece, și un *Comitet de Mântuire publică*, care putea lua orice măsură în vederea apărării țării. Compus din 12 deputați, aleși pe o lună, dar mereu reeligibili, a stat la început subt influența lui Danton, apoi subt acea a lui Robespierre. Însfârșit a hotărît ca anumiți *Reprezentanți* ai guvernului să supravegheze granițele, armatele și departamentele. Puterea lor era nemărginită și unii dintre dânșii, cum au fost *Fouché*, la Lyon, și *Carrier*, la Nantes, firi sangvinare și împietrite, au comis grozăvii.

La început, Girondinii erau foarte puternici, nu numai în Adunare, ci și în țară. Ministerul era format de ei; oratorii cei mai însemnați, ca Vergniand și Isnard, aveau o enormă trecere printre convenționali; președinții Adunării se lua numai dintre dânșii; în departamente, prietinii lor erau foarte puternici; armata — prin Dumouriez — era la dispoziția lor. Ei luaseră inițiativa republicii, ei declaraseră războiu regilor.

Din aceasta situație privilegiată au decăzut, opunându-se măsurilor revoluționare și intrând în luptă cu Muntenii. Opinia publică, dominată de Marat, era însă pe atunci pentru mijloace violente. După instigațiile girondine, Marat fu trimes înaintea Tribunalului revoluționar; dar, achitat și purtat în triumf, el răsculă poporul împotriva dușmanilor săi. În ziua de 2 Iunie, Adunarea fu încunjurată cu tunuri și, subt amenințări violente, se ceru excluderea Girondinilor. Lașitatea Adunării încuviință această cerere monstruoasă. Fură arestați atunci 21 dintre ei care ieșiră din Adunare. Între dânșii era și oratorul Vergniaud, una dintre cele mai frumoase figuri ale Revoluției. Urmară apoi alți 76 de deputați, acuzați de prietenie cu Girondinii — așa că acuma rămân stăpâni în Convenție Muntenii.

Dictatura Muntenilor. Teroarea. — Regimul care începe este cunoscut subt numele de *Teroarea*. Stabilit la strigătul puternic, scos de Convenție: „*Cetățeni patria e în pericol!*“, s'a hotărît *ridicarea în massă*, pentru a face față cualiției europene; un *împrumut forțat* de un miliard asupra bogaților; *prețul maximal*, pentru mărfurile de prima necesitate, și *legea suspecților*, după care orice bănuit era trimes la ghilotină fără judecată. Însfârșit s'a deslănțuit *groaza*, după vorba deputatului Barrère: „*Să punem teroarea la ordinea zilei*“.

Condamnările la moarte încep acuma să curgă ca ploaia. Fură uciși cei 21 de Girondini, arestați la 2 Iunie, după care urmă fosta regină Maria Antoinette, *Elisabetha*, sora lui Ludovic XVI, vărul său, *Ducele de Orléans*, care votase moartea lui Ludovic și luase numele de Philippe-Egalité. Apoi oameni iluștri, ca marele chimist *Lavoisier*, *Bailly*, fostul președinte al Adunării Constituante, poetul *André Chénier*, filosoful *Condorcet*, urcară treptele eșafodului. Lavoisier ceru un răgaz de 15 zile pentru a sfârși o însemnată experiență, de pe urma căreia avea să se folosească Franța, dar președintele cumplitului tribunal îi răspunse: „Republica n'are nevoie de chimiști“.

Adepți ai lui Voltaire, Convenționalii înlocuiră creștinismul cu *Cultul Rațiunii*, iar Calendarul vechiu, cu *Calendarul revoluționar*. Bisericile fură profanate, mormintele regilor dela Saint-Denis, deschise, și rămășițele lor aruncate afară, pentru ca plumbul secriilor să fie prefăcut în gloanțe.

Acuma e asasinat Marat de către *Charlotta Corday*, o strănepoată a lui Corneille, pentru a desființa teroarea, fapt care a avut urmări cu totul contrare. În provincii, *Reprezentanții* Convenției făcură grozăvii în orașele răscutate de către Girondini și regaliști. Fouché cuprinse Lyonul, îl dărâmă și măcelări o mare parte din populație, iar orașul primi numele de *Ville-Affranchie*. Tot astfel Marsilia, care a fost numită *Orașul fără nume*. La Nantes, deputatul Carrier a înnecat în Loara mii de cetățeni, fără judecată, transportându-i în bărci, desfundate în mijlocul fluviului. Iar Tou-

VIVRE LIBRE (N°. 1er.) OU MOURIR.

LE VIEUX CORDELIER;

JOURNAL

RÉDIGÉ par CAMILLE DESMOULINS,
Député à la Convention, et Doyen des Jacobins.

Quintidi Frimaire, 2e. Décade, l'an II de la République, une et indivisible.

Dès que ceux qui gouvernent seront haïs, leurs concurrens ne tarderont pas à être admirés. (MACHIAVEL.)

O PITT! Je rends hommage à ton génie! Quels nouveaux débarqués de France en Angleterre t'ont donné de si bons conseils, et des moyens si sûrs de perdre ma patrie? Tu as vu que tu échouerois éternellement contre elle, si tu ne t'attachois à perdre, dans l'opinion publique, ceux qui, depuis cinq ans, ont déjoué tous tes projets. Tu as compris que ce sont ceux qui t'ont toujours vaincu qu'il falloit

N°. 1er A

Din Presa Revoluției

Pagina întâia din ziarul lui Camille Desmoulins

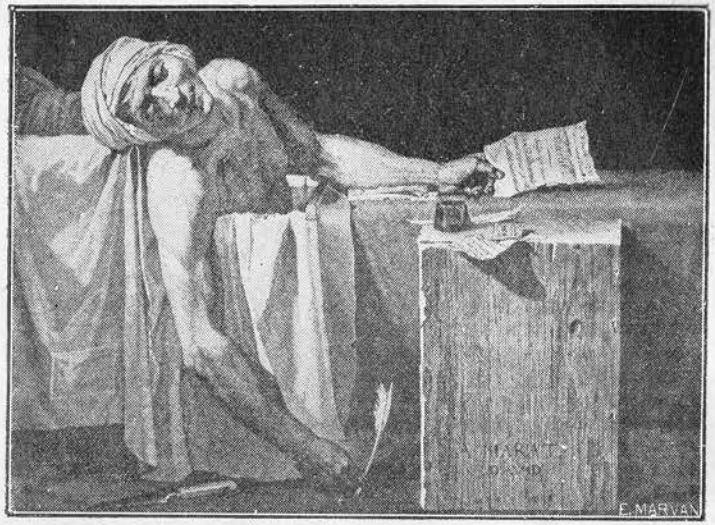

Moartea lui Marat

Cel mai sângeros din membrii Convenției. Era foarte iubit de popor. A fost ucis în baie de o tânără fată, Charlotta Corday. Marat suferea de o boală de piele, pentru care o mare parte a zilei și-o petrecea în apă.

Câteva rânduri ale Reginei, pe o evanghelie, înainte de moarte

„La 18 Oct. 4½ ceasuri dimineața. Dumnezeule, ai milă de mine. Ochii mei nu mai au lacrimi ca să plângă pentru voi, sărmanii mei copii; adio, adio! Marie Antoinette".

lonul, unde regaliştii aduseseră pe Engleji, fu cuprins de un tânăr ofiţer — cu numele de Bonaparte. Însfârşit Vandeea e pacificată de generalul *Hoche*.

N'a trecut mult şi Iacobinii nu s'au mai înţeles. Fu trimes la moarte furiosul *Hébert*, acuzat de extremism, şi Danton,

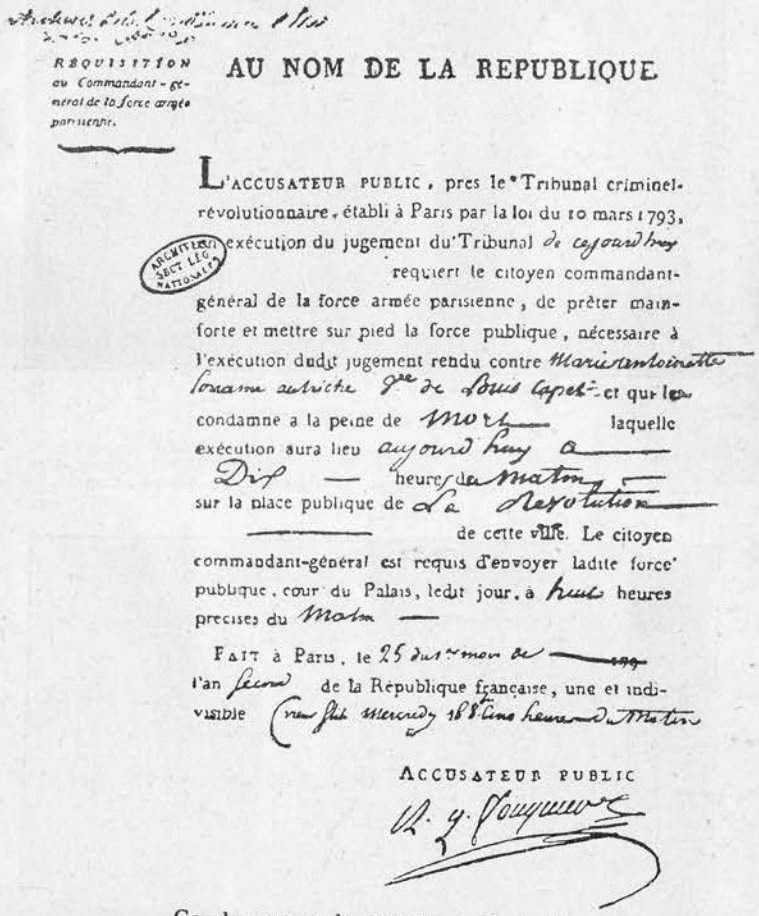

RÉQUISITION au Commandant-général de la force armée parisienne.

AU NOM DE LA REPUBLIQUE

L'ACCUSATEUR PUBLIC, pres le Tribunal criminel-révolutionnaire, établi à Paris par la loi du 10 mars 1793, en exécution du jugement du Tribunal de cejourd'huy requiert le citoyen commandant-général de la force armée parisienne, de prêter main-forte et mettre sur pied la force publique, nécessaire à l'exécution dudit jugement rendu contre Marie Antoinette Lorraine autriche Vve de Louis Capet et qui la condamne a la peine de mort laquelle exécution aura lieu aujourd'huy a Dix heures du matin sur la place publique de La Revolution de cette ville. Le citoyen commandant-général est requis d'envoyer ladite force publique, cour du Palais, ledit jour, à huit heures precises du Matin

FAIT à Paris, le 25 du 1er mois de 179 l'an second de la République française, une et indivisible (vieux stil Mercredy 16 8bre cinq heures du Matin

ACCUSATEUR PUBLIC

Condamnarea la moarte a Reginei

ARCHIVES SECT. LÉG. NATIONALES

învinuit de moderantism, împreună cu amicul său, Camille Desmoulins. După ce fură exterminaţi toţi care puteau fi o piedică pentru mijloacele teroriste, rămase Robespierre stăpân peste Convenţie şi singurul dictator al Republicii.

Lumea privea cu groază aceste măceluri, iar deputaţii, înfricoşaţi, votau tot ce li se cerea. Robespierre, pe care ateismul tovarăşilor săi îl nemulţămise cu zeificarea Raţiunii,

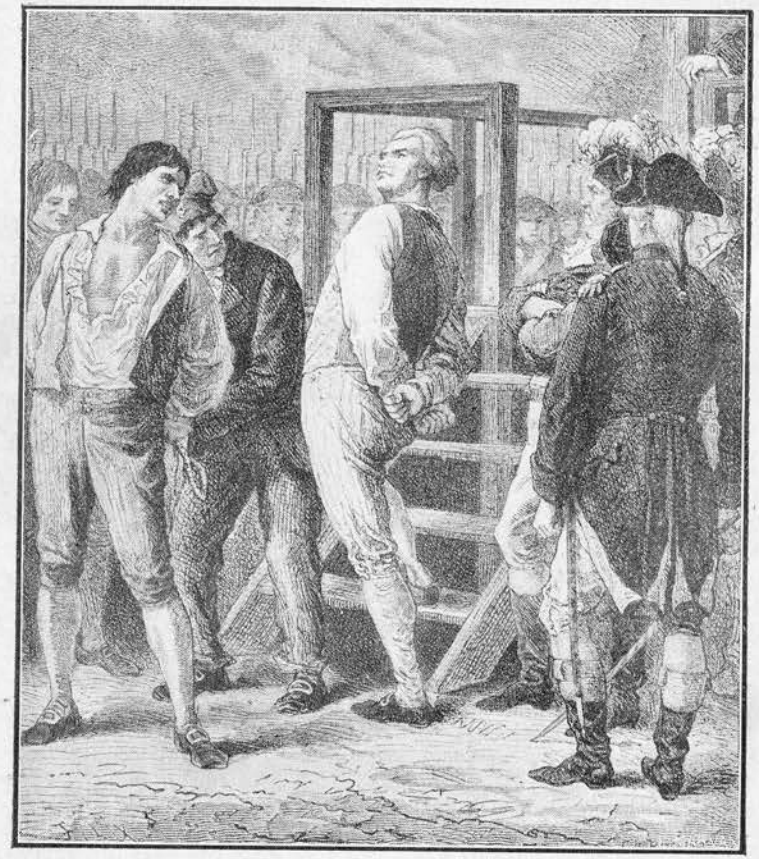

Danton şi Camille Desmoulins pe eşafod

Robespierre voia să-l înlăture pe Danton, împreună cu amicii săi. Când Danton a fost înştiinţat de asta, a răspuns: „Mai bine să fiu ucis, decât ucigaş". Dacă ar fi voit, ar fi putut fugi, dar marele tribun răspunse celor care îl sfătuiau: „Aş face-o, dacă aş putea lua şi patria cu mine". Când preşedintele tribunalului îi puse întrebările obişnuite, el răspunse: „Mă numesc Danton, am 35 de ani, locuinţa mea va fi neantul, numele meu va rămânea în Pantheonul istoriei".

înfiinţă o religie nouă, în care Dumnezeu se numea *Fiinţa supremă*, zeul virtuţii şi al egalităţii. În Iunie 1794, merse

la serbarea noului Dumnezeu, în fruntea Convenției, cu spice de grâu în mână, întocmai ca un pontifice.

Acuma Teroarea își atinge maximul. Mii de oameni sunt condamnați la moarte, numai pe simple bănueli, fără să li se mai admită marturi și apărători. Deputații începură să-și teamă viața și un complot se făcu împotriva lui Robespierre, de către amicii lui Danton și din membrii Comitetelor. Robespierre simțind, vru să ieie măsuri, dar Convenția, ca un singur om, îi strigă: „jos dictatorul!" Fu arestat în ziua de 9 Thermidor, cu fratele său, cu Saint-Just, Couthon, Henriot, și executați, fără judecată, împreună cu 23 de partizani. A doua și a treia zi urmară încă 83 de execuții, cu care Teroarea încetă.

Saint-Just

Deputat în Convenție, la 23 de ani, ales apoi președintele ei, în 1794. Fire exaltată, a fost unul din cei care au contribuit mai mult la moartea lui Ludovic XVI și la luarea tuturor măsurilor revoluționare. Membru în Comitetul de Mântuire publică, s'a făcut cunoscut prin cruzime. Prietin nedespărțit al lui Robespierre, pentru care avea mare admirație, în bună parte lui se datorește moartea lui Danton. A pierit și el pe eșafod având numai 25 de ani.

După moartea lui Robespierre, ajung puternici moderații. Cârmuirea lor se numește *Reacțiunea Thermidoriană*. Ei desființează Comitetele și Tribunalul revoluționar, iar Clubul Jacobinilor fu închis. Încercările de răscoale fiind înnăbușite și armatele dușmane respinse pretutindeni, Convenția socoti că sosise vremea să deie un guvern regulat Franței. În

Robespierre

Înainte de revoluție era avocat în Arras. Deputat în Constituantă, s'a făcut remarcat prin propunerea de a se stabili votul universal. Însă în cluburi desfășura o mare activitate, pentru care Parisul îl trimese reprezentantul său în Convenție. Aici, în curând, a dominat Adunarea cu elocvența lui rece. Adept al lui Rousseau, el nu înțelegea mare lucru din mișcarea vastă și complicată a Revoluției. Om cu moravuri simple și curate, a fost totuș un călău sângeros, dar niciodată n'a călcat legalitatea. Toate condamnările la moarte le-a făcut numai cu votul Adunării. În ziua când i-a lipsit acest sprijin legal, el s'a lăsat prins și executat fără judecată. Avea 35 de ani.

consecință, în 1795, votă *Constituția din anul III*, o legiuire republicană, a cărei formă de guvern s'a numit *Directorat*.

Puterea legislativă, după aceasta Constituție, era încredințată la două corpuri: *Adunarea celor cinci sute* pregătea legile, iar *Adunarea Bătrânilor*, compusă din 250 de membri, le vota. Puterea executivă era transmisă la *cinci Directori*. aleși pe 5 ani de Adunarea celor Bătrâni de pe o listă cu 50 de nume, propusă de Adunarea cealaltă.

Opera Convenției. — Împrejurările grele în care se găsea Franța, cu mijloace financiare puține, cu o cualiție europeană la granițe și cu un războiu civil înăuntru, au contribuit ca cei trei ani ai Convenției să aibă o însemnătate capitală. Într'adevăr opera acestei Adunări a fost uriașă.

Pentru a apara hotarele Franței, amenințate de Engleji, Olandeji, Austrieci, Prusieni, Piemonteji și Spaniolii, *Carnot*, membru în Comitetul Mântuirii publice, fu însărcinat cu conducerea războiului. El dădu ideia *ridicării masselor* pe care să le opuie armatelor organizate ale inamicilor. În felul acesta se formară 14 armate cu 1.200.000 de oameni care au copleșit cu elanul lor, tactica și strategia tuturor oștilor dușmane. De aceia Carnot, cu drept cuvânt, a fost numit *Organizatorul Victoriei*.

Soldații, flămânzi și lipsiți de toate cele necesare, au avut, în schimb, comandanți de valoare, dintre care cei mai mulți fără Marea Revoluție, ar fi rămas toată viața în umbră. *Jourdan*, cuceritorul Belgiei, *Hoche*, pacificatorul Vandeei, *Desaix*, unul din cei mai mari generali din această epocă, *Moreau*, bun ostaș, deși cu defecte ca om, *Davout*, spirit fin și cultivat, *Marceau*, ajuns general la vârsta de 24 de ani, *Kléber*, care a luat parte la toate războaiele Convenției, *Masséna* „copilul iubit al Victoriei", cum i-a spus Napoleon etc. — toți acești generali prin bravura și capacitatea lor, și-au salvat patria în condiții foarte grele.

Prusia, atentă la soarta Poloniei, a ieșit cea dintâiu din cualiție încheind cu Franța tratatul din *Bâle* (1795) prin care-i ceda țărmul stâng al Rinului. În curând făcu același lucru și Spania și Olanda, rămânând celelalte țări dușmane și mai departe. Deci dispariția Poloniei a scăpat Franța.

Înăuntru Convenția a avut o activitate și mai prodigioasă. Constituanta înzestrase Franța cu instituții politice; Convenția i-a dăruit cele mai multe din așezămintele culturale. Spiritul ei creator, în această privință, a fost *Condorcet*, care a redactat un plan întreg pentru reforma învățământului public.

Această Adunare, ocupată să-și apere existența cu ultima vigoare, a făcut legea învățământului primar obligator și gratuit, a creat școlile secundare și a îmbogățit învățământul special și cel superior — înființând o sumă de instituții, dintre care multe trăesc până astăzi. Colegiul Franței, Școala de limbi Orientale, Biuroul de Longitudini, Conservatorul de Arte și Meșteșuguri, Școala politechnică, Școala Normală Superioară, pentru recrutarea profesorilor secundari, Școala de geniu, astăzi la Fontainebleau, și-au legat numele lor de acela al Convenției Naționale. În ajunul dizolvării a creat *Institutul Franței* cu trei secțiuni: științe fizice și matematice, științe morale și politice, literatura și arte frumoase.

Această teribilă Adunare a mai făcut Calendarul republican și a stabilit o eră nouă care începea cu 22 Septembrie 1792, ziua fundării republicii și care s'a numit *ziua întâia a anului unu*. A adoptat *sistemul metric* și a întrodus *telegraful aerian*. Iar în anul grozav 1793, când cualiția Europei era la fruntariile țării și peste 60 departamente răsculate, Convenția a deschis *Muzeul Luvrului* și a votat o lege asupra proprietății artistice și literare.

Tot Convenția a stabilit, întâia oară, *Marea Carte a Datoriei Publice*, măsură cinstită pentru despăgubirea tuturor creditorilor Statului.

Față cu această activitate binefăcătoare, desigur că excesele și inutilele vărsări de sânge ale Convenției trebuiesc iertate, cu atâta mai mult, cu cât membrii ei erau conduși de un principiu superior ori cărei alte considerații: *salvarea patriei*. Și în aceasta au izbutit cu prisosință.

XVII

Napoleon Bonaparte

Directoratul. — Adunările legislative aleseră cinci Directori și anume: *Carnot, Barras, Rewbel, Lareveillère-Lépaux* și *Letourneur.*

Înăuntru Directoratul a fost o epocă de tulburări și de conspirații, înteţite de regaliști care căutau să se folosească de nemulţămirea locuitorilor.

În afară, dimpotrivă, a fost o epocă glorioasă, mulţămită lui Bonaparte.

Napoleon Bonaparte s'a născut în Corsica, la Ajacio, în 1769, un an după ce insula trecuse subt stăpânirea Franţei. Părinţii săi, advocatul *Carol Bonaparte* și *Laetiţia Ramolino*, aveau o casă de copii, din care pricină o duceau greu de tot. Prin stăruinţele guvernatorului militar al Corsicei, tânărul Bonaparte căpătă o bursă pentru școala militară din Brienne, de unde trecând la cea din Paris, ieși ofiţer de artilerie, în 1785, la vârsta de 16 ani. La început, ură foarte tare Franţa din pricina stăpânirii Corsicei — dar Revoluţia îi schimbă cu totul sentimentele. Numit general de brigadă, în urma asediului Toulonu-lui, a fost destituit și închis după căderea lui Robespierre — protectorul său. Atunci Napoleon voi cu tot dinadinsul să se ducă în Turcia, ca să reformeze artileria Sultanului. Dar, în 1795, Barras îl însărcină să apere Convenţia împotriva regaliștilor, izbândă care-i aduse titlul de general de divizie.

Campania din Italia (1796—1797). — Deși avea destule merite, totuș Bonaparte n'ar fi însemnat încă mare lucru, dacă nu se însura cu *Iosefina Beauharnais*, văduva unui general, trimes la eșafod de către Convenţie. Mulţămită sprijinului ei, căpătă comanda armatei ce trebuia să lupte în Italia împotriva Austriecilor uniţi cu regele Sardiniei. Bonaparte avea atunci 27 de ani.

Când sosi în fruntea oastei, generalii ceilalţi îl priveau cu dispreţ — dar, încurând căpătă admiraţia lor, mai ales a lui

Berthier și Masséna. El dădu o proclamaţie către armată, rămase vestită: „Soldaţi, sunteţi goi și flămânzi; guvernul vă datorește mult, dar nu poate face nimic. Răbdarea și curajul vostru vă onorează, însă nu vă procură nici glorie nici folos. Eu vă voiu duce în câmpiile cele mai mănoase din lume, unde veţi găsi onoruri, glorie și bogăţii. Soldaţi din Italia, vă va lipsi oare curajul?"

Bonaparte trecu Alpii cu o oaste de 30.000 de oameni, în primăvara anului 1796. Aici prin mai multe victorii strălucite despărţi armata austriacă de cea sardineză și sili prin lupta dela *Mondovi* pe regele Sardiniei să încheie pace cu Franţa cedându-i Nizza și Savoia. În urma acestei păci, Franţa era stăpână pe Piemont. Întorcându-se apoi în contra Austriecilor, îi sdrobi la *Lodi* — victorie care-i aduse cucerirea Lombardiei. Bonaparte intră în triumf în Milan, ai cărui locuitori îl primiră ca pe liberatorul Italiei. Aici el își plăti și își echipă armata trimeţând multe bogăţii în Franţa, luate mai ales dela Ducii de Plezanţa, de Parma și dela papă — care se grăbiră să încheie tratate cu dânsul.

Iosefina

Prima soţie a lui Napoleon se născuse în Martinica: era deci o creolă. A fost încoronată de împărăteasă a Francejilor— dar Napoleon neavând cu dânsa copii — a lăsat-o luând pe Maria Luiza, fata împăratului Austriei.

Pentru ca Bonaparte să capete victoria definitivă, îi trebuia numaidecât să cucerească *Mantua*, cetate întărită, care domina drumul Adigelui, pe unde Austriecii se lăsau în Italia. Șase luni ţinu lupta, în care patru oști, comandate de generalii *Wurmser și Alvinzi*, fură distruse, mai ales în bătăliile dela *Arcole* și *Rivoli*. Aici Bonaparte făcu minuni de vitejie care cât pe ce erau să-l coste viaţa. Mantua fu cuprinsă.

Atunci Bonaparte se îndreptă spre Viena. Austriecii trimeseră împotriva lui pe cel mai bun general al lor, pe *Arhiducele Carol*, dar fu şi el învins în câteva locuri şi Francejii ajunseră la mai puţin de o sută de kilometri de Viena. Împăratul îi ceru un armistiţiu, transformat în pacea din *Campo-Formio* (1797). Prin această pace, Austria întărea Franţei stăpânirea ţărmului stâng al Rinului şi a Insulelor Ionice şi renunţa la Belgia. Apoi recunoştea *Republica Cisalpină*, formată de Bonaparte din provinciile de la miazănoapte ale Italiei, *Republica Ligurică*—din Genua—şi cea *Batavă* — din Olanda. Pentru pierderile ei, Austria căpătă Veneţia, a cărei strălucire încetează cu totul acuma — precum şi *Istria* şi *Dalmaţia*.

Pacea din Campo-Formio era foarte avantajoasă pentru Franţa — dar călca în picioare toate principiile frumoase dela începutul Revoluţiei. Popoarele erau siluite, jăfuite şi alipite numai în baza forţei, fără nici o consideraţie pentru drepturile lor. Franţa îşi căpătase însă vechile fruntarii ale Galiei: Rinul şi Alpii.

Această pace era opera personală a lui Bonaparte. Pentru prima oară un general victorios lua nişte dispoziţii de o aşa însemnătate, fără voia guvernului. Directorii erau furioşi — dar simţindu-şi neputinţa, ratificară tratatul şi felicitară pe autorul lui.

Expediţia din Egipt. — Prusia ieşise din cualiţia I prin pacea din Bâle; Austria, prin cea din Campo-Formio: mai rămânea acuma Anglia. În 1796 se încercase o debarcare în Irlanda; dar marina franceză nu izbuti în această întreprindere şi atunci Directoratul încredinţă lui Bonaparte comanda războiului cu Marea Britanie.

Ca să deie o lovitură acestei ţări, Bonaparte făcu un plan uriaş: să-şi transporte armata pe mare în Egipt şi deacolo să străbată Asia pe uscat pân'în India distrugându-i imperiul colonial — principala resursă a puterii engleze. Acest proect nu putea fi împlinit. Totuş Directoratul îl încuviinţă, bucuros să-l îndepărteze pe Bonaparte din Franţa, sperând poate că nu se va mai întoarce de pe-acolo.

O armată de 36.000 de oameni şi 10.000 de marinari se îmbarcă în mare taină, în Maiu 1798, la Toulon, pe o flotă de 14 corăbii. Bonaparte ducea cu dânsul pe cei mai buni generali: *Kléber*, *Murat*, *Desaix*, *Lannes*, precum şi o întreagă legiune de savanţi: matematicianul *Monge*, chimistul *Berthellot*, geometrul *Lagrange*, naturalistul *Geoffroy*

Kléber

General vestit din timpul Revoluţiei franceze, preţuit mult de Bonaparte.

Saint-Hilaire etc. Ei străbătură Mediterana, fără ca flota engleză să-i poată ajunge, şi debarcară în Alexandria pe care o cuprinse.

Egiptul atârna de Turcia; în realitate era stăpânit însă de feudalitatea militară a *Mamelucilor*, călăreţi neîntrecuţi şi plini de îndrăsneală. Bonaparte străbătu deşertul până la Cair şi, în bătălia de la Piramide, sdrobi pe Mameluci, cu

toate că oastea sa avu mult de suferit prin pustiul arzător al Egiptului.

În acest timp flota engleză, comandată de marele amiral *Nelson*, distruse flota franceză la *Abukir*, rămânând Francejii cu totul izolați în Egipt. „Trebuie ori să murim aici,

Asasinarea lui Kléber

După ce Bonaparte a plecat din Egipt, Kléber a fost ucis de un arab fanatic, iar trupele franceze au fost transportate în Franța pe corăbii englezești.

ori să ieșim mari, ca cei Vechi“ a spus Bonaparte. Deocamdată începu organizarea Egiptului. Repară digurile, întreținu canalele, făcu planul pentru străpungerea istmului Suez, fundă *Institutul egiptean*, al cărui președinte fu *Monge* — care începu studiul amănunțit al țării desgropând ruinile și studiind monumentele străvechi.

Napoleon în lazaretul de ciumați din Iaffa
(Vezi „Lămuririle“).

În primăvara anului 1798 trecu în Siria, cuprinse câteva orașe și încunjură cetatea Sf. Ioan de Acra (Ptolemais) pe care o apărau Englejii. Turcii venind în ajutorul Englejilor, Bonaparte îi învinse la Muntele Tabor — dar nu putu cuprinde Acra, deși asediul ei ținuse 60 de zile. Fiindcă se ivise ciuma, care-i ucise mulți soldați, fu nevoit să se în-

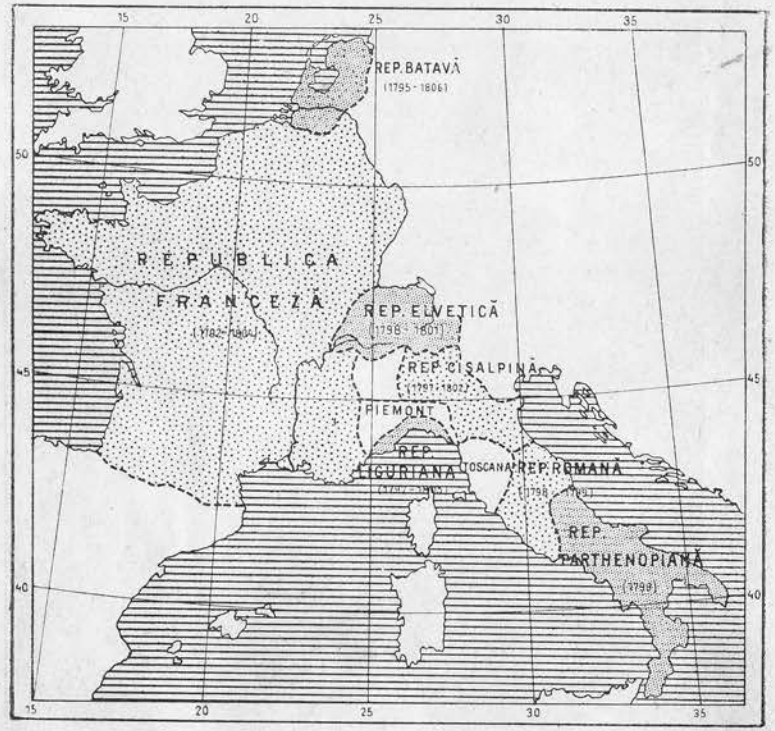

Republicele-Surori

În jurul Republicii franceze, s'au format mai multe republici: Batavă, Elvetică, Cisalpină, Liguriană, Romană și Parthenopiană. Sunt trecuți și anii cât au trăit.

toarcă iarăș în Egipt, unde aruncă în mare, la *Abukir* a doua oaste turcească.

Cualiția II (1798). — În Europa se întâmplase mari schimbări provocate de Directorat. Statul papal și regatul Celor Două Sicilii fură ocupate și transformate în republi-

străinătate, în deosebi la Brașov ori la Lemberg. Banii folosiți la noi erau *ducați* de argint și *banii* de aramă, care erau bătuți de domnii români; *ruble*, *grivne* și *groși* polonezi, *zloți* tătărești și ungurești, de aur și de argint, *aspri* și *perperi* bizantini ori *florini* ungurești.

In târgurile noastre se făceau *bâlciuri* sau *iarmaroace*, care erau prilej pentru desvoltarea negoțului.

11. **Organizarea armatei.** Așezați între atâția vrăjmași și în calea barbarilor năvălitori, Românii au trecut prin multe greutăți. Ei n'au avut o **armată permanentă**, dar cu toții luptau, la vreme de nevoie, pentru apărarea țării. Boerii alcătuiau, însă, pe atunci, elementul militar prin excelență.

Oastea, cuvânt care derivă de la latinescul **hostis**=oaste armată, era alcătuită din **cete** de luptători, care se adunau ori când țara se afla în primejdie. In organizarea lor, aceste cete erau de mai multe feluri și anume:

I. *Cetele curtenilor*, care se mai numeau în Moldova și *viteji*, erau alcătuite din boerii-nobili, care stăteau la curtea Domnului. Aceștia erau ostași călări și cu timpul au devenit garda permanentă a Domnului, însoțindu-l în orice împrejurare.

II. *Cetele boerilor* care luau parte la toate luptele, la chemarea Domnului. Acestea formau cavaleria de frunte a armatei și aveau ca arme: lancea, arcul, ghioaga și sabia, iar pentru apărare aveau scutul, zalea și coiful.

III. *Cetele feciorilor* alcătuite din mica boerime și de locuitorii de prin târguri și cetăți, ca și din țărani așezați pe teritoriile cetăților. Aceste cete erau conduse de pârcălabi și staroști și formau pedestrimea ușoară, care era un puternic element de luptă în războaie.

IV. *Cetele de glotași* alcătuite din țărani, care erau elementul cel mai numeros al oștilor în Principatele Române. Aceștia își dădeau viața pentru apărarea țării și a Domnului lor. Armele lor erau: sulița, arcul, ghioaga, pe care, la războiu, și le procurau ei singuri.

V. **Hânsarii** sau **joimirii** erau oaste de strânsură, care uneori erau plătiți, de aceia se mai numeau și **lefegii**.

Cetăţile de la hotare erau păzite de **străjeri** sau **plăeşi.**

Chemarea la luptă se făcea, de obicei, prin focuri aprinse pe dealuri sau prin buciumaşi, care făceau să răsune văile prin sunetul buciumelor lor.

Cetele de luptători erau grupate în unităţi mai mari numite **pâlcuri** (de la slavonesc polc=regiment) şi care erau comandate de Domn sau de un boer de încredere al său. In Moldova prin sec. XVI, apare **hatmanul** (nemţeşte Hauptmann, polon, hetman), ca comandant militar. Titlul de Voievod, al Domnului, însemna chiar conducător de oaste.

Unităţile armatei îşi aveau steagurile lor împărţite de către Domn. Incă pe vremea lui Vlad Dracul au început a se întrebuinţa şi tunuri care se numeau **puşti**, servite de ostaşi-tunari. Puştile se numeau **sânețe.**

Cu oastea astfel organizată, Domnii noştri au apărat pământul strămoşesc. Vitejii în războaie, boeri ori ţărani, erau răsplătiţi cu moşii, ca să fie pildă vie a eroismului şi a iubirei de patrie.

12. **Organizarea justiţiei.** Unii dintre marii dregători ai ţării aveau atribuţia de a împărţi dreptatea, aşa era de pildă Vornicul. Cea mai înaltă instanţă de judecată era divanul domnesc. Hotărîrea se dădea printr'un act domnesc. Impricinaţii puteau cere ca să fie judecaţi de semenii lor, numiţi *jurători*, care, consideraţi ca oameni de bună credinţă atestau, prin jurământ, de partea cui era dreptatea.

Instituţia jurătorilor era consacrată prin *obiceiul pământului* şi este unul din aşezămintele fundamentale în organizarea Principatelor. De multe ori împricinaţii se sustrăgeau judecăţii Domnului şi mergeau la jurători, cu a căror hotărîre se prezentau Divanului şi Domnului, care dădea hrisov de întărire a judecăţii făcute. La rândul lui, cel ce perdea pricina putea să ceară să se facă o nouă judecată de un număr îndoit de jurători, care puteau desfiinţa prima hotărîre. In orice caz nu se putea trece peste numărul de 48 de jurători.

Poporul român n'a avut legi scrise în trecut, ci numai nişte datini vechi, moştenite prin tradiţie de la o generaţie la alta şi care se numeau *obiceiul pământului.*

13. **Organizarea bisericei.** Viaţa culturală în Ţările Române s'a desvoltat, în acele vremuri, mai mult prin biserică. Organizarea bisericească a Principatelor s'a făcut de timpuriu. In Muntenia încă pe vremea lui Alexandru Basarab s'a înfiinţat o **Mitropolie** cu reşedinţa la **Argeş** (1359). Mai târziu, sub Vlaicu Vodă, s'a întemeiat o nouă Mitropolie ortodoxă în părţile **Severinului** (1370) care cu timpul a devenit episcopie şi al cărei Vlădică, ne având o reşedinţă statornică, multă vreme a stat la **Strehaia. Mitropolia Moldovei** a fost recunoscută de Patriarhia grecească pe timpul lui Alexandru cel Bun (1401). In acest Principat s'a mai înfiinţat un episcopat la **Roman**, şi, mai apoi, de către Ştefan cel Mare, se făcu o altă episcopie pentru ţara Sepenicului cu reşedinţa în vechiul schit de la **Rădăuţi**, unde stătuse un Vlădică mai înainte vreme.

S'a încercat şi o propagandă catolică printre Români, nereuşită de altfel, datorită legăturilor de familie ale unora dintre domnitorii Principatelor. Aşa, de pildă, Doamna Clara, soţia lui Alexandru Basarab, era catolică, tot aşa Ringala, soţia lui Alexandru cel Bun. Cu sprijinul lor s'au şi înfiinţat episcopii catolice la Argeş, la Baia, etc.

14. **Cultura slavă.** Viaţa culturală în Ţările române s'a desvoltat, în acele vremuri, mai mult prin biserică. Dar această cultură bisericească era o cultură străină şi anume *slavonă.*

Mănăstirile noastre erau centre de învăţătură şi pe la unele din ele au început să se scrie *cărţi religioase* şi cele dintâi însemnări asupra istoriei noastre, Aceste cărţi şi însemnări erau scrise în limba slavonă=medio-bulgară care era considerată ca limbă sfântă, ca şi cea grecească ori ca limba latină la popoarele catolice. Tot în slavoneşte erau scrise şi actele domneşti şi boereşti. In slavoneşte a scris *Nicodim*, ca şi ucenicii lui, dintre care unii s'au stabilit şi în Moldova la *mănăstirea Neamţului.* Aici au fost scrise cărţi bisericeşti în slavoneşte, frumos caligrafiate şi legate artistic chiar de călugării mânăstirii. La noi, de altfel, încă de prin veac. X—XI, slujba religioasă se făcea în limba slavă.

Faptul că prin veac. XIV—XV se întemeiază mânăstiri de către călugări veniţi din Sudul Dunării, a întărit şi mai mult

cultura slavă în Ţările noastre; şcolile de slavonie, care se deschid pela mânăstiri, pregăteau pe preoţi şi pe dregătorii ţării. Preoţii trebuiau să înveţe limba slavă spre a o putea folosi la slujba religioasă. Boerii de asemenea se sileau să cunoască această limbă, care se folosea la curtea domnească. Domnii însişi îşi luau dintre copiştii de pe la mânăstiri, *diaci*, care scriau actele şi hrisoavele domneşti. Aceşti diaci sau *grămătici*, ca şi preoţii, erau români de neam.

Epoca aceasta se numeşte, chiar, *epoca slavonismului*.

La mânăstiri s'au scris pomelnice şi primele însemnări cu privire la trecutul nostru. Cele mai vechi *letopiseţe* sau *cronici* s'au scris în slavoneşte, în Moldova la *Bistriţa* (Jud. Neamţ) şi mai în urmă la *Putna*. Asupra Ardealului s'au scris în latineşte cronici de *notarul anonim* al regelui Bela (sec. XII) şi de protopopul *Ioan de Kükülew* (sec. XIV) dând preţioase ştiri despre Români şi despre începuturile organizaţiunii lor politice.

15. **Arta bisericească**. Domnii evlavioşi din Principate au înălţat biserici şi mânăstiri, pe care le-au înzestrat cu averi şi moşii. Le mai dădeau şi ţigani ca robi ca să aibă cine sluji pe călugări şi cu cine să fie lucrate moşiile mânăstireşti.

Astfel la noi s'a desvoltat, prin bisericile înălţate, arhitectura şi pictura bisericească.

In Ţara Românească, după Mircea cel Bătrân, care a fost ctitor de biserici, *Radu cel Frumos* a înălţat *mânăstirea Tânganul*, care s'a surpat mai în urmă. Vlad Ţepeş a reparat *Snagovul*, ca să-i fie loc de adăpost.

In părţile Olteniei, unde era mai multă linişte şi prosperitate, căci numai rareori Turcii treceau şi prin acele părţi, s'a ridicat la mare însemnătate şi bogăţie familia *boerilor Craioveşti;* pornind cu cei patru fraţi: Barbu, Pârvu, Danciu şi Radu. Banatul Severinului a fost multă vreme în stăpânirea lor şi ei, mai mult de cât Domnii ţării, s'au putut îngriji de ridicarea bisericei şi de propăşirea culturei. Craioveştii au înălţat biserica dela *Strehaia* şi *Mânăstirea Bistriţa*, din jud. Vâlcea, unde s'au adus moaştele *Sf. Grigore Decapolitul*, cumpărate din Serbia.

Frământările pentru domnie s'au mai potolit pe vremea lui *Vlad Călugărul*, un Voievod evlavios, care a ridicat schitul *Babelor* şi *Mânăstirea Glavaciocul* din jud. Vlaşca.

In Moldova era *Mânăstirea Neamţului*, veche ctitorie a lui Petru Muşat, care a devenit un însemnat centru de viaţă cul-

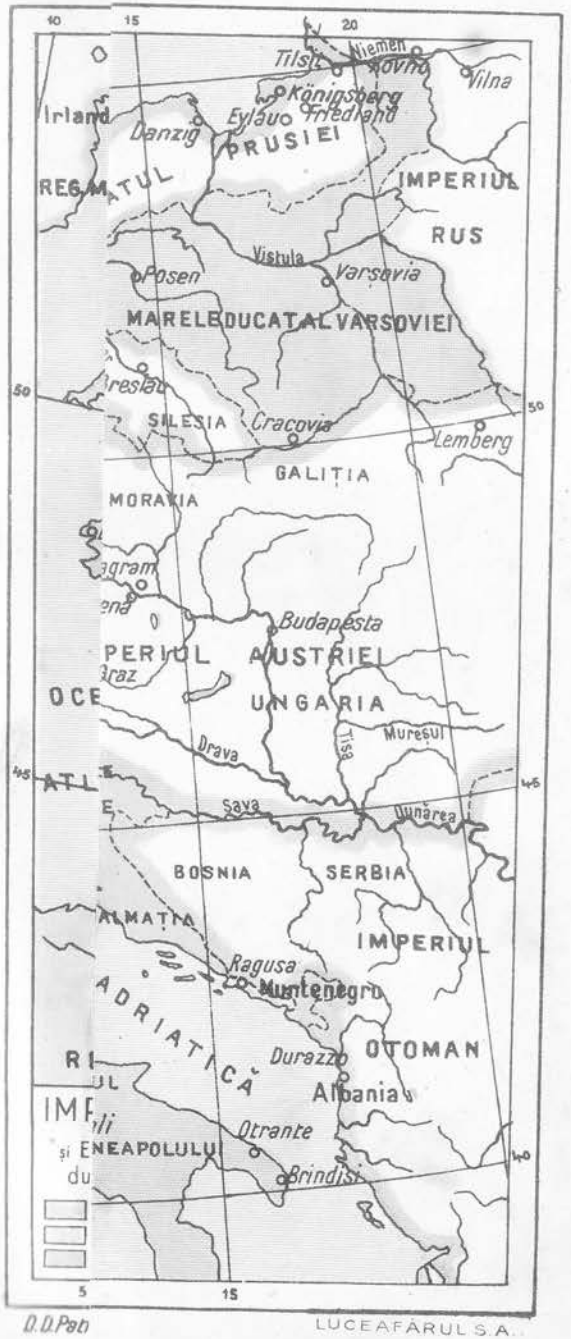

recu în Siria, cuprinse câteva
Ioan de Acra (Ptolemais) pe
venind în ajutorul Englejilor,
le Tabor — dar nu putu cu-
ţinuse 60 de zile. Fiindcă se
ţi soldaţi, fu nevoit să se în-

e-Surori

mai multe republici: Batavă, Elvetică,
opiană. Sunt trecuţi şi anii cât au trăit.

uncă în mare, la *Abukir* a

Europa se întâmplase mari
orat. Statul papal şi regatul
şi transformate în republi-

D.D.Patrascanu.. Istoria Nouă cl.II şi VI

LUCEAFĂRUL S.A.